

АЛЬМАНАХ



Українського Братського
Союзу
1988

ALMANAC
of the
UKRAINIAN FRATERNAL
ASSOCIATION
1988



Published by:
Ukrainain Fraternal Association
440 Wyoming Ave.
Scranton, Pa. 18503

АЛЬМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО БРАТСЬКОГО СОЮЗУ 1988



Редактор Д. Корбутяк
Обкладинка: Мирослав Григоріів

Видавець:
Український Братський Союз
440 Wyoming Ave.
Scranton, Pa. 18503

Фотографії позначені зіркою (*), взяті із журналу «Форум»

Історично-літературний календар і ювілейні дати

1988 р.

СІЧЕНЬ

1, 1919 — закон Української Народної Республіки про автокефалію Української Православної Церкви.

3, 1919 — Національна Рада З.У.Н.Р. на своєму засіданні в Станіславові ухвалила прилучити Галичину до Української Народної Республіки.

5, 1585 — засновано Ставропігійське Братство у Львові.

6, 1846 — у Києві засновано Кирило-Методіївське Братство.

6, 1742 — помер на еміграції гетьман Пилип Орлик.

6, 1834 — народивсь поет Степан Руданський.

6, 1898 — народивсь поет Володимир Сосюра.

8, 1938 — народивсь поет-патріот Василь Стус.

8, 1935 — народивсь поет Василь Симоненко.

8, 1965 — помер поет В.М. Сосюра.

11, 1888 — помер у Чернівцях співець Буковини Осип Юрій Федькович.

15, 1871 — народивсь письменник і філолог Агатангел Кримський.

18, 1654 — Переяславська угода Хмельницького з Москвою.

19, 1939 — помер на сов. каторзі поет і літературознавець Михайло Драй-Хмара.

21, 1919 — представники Карпатської України висловили бажання приєднатись до Української Народної Республіки.

22, 1918 — Центральна Рада проголосила 4-им Універсалом самостійність Української Народної Республіки.

22, 1919 — проголошено об'єднання усіх українських земель.

23, 1921 — від руки убивці загинув композитор Микола Леонтович.

25, 1942 — загинув академік А.Ю. Кримський, поет і філолог.

26, 1884 — помер етнограф Павло П. Чубинський, автор гимну «Ще не вмерла Україна».

27, 1891 — народивсь поет Павло Тичина.

28, 1920 — помер письменник Панас Мирний (Рудченко).

29, 1918 — бій під Крутами, в якому Студентський курінь

* Ювілейні дати надруковані товстим друком.

УНРеспубліки був знищений переважаючими силами російських матросів.

30, 1834 — народивсь історик Володимир Антонович.

30, 1667 — Андрусівська угода: Польща і Московщина поділили між собою Україну.

ЛЮТИЙ

2, 1812 — народивсь поет-байкар Євген Гребінка.

2, 1901 — народивсь письменник Валеріян Підмогильний.

2, 1936 — помер на Соловках поет Євген Плужник.

3, 1864 — народивсь поет Володимир Самійленко.

4, 1813 — народивсь композитор Семен Гулак-Артемівський.

7, 1933 — помер актор, режисер і письменник Микола Садовський.

9, 1942 — 1918 — центральні держави Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина підписали у Бересті Литовському мирний договір з Україною, визнавши її перед тим як самостійну державу.

9, 1963 — прибув до Риму митрополит Української Католицької Церкви, пізніше патріарх, Йосиф Сліпий, звільнений Москвою після довголітнього ув'язнення.

10, 1900 — засновано першу політичну партію в Україні (Р.У.П.).

12, 1939 — перші вибори до Союму Карпатської України.

14, 1897 — помер письменник і поет Пантелеймон Куліш.

17, 1908 — народивсь поет Олекса Влизько, розстріляний більшовиками 1934 р.

20, 1054 — помер князь Ярослав Мудрий.

21, 1942 — німці розстріляли в Києві поетесу Олену Телігу.

24, 1608 — помер князь Костянтин Острозький, великий меценат української культури.

25, 1871 — народилась велика українська поетеса Леся Українка.

БЕРЕЗЕНЬ

1, 1918 — війська УНРеспубліки зайняли Київ.

2, 1812 — народивсь поет-байкар Євген Гребінка.

3, 1864 — народивсь поет Володимир Самійленко.

3, 1861 — маніфест про скасування кріпацтва в Росії (і на Україні).

3, 1947 — помер композитор Філарет Колесса.

5, 1950 — загинув у сутичці з енкаведистами головний командир УПА гун.-хор. Тарас Чупринка (Роман Шухевич).

5, 1827 — народивсь байкар Леонід Глібів.

6, 1951 — помер письменник Володимир Винниченко.

7, 1933 — помер Микола Садовський, театр. діяч і письменник.

8, 1169 — суздальський князь Андрій Боголюбський зруйнував Київ.

- 9, 1814 — народивсь Тарас Шевченко.
- 9, 1922 — помер співак Олександр Мишуга.
- 10, 1861 — помер Тарас Шевченко.
- 12, 1917 — революція в Росії.
- 15, 1939 — проголошено самостійність Карпатської України.
- 18, 1921 — мирний договір між Польщею і сов. Росією в Ризі, в якому більшовики віддали зах.-українські землі Польщі.
- 19, 1930 — народилась поетеса Ліна Костенко.
- 19, 1864 — народивсь митрополит УАПЦеркви Василь Липківський.
- 19, 1895 — народивсь поет Максим Рильський.
- 20, 1639 — народивсь гетьман Іван Мазепа.
- 20, 1917 — створено Українську Центральну Раду в Києві.
- 21, 1908 — помер історик Володимир Антонович.
- 21, 1842 — народивсь композитор Микола Лисенко.
- 21, 1942 — померла письменниця Ольга Кобилянська.

КВІТЕНЬ

- 3, 1918 — народивсь письменник Олесь Гончар.
- 8, 1882 — народивсь історик Дмитро Дорошенко.
- 14, 1768 — гайдамацьке повстання під проводом Максима Залізняка.
- 15, 1918 — помер письменник Іван Нечуй-Левицький.**
- 17, 1873 — помер Семен Гулак-Артемівський, композитор, автор опери «Запорожець за Дунаєм».
- 19, 1885 — помер історик Микола Костомаров.
- 20, 1922 — помер композитор Кирило Стеценко.
- 20, 1622 — помер гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний.
- 21, 1873 — помер поет Степан Руданський.
- 21, 1910 — помер Марко Кропивницький, драматург, режисер і актор.
- 22, 1920 — Варшавський договір між урядами УНРеспубліки і Польщі про спільну акцію проти російських більшовиків.
- 25, 1913 — помер письменник Михайло Коцюбинський.**
- 25, 1927 — помер письменник Марко Черемшина (Іван Семанюк).
- 26, 1890 — народивсь Микола Зеров, поет і літературознавець.
- 27, 1904 — помер Михайло Старицький, поет, драматург і режисер.
- 29, 1918 — чорноморська фльота підняла українські прапори.**
- 29, 1918 — так зв. «хліборобський з'їзд» у Києві обрав генерала Павла Скоропадського гетьманом України. Напередодні з'їзду німці розігнали Українську Центральну Раду.

ТРАВЕНЬ

- 2, 1848 — у Львові створено «Головну Руську Раду», яка дала початок національному відродженню галицької України.**

3, 1783 — указ цариці Катерини II про закріпачення селян Лівобережної і Слобідської України.

4, 1838 — викуплено Тараса Шевченка з кріпацтва.

5, 1836 — народивсь Сидір Воробкевич (псевд. Данило Млака), західно-український поет і композитор.

6, 1910 — помер Борис Грінченко, письменник, етнограф, автор відомого словника української мови.

7, 1840 — народивсь Марко Кропивницький, драматург, режисер і актор.

9, 1984 — помер письменник Борис Антоненко-Давидович.

11, 1907 — засновано Українське Наукове Т-во в Києві.

13, 1849 — народивсь письменник Панас Мирний.

13, 1933 — застреливсь письменник Микола Хвильовий.

14, 1871 — народивсь письменник Василь Стефаник.

14, 1709 — москалі зруйнували Запорізьку Січ (стару).

15, 1848 — у Галичині скасовано панщину.

15, 1848 — поява «Зорі Галицької».

16, 1817 — народивсь Микола Костомаров, історик, етнограф і поет.

16, 1648 — перемога Хмельницького над поляками на Жовтих Водах.

25, 1938 — загинув у Роттердамі від більшовицької бомби полк. Євген Коновалець.

25, 1926 — загинув у Парижі Головний Отаман військ УНР Симон Петлюра.

28, 1916 — помер у Львові Іван Франко.

30, 1876 — Емський указ про заборону українського слова на Україні.

ЧЕРВЕНЬ

5, 1648 — Хмельницький переміг поляків під Корсунем.

5, 1708 — договір гетьмана Мазепи із шведським королем Карлом XII про спільну війну проти Московщини.

7, 1843 — помер Маркіян Шашкевич, пробудитель Галицької землі.

8, 1652 — перемога Хмельницького над поляками під Батогом.

13, 1874 — народивсь письменник Марко Черемшина (Іван Семанюк).

13, 1944 — німці закатували в Києві поета О. Ольжича (Олега Кандибу).

15, 1775 — з наказу цариці Катерини II зруйновано Запорізьку Січ (нову).

18, 1569 — Люблінська унія.

20, 1895 — помер у Софії Михайло Драгоманов.

20, 1853 — народивсь співак Олександр Мишуга.

20, 1948 — українські політичні партії створили в Авгсбурзі, Зах. Німеччина, Українську Національну Раду.

21, 1863 — Валуєвський указ про заборону українського слова в Україні.

22, 1941 — початок німецько-советської війни.

23, 1917 — Перший Універсал Української Центральної Ради.

27, 1709 — Полтавська битва, поразка військ Карла XII і Мазепа.

29, 1849 — народилась Олена Пчілка, письменниця, мати Лесі Українки.

29, 1938 — помер ген. Мирон Тарнавський, головнокомандувач Української Галицької Армії 1919 р.

ЛИПЕНЬ

1, 1910 — в боротьбі за український університет у Львові загинув студент Адам Коцко.

1, 1918 — відкриття українського університету в Кам'янці Подільському.

8, 1907 — народивсь О. Ольжич (Олег Кандиба), поет і громадсько-політичний діяч.

9, 1651 — поразка козацьких військ під Берестечком.

11, 969 — померла княгиня Ольга.

15, 1015 — помер князь Володимир Великий.

16, 1917 — проголошено II Універсал Української Центральної Ради.

17, 1871 — народивсь Філарет Колесса, фольклорист, композитор і літературознавець.

21, 1907 — народилась поетеса Олена Теліга.

21, 1941 — помер письменник Богдан Лепкий.

22, 1944 — помер у Празі поет Олександр Олесь.

24, 1964 — помер поет Максим Рильський.

Кінець липня 1941 — НКВД розстріляло в Києві письменницю Людмилу Старицьку-Черняхівську.

СЕРПЕНЬ

1, 1914 — початок Першої світової війни.

1, 1913 — померла **Леся Українка**.

4, 1687 — Іван Мазепа обраний гетьманом України.

4, 1899 — народивсь письменник Борис Антоненко-Давидович.

6, 1657 — помер гетьман Богдан Хмельницький.

7, 1880 — народивсь письменник Володимир Винниченко.

8, 1834 — народивсь буковинський поет Осип Юрій Федькович.

8, 1819 — народивсь письменник і етнограф Пантелеймон Куліш.

10, 1907 — померла письменниця Марко Вовчок (Марія Вілінська-Маркович).

- 12, 1925 — помер Володимир Самійленко, поет-сатирик.
 14, 988 — Русь-Україна офіційно прийняла християнство.
 14, 1581 — надруковано Острозьку Біблію, одну з перших друкованих книжок в Україні.
 16, 1648 — перемога Хмельницького над поляками під Зборовом.
 17, 1772 — Галичину приєднано до Австрії.
 20, 1843 — помер письменник Григорій Квітка-Основ'яненко.
 21, 1925 — помер письменник Осип Маковей.
 23, 1867 — народивсь письменник Осип Маковей.
 25, 1963 — помер письменник і громадсько-політичний діяч Іван Багряний.
 27, 1856 — народивсь Іван Франко.
 28, 1921 — більшовики розстріляли поета Грицька Чупринку.
 29, 1868 — народилась Людмила Старицька-Черняхівська, письменниця.
 31, 1919 — об'єднані українські армії УНР і УГА здобули Київ.

ВЕРЕСЕНЬ

- 1, 1939 — початок Другої світової війни.
 4, 1985 — загинув у сов. концтаборі поет-патріот Василь Стус.
 9, 1769 — народивсь Іван Котляревський, основоположник нової української літератури, автор поеми «Енеїда».
 11, 1864 — народивсь Олександр Довженко, кінодраматург, режисер і письменник.
 12, 1887 — народивсь режисер і актор Лесь Курбас.
 12, 1875 — народивсь композитор і диригент Олександр Кошиць.
 15, 1907 — помер драматург Іван Тобілевич.
 16, 1658 — Гадяцька угода гетьмана Івана Виговського з Польщею. Україна самостійною державою в союзі з Польщею.
 16, 1967 — помер поет Павло Тичина.
 17, 1864 — народивсь письменник Михайло Коцюбинський.
 18, 1841 — народивсь Михайло Драгоманов.
 21, 1944 — помер Олександр Кошиць.
 22, 1709 — у Бендерах помер гетьман Іван Мазепа.
 23, 1873 — народилась Соломія Крушельницька, оперна співачка.
 29, 1866 — народивсь історик і президент УНРеспубліки Михайло Грушевський.
 29, 1845 — народивсь Іван Тобілевич.

ЖОВТЕНЬ

- 1, 1665 — Петра Дорошенка обрано гетьманом України.
 1, 1929 — масові арешти на Україні в зв'язку з процесом СВУ.
 2, 1907 — народивсь письменник Іван Багряний (Лозов'яга).

- 4, 1930 — померла письменниця Олена Пчілка.
- 5, 1657 — Іван Виговський обраний гетьманом України.
- 6, 1876 — народивсь історик літератури академік Сергій Єфремов (загинув у сов. концтаборах 1937 р.).
- 6, 1918 — відкрито Український державний університет у Києві.
- 7, 1938 — створено перший автономний уряд Карпатської України.
- 9, 1904 — народивсь поет Микола Бажан.
- 10, 1889 — народивсь поет і літературознавець Михайло Драй-Хмара.
- 13, 1941 — помер у сов. концтаборі Микола Зеров, поет і літературознавець.
- 14, 1921 — в Києві почавсь перший Собор Української Православної Автокефальної Церкви.
- 15, 1959 — вбивство Степана Бандери сов. агентом Сташинським у Мюнхені.
- 15, 1941 — помер режисер і актор Лесь Курбас.
- 18, 1918 — створення Української Національної Ради у Львові.
- 25-26, 1910 — установчі збори Українського Братського Союзу в Скрантоні, Па.

ЛИСТОПАД

- 1, 1918 — українці перебрали владу в Галичині і на Буковині, початок українсько-польської війни.
- 1, 1944 — помер у Львові митрополит Андрій Шептицький.
- 3, 1937 — розстріляний на Соловках письменник Олекса Слісаренко.
- 3, 1937 — загинув у сов. концтаборі поет Павло Филипович.
- 4, 1872 — народивсь письменник і літературознавець Богдан Лепкий.
- 4, 1921 — другий зимовий похід в Україну (от. Юрко Тютюнник).
- 6, 1811 — народивсь поет Маркіян Шашкевич.
- 6, 1912 — помер композитор Микола Лисенко.
- 7, 1917 — більшовицький переворот у Росії.
- 9, 1794 — помер Григорій Сковорода, філософ і поет.
- 10, 1708 — москалі зруйнували гетьманську столицю Батурин.
- 10, 1838 — помер Іван Котляревський.
- 10, 1893 — помер байкар і поет-лірик Леонід Глібів.
- 14, 1918 — в Кисві засновано Українську Академію Наук.
- 14, 1918 — гетьман Павло Скоропадський проголосив грамоту про федерацію України з білою Росією.
- 15, 1879 — народивсь поет Григорій Чупринка.
- 15, 1918 — початок повстання проти режиму Павла Скоропадського.
- 16, 1952 — померла оперна співачка Соломія Крушельницька.

- 19, 1698 — помер гетьман Петро Дорошенко.
20, 1917 — Третій Універсал Української Центральної Ради проголосив автономію Української Народної Республіки.
21, 1921 — розстріл більшовиками 359 українських вояків біля м. Базар.
23, 1983 — помер поет Микола Бажан.
25, 1956 — помер кінодраматург і режисер Олександр Довженко.
25, 1838 — народивсь письменник Іван Нечуй-Левицький.
25, 1934 — помер історик Михайло Грушевський.
27, 1863 — народилась письменниця Ольга Кобилянська.
29, 1778 — народивсь письменник Григорій Квітка-Основ'яненко.
29, 1899 — народивсь письменник Григорій Косинка, розстріляний більшовиками 1934 р.

ГРУДЕНЬ

- 1, 1893 — народивсь письменник Микола Хвильовий.
3, 1722 — народивсь філософ Григорій Сковорода.
4, 1803 — помер на Соловецьких островах останній кошовий Запорізької Січі Петро Кальнишевський.
5, 1878 — народивсь поет О. Олесь (Олександр Кандиба).
7, 1936 — помер письменник Василь Стефаник.
7, 1871 — народивсь поет Микола Вороний, знищений у сов. концтаборі 1942 р.
8, 1868 — у Львові засновано товариство «Просвіта».
9, 1863 — народивсь Борис Грінченко, письменник, етнограф, мовознавець.
11, 1873 — засновано Наукове товариство ім. Шевченка у Львові.
13, 1877 — народивсь композитор Микола Леонтович.
13, 1856 — народивсь Микола Садовський, актор, режисер і письменник.
13, 1963 — помер поет Василь Симоненко.
14, 1918 — війська Директорії УНР і Січові Стрільці зайняли Київ; гетьман П. Скоропадський зрікся влади.
14, 1840 — народивсь Михайло Старицький, поет, драматург і режисер.
15, 1848 — помер байкар Євген Гребінка.
17, 1934 — з наказу більшовицького суду розстріляно 28 українських діячів культури — Костя Буревія, Олексу Влизька, Григорія Косинку, Івана Крушельницького, Дмитра Фальківського та ін.
18, 1892 — народивсь драматург Микола Куліш (загинув у сов. концтаборі 1942 р.)
19, 1941 — загинув у сов. концтаборі письменник Валер'ян Підмогильний.

- 19, 1918 — відновлено Українську Народну Республіку після повалення режиму гетьмана П. Скоропадського.
- 19, 1240 — татарський хан Батий зруйнував Київ.
- 21, 1764 — москалі скасували Гетьманщину на Україні.
- 22, 1905 — початок першої російської революції.
- 22, 1833 — народилась письменниця Марко Вовчок.
- 23, 1648 — (ст.ст.) — урочистий в'їзд Богдана Хмельницького до Києва.
- 25, 1848 — у Львівському університеті відкрито катедру української мови.
- 26, 1898 — народивсь поет Євген Плужник.
- 29, 1723 — у Петропавлівській в'язниці помер гетьман Павло Полуботок.



Митр. прот. д-р Григорій Удод

ЩО ДАЛО ХРИСТИЯНСТВО УКРАЇНІ

Від ред.: Це є скорочений текст доповіді митроф. прот. о. д-ра Григорія Удода на 4-му конгресі СКВУ в Торонто, 2 грудня 1983 р. Повний текст був надрукований у Віснику СКВУ за травень 1985 р., звідки передруковуємо з деяким скороченням.

На питання: «Що дало християнство Україні за перше тисячоліття?», коротку, але дуже влучну відповідь знаходимо у знаменитому «Слові про закон і благодать» преподобного Іларіона, першого українця на Київській Митрополічій Катедрі. Це «Слово» було сказане на урочистому відкритті Катедри Св. Софії біля 1050 року, в присутності Великого Князя Ярослава Мудрого, його родини, уряду і представників усього тодішнього населення Русі-України. У своєму «Слові» преп. Іларіон сказав, між іншим, таке:



*Князь Володимир Великий,
основоположник християнства в
Русі-Україні. Фрагмент пам'ятника
Володимирові в Києві.**

«... Віра благодатна по всій землі розходитьсь і до нашого народу руського дійшла... Тепер уже і ми зо всіма Христовими народами прославяємо Св. Тройцю... І вже ми не називаємося поганями, але християнами... І вже капиш бісовських не будемо, а споруджуємо храми Божі, вже більше один одного не приносимо в жертву бісам, але Христос приноситься в жертву за нас...».

І далі, возвеличуючи велике діло хрестителя нашого народу, Великого Князя Володимира, преп. Іларіон звертається до його пам'яті такими словами: «... Подивися на місто, як воно сяє величністю; подивися на церкви процвітаючі; подивися на християнство зростаюче; подивися на місто, іконами святими освічене і ясніюче, фіміямом повите і похвалами божественними і піснями святими оспівуване. І все це побачивши, возрадуйся і возвеселися і похвали доброго Бога, що все те сотворив...».

У цих словах преподобного митрополита Іларіона ми вже

маємо відповідь на питання, що дало християнство Україні, бо з цих слів ми бачимо, як за неповна три чверти століття після офіційного охрищення українського народу переродилося його духовне життя, а головню як переродилася у душі високої християнської культури столиця новохрищеного українського народу — Київ. Тут ми бачимо величавий розвиток церковного будівництва і пов'язаних з ним таких ділянок християнської культури, як архітектура, малярство, церковний спів, література. Поруч величавого розвитку цих ділянок української християнської культури ще в більшій мірі поширюються серед українського народу засади благодійного християнського життя — через вплив церковної проповіді, через християнське державне законодавство і найголовніше через особистий приклад жертвенности й посвяти провідної верстви народу на чолі з його володарями, Великими Князями Київськими.

Щоб належно зрозуміти причину такого бурхливого розвитку усіх ділянок державного й церковного життя впродовж такого короткого часу від офіційного охрищення народу, необхідно звернутися до основ українського християнства. Християнство прийшло в Україну з Візантії, найкультурнішої і наймогутнішої на той час країни світу, яка в час охрищення України переживала відродження усіх ділянок свого державного, культурного й церковного життя. Християнство, як відомо, прийшло в Україну не в наслідок накинення його українському народові чужою збройною силою, але було прийняте народом в наслідок добровільного вибору вільного державного народу, після уважного і всебічного дослідження відомих Україні релігійних течій того часу.

Пригадаймо літописне оповідання про десятьох освічених послів князя Володимира, які обійшли багато країн і докладно розвідали про вірування народів тих країн і нарешті, опинившись в Царгороді, в Катедрі Св. Софії, були до глибин зворушені красою Богослуження і, вернувшись в Україну, доповіли Великому Князеві, що вони, перебуваючи на Службі Божій у греків, не знали, чи вони знаходилися на небі, чи на землі. Це тому, що по своїй природі український народ завжди був і залишився вразливим на красу, тобто на естетичну частину свого світосприймання.

Рішення Великого Князя і Державної Ради Русі-України прийняти християнство з Візантії... мало величезний вплив на всю дальшу історію українського народу, бо разом з красою Богослужень, особливим устроєм церковного життя, високою християнською культурою прийшла в Україну особлива благодать Божа для нашого народу у виді т. зв. **симфонії**, чи гармонії — найтіснішої співпраці Церкви з Державою.

Ідеально у християнстві так і повинно бути: «Церква і Держава — записано в „Кодексі” імператора Юстиніяна I з IV століття — це два божественних дари людству, що виникають з одного дже-



*Собор св. Юрія у Львові.**



*Собор св. Андрія в Києві.
Західна фасада.**

рела, з волі Божої, що їх установила. Послушні волі Божій ці два дари повинні бути в повній згоді (симфонії) між собою. Церква відає ділами божественними, небесними, а держава — людськими, земними. В той же час держава всесторонньо піклується про охорону церковної науки і чести священства, а священство разом з державою скеровує все суспільне життя на шляхи угодні Богові».

У той час, коли у самій Візантії **симфонія** була далеким ідеалом, бо там держава постійно намагалася накидати свою волю церкві, а в інших християнських країнах Заходу, навпаки, церква намагалася накидати свою волю державам, в Україні ідеал симфонії процвітав у найкращому вигляді. Князь Володимир завжди радився в усіх державних і церковних справах з єпископатом і духовенством; він не запровадив жадного державного закону без одобрення Церкви, і в той же час він давав Церкві всебічну моральну й матеріальну допомогу у її розвитку й діяльності. Князь Володимир став прикладом ідеального християнського володаря народу. Він після свого охрищення, будши покірним євангельській науці, відає десятину свого майна на будову найвеличнішої в той час у Києві святині — Храму Успіння Пресв. Богородиці, відомого під назвою Десятинної Церкви. За прикладом Великого Князя почали будувати українські князі і бояри Божі храми й монастири по всіх інших містах Русі-України.

Християнство прийшло в Україну у формі Христової церкви українського народу, і ця церква від першого дня свого існування



*Печерська Лавра з Успенською Церквою по середині.**

стала великою моральною опорою Української Княжої Держави. Під проводом Церкви і при її активній допомозі впродовж короткого часу Українська Держава змогла перебудувати усе життя народу і повести його шляхами, угодними Богові. Цими шляхами під проводом своєї Церкви український народ іде протягом тисячоліття, проходячи переможно через усі історичні бурі.

Християнство, через Церкву Христову, духовно об'єднало численні роз'єднані племена величезної княжої держави, яка простягалася від Волги до Карпат і від Балтійського до Руського моря, об'єднало в один народ, який вийшов на світову арену в коло найкультурніших і наймогутніших народів тогочасного світу.

Християнство в Україні, через Церкву Христову, дало початок українській освіті. Перші школи в Україні заснував сам Володимир Великий у Києві спеціальним державним декретом, яким він зобов'язував князів і бояр віддавати своїх дітей у науку. Для цього Володимир не завагався вжити примусу, бо відчував велику потребу забезпечити свою церкву своїм, рідним українським духовенством і своїми освіченими працівниками в ній. З перших шкіл, заснованих Володимиром, освіта широкою рікою розлилася по всій Русі-Україні. Усі ми свідомі того факту, що навіть в пізніших часах бездержавности українського народу Церква залишилася далі вогнищем української освіти через свої братські школи й колегії, а такі установи, як Острозька й Києво-Могилянська Академії, стали відомі усьому світові. Навіть тепер серед українського суспільства в діяспорі головний тягар українського шкільництва лежить на

відповідальності українських церковних громад і на прицерковних організаціях і установах.

З освітою, несеною християнством українському народові зрозумілою тоді церковно-слов'янською мовою, виростає висока національна свідомість народу, а з нею національна гордість і свідомість свого особливого покликання — оборонця християнства перед кочовими ордами Сходу. Ця українська національна і християнська свідомість пізніше виявилися в цілковитому утотоженні українським народом своєї віри і народности: «руська віра» і «руський народ» стали однозначними поняттями в часах польської займанщини. Система симфонії між Церквою і Державою в Україні сприяла дуже швидкому і ґрунтовному переродженню українського суспільного життя в душі християнських ідеалів. Рівноправність жінки навіть сьогодні є далеким недосяжним ідеалом в багатьох країнах світу. В Україні під впливом християнської проповіді і християнського державного законодавства жіноцтво за часів Володимира Великого, Ярослава Мудрого, а особливо Володимира Мономаха користується рівними правами в усіх громадських справах. Високий приклад ісповідниць — українських князівен, які віддавалися за тодішніх володарів різних європейських країн, свідчить про це наочно.

Сьогодні, у другій половині ХХ століття, скасування кари смерті є також далеким недосяжним ідеалом багатьох країн світу, в тому числі й християнських країн. Україна під впливом християнської проповіді і симфонії між Церквою і Державою скасувала кару смерті тисячу років тому. Особливо про це виразно записано в «Поученні дітям» Володимира Мономаха, який, як загалом відомо, є в нашій історії також ідеалом володаря-християнина. Він писав своїм дітям і своїм нащадкам: «Смертю не карайте нікого — ні винного, ні невинного».

Під впливом християнської проповіді унормувалися в Україні родинні відносини: святість родини, пошана до батьків і взагалі старших, подружня вірність є досьогодні притаманні українському народові в усіх обставинах його буття.

Під впливом християнської проповіді й системи симфонії була знесена в Україні інституція невольництва, як також змінилося відношення до упосліджених, т. зв. ізгоїв. Україна, як і інші країни тогочасного світу, мала інституцію невольництва. Невільниками були полонені чужинці, люди продані кимсь у невольництво, засуджені за тяжкі провини перед суспільством чи просто боржники, які не мали чим платити боргів. Становище невольників було надзвичайно тяжким. Християнство своєю проповіддю про людину як образ Божий, про рівність усіх людей у Христі дуже швидко і ґрунтовно вплинуло на ліквідацію невольництва та прищепило в народі високе почуття свободолюбности, таке притаманне українському народові впродовж минулого тисячоліття.

Церква Христова й Українська Держава, діючи в системі симфонії, також дуже швидко увели в життя народу християнську систему соціального забезпечення. Майже на другий день після офіційного охрищення народу — з наказу Великого Князя державні урядовці почали розвозити по Києву і околицях харчі й інші необхідні речі для всіх голодних і потребуючих. Тоді ж почали засновуватися при Божих храмах і монастирях України притулки для сиріт, старших і немічних. Князі щедро жертвують для церков і монастирів своє майно й великі земельні посілости якраз на цю добродійну діяльність Церкви. Ця традиція свято зберігалася в Україні в усіх періодах її державного життя, а її наслідки такі очевидні ще й сьогодні у всім відомій українській гостинності й турботі за долю потребуючих.

Християнство дало українському народові високу християнську культуру, якою наш народ заслужено гордиться впродовж тисячоліття, щедро ділячись окремими аспектами цієї культури з іншими народами. Цією культурою і ми живемо сьогодні — народ в Україні в неволі безбожної влади, а його частина в розсіянні серед моря чужомовного і чужовірного світу. Не зважаючи на століття поневолення і особливо всебічного нищення культурних скарбів нашого народу впродовж останнього століття, фундаменти української християнської культури такі тривкі, що вона відроджується й процвітає при перших проблисках волі, і це дає підставу вірити, що скарбами цієї культури житимуть наші нащадки і в майбутніх тисячоліттях.

Усьому світові відомі чудові зразки українського церковного будівництва, виявлені в Десятинній церкві, в Катедрі Св. Софії та в багатьох чудових Божих храмах на всіх просторах української землі. Багато з цих храмів пережили століття. Не меншим чудом українського церковного будівництва є сотні Божих храмів по багатьох країнах нашого розселення у світі. Це твори української християнської культури, зразки яких прийшли в Україну з Візантії, але перетворені українською духовістю і українським генієм, стали сьогодні частиною світової культури. Чудове українське малярство, зокрема мозаїчне, якого найкращі зразки знаходяться у Києві — відомий, наприклад, образ Божої Матері у вівтарі Св. Софії, т. зв. Нерушима Стіна.

З християнством прийшло в Україну мистецтво проповіді. За 60 років після офіційного хрищення України християнський світ почув з уст преп. Іларіона, Митрополита київського, знамените «Слово про закон і благодать», яке й сьогодні дивує дослідників як своїм глибоким богословським і патріотичним змістом, так і своєю високою формою викладу.

З християнством прийшла в Україну церковна музика і церковний спів, які розвинувшись на українському ґрунті, стали однією з найкращих частин української духовної культури, зокрема ж через

вклад геніяльних українських композиторів останніх століть, таких як Бортнянський, Ведель, Лисенко, Леонтович, Стеценко, Кошиць та інші.

Християнство дало нашому народові оригінальну літературу. Першими літературними творами були очевидно переклади з грецької мови різних християнських письменників, але під впливом народньої стихії дуже скоро в Україні появляються оригінальні твори української літератури. Ці твори були далекими від візантійського песимізму й аскетизму, але були повні життєрадості, надії, високого патріотизму, твори, які кликали не лише до спасіння душі, але й до виконання громадських обов'язків на земній батьківщині. Найкращими зразками української християнської літератури маємо знамените «Слово про Ігорів похід» з княжих часів та геніяльного «Кобзаря, поета-християнина Тараса Шевченка».

Християнство заклало основи української історичної науки. Це ж ніде інде, як в печерах Києво-Печерської Лаври почали писати українські ченці перші українські літописи, а за ними почали писатися такі ж літописи по інших монастирях і осередках українського християнського життя. Ці літописи є до сьогодні невичерпним джерелом відомостей про життя українського народу в даних періодах його історії.

У добі княжих міжусобиць в Україні церква Христова з її митрополитами, єпископатом і духовенством була тим авторитетом, який часто зупиняв ці міжусібні братовбивчі війни, мири в ворогуючі сторони, попереджував їх про те, що може принести з собою оце братовбивство. Ряд літописних записів виразно свідчать, як митрополити київські попереджували князів: «Ми покликані від Бога сказати тобі, княже, що не добре робиш, коли землю руську кров'ю руською проливаєш». І князі, хоч не завжди і не всі, слухали авторитету церкви, і лише цьому фактові треба завдячувати, що княжа держава не впала ще до татарського нападу на неї. Після татарського нападу на Русь-Україну Церква Христова українського народу була єдиною централізуючою і об'єднуючою силою. Вона тримала в єдності народ впродовж століть тоді, коли цей народ був розділений поміж іншими державними організаціями, які знайшлися на руїнах княжої держави.

Система симфонії церкви і держави, а пізніше церкви й національно-державницької ідеї була збережена в Україні й після упадку Української княжої держави. Навіть більше — доля Христової церкви в Україні і доля українського народу злилися в одне нероздільне ціле. Не зважаючи на те, що від 1596 року українське християнство до сьогодні залишається роз'єднаним, його цілеспрямованість залишається незмінним — служити своєму народові тими ідеалами, які воно покликане нести у світі.

У часах великої національно-визвольної боротьби українського народу під проводом гетьмана Богдана Хмельницького Церква і

народ ще раз об'єдналися в один могутній моноліт, і здавалося, що з відродженням Української Козацької Держави Україна повертається до тих благословенних часів, які існували в перших століттях після її охрищення. На жаль, сили були далеко нерівні — при всій рішучості, героїзмі й посвяті Україна не могла відстояти свою волю в боротьбі проти могутніх потуг, які її оточували.

Але навіть в часах найтяжчого поневолення Церква залишилася носієм і зберігачем національно-державних традицій, і коли прийшов відповідний час, змогла передати їх народові і тим самим започаткувати новий переможний процес національного відродження, який триває до наших днів. Церква західньої вітки українського народу дала Україні Маркіяна Шашкевича, Церква ж на Великій Україні дала українському народові Кирило-Методіївське Братство і Тараса Шевченка, від чого властиво почалося національне відродження всього українського народу. У цьому відродженні церква відіграє надзвичайно важливу ролью — вона благословляє і провадить народ до вершин національної і християнської свідомости, вона разом з народом переживає всі його успіхи і невдачі, вона спрямовує процес відродження на шляхи угодні Богові, цим запевнюючи українському народові перемогу в його зусиллях.

Сьогодні український народ, як ніколи впродовж своєї тисячолітньої історії, стоїть перед загрозою духовного і фізичного знищення. Сьогодні час і обставини вимагають від народу, зокрема від його зорганізованої частини, як і від його церкви особливих зусиль і особливого почуття відповідальности. Нехай прикладом спільної дії церкви і зорганізованого українства буде система симфонії між церквою і державою перших віків існування українського християнства. Церква, хоч би як вона називалася, повинна постійно боліти болями свого народу, повинна бути і залишитися церквою національною, даною нашому народові Христом-Спасителем для того, щоб вести наш народ до життя вічного, і для того, щоб найкраще забезпечити йому життя й розвиток у житті дочасному, земному.

Не може бути українською церква, яка заради т. зв. універсализму зрікається своїх національних аспірацій і обов'язків супроти народу, серед якого вона призначена служити. Церква Христова українського народу повинна молитися, плакати й турбуватися долею кожної української людини — чи вона гине в Сибірі фізичною смертю, чи у вільному світі смертю духовною через асиміляцію й відчуження від свого народу. Церква Христова, виконуючи почесне завдання духовного провідника народу у сьогоднішніх надзвичайних обставинах, повинна також мати всебічну підтримку всіх українських національних організацій у вільному світі, а зокрема такої як СКВУ. Церква має і повинна мати право мирити наші внутрішні розходження та вказувати провідникам народу на головну мету наших зусиль.



Катедрна св. Софії у Києві

З нагоди відзначення славного ювілею 1000-ліття християнства в Україні вважаємо за відповідне подати нашим читачам історію найважливішого осередку не тільки релігійного, але і культурного і політичного життя українського народу — Катедри св. Софії в Києві. З цією метою передруковуємо в скороченні знамениту наукову працю на цю тему пера пок. Олекси Повстенка, яку видала УВАН 1954 р. як том III-IV її Анналів. О. Повстенко, за професією архітект, був перед війною куратором Катедри св. Софії, а пізніше, в США, дорадником головного архітектора Конгресу США. Помер 15 січня 1973 р. Ред.

Катедрна св. Софії у Києві заснована великим князем Ярославом Мудрим... (як твердять сучасні дослідники) між роками 1017 і 1037, а першу добудову її датують XII століттям.

Будували Софійську катедру найліпші, добре обізнані з візантійським мистецтвом майстри: виконуючи таке відповідальне завдання великого князя і застосовуючи у будуванні катедри свої національні форми вже на той час високорозвиненого українського мистецтва, вони створили цю чудову споруду в сучасному для тієї доби українсько-візантійському стилі.

Храм святої Софії, велична й епохальна фундація великого князя Ярослава Мудрого, був тоді найімпозантнішою будовою столярного Києва. Він увінчував собою весь архітектурний ансамбль великокняжої столиці України, домінуючи над тогочасними навколишніми будовами. Катедрна св. Софії, крім того, завершувала собою високо розташовану над широким Дніпром-Славутою цілу старокіївську гору, на якій знаходились адміністративна частина Києва, фортеця і резиденція великого князя України-Руси.

Багатими прикрасами оздобив кн. Ярослав свою стольну ка-



*Собор св. Софії в Києві.**

тедру-митрополію. Крім прикрашення катебри золотом, сріблом і дорогоцінними іконами, кн. Ярослав заснував у ній також бібліотеку, при чому багато книг він написав сам.

Величний храм святої Софії в Києві був катеброю митрополитів усієї України-Руси. В ній відбувалось висвячення на вищі ієрархічні ступені. В ній же з р. 1051 відправляв служби Божі перший з українців — митрополит Іларіон. В катебрі св. Софії відбувались церковні церемонії при вступі українських князів на великокняжий престол. Крім того, катебра св. Софії була місцем поховання великих князів і митрополитів. В ній поховані: фундатор катебри вел. князь Ярослав Мудрий (+ 1054), син його вел. кн. Всеволод (+ 1093), онуки: — вел. князь Володимир Мономах (+ 1125), князь Ростислав Всеволодович (+ 1093) та правнук — вел. кн. Вячеслав Володимирович (+ 1154).

В бічній, південній наві поховані київські митрополити з часів великокняжої доби. Тут теж поховані і митрополити гетьмансько-козацької України: Сильвестр Косів (1647-1657), Рафаїл Заборовський (1731-1747), Арсеній Могилянський (1757-1770), Гавриїл Кременецький (1779-1783), Самуїл Миславський (1783-1796), Ієрофей Малицький (1796-1799), Серапіон Олександрівський (1802-1824); у Володимирському вівтарі — Гедеон Четвертинський (1685-1690). З пізніших поховань (в Стрітенській наві) — митр. Євгеній Болховітинов (1822-1837).

Найвидатніший Український Палладіум — Софійську Катебру з великою побожністю відвідувала щороку велика кількість прочан з усіх місцевостей України і навіть багато чужинців, що в захопленні оповідали про її блискучу красу і величезні багатства.

На Софійській площі, а також у дворі катебри впродовж її багатоговікового існування відбувались численні великі народні і церковні урочистості. Перед катеброю св. Софії була влаштована всім духівництвом і народом великоурочиста зустріч гетьмана Богдана Хмельницького (1648 р.), що вступив до Києва з козацтвом після свого переможного походу. В роки визвольних змагань перед катеброю св. Софії 22. І. 1918 р. четвертим Універсалом Української Центральної Ради проголошено самостійність України, а 22. І. 1919 р. там же проголошено об'єднання українських земель в одну Соборну Українську Державу.

Давня катебра св. Софії не збереглась до нашого часу в її первісному вигляді. За дев'ять століть свого існування вона була свідком багатьох подій з історії українського народу. В наслідок численних воєн храм св. Софії зазнав чимало грабунків і руйнацій.

Великі багатства Київської держави, велич і розкіш її храмів манили різних грабіжників. За даними літопису ще в 1169 р. на Київ напав суздальський князь Андрій Боголюбський. Заволодівши Києвом, він пограбував киян, монастирі і церкви, в тому числі і Софійську катебру. Всі дорогоцінності, церковний посуд, ікони,

хрести, богослужбові книги і навіть дзвони він вивіз з Києва. Року 1180 храм св. Софії потерпів від пожежі. В 1203 році Києву довелося зазнати другого грабіжницького нападу. Це був наскок кн. Рюрика Ростиславовича. В 1240 році Київ зазнав першого нападу монголів (хана Батия), які, руйнуючи місто, знищили Десятинну церкву і немало лиха вчинили св. Софії, що вразила їх своїм великим багатством ззовні і в середині. Вони шукали дорогоцінностей скрізь — навіть у стінах, склепах і гробницях князів — і все, що знайшли для себе підхожого, забрали з собою.

Після цієї навали храм св. Софії занепав. Служби Божі довгий час у ньому не відбувались, бо і людей у Києві залишилось мало, та й не було довго нового митрополита на місце митрополита Йосипа I, який після монгольського погрому невідомо де подівся. Щойно за яких десять років після страшного погрому Києва митрополит Кирило III (1250-1280 рр.) подбав про відновлення спустошеного монголами храму. В 1375 р. храм св. Софії підновлює митрополит Кіпріян.

Року 1416 Київ руйнує і грабує хан кримських татар Едігей, а в 1482 році — хан Менглі-Гірей.

В тому ж 1416 р. відбувся розподіл руської митрополії на Московську і Литовсько-Київську, і литовський князь Вітовт видав таку постанову:

«Сидѣть кїевскимъ митрополитамъ на своемъ столѣ в св. Софїи».

Настрашені татарами кївські митрополити довгий час не виконували цієї постанови і жили в Новгородку Литовському або у Вільні. Один з митрополитів — Макарій вирішив 1497 р. відвідати спустошений Київ і храм св. Софії, але, не доїхавши до Києва, був убитий татарами. Після цього випадку на протязі цілих 80 років жоден з митрополитів не наважився проживати у Києві. Отже храм св. Софії залишився без нагляду. Як видно з рапорту, поданого кївським урядовцем в кінці XVI ст. на ім'я польського короля, в храмі знаходять притулок дикі звірі, а на оголених склепіннях проростає бур'ян (Єпископ Верещинський).

В роках 1610-1633 храм св. Софії був в посіданні уніятів. Православне духовництво всіма силами домагалось відібрати свій храм від уніятів, вдаючись зі своїми домаганнями навіть до польського короля. Нарешті, р. 1632 було одержано згоду короля Владислава IV на посідання храму православними, але щойно р. 1633 кївський митрополит Петро Могила перебрав Софійську катедру від намісника уніятського митрополита — Веніаміна Рутського.

На відбудування катедри св. Софії митрополит П. Могила витрачає свої власні кошти і пожертви дародавців-патріотів. Він покрив храм новим дахом, зашпарував щілини в стінах і банях,

добудував чотири малі апсиди в зовнішніх притворах з новими престолами, укріпив контрфорсами головну апсиду, відновив важливіші внутрішні частини і головний престол, від якого до нашого часу залишилася тільки мармурова плита (бо большевики зруйнували престол). Підлогу було встелено різнокольоровими керамічними плитками. Митрополит Петро Могила замовив також і новий іконостас, про який Павло з Алеппо (архидиякон антиохійського патріярха Макарія) писав, що «нікому не сила його описати — через красу та різноманітність його різьби та золочення». Крім того митрополит Петро Могила постачає храмові богослужбові книги, одяг для священнослужителів, церковний посуд та ін.

Року 1647 митрополит Петро Могила помер, не закінчивши ремонту Софійської катедри. З 1647 до 1657 р. ремонт, розпочатий Петром Могилою, продовжував митрополит Сильвестер Косов. Він закінчив ремонт двох приділів. Зовнішній вигляд Софійської катедри за митрополитів Петра Могили і Сильвестра Косова, порівняно до її первісного вигляду, ще був мало змінений.

В 1657-1685 рр., в сумні часи т. зв. «руїни», коли на Україні після смерти гетьмана Богдана Хмельницького постали страшні міжусобиці в зв'язку з приєднанням України до Московщини, вище духовництво майже не жило в Києві, тому і храм св. Софії був залишений без належного догляду. Року 1685 на митрополичий престол вступив Гедеон, князь Святополк-Четвертинський, який підпорядкував київську митрополію московському патріярхові, зігнорувавши при цьому впертий опір всього українського духовництва і вірних, що хотіли зберегти автокефальність своєї церкви, а не поєднання її з московською, тим більше під зверхністю московського патріярха. За розпорядженням митрополита Гедеона Четвертинського був очищений західний бік храму і відновлена західня стіна (саме тоді, правдоподібно, загинула дорогоцінна центральна композиція фрески з зображенням сім'ї вел. кн. Ярослава) та два приділи біля головного західнього входу в храм — до Георгіївської і Предтеченської нав.

В першому з них (Георгіївському) під руїнами був знайдений саркофаг вел. кн. Ярослава. Саркофаг перенесли в північно-східній бік храму, у вівтар Володимирівського приділу, де він знаходиться і по цей час.

Нарешті, за митрополита Варлаама Ясинського (1690-1707 рр.) Софійська катедрa була остаточно обновлена щедротами гетьмана Івана Мазепи.

Впродовж часу гетьманування Ів. Мазепи, коли у Києві і на цілій Україні меценатством гетьмана та козацької старшини було споруджено багато будов у шляхетному стилі українського барокко, було викінчено також і відбудову храму св. Софії, який зберіг в основному (за винятком західньої частини) свій тогочасний вигляд.

Наступники митрополита Варлаама Ясинського все більше і більше розмальовують храм усередині олійним живописом, закриваючи зовсім давні фрески.

В 1730-40-х рр. київську Софію збагачує митрополит Рафаїл Заборовський. Бувши таким самим великим аматором мистецтва, як і гетьман Іван Мазепа, він відремонтував і, відповідно до потреби, перебудував більшість київських церков. Немало добра зробив він і для св. Софії.

В зв'язку з деформацією стін Мазепиної дзвіниці Рафаїл Заборовський перебудував два її верхні поверхи (архіт. Й. Шедель), відлив для неї два великі дзвони, обвів усе Софійське подвір'я високою мурованою стіною, спорудив новий, на три яруси іконостас (замість іконостасу з часів митрополита П. Могили) з срібними, визолоченими царськими вратами до нього, прикрасив храм срібними паникадилами і ін.

В роках 1747-1757 київський митрополит Тимофій Щербацький на свій власний кошт покрив дахи Софії білим залізом, а маківки бань визолотив.

В 1843 р. в Феодосіївському вівтарі раптово відвалилася частина тинку, відкривши давній фресковий живопис. В цьому ж році почалось т. зв. «возобновлення» відчищених від тинку фресок... Перемальовано мало не всі софійські фрески; виняток становили фрески Михайлівського вівтаря. З 1843 до 1853 рр. підмальовано або цілком замальовано олійними фарбами цілі фрескові композиції, окремі фігури, орнаменти тощо — загальним числом 2487 зображень.

В 1880-их роках був перебудований чудовий бароковий фронтон (кінець XVII — початку XVIII ст.) західньої фасади — власне тоді, коли перебудовували і двоспадісте покриття катедри на покриття безпосередньо по давніх склепіннях (як це було з самого початку).

Після цього у св. Софії довгий час не провадилось ніяких особливих робіт — крім поточного ремонту та часткового укріплення мозаїк, що облуплювались, відстаючи від стін. Укріплювали мозаїки, просто прибиваючи їх до стіни великими залізними бретналями.

Лише з початком українських визвольних змагань 1917-1919 рр. і з часу створення української незалежної держави стали можливі глибші дослідження св. Софії київської, якими керував з 1917 року Центральний Комітет Охорони Пам'яток Старовини і Мистецтва у Києві, а з 1918 р. — Всеукраїнська Академія Наук. Протягом цього часу провадилось детальне фотографування храму св. Софії (зовні і всередині). Дуже цінні світлини виконали Н. Негель, С. Аршеневський, М. Макаренко та Ю. Красицький.

Катедрою св. Софії зазнала чималих пошкоджень під час російського нападу на Україну, а саме — на початку 1918 року, коли

російсько-більшевицьке військо під командою Муравйова, підступивши до Києва, стало нещадно руйнувати його гарматними набоями. Московські нападники не порахувалися навіть з тим, що уряд Української Народньої Республіки оголосив місто вільним (з огляду на його дорожочинні архітектурні пам'ятки) й залишив Київ.

Гарматний вогонь, умисне більшовиками спрямований на найвизначніші старовинні будови столиці (коло 200-250 гарматних попадань), зруйнував дощенту дорожочинні колекції з українського мистецтва разом з будинком президента УНР — проф. М. Грушевського, колекції архітекта В. Кричевського (батька) та ін. Наслідком обстрілу були жахливі пошкодження в районі старокняжого Києва й на Печерському. З кількох десятків набоїв, що розривались на старовинних стінах Золотих воріт, в районі Десятинної й Андріївської церков, на стінах Михайлівського монастиря тощо, декілька попало в кол. Трапезну церкву Софійського монастиря, в Софійську дзвіницю й катедру св. Софії. Один з набоїв влучив в стіну давнього вітваря катедри. На щастя, мозаїки уціліли, хоч місцями повідставали від стіни й частинно обсипались. Під час повторного більшевицького обстрілу (в жовтні м. 1919 р.) гарматній набій пробив західню стіну над хорами.

На початку советської влади безпосередню науково-дослідчу роботу при катедрі св. Софії продовжували такі інституції як Софійська Комісія Всеукраїнського Археологічного Комітету Всеукраїнської Академії Наук, Музей Архітектури Всеукраїнського Музейного Городка та Центральна Краєва Інспектура для охорони пам'яток мистецтва. В цей час також виконувались фотографування катедр І. Моргілевським, Д. Демущьким, М. Скрипником та І. Сталинським (фота ці частково використані в даній праці). Наслідком наполегливої і плянованої діяльності цих закладів, з допомогою державних асигнувань і приватних пожертв, проведено ремонт храму та укріплення його західньої стіни, що була пробита гарматним набоем під час обстрілу Києва в 1918 р. більшовиками. Крім того, частково відчищено з-під олійного замалювання ХІХ стол. давні фрески, промито і укріплено мозаїки, закріплено тинк з фресками у хрищальні тощо. (Ці роботи провадив маляр М. Бойчук 1919 р.). Разом з цим провадились роботи над дослідженням первісної архітектури храму (зондаж і часткове очищення від зовнішнього тинку стін), детальні обміри, реконструкція давньої підлоги та ін. Одночасно налагоджується видання окремих статей і більших розвідок про храм св. Софії.

Проте поряд з науково-дослідчою роботою дедалі міцніюча советська влада уперто здійснює свої агітаційно-антирелігійні настанови. З 1934 р. служби Божі в св. Софії заборонено. Советські офіційні путівники-інструкції говорять про причину цього зовсім недвозначно, а саме:

«... на протяжении многих лет собор был не только центром религиозного обдуривания масс, но одновременно и контрреволюционным гнездом, где были сконцентрированы все черные силы реакции...».

І далі:

«... Во время великой октябрьской социалистической революции попы проводили в Соборе агитацию против коммунистической партии, советской власти, провозглашая многолетия власти украинской буржуазии — Центральной Раде».

Або:

«... в 1920 г. в Соборе была основана автокефальная церковь, где петлюровские офицеры в рясах проводили свою подлую работу, направленную на отрыв Советской Украины от Советской России...».

Отже, боячися саме останнього, большевики від «имени трудящихся масс» і за постановою партії та уряду позбавляють св. Софію її прямого призначення, перетворивши її на державний архітектурно-історичний заповідник — «Софійський музей», де науково дослідча робота щільно поєднувалась з агітаційно-антирелігійною.

Після офіційного закриття служб Божих в Софійській катедрі (а також майже у всіх храмах і монастирях України), духівництво Української Автокефальної Православної Церкви на чолі з бл. п. митрополитами Василем Липківським і Миколою Борецьким було заслано на далекі каторжні роботи або й фізично знищено, як «носіїв релігійного дурману». Протягом короткого часу було репресовано двох митрополитів, тридцять єпископів, тисячі священиків і десятки тисяч вірних.

Поряд з цим советський уряд почав конфіскувати найкоштовніші церковні речі з храму св. Софії (як і взагалі з усіх храмів та музеїв України). Вилучені (ніби для потреб індустріалізації ССРСР та на допомогу голодуючим Поволжя) церковні дорогоцінності випродувалися владою за кордон, а золоті та срібні речі, серед яких були здебільшого високомистецькі твори, перетоплювались на злитки «цветного метала». Спротив наукових та музейних робітників цьому нечуваному вандалізмові нічого не допоміг, а привів до страшних репресій. Українські мистецтвознавці — професори Ф. Ернст, Д. Щербаківський, М. Макаренко та ін. заплатили за цей спротив своїм життям, а багато інших були репресовані. На їх місце були призначені люди з комуністичної партії. Решта застрашених музейних робітників вже не відважувалась боронити своїх мистецьких скарбів, і внаслідок цього загинула дорогоцінна збірка речей з софійської архиєрейської ризниці (т. зв. скарбця).

За 1935-37 рр. розібрано вісім високомистецьких барокових іконостасів роботи українських майстрів XVII-XVIII ст. З них був

дуже цінний іконостас Стрітенського вітваря XVIII ст., що являв собою середній ярус сучасного головного іконостасу і 1888 року був перенесений в цей вітвар. Так загинули іконостаси Миколаївського та Андріївського вітварів, надзвичайно цінні іконостаси Богоявленського вітваря, що в своїй чудовій різьбі зображував цілу подію хрищення Господнього, Преображенського вітваря з зображенням гори Фавор та Преображення, Страсного — з зображенням сцени Розп'яття та інших вітварів.

З цих чудових пам'яток дереворізьби українського барокко, як і з інших іконостасів київських церков, за урядовим розпорядженням здиралась позолота, а самі іконостаси були майже всі спалені.

З головного іконостасу забрано рельєфні, зроблені з срібла і густо визолочені царські врата вагою 114 кг. — прекрасну роботу київських золотарів Волоха і Завадовського (1747 р.).

Забрано чотири срібні підвіски XVII ст. з-перед ікон головного іконостасу, з намісних ікон цього ж іконостасу знято чотири срібні ризи і видалено срібну гробницю з мощами митрополита Макарія, що стояла в Михайлівській наві перед іконостасом.

Вилучені також були дуже цінні панікадила. Одне з них — з центральної частини храму, виконане з бронзи першорядним київським майстром у формах українського барокко, подароване митрополитом Рафаїлом Заборовським (в 1730-40-х рр.); потім два інші чудові панікадила з-перед вітварів Якима і Ганни та Три-святительського; з-перед амвону панікадило митрополита Тимофія Щербацького, тої ж роботи, що й ризи на намісних іконах.

Крім того, забрано також визолочене окуття з престолів, срібні ставники (канделябри), свічники, церковний посуд, коштовний церковний одяг, килими, цінні ікони і Софійську бібліотеку, в складі якої знаходились неповторні уніками. (Острозька Біблія 1581 р. і Львівський Апостол 1574 р., біля тисячі примірників рукописів, власноручні записки митрополита Петра Могили, автографи митрополита Дмитра Ростовського і багато інших старих богословських творів, надзвичайно цікавих для характеристики місцевої богословської науки XVII-XVIII ст.). Лише частину раритетів з Софійської бібліотеки та дуже малу частину речей з архієрейської ризниці пощастило перевезти до Всеукраїнського Музейного городка (кол. Києво-Печерської Лаври) та до бібліотеки Української Академії Наук (проте й звідти майже все було пограбоване в 1941-43 рр. німецькими окупантами).

З Софійської дзвіниці забрано дзвони з рельєфними бароковими прикрасами та написами, а саме: дзвін «Рафаїл» вагою близько 1.5 тонни (роботи відомого майстра Моторина, 1733 р.), дзвін «Орел» вагою понад одну тонну та десять інших дзвонів різної ваги. Але цим коротким списком далеко ще не вичерпується вся та велика кількість матеріальних і історично-мистецьких цінностей, якими володіла св. київська Софія перед приходом боль-

шевиків до влади. Дуже багато експонатів Софійського архітектурно-історичного музею (як напр., експонати з відділу архітектури і малярства України княжої доби, багато ікон XVII-XVIII ст. тощо), вивезено німецькими окупантами в 1943 р.

Між 1920-40 рр. Софію майже не ремонтували — за винятком ремонту в західній частині арки, пошкодженої большевицьким гарматним стрільном в 1918 р., та поточного абиякого ремонту даху.

В 1938-39 рр. в Богословському приділі була влаштована виставка архітектурних проєктів архітектурних майстерень Української РСР. Для цієї виставки були перероблені вікна XVII ст., замальовано увесь церковний живопис, настелено нову підлогу і, в довершення цього, встановлено величезну, незграбну гіпсову статую Сталіна. Коли виносили тісними сходами до Богословського приділу великі підрамники з архітектурними проєктами та частини статуї Сталіна, фрески XI стол. північнозахідньої вежі дуже були подрпані.

В цей же час був перероблений і Успенський приділ під канцелярію музею, де також зафарбовано увесь стінний живопис і, в тому числі, прекрасний образ Успіння Божої Матері XVIII ст. Паркетна підлога у цьому приділі була наставлена на сировій, погано ізольованій основі. З цієї причини завелась грибкова цвіль, що повипинала місцями підлогу й стала загрозою для інших частин будови храму.

Преображенський і Вознесенський приділи (в обох вежах) перероблено на допоміжні музейні кімнати (кабінет, фотолабораторію тощо). Тут перебудовано стелю, зафарбовано стіни й зруйновано чудові бароккові іконостаси XVIII ст. Скрізь в цих перебудованих приміщеннях змуровано примітивні опалювальні труби з виводом бляшаних рур крізь вікна.

Приміщення архиерейської бібліотеки і ризниці були використані для експонатів архітектурного музею (фотографії й рисунки храмів великокняжої України, уламки деталей з розібраних большевиками київських храмів XI-XII ст. тощо). В одному з цих приміщень (зі входом до нього безпосередньо з південнозахідньої вежі) уміщено мозаїки і фрески з розібраного Михайлівського (Дмитрівського) монастиря, щоправда не всі, бо мозаїчний образ св. Дмитра Солунського та декілька фресок вивезено до Третяковської галерії у Москві.

Проте за цей час проведено досить значну науково-дослідчу роботу. Крім реставрації фресок, укріплення і промивки мозаїк, реконструкції давньої підлоги тощо, в 1935-36 рр. виявлено основи восьмигранних стовпів у західній частині центрального хреста плану, мармурові пороги головного (західнього), південного і північного входів, обнижено підлоги в центральній частині храму до їх первісного рівня, при чому виявились правдиві висотні ком-

позиції аркових проїм, пілонів, стовпів та рештки фресок в їх нижній частині. Були зроблені розкопи в обох вежах і в північно-східній частині Володимирської нави.

В південній частині архітектурного хреста знайдено шиферну дошку зі смальтовою інкрустацією, а в східній частині храму — фрагменти мозаїчної підлоги.

Під південнозахідньою вежею відкрито приміщення, правдоподібно казносховище, яке було до цього часу невідоме і замуrowане. На стінах і склепінні цього приміщення виявлено фресковий орнамент, що не був ще перемальований, як інші фрески Софії, і чудово зберігся. Дуже багато знахідок дала північнозахідня вежа. Тут були знайдені шматки мозаїчної підлоги, полив'яних плит, окремі шматочки смальти, а також матеріяли-сирівці для виготовлення смальти. Тут же знайдено дуже цікаву патріяршу печатку XI ст. Ця печатка, виготовлена з цини, має близько 4 см. у діаметрі. На одній стороні печатки — рельєфне зображення Влахернської Божої Матері, а на другій — напис грецькою мовою, що означає: «Євстратій, милостю Божою, архієпископ Констянтинополю, Нового Риму і вселенський патріярх».

В повоєнні роки (в 1945 р.) через Софійське подвір'я прокопували глибоку траншею для міської теплоцентралі. Під час провадження грабарських робіт виявлено муrowання княжої доби, недалеко від північнозахіднього кута катедрі. В 1946 р. на цьому місці провадились археологічні розкопи, де виявлено руїни великої трикамерної печі для випалювання цегли. В цьому ж часі був викопаний розвідковий шурф коло північної стіни гаражу (північно-східній кут Софійського подвір'я), де знайдено уламки мармуру, шиферу, фрагменти мозаїк і фресок, уламки віконного скла, шматки цинової покрівлі даху, фрагменти великої різьбленої шиферної плити, що належала, мабуть, до одного з парпетів хор Софійської катедрі. Всі ці уламки були зведені сюди на звалище під час репарації катедрі, правдоподібно в XVII-XVIII ст.

За постановою Ради народних комісарів Союзу РСР з 18 квітня 1945 р. (№ 793) дозволено Раднаркомові УРСР створити Академію Архітектури УРСР на базі Українського філіалу Академії Архітектури СРСР. Цією ж постановою було зобов'язано президента Академії архітектури СРСР (Весніна) передати Академії Архітектури УРСР усе майно та цінності Українського філіалу Академії Архітектури СРСР за баянсом на 1 квітня 1945 року. В число наукових закладів Української Академії Архітектури входить Відділ музеїв та архітектурних пам'яток з музеями: архітектури, художньої промисловости та Софійський заповідник.

З того часу катедра св. Софії знаходиться під безпосередньою опікою Української Академії Архітектури. Академія розміщена там же, у Софійському подвір'ї — в будинкові колишнього митрополічного палацу.



СОФІЯ

«Проектується знести храм св. Софії в Києві».
З газет.

«Тайни тисячоліття — в Софії стрункій,
Що поблідла, але ще ясніше, ще вище
Вироста, як молитва, в блакить».
Є. Маланюк.

*Нехай твій дзвін заглушать літаки.
Нехай тебе знесуть і хай на місці,
Що освятили літа і віки,
Поставлять пам'ятник добі нечистій.
Нехай змурують чорний хмарочос
Там, де стоїш ти, біла й золотава,
О ліліє струнка в намисті з рос,
Яку плекала мудрість Ярослава!
Нехай здере новітній печеніг
Смугляве золото з бань на кінську зброю
І скрізь полишить слід блюзнірських ніг:
Це лиш мара нам видава гаптус,
Які триватимуть недовгий вік.
Коли спорудять зал з бетона й скла
І електричний вихор зашаліє
Там, де священна сутінь залягла
Й в дрімотнім сні спочила Візантія, —
То знай: це все пройде вез вороття.
Так само снились нам колись татари.
Тож знов чаклун якийсь навіяв чари,
І бачиш ти примари небуття.*

*Правдивий світ, — не той, для ока зримий, —
Крилами розтинаючи вогонь,
Гойдають тихо грізні серафими
На терезах своїх долонь.
Він, наче плід, важніє й дозріває,
Налятий плином невідомих лон,
І темний сок, буруючи, співає,
Немов вино Господніх грон.
Колись усім об'явиться, як чудо,
Істота кожної з земних річей.*

*Настане день... світ спалахне, й полуда
Тобі спаде з засліплених очей.
В священнім жасі, дивно скам'янілий,
— Немов хто в вічність відчинив вікно, —
Побачиш ти у млі нестерпно білій
Все, все таким, як с п р а в д і є воно:
Хрестом прорізавши завісу дима,
В красі, яку ніщо не сокрушить,
Свята Софія, ясна й незрушима,
Росте легендою в блакить.*

27. III. 35.



ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

З року в рік, у жовтні, православні українці відзначають знаменну дату — дату відродження Української Автокефальної Православної Церкви.

Від 14 до 30 жовтня 1921 р. у Києві відбувся Всеукраїнський Православний Собор, постанови і діяльність якого мають велике історичне значення.

Коли 1917 р. було скинене царське самодержавство, то, разом, з національним відродженням почалося відродження також української церкви. Уже в квітні й травні тисяча дев'ясот сімнадцятого року по єпархіях України стали скликатись церковні з'їзди. На них висловлювались побажання — звільнити нашу Православну Церкву від сторонньої опіки. З'їзди також вимагали скликання Всеукраїнського Церковного Собору, що мав би розглянути винятково важливі питання церковного життя православних українців і винести авторитетні рішення. На київському єпархіальному з'їзді була навіть обрана особлива Комісія для підготовки цього Собору.

Ця Комісія зверталася до Петроградського Синоду і до Всеросійського Церковного Собору, що відбувся в той час у Москві, але дозволу на скликання Всеукраїнського Собору наша Комісія не дістала. Тоді, в листопаді 1917 р. члени Комісії проголосили себе Всеукраїнською Церковною Радою, як підготовчим органом для скликання Всеукраїнського Церковного Собору. Церковна Рада добилася того, що сам московський патріарх Тихон погодився на скликання Всеукраїнського Церковного Собору. Собор зібрався в складі 400 душ, в січні 1918 р., але артилерійський обстріл Києва більшовиками не дав Соборові можливості працювати.

У квітні 1919 р. Всеукраїнська Церковна Рада почала заснову-



*Митрополит Української
Автокефальної Православної Церкви
Василь Липківський.**



*Перший собор Української Автокефальної Православної Церкви, жовтень 1921 р.**

вати парафії. 9 травня була призначена перша Служба Божа у соборі Святого Миколая на Печерську. Між іншим, цей величний собор, збудований гетьманом Іваном Мазепою, комуністична влада згодом зруйнувала.

Свідок оповідає, що на всенічній і на літургії зібралася така сила народу, що не тільки в соборі, а й навкруги його було тісно. Славний український композитор Микола Леонтович склав на це свято музику для літургії і сам диригував церковним хором. Того дня до першої української парафії записалось декілька тисяч парафіян-українців. Потім українською парафією став Андріївський собор. А згодом у користування цієї парафії перейшла і старовинна святиня українського народу — Київський Софійський Собор.

Та не зважаючи на всі успіхи й духовне піднесення, Українська Православна Церква залишалася без свого власного єпископату. Була спроба послати двох кандидатів на єпископів у Грузію на висвячення, але комуністична влада не пропустила їх туди. А тим часом посилювався тиск на нововідроджувану Українську церкву з боку церкви російської, а також і партійної диктатури.

І от, на 14 жовтня 1921 р. був скликаний Всеукраїнський Православний Церковний Собор. З'їхались представники з усіх земель України: Київщини, Волині, Поділля, Чернігівщини, Полтавщини, Одеси, Слобожанщини, Херсону і навіть з Кубані. Собор склався з 64 священників та благочестивих мирян. Серед останніх були видатні українські діячі культури і науки, як наприклад, Агатагел Кримський, Сергій Єфремов, Володимир Чехівський, Люд-

мила Старицька-Черняхівська, Марія Старицька, Кирило Стеценко. Були серед тих мирян вчителі, сільські кооператори та інші обранці українських православних громад.

Кардинальним питанням на Соборі була справа власного єпископату. Делегація від Собору ходила до московського єкзарха Михаїла з проханням висвятити для нашої Церкви українських єпископів. Єкзарх одначе відмовився задовольнити це прохання.

Після цього Всеукраїнський Собор виніс таку постанову:

«Здійснюючи волю Основателя і Голови Церкви Ісуса Христа, Сина Божого, — Всеукраїнський Православний Церковний Собор священно-соборно, в ім'я Отця і Сина і Святого Духа, висвячує церковним рукоположенням двох обраних на єпископів осіб зі священників... Священний чин хіротонії єпископів для відбудування єпископату виконується згідно з основами чину, прийнятого у Всесвітній Церкві».

22 жовтня відбулось перед Собором наречення обраного на єпископа — митрополита протоієрея Василя Липківського, а в неділю 23 жовтня 1921 р. — висвячення його в Софійському Соборі.

Ось що розповідає про ту подію один із її учасників:

«Настав величний момент... Вся громада Христова, Собор весь зіллвся в одній полум'яній молитві до Отця Небесного — дати, послати Духа Святого першому українському єпископові. Старший віком протоієрей читав висвятну молитву, а всі члени Собору клали на плечі руки один одному, а ті, що стояли на солі, на плечі дяконам, ті на плечі священниками, а священники — на ставленика. При співах церковних і молитві одягали посвячуваного в архиєрейські ризи, й настала хвиля чистої, святої радості. Плакали, вітали один одного з відродженням Української церкви та її ієрархії. То був дійсний Великдень українського народу нашого».

Після висвячення першого Архієпископа і Митрополита Київського та всієї України — Василя Липківського Собор вибрав ще чотирьох кандидатів на єпископів. Всі вони були висвячені. Таким чином був утворений український єпископат.

Ця подія в житті нашого народу відбулась 14 жовтня 1921 року — дата, якою зафіксовано відродження Української Автокефальної Православної Церкви, дата, яку відзначають православні українці.

В одній із своїх перших проповідей великий Митрополит простими словами розкриває суть подій, пов'язаних з історичною неминучістю. Словами Христової правди він, говорячи про минуле, водночас і вказує нам шляхи, якими йти в майбутнє.

«Любі брати і сестри! Як часто Христос Спаситель в святому Євангелії порівнює Бога, Отця Святого, з добрим, щирим, гостинним господарем, який завжди дбає про те, щоб і в його господарстві всім було добре, щоб і слуги його не бідували; щоб і хата його була повна гостей, щоб гостей і нагодувати і напоїти, і всім задовольнити.

От і в сьогоднішній Євангелії Бог являється таким добрим господарем, що влаштував багату вечерю і запросив до неї багато гостей. Гости, правда, як взагалі гості, не досить жваво збираються. Все вже готове, а гостей нема. Чому? Може в кого одежі нема? Може кого біда не пускає? Ні, гості Божі відмовляються іншим: Той захопився своїм господарством, той торгівлею, той родинними ділами; одним словом, ці гості не пішли на вечерю до Бога, бо їм і вдома добре. Правда, по вулицях, роздоріжжях, по ярах та нетрях, багато валяється безпритульних, сліпих, кривих, калік, убогих, але гостям що до того? Їм добре і вдома, вони не пішли.

Але Бог, господар світу, не байдужий до останніх. Він посилав слуг своїх і ті знаходять всяких бідних, скривджених долею, пригнчених земним життям, і приводять їх... до доброго господаря...

... Наш рідний український народ, це є той нещасний народ, який майже весь час свого життя мусів спинатися по нетрях, по ярах, по роздоріжжях. І тепер куди тільки тяжка доля не занесла нашого народу? Є він і на Далекому сході, і в безмежних степах Азії, і в Америці, і в інших краях. І от тепер велика ласка Божа сталася над нами: Господь, Отець наш небесний, закликає нас на свою вечерю, в свою господу, в нашу рідну Українську Церкву. І яка це радість велика, яке піднесення! Народ наш виходить з ярів, з нетрів, з вулиць, єднається в своє рідне Христове братерство — в своїй рідній церкві, почувася себе її рідними дітьми, дітьми Отця Небесного.

... Наша свята церква українська ще тим нагадує притчу Христову про званих на вечерю, що однією з підвалин нашої церкви, це є всенародня соборноправність її, — що в нашій святій церкві нема ні тих званих, що через багатство, славу та земні утіхи, не захотіли прийти на вечерю; ні тих убогих, що тиняються по ярах та нетрях, — в нашій церкві всі рівні, всі брати, всі однаково звані, всі повинні брати однакову участь в церковному житті, в керуванні своєю церквою. Цим іменно — всенародною соборноправністю і відрізняється наша церква українська від старої російської.

... Де не було братерства, рівності всіх перед Богом, там не могло бути і дійсної Христової церкви. От, через що, коли б ми судили про діла,.. ми мусіли б зазначити, що ті старі церковні владики і духовні, що докоряють нам еретицтвом, самі дуже відхилились від дійсного устрою, від справжнього Христового братерства, і в Христову церкву внесли земні, мирські звичаї — нерівності і панування.

От через що, коли відродилася наша Українська Православна Церква і відродила в себе дійсний церковний устрій, стала закликати до себе вірних на рівних правах, як дітей Божих, — ці

владики, єпископи, священники, монахи, не захотіли в нашу церкву, на нашу вечерю прийти: вечеря була готова, церква наша широко відчинила двері для всіх, але ці звані ухилились.

Але, з ласки Божої, не залишилась пустою наша церква, — не захотіли прийти владики та монахи, але валом пішов до нас рідний народ; піднялись всі міста, а навіть села глухі...».

* * *

Якої кришталево-чистої віри в перемогу Христової правди був той, який серед моря безбожництва і зради прославляв Слово Боже і свій народ?

Натхненні вірою в правду Божу, в науку Христову люди почали, ніби, з летаргічного сну пробуджуватись. На велике здивування і староцерковників царських і безбожної червоної Москви та її слуг український народ почав творити нове життя. На Україні почав відроджуватись першохристиянський апостольський дух, який приніс у Київ, разом з благовіщенням і хрестом, святий апостол Андрій Первозваний.

Не минуло і трьох років, як Українська Автокефальна Православна Церква мала вже тридцять одного єпископа, понад 2.500 священників і понад 2.000 парафій.

Українська Автокефальна Православна Церква, що відродила своє легальне право на існування на основі державного акту українського уряду з 1 січня 1919 року, а фактично — внаслідок ухвал Першого Всеукраїнського Православного Церковного Собору, що відбувався в Києві в жовтні 1921-го року, зразу ж почала бурхливо розвиватись. Але в той самий час і підпала жорстоким переслідуванням безбожницької більшовицької влади. Під ударами кривавого терору ГПУ зазнала наша Церква величезних втрат.

Перші удари влади були спрямовані проти єпископату УАПЦ, в наслідок чого увесь він був так чи інакше знищений, починаючи з первоієрарха Церкви Митрополита Київського і всієї України Василя Липківського (перший арешт на початку 1922-го року, підписка про невиїзд з Києва, дальші арешти, що скінчилися засланням на Соловки і смертю там). Потім пішли: заслання архієпископа харківського Олександра Ярещенка 1926 року; заслання архієпископа полтавського (потім одеського) Юрія Жевченка 1929 року, якому в тюрмі поламали ребра й повибивали зуби і засудили спочатку на 8 років каторги, а потім на 20 років концтабору. Заслання архієпископа житомирського Степана Орлика після арешту 1928 року. Арешт 1930 року Митрополита Миколи Борецького, що відбував кару в ярославському політизоляторі, там від знущань ГПУ психічно захворів і помер в лєнінградській психіатричній лікарні. Розстріл 1935 року єпископа кам'янець-подільського Миколи Карабієвича в Москві. Розстріл архієпископа

білоцерківського Володимира Самборського 1935 року. Розстріл архієпископа чернігівського Юрія Міхновського 1937 року.

Список цей можна продовжити майже на весь єпископат УАПЦ.

Поряд з єпископатом знищена була більшість священників і тисячі вірних УАПЦ.

Так звана радянська влада систематично провадила і провадить нищення не тільки свідомих свого українства громадян, але й пам'яток української православної культури, ілюстрацією чого можуть бути такі, далеко неповні приклади:

В 1934-му році було зруйновано Миколаївський Собор — мазепинська будова 1690-1693 рр.

Того ж року було зруйновано Михайлівський золотoverхий монастир — пам'ятка початку XII століття.

Зруйновані були й інші пам'ятки з XII століття — Трьохсвятительська Церква і Успенський Собор на Подолі. Було зруйновано Братський монастир (Богоявленський Собор) на Подолі — будова 1695 року.

У Харкові було зруйновано Миколаївський Собор (катедра УАПЦ) і церкву на Основі.

А скільки храмів Божих було перетворено в склади, стайні, свинюшники і, в найкращому випадкові, в музеї?

Відвертий курс більшовицької влади на знищення Української Автокефальної Православної Церкви виявився на Другому Українському Православному Церковному Соборі, що відбувся в Києві 1927 році. На цьому Соборі чільний співробітник ГПУ Серафимов поставив перед Собором пряму вимогу усунути зі становища духовного провідника УАПЦ Митрополита Київського і всієї України Василя Липківського, засудивши його «за злочинну, неправдиву, шкідливу для Церкви працю». Собор на це погодився, але під загрозою зруйнування всієї Церкви, в інтересах її збереження, прийняв формулу: «З об'єктивних причин Собор здійсмає з митрополита Липківського тягар митрополичого служіння».

Так, великих знищень зазнала Українська Автокефальна Православна Церква тільки тому, що вона була воістину Христова, воістину українська.



*Митрополит Мстислав, первоієрарх
Української Православної Церкви
в США.*

Чи вдалося ворогові зовсім знищити її?
Ми певні того, що коли чорні часи більшовицько-атеїстичної реакції в Україні минуть і засвітіться зорі справжньої свободи людини й української нації, — на нашій звільненій від ворога землі знову відновить і з небувалою силою розгорне свою діяльність Українська Автокефальна Православна Церква.

Грицько Чупринка

РІДНИЙ КРАЙ

*Розкішний степ... Убогі села...
Це ти, мій краю чарівний?
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний.*

*Як часто я в своїх надіях
З тобою, краю мій, живу,
Бо вірю я — не тільки в мріях —
Ти будеш вільним наяву!*

*Твої сини на всі дороги
Старцями вбогими пішли;
Давно чумацькі круторогі
Вони попродали воли.*

*Давно степи мої широкі
Вони задармо отдали,
Гаї ж розкішні і високі
Другії власники звели.*

*А все ж надійним вільним жаром
Твої сини вже розпеклись;
О, краю! Може незабаром
Ти будеш вільним, як колись.*

THE UKRAINIAN CHURCH IN ITS STRUGGLE FOR IDENTITY

The purpose of this article is not to take sides in the polemics over which of our churches is more indigenous, more important, or more Christian because in our times such polemics are useless and do not serve our national interest. All our churches are important as long as they combine service to God with service to their people. The church that is indifferent to the problems and aspirations of the people whom it serves does not fulfill its mission. This is especially true of the churches of the subjugated peoples who suffer oppression and strive for freedom and independence.

Furthermore, I believe that no single Ukrainian church can lay claim to the millennium of Christianity in Ukraine because this is the common heritage of the Ukrainian people of all denominations.

The purpose of this article is to show that both of the principal Ukrainian churches have had their followers in Ukraine; that, whenever possible, they have served the Ukrainian people well; and that both have suffered persecutions by foreign powers. Because of this they deserve recognition and respect as does any other church that is not indifferent to the fate of the Ukrainian nation.

From this follows that all truly Ukrainian churches, in spite of their differences, ought to cooperate for the good of the Ukrainian people.

It is not coincidental that during a historic meeting on August 6, 1968 in Bound Brook, New Jersey, between Metropolitan Ivan Theodorovich, head of the Ukrainian Orthodox Church in the United States of America, and Josyf Cardinal Slipyj, head of the Ukrainian Catholic Church, both Primate in their greetings to each other stressed the belief that both their churches, although they followed different roads to God, "are blessed by the Almighty" and, in the words of Metropolitan Theodorovich, they are now "coming closer together."

Responding to the Metropolitan's greeting, the Ukrainian Catholic Primate noted that "at their beginning as a Christian nation all Ukrainians were united," and of the tragic disunity which came later, he said, "we cannot blame nor defend our ancestors." And in conclusion, he emphasized the fact that throughout our history there have been many outstanding men of foresight and courage who have seen the abnormal situation of the Ukrainian churches and have tried hard to correct it.

Their words, spoken almost two decades ago, return to our mind



Metropolitan Ivan Teodorovych

was one of the founding members of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in Ukraine. This Church, having severed in 1919 all its links with the Russian Church, became in 1921 the free national church of Ukrainians. Vasyl Lypkivskyj, the spiritual leader of the Ukrainian national church movement, became its head. In the spirit of the ancient Alexandrine Church, he was ordained Metropolitan of Kyiv and All Ukraine through the laying-on of hands by members of the convoked Sobor of that Church in 1921. He then ordained other priests as bishops.

The new church spread rapidly over the land and beyond Ukraine's borders, embracing all nationally-conscious Ukrainians. But, this time the communist government in Moscow, like its Czarist predecessors, soon became afraid of the influence of the free Ukrainian Church on the national revival of Ukrainians. Repressions followed and in 1930 the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church was brutally liquidated. Metropolitan Ivan Theodorovich himself was spared death because he had been sent in 1924 by the Church Council to the United States to head the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in this country. He died here in 1971.

On November 1, 1944, Josyf Slipyj succeeded the deceased Metropolitan Andryj Sheptytskyj as Metropolitan of Lviv and head of the Ukrainian Catholic Church. Less than a half year later, in 1945, he and all the other bishops of his church were arrested by the Russians. The Ukrainian Catholic Church was annexed to the Russian Orthodox Patriarchy. Metropolitan Slipyj was imprisoned till 1963. In all those years this great pastor and martyr suffered much but he always stood

as we are nearing the 1000th anniversary of official Christianization of Rus'-Ukraine. They underline how closely our nation's history is interwoven with the history of our churches.

Indeed, throughout our history, the Ukrainian churches in their constant struggle for their own identity and to be free of any foreign domination over them long ago came to symbolize the unbreakable spirit of the much-suffering Ukrainian nation.

The life, spirit, and work of both Metropolitan Ivan Theodorovich and Patriarch Josyf Slipyj are a most recent testimony of this unbreakable spirit.

Metropolitan Theodorovich

firmly in defense of his persecuted church. He continued this struggle in the free world after his miraculous release from prison in 1963 and his forced exile into Rome.

In line with the ancient traditional patriarchal form of government in the Eastern Churches, the Ukrainian Catholic Primate renewed the question of the necessity of establishing a Patriarchate for the Ukrainian Church during the Second Vatican Council in 1963. Metropolitan Slipyj fought for this right of his church until his death in 1984.

Thanks to his efforts, the Ukrainian Catholic Church regained its right of synodal self-administration although the Patriarchal Constitution, which the Ukrainian Bishops approved during their Sixth Archepiscopal Synod and presented to the pope, still is awaiting official recognition by the Holy See. Likewise, the title of Patriarch which Cardinal Slipyj accepted in 1975 from his bishops and his Ukrainian faithful has not yet been officially approved by the pope.

The 1000-year old history of Ukraine as a Christian nation is replete with examples of such great figures as Metropolitan Theodorovich and Patriarch Slipyj. Limited space does not permit a detailed historical discussion here. Nevertheless, we will attempt, within the scope of this paper, to take a journey through history and, based on at least some examples, show that this struggle by our churches for their national and religious identity has been a continuing process which goes on until this very day.

We will review this in a chronological way, starting first with the Greek, then Polish, and finally Russian attempts to control our churches. But before we do this, we should answer the question why this struggle was necessary in the first place and why it has been going so long?

The answer to this we may find in the geographical and political situation of the Ukrainian nation and in her unique Christianity, which is neither purely Byzantine nor purely Roman.



*Cardinal Yosyf Slipyj,
Patriarch of the Ukrainian
Catholic Church.**

West vs. East

At the time Christian faith began to take root in Ukraine, two different expressions of Christianity already prevailed in Europe: the Christian heritage of the West centered in Rome, and the Eastern or Greek Christian heritage with its center first in Athens and later in Constantinople. Let us review them briefly.

The Western church developed within the old Roman culture. It encompassed the nations of Western Europe that had risen from the ruins of the old Roman Empire. All these nations had free access to the old Roman culture, and owing to this were able from early times to make their own contributions to the development of the common Western culture.

From the beginning, Western culture was founded upon individual freedom. The Pope of Rome as successor of St. Peter to whom Jesus Christ Himself gave powers over His Church, came to symbolize to those nations the religious unity among them, but, otherwise, the church always preserved its independence from the state. Likewise the civil authority here never forced the church to subordinate itself to state authority.

The Eastern Byzantine church was the opposite. Although the classical Greek traditions persisted in Byzantium, with time a principle developed here that the ruler is sent by God, therefore, the Byzantine emperor is the single ruler of all Christians. In the Byzantine view, the imperial sovereignty and the church form a single entity, and they cannot be separated from each other. Therefore, with time the authority of the church slowly became subject to civil authority.

This subordination became so great that with each change on the throne of the Byzantine emperors, the patriarchs usually were also replaced. On the basis of the absolute power of their emperors, the Byzantine patriarchs considered themselves the only true representatives of the Christian Church and of the emperor — the ruler of the church. They expected all those who accepted Christianity from Byzantium to be fully subject to their authority and to that of their emperor. In the Byzantine world, there was never a clear delineation between civil and church authority, both formed one and the same entity. The Byzantine outlook was soon shared by all Slavs who accepted Christianity from Byzantium, and who, with time, attempted to secure for their churches a national character. Ukrainians were among those Slavs who accepted Christianity from Byzantium.

Sources of Christianity

In order to better understand the struggle of the Ukrainian Church against foreign domination over it, one must go back to the formative period of Ukrainian history as a Christian nation.

Because of its geographical position, Ukraine was at the crossroads of commercial and cultural influences from East and West as well as from North and South. Since the dawn of history many peoples moved through our land, leaving their imprint upon our ancestors who from their early beginnings lived a settled agricultural way of life. As a result, the Ukrainian nation in its early historic life already developed its own authentic pre-Christian culture, which among other characteristics, was marked later by a free and mutually respectful church and state relationship.

It is, therefore, little wonder that the early Christians in the still pagan Kyivan Rus'-Ukraine, long before Christianity became the official religion of the land, were already treated on an equal basis with pagans and enjoyed full freedom of worship. When the treaty of Prince Ihor with the Greeks was signed in Kyiv in the year 944, half of his delegates were already Christians, and, as Chronicler Nestor reports, they went to the Church of St. Elias to take the Christian oath. During recent excavations near the Desiatynna (Tithes) Church in Kyiv a sizeable Christian cemetery was uncovered dating to the times long before the rule of Volodymyr the Great. The early Kyivan princes Askold and Dir were already Christians.

The Christian religion spread to Rus'-Ukraine long before it was proclaimed the official religion of the land by King Volodymyr the Great. Many trends had paved the way for the advent of Christianity in Ukraine.

In the search of these roots, one may well go back to the time of the Apostles. It is historically known that St. Andrew the Apostle preached on Ukrainian soil along the east and north shores of the Black Sea. The specific story in connection with his teaching, which, however, lacks its historical confirmation, says that St. Andrew went north up the Dnipro River to where Kyiv is located today and blessed the hills, saying "on them will shine the Grace of God, and there will arise a great city, and God will erect many churches within its walls." According to Mykola Chubatyj, St. Andrew the Apostle died a martyr's death in Patray near the Greek colony of Phanagoria by the Sea of Oziv, later called Tmutorokan Rus', and not in Patras, Greece, as some historians maintain. St. Andrew the Apostle has always been deeply venerated by the Ukrainian people.

Another great saint and martyr especially venerated in Ukraine is Pope St. Clement I (ca. 88-97), third successor of St. Peter. He personally knew Christ's apostles and, according to St. Irenaeus, conversed with them. It is a historical fact that he too preached in the Crimea on the Black Sea and was martyred by the pagans in Kherstones (Korsun). Upon orders from the Roman emperor Trajan, his body was cast into the Black Sea, and was miraculously recovered by Christians later. In the year 860 the Slavic Apostle St. Cyril exhumed the relics of St. Clement and moved them to Rome. In 989 the head of St. Clement

was sent by Pope John XV to King Volodymyr the Great, and it was preserved in Kyiv as a sacred national treasure until the end of the twelfth century.

Both St. Andrew the Apostle and St. Clement the Pope can thus be said to have blessed the spread of Christianity in Rus'-Ukraine. The advent of Christianity was facilitated by the existence — more than one hundred years before the official Christianization of Rus'-Ukraine — of two regions of the Ukrainian territories which were already Christian and had their own bishoprics. They were Tmutorokan Rus' to the east on the Taman peninsula near the Sea of Oziv and the Transcarpathian Rus' with its bishopric in Peremyshl in the west. Let us look closer at those two regions.

Ukrainians started settling in the Tmutorokan region as early as the 7th century. By the middle of the 9th century they already outnumbered Khazars and others in the region. In 855 during his mission to the Khazars, the Slavic Apostle St. Cyril preached the Christian faith in Tmutorokan Rus'. According to Photius, ca. 876 a bishop was dispatched to this area from Byzantium, thus establishing the Tmutorokan diocese. At the beginning, this diocese was part of the Gothic Metropolitanate, and the Greek liturgical language was used. But eventually the Greek language was replaced by the Slavic language, which SS. Cyril and Methodius used when they preached to the Slavs, and the Tmutorokan diocese became an independent archdiocese. About fifty years before the baptism of Volodymyr the Great, Tmutorokan Rus' became part of the realm of Kyivan Rus'. An opening for the spread of Christianity from Tmutorokan to Kyiv was now possible.

The Peremyshl bishopric in the west, likewise, has its beginnings in the missionary work of SS. Cyril and Methodius, known as the Apostles of the Slavs. In the year 863, on their way to Moravia to preach the Christian faith in the Slavic language, the two brothers christianized our ancestors in the Carpathian Mountains region and gave them liturgical books in the Slavic language.

The Cyril-Methodian Rite, which certainly is that of the Byzantine Rite but uses the Slavic alphabet devised by St. Cyril, spread throughout the region. It is believed that it encompassed not only Western Ukraine but also spread into the Dnipro region.

N. Polonska-Vasylenko writes that Pope John IX (899), while reorganizing the hierarchy of the Greater Moravian Church, appointed a metropolitan and three bishops, two of them for the White Croats. (White Croats are ancestors of the present-day Ukrainians living in the Carpathian region.) According to her, one of these two bishops settled in Peremyshl. The existence of a Byzantine Slavic cathedral in Peremyshl at the beginning of the tenth century was confirmed by archeological excavations in 1960. During King Volodymyr's rule Peremyshl and Transcarpathian Rus'-Ukraine formed a part of his Kyivan realm.

Considering the existence of these two areas of Christianity already

on Ukrainian territory, it is, therefore, very probable that the Christian faith in the Slavic language must have been known in Kyivan Rus' long before Christianity became the official religion of the state.

Kyivan Christianity

By the time King Volodymyr the Great officially proclaimed Christianity as the state religion of Rus'-Ukraine, the local Christian tradition already had time to develop its own particular character. It came to be known as Kyivan Christianity.

Kyivan Christianity is a good example of the practice of Christian teaching. From its early days, whenever it was possible, the Kyivan Church always followed its own path, interpreting for herself the common traditions of Christianity. It did not submit itself to any worldly power like the Greek or later the Russian Orthodox Church did, but, on the contrary, the Kyivan Church always stood in defense of Christian virtues. Contrary to Byzantine coldness and rationalism, it was filled with warmth and spontaneity.

In the area of ethical attitudes, the Kyivan Church placed a moral way of life over the Byzantine sacramental sanctification. It preached charity towards slaves and servants and the necessity of obedience to law by the princes. It was looked upon by everybody, the princes included, as a guide and adviser in all important matters, secular as well as religious. It became the true spiritual leader of the Ukrainian people.

The role of Kyivan Christianity became even stronger after the collapse of the medieval Rus'-Ukrainian statehood. Over the centuries the Ukrainian Church, whenever it was not subdued by foreign domination, was always against foreign interference in its internal Ukrainian affairs, religious as well as secular.

Conflicts with Byzantium

King Volodymyr the Great accepted the Eastern form of Christianity for his state. He knew well the Byzantium was a strong political and cultural power in Europe. As a statesman, he hoped that by establishing links with Constantinople, his Kyivan realm would also gain politically and culturally in the world of that time.

And, indeed, Kyivan Rus'-Ukraine benefitted much from gaining access to the rich Byzantine Greek culture. Within a half century, many magnificent churches were built in Kyiv and other cities. Their architectural forms, rich frescoes, and mosaics still today make a grand impression upon a visitor. Chronicler Adam Canon of Hammaburg (d. 1074) called the city of Kyiv of that time "an ornament of Christianity and the rival of Constantinople."

It soon became apparent, however, that the pervasive Byzantine

world view of the authority of the Byzantine emperor as a ruler of all Christians applied to Kyivan Rus' as well. George P. Fedotov writes that in the eyes of the Byzantine emperors, Kyivan and other princes were their vassals on the ground of the princes' conversion to their faith. He says that in the Byzantine palace they were referred to only by the title of "chamberlain."

The Kyivan Church likewise found itself in a similar situation. From the very beginning, the Byzantine patriarchs insisted that only Greeks, appointed by Constantinople, be the metropolitans of Kyiv. These metropolitans, in turn, were expected to look upon Kyivan affairs with the eyes of their Byzantine emperor only. Such a view, however, was unacceptable to Ukrainians.

The history of Ukrainian-Byzantine relations is marked with, on one side, a persistent pressure by Constantinople to have Greeks as metropolitans in Kyiv, and on the other side, the Ukrainian resistance to this. Unfortunately, constant feuds for power between Rus'-Ukrainian princes during that period of our history helped the Greeks rather than the Ukrainians. But regardless of the more or less favorable situation within the land, the struggle of the Kyivan Church for its own identity never lost its momentum.

King Volodymyr the Great, being a powerful ruler, pursued his own secular and ecclesiastical policy. He saw to it that the first head of the Kyivan Church was Archbishop Leontij of Tmutorokan whose diocese, upon Volodymyr's insistence, became independent of Byzantine administrative control in 989. Tmutorokan Rus' during his rule was within the borders of the Kyivan state. King Volodymyr also refused to accept Greek Archbishop Theophilactes in Kyiv, and instead brought Archbishop Anastasius of Kherson to Kyiv and put him in charge of the cathedral. Volodymyr lived to see the destruction of the Bulgarian state by the Emperor in 1014, after which followed the abolition of the Bulgarian Patriarchate of Okhrida in 1018. Wherever it was possible, therefore, Volodymyr avoided Byzantine dominance over his land.

During the reign of Yaroslav the Wise, a Greek by the name of Theopemptos was designated by the Patriarch as Metropolitan of Kyiv. Soon opposition toward him developed in Kyiv, led by King Yaroslav's confessor, a learned Ukrainian monk named Ilarion. Ilarion preached that before God all nations stand equal, and Rus' should not be inferior in relation to other nations. His famous work "Sermon on the Law and Grace and an Eulogy to our Kahan Volodymyr" is a clear testimony of the Kyivan Church's will to self-rule. King Yaroslav, being himself a patriot, demanded Theopemptos' replacement by a native man but when the patriarch refused, he sent Theopemptos back to Constantinople. At Yaroslav's initiative, a Synod of Ukrainian bishops was convoked in 1051, and it elected Ilarion as their metropolitan. It was done in accordance with the canons and traditions of the

Eastern Church where metropolitans were elected by their subordinate bishops, and patriarchs had only the honor of their canonical institution. With the development of the Byzantine view that the emperor is the sole ruler of all Christians, this tradition was ignored by Constantinople.

During Ilarion's time the Kyivan Cave Monastery was established, which became and remained for centuries the center of ecclesiastical and national life of Rus'-Ukraine. Its third Abbot, St. Theodosius, became known as a firm defender of self-rule for the Kyivan Church and a supporter of King Iziaslav who also opposed Greeks as metropolitans of Kyiv.

Resistance to continuing Greek interference in the internal affairs of Rus'-Ukraine surface again during the reign of Vsevolod II. At that time the princes of Suzdal, the ancestral land of the Muscovite state, were already openly hostile to Kyivan Rus'. Vsevolod, seeing the close cooperation of the Kyivan Metropolitan Michael (who was a Greek) with Suzdalian princes, forced him to leave Kyiv in 1145.

The conflict became even stronger in 1147. Vsevolod's successor, Iziaslav II, called a Synod of all bishops of the Church of Rus', during which a learned monk, Clement Smoliatych, was elected the Metropolitan of Kyiv. All Ukrainian bishops voted for him, with the exception of two non-Ukrainian bishops from Novgorod and Smolensk. When the Byzantine patriarch refused to recognize Clement, the bishops, as the chronicler says, "put him in charge of Rus' Metropolia with the head of St. Clement, the Pope of Rome." The relic of St. Clement the Pope was brought to Kyiv by Volodymyr the Great from Khersones (Korsun) where Papal Legates presented it to him as a gift from the pope. Metropolitan Clement Smoliatych was a great patriot and a good pastor of his Church in the spirit of Kyivan Christianity's tradition.

Since that event Byzantium grew even closer to the princes of Suzdal who in the struggle of the Kyivan Church for its own identity were siding with Byzantium.

The time for revenge by Byzantium came soon, and it was cruel. After Iziaslav's death in 1154, Prince Yuriy of Suzdal, being supported by the Greeks, invaded Kyiv and reigned there for two years against the people's will. During his reign a Greek metropolitan, Constantine, was sent to Kyiv. He excommunicated Clement and exhumed Iziaslav's body and condemned him, a barbarous act, which centuries later was echoed by Moscow in her dealings with Ukraine.

These facts also explain why Byzantium refused for close to two centuries to recognize the saints of the Kyivan Church, especially Volodymyr the Great and Olha, in spite of the fact that they came to be revered in the Kyivan Church shortly after their deaths. Byzantium had been reluctant to do so because they knew they would be elevating the Kyivan Church to a status equal to their own; because a church

which had its own saints was considered to be an independent church.

Mykola Chubatyj reports that the first written mention of Volodymyr as a saint surfaces only in the year 1263. By that time Kyiv had lost all its power and prestige, having been plundered first by Prince Andryj of Suzdal in 1169, who took away even the holy relics from the churches, and then in 1240 by the Mongols. Kyiv ceased to be a threat to the Byzantine absolute — i.e. religious and secular hegemony.

But the spirit of the Ukrainian people remained unbroken. The Ukrainian Church's struggle for its own identity under the rule of Polish kings is a testimony to this valiant spirit.

Under Polish Oppression

N. Polonska-Vasylenko writes that Rus'-Ukraine, although it accepted the Byzantine form of Christianity, maintained normal and friendly relations with the Western Roman world from the beginning. According to her, the people of Rus'-Ukraine displayed a great tolerance and esteem for Western Christianity and its church. This good relation continued even after the Byzantine and Roman churches separated in 1054.

Going over the pages of Ukrainian history, we see Archbishop Petro Akerovych from Rus' attending the Ecumenical Council at Lyons in 1254 where he celebrated the Holy Liturgy according to the Byzantine Slavic Rite. In 1305 Galician-Volhynian Grand-Prince Yuriy Lvovych sought ties with Rome after he became disillusioned with the Byzantine patriarch's politics in reference to the Kyiv-Halych Metropolitanate. In 1418 Metropolitan of Kyiv, Hryhorij Tsamblak, who was elected by his bishops in a way similar to that of Clement Smoliatych (1147), attended the Ecumenical Council in Constance where he expressed a desire for a unification of the churches. This gravitation to the West was natural, and it was dictated by the interests of the Ukrainian nation and its church. Unfortunately the short-sighted policy of the Polish Kingdom, under whose rule the Ukrainian territories fell by the end of the XIV century, did everything to undermine these Ukrainian-Roman relations.

Roman Catholic Poland did not want a unification of the churches. Their goal was to latinize the Ukrainian Church, an act which to them was synonymous with Polonization of Ukrainians. The political and legal status of the Ukrainian Church started to deteriorate rapidly. In 1375 a Polish Roman Catholic archbishopric was established in Halych and later transferred to Lviv. The Kyivan metropolitans were denied the right to take part in the diets and other legislatures, which they had before. In the middle of the XV century the ancient Ukrainian cathedral in Peremyshl was turned over to the Roman Catholics. Starting early in the XVI century, Polish kings appropriated the privilege of appointing the metropolitans and bishops in the Kyivan Metropolia.

Often persons who were not even ordained were put in these ecclesiastical positions. The situation got even worse when Polish Jesuit missionaries began to establish their Latin schools throughout Ukraine. Thousands of Ukrainian nobles attended them, and they became lost to the Ukrainian church and nation.

As a result, a total decline of religious and cultural life followed, accompanied by chaos and corruption. I. Nahayewskyj says that the "Ukrainian people were almost completely deprived of their upper class and were left with 'khlop and pop'" (peasant and priest). Russell P. Moroziuk adds that "it was only under Sigismund Augustus that the royal chancery ceased to designate Eastern churches 'synagogues.'" There were Ukrainians who saw this tragic situation and tried to correct it, but it was a difficult task.

In 1438-39 the Ecumenical Council was held in Ferrara-Florence during which a unification of Byzantine and Roman churches was achieved and signed. Metropolitan of Kyiv, Isidore, attended this Council as well as the Byzantine emperor, patriarch and many Greek bishops. Metropolitan Isidore was one of the chief promoters of that Union, for he saw in it a chance to stop the Latinization of Ukraine.

The Union met with a friendly reception in Ukraine but the Roman Catholic clergy refused to recognize it, knowing that its acceptance would do away with their Latin missions in Ukraine. In their shortsightedness they did not want this. In its fight against the Union, Poland conspired with Moscow, which formally deprived Metropolitan Isidore of authority over the Ukrainian-Byeloruthenian Church. Moscow arrested Isidore but he managed to escape and went to Rome.

In their opposition to the establishment of relations between Kyiv and Rome, the Poles used every means of intrigue and insinuation they were able to think of. R.P. Moroziuk writes that when Kyivan Metropolitan Josyf Bulharovych (1498-1501) attempted to revive relations with Rome, a Polish canon, Jan Sakran, published a "Manifesto of Errors of the Ruthenian Rite," portraying Ukrainians as the "worst of all heretics." The booklet was intended to warn Rome of the "nefarious character" of the Eastern Christians of the Kyivan Metropolia.

This bad situation became worsened when the Byzantine Patriarch Jeremia II yielded to Muscovy and in 1589 created a new and separate Muscovite Patriarchate.

The emergence of Muscovy as a new power, both secular and ecclesiastical, had already been going on for several decades. It gained in strength with the conquest of Constantinople by the Turks in 1453. Muscovite bishops and monks worked out a theory that, since Rome and Constantinople had fallen "into hopeless heresy," Moscow would now be the "Third Rome," and the Muscovite ruler would be a logical successor of the Byzantine emperors. This theory was backed by the announcement that Duke Ivan III (1462) would become the "Czar and Autocrat of all Rus."

In 1547 Duke Ivan the Terrible, firmly believing that his power was of divine origin, crowned himself Czar of "All Russias." Nicholas L. Fr.-Chirovsky writes that official and solemn crownings were rather rare (in Muscovy), but Ivan insisted upon this since he felt the Czar was God's representative on earth. As God's representative, he was also the head and defender of the Orthodox Church.

A doctrine was now being promulgated from Moscow "to defend Christians of Greek Rite against the oppression of Roman Catholics." This gave Muscovy a justification to step up its interference in the internal affairs of Ukraine and Byeloruthenia which for some decades now had been under Polish supremacy. Moscow was nurturing plans to subjugate all the lands of the Kyivan Metropolia. Actually, some ethnic Ukrainian border territories had already been by that time annexed by force into the Duchy of Muscovy.

The Ukrainian hierarchy, confronted with this new situation, had to take action. It was impossible to turn to Moscow for the Ukrainians knew that the Muscovites were interested only in absorbing the Kyivan Church, not in reviving it. Likewise, they could not turn to the Polish Roman Catholic Church which was set on latinizing them.

In its hope to block the schemes of both sides, the Kyivan Church undertook direct negotiations with Rome, and on December 23, 1595, a reunion with Rome was signed in the presence of Pope Clement VIII. The Kyivan Church pledged allegiance to the Roman Pontiff, but it otherwise remained within the Byzantine Slavic Rite, preserving its rights and customs. These rights were guaranteed by Pope Clement VIII, and the guarantee was binding on all future popes.

In October, 1596 the Act of Union was proclaimed in Berestia, Kyivan Metropolia, with papal representatives, envoys of the king, Kyivan Metropolitan Mykhaylo Rohoza and all his bishops present, except Balaban of Lviv and Kopystenskyj of Peremyshl. The Polish king promised the Uniate Church, as it now was called, protection and equality in status with the Roman Catholic Church.

According to N. Polonska-Vasylenko, the idea of the reunion with Rome was conceived in the circle of a Ukrainian patriot, Prince Constantine Ostrozkyj, who championed it vigorously. Unfortunately, when he was not included in the final ecclesiastical negotiations, he changed sides and then vehemently opposed the union.

The promises of the Polish kingdom, however, never materialized. The Uniate clergy was not given equal rights with the Roman Catholic clergy. Polish Catholics, with the exception of the king, did not sympathize with the union. In their zeal, their clergy, especially Jesuits, looked upon the Uniate Church as a tool in reaching their goal of Latinization and Polonization of the Ukrainian people, ignoring the Pope's prohibition. Bishop of Volodymyr, Ipatij Potij, who was one of the promoters of the union with Rome, bitterly complained about this Polish attitude towards the Catholics of the Kyivan Church.

This shortsighted attitude of Poles played into the hands of those who opposed the union. Needless to say, Muscovy and the patriarch of Constantinople, having their own interests in mind, did not fail to side with the opposition. Inflamed by the rumors that their own bishops had betrayed the church and delivered it to the Poles, mobs in many cities, and especially Kozaks, openly persecuted their Uniate brethren. Metropolitan Rohoza was stoned by a mob in Slutsk and soon died, as did many others. In 1607 this internal strife led the Kyivan Metropolia to be divided into two separate ecclesiastical units, that which pledged allegiance to Rome, and that which pledged allegiance to Constantinople.

There were men on both sides who saw nothing good in the continuation of this grave situation of both Ukrainian churches. In the XVII century Archbishop Meletij Smotryckyj, who is credited with the idea of a project to create a Kyivan patriarchate designed to unify the divided churches, started the conciliatory movement. His actions had the approval of the Orthodox Metropolitan Yov Boreckyj and the Archimandrite Petro Mohyla of the Kyivan Cave Monastery. The Kyivan Catholic Metropolitan Josyf Rutskyj also supported this action. A Council was called in Kyiv in 1628, but it was disrupted by the Kozaks who threatened the church hierarchs with death.

Discussions on the subject of a Ukrainian patriarchate of Kyiv continued between Petro Mohyla, when he became Orthodox Metropolitan of Kyiv in 1632, and Metropolitan Rutskyj as well as his successor Raphael Korsak, but nothing resulted from this. Kozak opposition to such efforts toward unity became even more fierce.

The Kozaks' opposition stemmed from their religious and political views. The Kozaks believed that only the Orthodox Church was truly Christian and considered themselves its patrons and defenders. At that time, the Orthodox Church in Ukraine was indeed in need of defense because it was discriminated against and oppressed by the Polish imperial government and the Polish Catholic Church, especially the Jesuits, as were the Ukrainian people generally. No wonder that during the Kozak uprisings against Polish rule in the 17th century, which culminated in the establishment of the Ukrainian Kozak state under Hetman Khmelnytzkyj, the Ukrainian Orthodox Church supported the Kozaks. Both sides had become allies and fought for the common cause. Unfortunately, the Ukrainian Orthodox Church was later absorbed by the Moscow Patriarchate and Russified. The political opposition of the Kozaks to the Ukrainian Uniates was based on the premise that since they were united with Rome — as was the Polish Catholic Church — they would cooperate with the Poles in the Latinization and Polonization of the Ukrainian people. This premise was false because the Uniates, as we shall show, withstood Polish pressures and remained faithful to their Byzantine rite and their nationality. And many years later the Uniate Church in Galicia became a stronghold of

Ukrainian national life. But in the 17th and 18th centuries it had to struggle for its religious and national identity.

As the Latinization of Uniates intensified, Metropolitan Rutskyj protested in 1624. The Bishop of Kholm, Yakiv Shusha, and others protested, as did Metropolitan Yuriy Vynnytskyj in 1710. In response to his energetic appeals, the Congregation for the Propagation of the Faith then renewed the decree of Pope Urban VIII forbidding all transfers from the Ruthenian to the Latin Rite. All this, however, had barely any effect upon the Poles.

By this time, also, the Russians had begun to step up their interference in the internal affairs of the Ukrainians. During the peasant-Kozak uprising against the Polish magnates in 1768 in the Right-Bank Ukraine, known as the "Haidamatchyna," Russian troops under the pretext of helping the Polish king to quell it, actually entered the land and began to "convert" Ukrainian Catholics to Orthodoxy by force. Those who refused were killed. At least 40,000 perished at Russian hands among them at least 300 priests — a taste of what Ukrainian Catholics could later expect from Russia.

In those tragic days there were still patriots who not only protested the Latinization efforts of the Polish clergy but who also stood up in defense of the rights of the Kyivan Metropolia which Rome now was taking away. Bohdan Lonchyna writes that the Kyivan Uniate Metropolitan Jason Smogorzewskyj, in a strongly worded memorandum, addressed to the Congregation for the Propagation of the Faith in 1785, not only defended his rights as a metropolitan but also demanded from the Congregation to restore the rights of the Kyivan Metropolitan which Rome had given the Kyivan Church in 1595-96, and to respect them in the future.

In their shortsightedness, the Polish Roman Catholic clergy did great harm to Ukrainian-Roman relations. No doubt, the tragic political situation of the Ukrainians under Poland, loss of their independence and upper classes as well as the absence of a firmer action by Rome against the Latinization attempts helped the Poles in their actions.

Persecution by Czarist Russia

The main danger to both Ukrainian churches, however, came from Muscovy, which Czar Peter I renamed Russia in 1713, as part of his plan to extend and solidify his empire.

After the partitions of Poland, all Ukrainian Right-Bank territories, with the exception of Galicia, went to Russia. Moscow's attitude towards the Ukrainian Catholics was hostile from the start. In an Orthodox country where its ruler was also head of its church, there was no room for another separate church, especially when it was of the same Byzantine Eastern Rite. The Ukrainian Catholic Church was

doomed. The Czarist government and its Orthodox Church, which long ceased to be apostolic and became an imperial church, went on to "convert" all Uniates back to Orthodoxy.

It was a bloody "conversion," and it was done in the course of less than one century (1794-1875) under the rule of Catherine II, Nicholas I, and Alexander II. Those who refused — and there were many martyrs — were subjected to police persecution, imprisonment, deportation to Siberia, or death, as was Kyivan Metropolitan Josyf Bulhak.

In 1839 Pope Gregory XVI protested the persecution of the Uniates in Russia, as did Ukrainian Catholic Metropolitan of Halych, Mykhaylo Cardinal Levytskyj, in an epistle issued to the "whole world," but this did not stop the bloody "conversions" in the Russian-held Ukrainian territories.

The Uniate Kyivan Metropolia, which in spite of lengthy Polish latinizing attempts, was able to retain its Eastern Rite and national identity and grew to have 12 million faithful and 13 thousand parishes in 1771, ceased to exist on the surface in the Russian empire by 1875.

With reference to the Ukrainian Orthodox Church, Russia decided to absorb it gradually for several reasons: first, almost up to the mid eighteenth century Moscow needed learned Ukrainian men to build up the ecclesiastical and cultural life of the then backward empire in the north. Second, the Ukrainian Orthodox Church was still under the jurisdiction of the patriarchs of Constantinople. And third, during the Kozak-Hetman State, it was traditionally under the patronage and protection of the Hetmans.

All this gradually changed. Deceit, bribes, threats, and force were the means by which the Ukrainian Orthodox Church was absorbed and assimilated into the Russian Church.

In 1686 Patriarch Dionysios IV of Constantinople agreed to Moscow's request and transferred the allegiance of the Kyivan Orthodox Metropolia from Constantinople to Moscow. For this he received 200 guldens and 120 sable skins. In 1688 the Patriarch of Moscow forbade the Kyivan Metropolitan to use the title of Metropolitan of ... All Rus. He called himself now Patriarch of All Rus. After 1721, contrary to the rights of the Ukrainian Church, Kyivan metropolitans were no longer elected by councils but were appointed by the Czar. In 1780, The Russian language was introduced into churches and seminaries; church customs were revised on the Muscovite model; church brotherhoods were banned; Russian rituals were introduced; etc. In 1786, all church property was put under the administration of the state. After the death of Metropolitan Yerotey Malickyj in 1799, all metropolitans were Russians. By the end of the eighteenth century the Ukrainian Orthodox Church lost its national character.

Ukrainian Orthodox patriots long before had been aware of the imminent danger from Russia. A priest by the name of Fedir Hurskyj had warned Hetman Khmelnytskyj in Chyhyryn not to ally himself

with the Muscovites. When the Hetman signed the Pereyaslav Treaty in 1654, the Kyivan Orthodox Metropolitan, Sylvester Kosiv, refused to take an oath to the czar and to submit the Ukrainian Church to the jurisdiction of the patriarch of Muscovy. I. Dubylko writes that when Hetman Brukhovetskyj returned from Moscow in 1665, news circulated in Kyiv that he had petitioned Moscow for a metropolitan to Kyiv. That aroused a great indignation against him, he was labelled a traitor and lost the public trust. Kozak officers, bishops, clergy, and the general public distrusted Muscovites and those of their own leaders who conspired with them.

In 1763 the Kyivan Metropolitan Arsenij Macijejvych was imprisoned because he dared to defend the rights of his church. Likewise, the Russian government ignored the Ukrainian clergy's memorandum, called Articles Regarding the Rights of the Little-Russian Clergy, of 1767-8, in which they reiterated their rights to retain their ancient privileges.

By the nineteenth century the administration of the Ukrainian Orthodox Church became completely russified and an obedient tool of Russian czarist policies in Ukraine. But again the spirit of the nation survived among the lower ranks of some clergy and the faithful in the countryside.

Ukrainian Autocephalous Orthodox Church

The free Ukrainian Orthodox Church reemerged again after the fall of the Russian czarist empire in 1917. The more conscious elements in Ukrainian Orthodoxy, supported by the Ukrainian Central Rada government, seceded from the Moscow Patriarchate and in October 1921 held the First All-Ukrainian Orthodox Council in Kyiv. The Council approved the new church, and Vasyl Lypkivskyj, a learned man and a great patriot, became the head of the Church.

As might be expected, the Patriarchate of Moscow responded by excommunicating all those who recognized the independent Ukrainian Orthodox Church. By 1927 this Ukrainian Autocephalous Orthodox Church had 30 bishops, 2,300 priests, and 3,000 parishes in Ukraine and abroad. The church exerted a great influence upon the revival of the long subdued national identity of Ukrainians.

The Church, therefore soon became dangerous to the new communist regime in Moscow. Like the czars before it, the new regime also could not tolerate a national separatism among Ukrainians. As early as 1924, Metropolitan Lypkivskyj and his bishops were labelled as "secret propagators of Ukrainian separatism." Persecutions followed, and in 1926 Metropolitan Lypkivskyj was arrested. By 1930 the entire Church was liquidated, with only two bishops surviving.

The free Ukrainian Orthodox Church was brought again under the control of Russian Orthodoxy, which this time became an obedient

servant of the new Red-Russian regime. But such was not the case with the spirit of the Ukrainians.

Perhaps Omeljan Pritsak and John S. Reshetar, Jr. summarize best this unbroken spirit when they discuss the Russification of Ukraine before World War I. They say: "Another example is provided by the Orthodox theological seminaries, which, though designed to serve as instruments of Russification, produced some of the leading exponents of Ukrainian nationalism as well as the clergy of the autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church in 1921" ("Ukraine and the Dialectics of Nation-Building," *Slavic Review* XXII, No. 2, Seattle, Wash., 1963).

Revival and New Golgotha

After the fall of the Polish kingdom, Ukrainian Catholics in Galicia came under Austrian rule. Unlike their brethren in other Ukrainian territories which were under Russia, they had more freedom. From the very first days they enjoyed a favorable attitude and support from the Austrian monarchs, Maria Theresa and Joseph II.

In 1775, a Theological Seminary for Ukrainian Catholics, called *Barbareum*, was opened in Vienna, followed by the opening of another seminary in Lviv in 1783. The old Halych Metropolia of the XIV century was restored in 1807, with its seat now in Lviv. Bishop Antin Anhelovych became the first metropolitan. Through the efforts of bishop Lev Sheptytskyj, the status of the Uniate Church, which the Austrian government now called the Greek Catholic Church, was equalized with the Roman Catholic Church.

Conditions in the land were not easy because of the continued latinizing pressures by local Poles. In addition, with time, various Russophile elements agitated by czarist agents from Russia started spreading further dissension among the people.

Being aware of these facts, Galician metropolitans adopted a Ukrainian national platform. They worked hard to improve the education of both the clergy and the lay people. In the 1820's and 1830's, a young generation of priests, like Markiiian Shashkevych and others, emerged with their works in the Ukrainian language. Metropolitan Mykhaylo Letytskyj used the Ukrainian language in his sermons and promoted its use in the schools.

The young priests soon raised the level of religious and national life of the church. The clergy also became increasingly active in the awakening Ukrainian national life. In 1848, when political changes came in the Austrian monarchy, the various nationalities within its realm became more active. Galician Ukrainians then formed in Lviv the Supreme Ruthenian (Ukrainian) Council. This Council was led by Bishop Hryhorij Yakymovych and subsequently by a member of the consistory, Mykhaylo Kuzemskyj. The Ukrainian Catholic Church soon took on the characteristics of a national Church of the Ukrainians.

During Sylvester Sembratovych's metropolitanate, the subject of the Ukrainian Patriarchate reemerged. Pope Leo XIII, much in favor of it, planned to have this Patriarchate in Lviv in order to unite all Ukrainians in the Austro-Hungarian monarchy, including the dioceses of Carpathian Ukraine. Unfortunately, his plan did not materialize because of a fierce opposition to it by Hungarians who ruled over Transcarpathia and were set on magyarizing the church and people there.

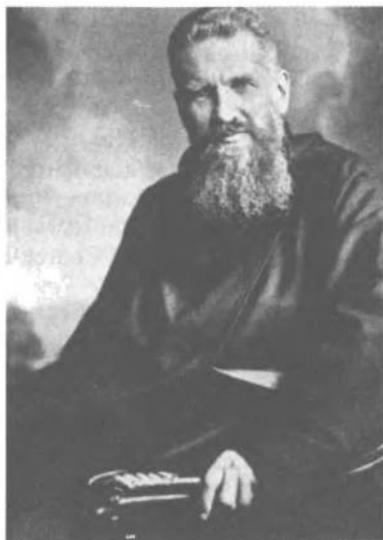
The national character of the Ukrainian Catholic Church in Galicia became even stronger when Count Andryj Sheptytskyj was appointed metropolitan in 1900.

A descendant of an old Ukrainian but polonized noble family, he returned to the church of his ancestors and became a priest of the Eastern Rite. He guided the church for 44 years. Through his efforts, new bishoprics were established in Stanyslawiw, Galicia, and in the United States, and Canada. There was no field of a religious or national nature that did not enjoy his support.

Metropolitan Sheptytskyj courageously defended the political rights of the Ukrainian people before the Austrian authorities and after World War I before the Polish administration. In a special epistle issued in 1938, he vehemently protested the Polish persecution of Orthodox Ukrainians and the destruction of their churches in Volhynia, in the presence of complete silence from the Polish Church and administration. In the same manner, during World War II he protested to Nazi Germany for the killings of Jews, and he himself helped to save many of them, hiding them in churches and monasteries.

Metropolitan Sheptytskyj undertook measures aimed at purging his church of the Latin practices introduced in past centuries under the Polish clergy's influences and charged his clergy to keep the purity of the Eastern Rite intact. In this spirit, he renewed the Eastern monastic tradition in the Ukrainian Catholic Church by restoring the ancient Order of Studites, founding it on the Rule of the Kyivan Cave Monastery.

He was a great promoter of a mutual rapprochement between Orthodox and Catholic Ukrainians, preaching that union with Rome meant a unity of faith, and not Latinization or denationalization of the



Andriy Sheptytskyj
— Metropolitan of the Ukrainian
Catholic Church from 1900-1944.*

Ukrainians. He became known at home and abroad as a pioneer of the ecumenical movement, by initiating the congresses of the church leaders of the various Slavic peoples in Velehrad, Moravia, during which union between East and West was discussed.

Metropolitan Andrey Sheptytskyj was a guide and adviser to his people in the true spirit of the ancient Kyivan Christianity's ideals.

All this came abruptly to an end during the second occupation of Western Ukraine by Soviet Russia in 1944. Less than a half year after the death of the Great Metropolitan Sheptytskyj, his successor Josyf Slipyj, all the bishops and some 500 priests were immediately arrested. Church institutions, seminaries, and monasteries were closed. A method of a bloody "conversion" to Orthodoxy was then repeated in the tradition of the nineteenth century Czarist church policy. Those who refused to recognize the patriarch of Moscow as their pastor were persecuted and imprisoned.

To camouflage their act and to create a misleading impression about it in the world, Moscow explained that the Ukrainian Catholic episcopate and priests were arrested not in their ecclesiastical capacity but "as citizens of the U.S.S.R., for their treasonable activity" — an alleged conspiracy with Nazi Germany against the interests of the Ukrainian people. Similar political charges were applied in the late 1920's to the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, which Moscow then accused of being a symbol of Petlurite independence and of engaging in anti-Soviet activities.

The truth is that both of these churches were the national churches of the Ukrainians and represented their national identity. As such, they had to be destroyed.

The Soviet regime and patriarch of Moscow, however, have not been able to drive the church from the hearts of the Ukrainian people. For the past 40 years the Ukrainian Catholic Church has survived in a catacomb existence in Ukraine. A world-known Sovietologist, Robert Conquest, writes: "There have been many stories in the Soviet press of continuing underground Catholic work with a secret priesthood — even an underground nunnery in Lviv in November 1963 — and protests, illegal publications and arrests continue up to the present, and are increasing rather than diminishing."

Looking into the Future

The free Ukrainian churches, Orthodox and Catholic, exist openly today only in the diaspora. In the past 40 years they have grown in size and increased their efforts aimed at defending the oppressed mother-churches in Ukraine.

Being aware of their rather limited role in the current larger drama of the political and ecclesiastical East-West struggle, both of these churches, nevertheless, keep reminding the super powers of this world

of the grave situation in Ukraine and of their right to exist as separate particular churches.

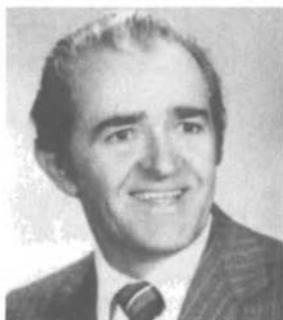
BIBLIOGRAPHY

Sources:

- Svoboda*, Ukrainian Daily, August 8, 1968, New Jersey, N.J.
Ukraine: A Concise Encyclopedia, edited by Volodymyr Kubijovyč, University of Toronto Press, 1971
From Kievan Rus' to Modern Ukraine, Harvard Ukrainian Studies Fund, Cambridge, Mass., 1984
History of Ukraine, by Isidore Nahayewsky, Philadelphia, 1975
Pochatky Chrystijanstwa na Zakarpatti, (in Ukrainian), by Stephan Pap, Philadelphia, Pa., 1983
Was It Really Russia that Was Christianized in 988?, by Myroslaw Ivan Cardinal Lubachivsky, London-Rome, 1985
The Russian Religious Mind, by George P. Fedotov, Cambridge, Mass., 1946
Istorija Chrystijanstwa na Rusy-Ukrajini, (in Ukrainian), by Mykola Chubatyj, Rome-New York, 1965
Politics of a Church Union, by Russell P. Moroziuk, Chicago, 1983
An Introduction to Russian History, by Nicholas L. Fr.-Chirovsky, New York, 1967
Kyjivska Cerkva — Todi i Teper, (in Ukrainian), by Bohdan I. Lonchyna, The Patriarchate, December, 1983
Pochajivskyj Manastyr w Istoriji Nashoho Narodu, (in Ukrainian), by I. DUBYLKO, Winnipeg, Canada, 1986
Metropolitan Andrew Sheptytskyj, Apostle of Unity, by Ilarion Holubowycz, London, England, 1961
Ukrainian Churches Under Soviet Rule: Two Case Studies, by Bohdan R. Bociurkiw, Harvard Ukrainian Studies Fund, Cambridge, Mass., 1984
The Harvest of Sorrow, by Robert Conquest, New York-Oxford, 1986
His Beatitude Josyf Cardinal Slipyj, Confessor of the Faith, by Stephen Oleskiw, London-New York-Toronto, 1984



**КЕРІВНІ ОРГАНИ УБСОЮЗУ
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ**



Іван Олексин, голова



**Джері Пронько
перший заступник голови**



**Петро Родак
заступник голови
для Канади**



**Дмитро Корбутяк
другий заступник голови**



Едвард Попіль
фін. секретар-касир*



Петро Салія
головний секретар



Роман Данилюк
заступник фін.
секретара-скарбника

* Помер 8 вересня 1987.

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ



Вальтер Маїк, голова



Д-р Омелян Дерій*



Еміль Калата



Роман Канюка



Павло Коновал

* Помер 12 вересня 1987.

ГОЛОВНА РАДА



Микола Бойчук



Віра Гаркуша



Володимир Дмитренко



Микола Івашків



Зенон Комоніцький



Володимир Леськів



Михайло Мохнач



Михайло Родитський



Олександр Скоцень



Анатолий Фалько



Михайло Цар



Лука Шморгай

ЯК ВІДЗНАЧЕНО 75-ЛІТТЯ УБСОЮЗУ

Коли 1910 року група наших піонерів задумала заснувати нову асекураційно-допомогову організацію, теперішній Український Братський Союз, серед них не бракувало людей, які сумнівалися в доцільності того кроку й були непевні, чи ця нова установа вдержиться і принесе своїм членам користі, для яких вона була створена. Майбутнє показало, що їхні сумніви були безпідставні. Від самого початку нова організація знайшла дуже підхожий ґрунт для праці серед наших імігрантів-робітників, вона постійно росла й кріпшала, здобувала все більше довір'я своїх членів і зразу стала однією з центральних установ української іміграції.

Дотепер уже багато написано про величезну працю, що її на протязі 75 років виконав Український Братський Союз, несучи матеріальну і моральну допомогу своїм членам, підтримуючи добрі почини і справи на поселеннях і в Україні, сприяючи розвиткові нашої культури серед імігрантів та їх дітей і поширенню її серед наших американських і канадських співгромадян тощо. У 1985 році Український Братський Союз відзначив своє 75-ліття, і ці ювілейні святкування були доброю нагодою перевірити, як членство і вся українська спільнота оцінюють працю цієї організації та чого вони очікують від неї в майбутньому. Якраз цим питанням є присвячений наш короткий огляд святкувань діамантового ювілею Українського Братського Союзу.

Готуючись до цього свята, Головна управа УБСоюзу розіслала секретарям відділів листи з закликом відзначити у своїх місцевостях, окремо або спільно з іншими відділами округи, це велике свято й подбати при цій нагоді про придбання для організації нових членів.

Одночасно створено ювілейний комітет з почесною президією, до якої погодились увійти:

Блаженніший Митрополит Української Православної Церкви в США Владика Мстислав,

Високопреосвященний Архієпископ Митрополит Української Католицької Церкви в США Владика Стефан,

Пастор Олекса Гарбузюк, Голова Всеукраїнського Євангельсько-Баптистського Братства — Української Баптистської Церкви,

Достойний Петро Саварин, Президент СКВУ

А до ділового комітету увійшли члени Виконавчого комітету Українського Братського Союзу, а саме:

Іван Олексин, голова,
Джеррі Пронько, перший заступник голови,
Дмитро Корбутяк, другий заступник голови,
Петро Родак, заступник голови на Канаду,
Д-р Роман Ричок, головний секретар,
Едвард Попіль, фінансовий секретар-касир,
Д-р Мирослав Чаповський, заступник головного секретаря,
Йосиф Харина, заступник фінансового секретаря-касира.

На заклик Головної управи УБСоюзу поодинокі округи підготували програми святкувань, які мали різну форму.

Головне ювілейне свято відбулось у **Філадельфії, Па.**, 25 травня 1985 з бенкетом, мистецькою частиною і забавою.

Організатор: Ювілейний діловий комітет у складі: Микола Бойчук, голова; д-р Петро Клюк, секр.; Теодор Олійник, фін. секр.; Дмитро Ткачук, референт зв'язків; Василь Лесюк, Лідія Ковальчук, Ніна Карпинич, Едвард Завадівський і Олесь Процюк, члени.

Святом керував проф. д-р Мирослав Лабунька, Ля Салль Каледж.

Ювілейну промову виголосили: Іван Олексин (українською мовою) і Едвард Попіль (англійською мовою).

Мистецьку частину виконали: Павло Плішка, бас Метрополітальної Опери в Нью-Йорку; Тома Гриньків, піаніст; Джой Британ, солістка з Гренд Хотел у Ляс Вегас, Невада; Оркестра «Хлопці зі Львова».

Глен Спей, Н.Й., 21 вересня 1985: бенкет і мистецька частина.

Організатор: 155-ий Відділ УБСоюзу (Михайло Озарук, секр.).

Святом керував: Петро Мельник (відкрив Михайло Озарук).

Промови виголосили: Іван Олексин (українською мовою), Едвард Попіль (англійською мовою) і д-р Роман Ричок.

Мистецьку частину виконали: Марта Кокольська, солістка; Ольга Линник, декляматорка; оркестра Богдана Гірняка.

Чикаго, Ілл., 6 жовтня 1985: бенкет і мистецька частина.

Організатор: Ювілейний комітет у складі: Ярослав Ганкевич, голова; Павло Коновал, Катерина Д. Баран, д-р Павло Турула, Микола Домашевський, Михайло Мельник, Аніта Федоренко, Андрій Матвішин,

- Степан Захарчук, Джеррі Юрчак, Олексій Пошиваник і Іван Гринишин, члени.
Святом керували: Павло Коновал (українською мовою) і Ярослав Ганкевич (англійською мовою).
Промови виголосили: Іван Олексин (українською мовою) і Едвард Попіль (англійською мовою).
Мистецьку частину виконали: Струнний ансамбль ОДУМ-у під кер. Віктора Войтихова; Квартет ансамблю бандуристів ОДУМ-у.
- Піттсбург, Па., 13 жовтня 1985:** бенкет і показ фільму з Фестивалю молоді на «Верховині».
Організатор: Ювілейний комітет у складі: Метро Старощак, голова округи; Зенон Комоницький, гол. радний УБСоюзу; Василь Бичкало, Микола Стефківський і Волтер Вахинич, члени.
Святом керував Метро Старощак.
Промовці: Іван Олексин (українською мовою) і Едвард Попіль (англійською мовою).
- Торонто, Онт., 26 жовтня 1985:** бенкет, мистецька частина, забава.
Організатор: Ювілейний комітет у складі: Петро Родак, голова; Олександр Скоцень, заст. голови; Василь Руденко, секр.; Володимир Дмитренко, касир; Ярослав Коваль, Мирослав Бігус, Олександр Харченко і Омелян Калата, члени.
Святом керував Петро Родак.
Промови виголосили: Іван Олексин (українською мовою) і Едвард Попіль (англійською мовою).
Мистецьку частину виконали: ОДУМ-івські мистецькі ансамблі; Юні бандуристи ім. Гната Хоткевича (Валентина Родак, кер.); танцювальний ансамбль «Веснянка» (Микола Балдецький, кер.); актор-гуморист Зиновій Маринець; оркестра Петра Дем'янчука.
- Рочестер, Н.Й., 27 жовтня 1985:** бенкет і мистецька частина.
Організатори: 244-ий і 74-ий Відділи УБСоюзу.
Святом керував Василь Іванців (відкрив Іван Сверида).
Промови виголосили: Іван Олексин (українською мовою) і Едвард Попіль (англійською мовою).
Мистецьку частину виконали: Галина Сохань-Гриді, ліричне сопрано; д-р Леся Борисенко, піяністка; танцювальна група «Євшан» (Ярослав Вірло, кер.).
- Ірвінгтон, Н. Дж., 9 листопада 1985:** бенкет, мистецька частина, забава.

Організатори: Відділи УБСоюзу в штаті Нью Джерзі.
Святом керував Петро Мельник (відкрив Михайло Штибель).
Промовці: Іван Олексин (українською мовою) і Едвард Попіль (англійською мовою).
Мистецьку частину виконали: Раїса Дідов, співачка; оркестра «Звуки акордів».

Бріджпорт, Конн., 16 листопада 1985, бенкет.
Організатори: Відділи УБСоюзу в штаті Коннектикат.
Святом керував Едвард Попіль (відкрив Анатолій Фалько).
Промови виголосили: Іван Олексин (українською мовою) і Едвард Попіль (англійською мовою).

Вашінгтон, Д.С., 24 листопада 1985, мистецька програма.
Організатор: Окружна рада Відділів УБСоюзу, Вашингтон-Балтимор.
Програму вела Аня Дидик (відкрив ред. Дмитро Корбутяк).
Промову виголосив Іван Олексин.
Мистецьку частину виконали: Галина Андреадіс, меццо-сопрано; Ольга Сушко-Наконечна, піяністка і співачка; Софія Наконечна, меццо-сопрано; Михайло Губчак, тенор; Ірина Когут-Ільчишин, скрипачка; С. Калаган, піяністка; ред. М. Француженко, декламатор; Жіночий ансамбль «Намісто» (П. Круль, кер.).

Лос Анджелес, Каліф., 1 грудня 1985, ювілейний обід.
Організатор: 268-ий Відділ УБСоюзу.
Святом керував о. Степан Галик-Голутяк (відкрив Володимир Романюк).
Промову виголосив Олександр Скоп.

Сан Франсіско, Каліф., 7 грудня 1985: бенкет і забава.
Організатор: 270-ий Відділ УБСоюзу (Ірина Недашківська, голова; Євген Сластен, секр.; Іван Столець, касир; Едвард Черепенко, голова округи; Михайло Цар, гол. радний УБСоюзу; Дарія Черепенко, Рая Сластен, Валя Назарук, Надя Базальська і Анна Столець).
Святом керував Едвард Черепенко (відкрив Євген Сластен).
Промову виголосив Михайло Цар.
Мистецьку частину виконала місцева оркестра.

Під час ювілейних святкувань Український Братський Союз шанували своєю присутністю або письмовими привітаними такі організації і окремі особи:

Американці за Людські Права в Україні,
Асоціація Українців Америки,
Бандуристи Метрополітального Нью-Йорку і Околиць,
Баран, Катерина Д.,
Боднар, Володимир,
Братство «Броди-Лев»,
Братство Ветеранів І УД УНА,
Братство Дивізійників І УД УНА,
Братство Колишніх Вояків І УД УНА,
Вашінгтонська Група УВАН,
Вашінгтонська Група Українських Професіоналістів,
Всеукраїнське Євангельсько-Баптистське Братство,
Головна Рада Коша Старших Виховників ОДУМ-у Канади,
Гуцульський Дослідний Інститут,
Крайова Пластова Старшина і Крайова Пластова Рада,
Ліга Українських Жінок,
Наукове Товариство ім. Т. Шевченка,
Новак, Микола,
Об'єднання Бувших Вояків Українців в Америці,
Об'єднання Демократичної Української Молоді (ОДУМ) в США,
Об'єднання Колишніх Вояків Українських Армій,
Об'єднання Колишніх Вояків УПА,
Об'єднання Українських Ветеранів Америки,
Об'єднання Українських Вояків Америки,
Об'єднання Українських Народних Кредитівок,
Об'єднання Української Демократичної Молоді (ОДУМ) — Центральний Комітет,
Об'єднання Української Демократичної Молоді (ОДУМ), Чикаго, Ілл. і Торонто,
Онт.,
Об'єднання Українців Вашингтону,
Ольшанівський, Ігор,
Організація Американської Молоді Українського Походження,
Організація Державного Відродження України (ОДВУ) в США,
Організація Оборони Лемківщини,
Організація Оборони Чотирьох Свобід України (ООЧСУ),
Організація Українців в Обороні Людських Прав в Україні,
Оселя св. ап. Андрія Первозванного, С. Бавнд Брук, Н. Дж.,
Осередок Праці НТШ у Вашингтоні,
Парафія Помісної Української Католицької Церкви в Сілвер Спрінг, Мериленд,
Пласт (станіці в Нью Джерзі, Рочестері, Н., Філядельфії, Па. і Чикаго, Ілл.),
Провідіння (Союз Українських Католиків) — Відділи у Вашингтоні, Д.К., Глен
Спей, Н., Рочестер, Н. і Чикаго, Ілл.,
Радіогодина ім. Володимира Блавацького, Філядельфія, Па.,
Радіопрограма «Пісня України», Лос Анжелес, Каліф.,
Реген, Роналд, Президент США,
«Самопоміч» в Чикаго, Ілл.,
«Самопоміч», Українська Кредитівка, Ньюарк, Н.Дж.,
«Самопоміч», Українська Кредитівка, Нью Джерзі,
«Самопоміч», Українська Кредитівка, Нью-Йорк, Н.Й.,
«Самопоміч», Українська Кредитівка, Чикаго, Ілл.,
Самосій, Анна,
Світова Координаційна Рада ІСНО,
Світова Федерація Українських Жіночих Організацій (СФУЖО),
Сеньйори Українського Братського Союзу,
Сестрицтво св. кн. Ольги при Православнім Соборі св. Володимира в Чикаго, Ілл.,
Сестрицтво Української Католицької Церкви св. Марії, Нова Англія,
Сестрицтво Української Православної Церкви св. Марії, Нова Англія,

«Січова Фундація», Нью Джерзі,
 Скоп Софія, Сан Дієго, Каліф.,
 Союз Українок Америки, Нью-Йорк, Н.Й.,
 Окружний Відділ, Нью Джерзі,
 Відділ 28, Нью Джерзі,
 Відділ 32, Нью Джерзі,
 Відділ 47, Рочестер, Н.Й.,
 Відділ 86, Нью Джерзі,
 Відділ у Глен Спей, Н.Й.,
 Відділ у Нью Гейвен, Конн.,
 Відділ у Чикаго, Ілл.,
 Союз Українських Філітелістів Австрії (СУФА),
 Товариство за Патріархальний Устрій, Рочестер, Н.Й.,
 Товариство «Леся Українка», Рочестер, Н.Й.,
 Товариство Святого Імени, Рочестер, Н.Й.,
 Українська Американська Координаційна Рада, Нью-Йорк, Н.Й.,
 Українська Громада, Глен Спей, Н.Й.,
 Українська Католицька Архиепархія, Філядельфія, Па.,
 Українська Католицька Церква св. Покрови, Нова Англія,
 Українська Кредитова Спілка, Рочестер, Н.Й.,
 Українська Православна Церква в США, С. Бавнд Брук, Н.Дж.,
 Українська Православна Церква Пресвятої Трійці, Нова Англія,
 Українська Православна Церква св. Марії, Нова Англія,
 Українська Радіопрограма, Глен Спей, Н.Й.,
 Українська Світова Кооперативна Рада; Центральна Українських Кооператив Амери-
 ки; Українська Федеральна Кредитова Кооперативна Каса «Самопоміч»,
 Українська Федеральна Шадниця «Тризуб», Нью Джерзі,
 Українське Вільне Козацтво, Чикаго, Ілл.,
 Українське Євангельське Об'єднання в Північній Америці,
 «Українське Життя», Чикаго, Ілл.,
 Українське Історичне Товариство і Редколегія «Українського Історика»,
 Українське Лікарське Товариство Північної Америки,
 Українське Патріархальне Товариство,
 Український Братський Союз, Округа Нью-Йорк, Н.Й.,
 Український Визвольний Фонд, Нью Джерзі,
 Український Золотий Хрест, Рочестер, Н.Й. і Чикаго, Ілл.,
 Український Конгресовий Комітет Америки (УККА),
 Український Народний Дім, Ірвінгтон, Н.Дж.,
 Український Народний Дім, Рочестер, Н.Й.,
 Український Народний Союз
 15-ий Відділ у Вашингтоні, Д.К.,
 217-ий Відділ, Рочестер, Н.Й.,
 347-ий Відділ, Рочестер, Н.Й.,
 367-ий Відділ, Рочестер, Н.Й.,
 437-ий Відділ, Рочестер, Н.Й.,
 Відділи у Бріджпорті і Нью Гейвен, Конн., Глен Спей, Н.Й., Нью Джерзі і
 Чикаго, Ілл.,
 Український Національний Музей, Чикаго, Ілл.,
 Український Національний Хор «Сурма», Рочестер, Н.Й.,
 Українські організації у Сан Франсіско, Каліф.,
 Українсько-Американське Товариство,
 Українсько-Американські Ветерани,
 Хор Української Католицької Церкви св. Івана Хрестителя, Ньюарк, Н.Дж.,
 Церква св. Петра і Павла, Глен Спей, Н.Й.,
 Школа танцювальних таборів на «Верховині» (Рома Прийма-Богачевська, кер.),
 Фестивальний комітет, Глен Спей, Н.Й.

Усні привіти Українському Братському Союзові зложили:

- У Філадельфії, Па.** — Д-р Іван Фліс, предсідник Українського Народного Союзу; Д-р Олександр Білик, заст. предсідника СУК «Провидіння».
- У Глен Спей, Н.И.** — о. Юліян Осада, парох місцевої Католицької Церкви; Артур Грей, голова міста Порт Джервіс, Н.И.
- У Чикаго, Ілл.** — представники місцевих церков: Православної, Католицької і Баптистської.
- У Піттсбурзі, Па.** — Конноллі Томас, голова міста МехКіс Ракс, Па.
- У Торонто, Онт.** — Андрій Вітер, член Федерального парламенту Канади; Юрій Шимко, член уряду провінції Онтаріо; Василь Бойчук, радний міста Торонто; інж. Мирон Барабаш, ген. секр. СКВУ; інж. Ярослав Соколик, голова КУК, Торонто.
- У Рочестері, Н.И.** — Ярослав Вірло.
- У Бріджпорті, Конн.** — Джеррі Пронько, Д-р Мирослав Чаповський, Микола Івашків і Д-р Михайло Снігурович.
- У Вашингтоні, Д.К.** — о. Г. Подгурець, настоятель Православної Церкви св. Андрія.
- У Лос Анджелес, Каліф.** — Катерина Д. Баран, о. Степан Галик-Голутяк, Д-р Святополк Шумський, Ксеня Панченко і Микола Новак.
- У Сан Франсіско, Каліф.** — представники всіх місцевих організацій.

Ювілейні відзначення-грамоти одержали:

- Філадельфія, Па.** — Бак-Бойчук Юліяна, Бойчук Микола, Василяшук Володимир, Дорош Михайло, Дучак Теодор, Завадівський Едвард, Карпинич Ніна, Ковальчук Сергій, Лесюк Василь, Олійник Теодор, Процюк Олександр, Юзв'як Вільям.
- Глен Спей, Н.И.** — Богдан Ернестина, Богдан Микола, Ляхович Йосиф, Озарук Михайло.
- Чикаго, Ілл.** — Баран Катерина Д., Бирн Ненсі, Ганкевич Ярослав, Гарасимів Дарія, Гарбузюк Олекса, Гренишин Іван, Домашевський Микола, Захарчук Степан, Коверко Олег, Колтановський Олександр, Кульчицький Пилип, Матвишин Андрій, Мельник Михайло, Парколап Іван мол., Пошиваник Олексій, Ревенко Федір, д-р Турула Павло, Федоренко Аніта, Хоролець Ольга, Шкребець Григорій, Юрчак Джеррі.
- Торонто, Онт.** — Бойдукевич Василь, Бучок Михайло, Гарапа Зенон, Гичко Андрій, Григорович Андрій, Дмитренко Володимир, Дмитренко Поліна, Калата Омелян, Коваль Ярослав, д-р Крохмалюк Любомир, Манорик Мирон, Петровська Павлина, Родак Валентина, Родак Петро, д-р Росоха Степан, Руденко Василь, Ситник Галина, Скоєнь Олександр.
- Рочестер, Н.И.** — Борис Вікторія, Гоголюк Володимир, Іванців Василь, Косцюк Михайло, Маньківський Карло, Олексин Наталія, Санагурський Іван, Сверида Володимир.
- Ірвінгтон, Н.Дж.** — Арендж Амелія, Довбачук Петро, Маїк Волтер, Матіаш Василь, Омельченко Григорій, Ориняк Іван, Протиник Михайло, «Чорноморська Січ», Спортове Товариство, Штибель Михайло.
- Бріджпорт, Конн.** — Бабій Василь, Івашків Микола, Ліси Джан, Платош Адам, Свириденко Іван, Слюсаренко Петро, Фалько Анатолій, Хмельський Павло.
- Вашінгтон, Д.К.** — д-р Дерій Омелян, ред. Корбутяк Дмитро.
- Лос Анджелес, Каліф.** — о. Галик-Голутяк Степан, Новак Микола, Романюк Володимир, Скоп Софія.
- Сан Франсіско, Каліф.** — Недашківська Ірена, Сластен Євген, Столець Іван, Цар Михайло, Черепенко Едвард.

В ювілейному році Головна управа Українського Братського Союзу

- а) значно збільшила дивіденди членам,
- б) значно збільшила стипендії студентам, за що дотепер одержано багато подяк,
- в) видала ювілейне число англomовного журналу «Форум»,
- г) видала Ювілейний альманах, що його громада прийняла дуже прихильно,
- д) влаштувала Ювілейний фестиваль молоді на «Верховині» з чудовою програмою і при участі багатьох тисяч глядачів.

Святкування діамантового ювілею Українського Братського Союзу проходили в піднесеному настрої, а участь у них численних українських установ, як також усні й письмові привіти Ювілярові були доказом, що наша організація грала в минулому і грає тепер важливу роль у житті української еміграційної спільноти. Під час святкових імпрез промовці вказували на деякі маловідомі речі з минулого УБСоюзу, зокрема на несприятливі обставини, серед яких він постав і почав свою працю, і на дух братерства, патріотизм і соборницький напрям думок його засновників. Це було потрібне, щоб з'ясувати нашим теперішнім і потенціально членам особливий характер УБСоюзу, принципи, на яких його засновано, й користі, які він несе усім, хто його підтримує. Проводи організацій у письмових привітах та їхні представники усно підкреслювали велику роль УБСоюзу в допомозі своїм членам і в підтриманні діяльності багатьох українських громад. Вони стверджували, що в українській діаспорі УБСоюз був і далі є найбільш демократичною установою, яка працює для збереження плюралістичних та демократичних засад серед нашої громади, що він сповняє важливу роль у культурно-освітній і виховній діяльності і що він є важливою частиною майна українців у вільному світі й незамінним складником того фундаменту, на якому ми будемо надії на збереження української ідентичності поза межами Батьківщини.

При нагоді свого ювілею Український Братський Союз одержав багато висловів вдячності за добрі діла для різних наших установ. Митрополит Мстислав дякував УБСоюзові за фінансові поради й допомогу Церкві, зокрема 1950-55 рр. при купівлі й розбудові центру Української Православної Церкви в Бавнд Бруку, Нью Джерзі. Молодь ОДУМ-у пригадувала фінансову допомогу УБСоюзу при розбудові її відпочинкової оселі «Україна» і дякувала за позичку на дуже вигідних умовах. ОДУМ-івський журнал і радіограма «Молода Україна» наголошували прихильне ставлення УБСоюзу до молоді і виділювання фондів на стипендії для українського студентства, на видавництво книжок, на поширення українського мистецтва і культури та організування незвичайно успішних і важливих фестивалів молоді на оселі «Верховина». За фінансову підтримку дякували УБСоюзові Братство «Броди-Лев»,

яке подбало про спорудження Могили — Пам'ятника на «Верховині», і спортове товариство «Чорноморська Січ», яке уже понад 20 років веде там же популярний спортовий табір. Свою вдячність це товариство виявило врученням голові УБСоюзу пропам'ятної таблиці Ювілярові. Ярослав Вірло, вказуючи на заслуги УБСоюзу для нашої молоді, згадав, що він сам мав два роки змогу провадити на «Верховині» школу українських народних танців, що її пізніше перебрала Рома Прийма-Богачевська. Ця остання вітала УБСоюз з ювілеєм від себе і соток української молоді Америки, Канади й Європи, яка завдяки прихильному ставленню УБСоюзу до української культури і мистецтва та науки мала змогу закріпити своє українство в цій школі мистецьких танців.

Дуже приємно було почути похвальні слова Олександра Скопа з Лос Анджелес, який ствердив, що УБСоюз від початку свого існування і по сьогодні обстоює демократичний підхід до різних проблем нашої спільноти. Далі він висловив УБСоюзові признання за те, що Союз видає цікавий тижневик «Народна Воля» і англомовний журнал «Форум», який, за його словами, є найкращою періодичною публікацією усїєї нашої імїграції. Окремою грамотою вшанувала УБСоюз управа міста Лос Анджелес, Калїф., а представник тамошньої української громади, о. Степан Галик-Голутяк згадав вдячно грошову й моральну допомогу, яку Союз подавав своїм членам, різним громадським установам, церквам тощо.

Гарним вшануванням праці УБСоюзу була проклямація голови міста МекКіс Ракс коло Піттсбургу. В нїй говориться про пошану й подив усіх українців для УБСоюзу за те, що він шляхом інформативного, інтелігентного й об'єктивного журналізму плекає християнські звичаї і показує культурну працю людей українського походження. Він зокрема похвалив журнал «Форум» за докладність, об'єктивність і багатючий зміст, за поширювання українсько-американської історії перших імїгрантів. Згадано тут також, що УБСоюз був для своїх членів дороговказом до поліпшення їхнього економічного життя, поширення освіти і збереження рідних традицій і звичаїв.

Варто згадати також факт, що довкруги оселі «Верховина» постало перед багатьма роками т. зв. «Українське Село» в Глен Спей, Н.Й. Тамошня громада завжди зустрічала прихильність і розуміння збоку УБСоюзу і з його допомогою і на подарованих ним площах побудувала два величаві храми, православний і католицький.

Святкування 75-літнього ювілею УБСоюзу показали, що його члени люблять свою організацію, гордяться її корисною діяльністю, уважають її кінечною для української імїграційної спільноти і бажають, щоб вона продовжувала існувати і працювати у майбутньому. Це бажання виявилось також під час останньої конвенції Українського Братського Союзу, на якій більшість делегатів

висловилися за те, щоб наша організація залишилася надалі самостійною.

Що дали ювілейні святкування Українському Братському Союзу? Коли ставимо таке питання, маємо в першу чергу на увазі збільшення числа членів, без чого ніяка організація не може успішно розвиватись. В цьому відношенні 75-річний ювілей не зовсім виправдав сподівання Виконавчого Комітету УБСоюзу. Це, мабуть, тому, що велика частина нашого громадянства не є належно поінформована про численні користи, які дає членство в УБСоюзі, і думає, що краще забезпечуватись у приватних компаніях, бо вони, мовляв, фінансово сильніші, і вкладки там дешевші. Це, очевидно, незгідне з дійсністю, бо фактом є, що поліси УБСоюзу є куди кращі і коштують менше ніж поліси приватних компаній. Дуже важним є також те, що всякий прибуток УБСоюзу з вкладок іде на зміцнення української справи, тоді як прибутки приватних компаній ідуть у руки чужих, часто ворожих нам людей. Цю істину повинні з'ясувати наші члени і організатори тим нашим людям, які недооцінюють свої рідні організації. Віримо, що гарні слова, спрямовані на адресу УБСоюзу під час ювілейних імпрез усно і в письмових привітах будуть невдовзі піддержані конкретними ділами: всебічною підтримкою його діяльності і, що найголовніше, членством в УБСоюзі.



Танцювальний ансамбль ОДУМ-у в Торонто (Канада), який брав участь в ювілейному святі з нагоди 75-ліття УБСоюзу в Торонто.

ГОЛОВИ УКРАЇНСЬКОГО БРАТСЬКОГО СОЮЗУ

Український Братський Союз постав у час, коли до Америки напливала «друга хвиля» наших імігрантів. Були це молоді люди, подекуди 16-17-літні, зі Східної Галичини, свідомі свого національного походження, хоч загальною освітою вони в більшості не виходили понад рівень сільських шкіл. Освітня праця «Просвіти» й Українського Педагогічного Товариства та, в неменшій мірі, діяльність фізкультурних товариств «Сокіл» і «Січ» спричинилися багато до сформування національної свідомості тих молодих людей та до їхнього соборницького способу мислення. Не диво, що, прибувши до Америки, вони поповнювали ряди активного членства існуючих тут уже українських організацій, зокрема Українського Народного Союзу, і поступово вносили в них український соборницький дух, необмежений місцем походження чи віровизнанням. Це показалося на одинадцятій конвенції Українського Народного Союзу у вересні 1910 в Клівленді, коли вони спротивилися спробам змінити назву цієї братської організації на «Греко-Католицький Руський Союз в Америці», що давало б право членства виключно українцям-католикам. Цей спротив привів, як відомо, до постанови «нового», теперішнього Українського Братського Союзу. Про всіх тих, хто поклав підвалини під цю нову установу, можна б і треба б написати окрему працю. Цим разом постараємося дати короткий огляд життя і праці голів Українського Братського Союзу, наскільки нам пощастило розшукати потрібний до цієї теми матеріал.

Першим головою Українського Братського Союзу був **Іван Ардан**. Він народився 4 лютого 1871 року в Трускавці. Закінчивши гімназійне навчання в Дрогобичі, він студіював теологію у Львові й належав до т. зв. «Аме-



Іван Ардан

риканського Кружка» вісьмох семінаристів, які були під впливом Івана Франка й Михайла Павлика й рішили працювати як неодружені священники серед імігрантів в Америці. З газети «Америка», яку видавав о. І. Волянський, вони добре знали про труднощі, що їх цей священник-піонер мав збоку поляків і ірландців, і хотіли допомогти йому. Приїхавши 2 грудня 1895 року до Америки, Ардан поселився спершу в Мавнт Кармел, а звідти переїхав 8 березня 1896 року до Джерзі Сіті, щоб, по відході о. Григорія Грушки, перебрати тамошню парафію св. Петра й Павла. Він став членом Українського Народного Союзу, був секретарем на його конвенції 2 червня 1896 року, і тоді таки його обрали радним. На першій з двох наступних конвенцій він знову секретарював, а на другій був обраний членом контрольної комісії. На цей останній пост його переобрали також на конвенції УНС-у 12-14 червня 1900 року в Пітсбурзі. По виїзді о. Степана Макара в Галичину (30 червня 1900) Ардан перебрав редакцію «Свободи» і, як її власник і редактор, переніс її до Оліфанту, де він був тоді парохом церкви св. Кирила й Методія. Почавши з 28-го числа за 9 липня 1903 року, «Свобода» виходила в Скрентоні, а під кінець 1906 року Ардан переніс її до Нью-Йорку, де її відкупив від нього Український Народний Союз.

Ардан брав участь у боротьбі тодішніх греко-католицьких священників за свого єпископа і на з'їзді священників 30 травня 1901 року в Шамокіні ввійшов у склад створеної тоді «Духовної Ради». Рік пізніше від спротивився юрисдикції латинської дієцезії над нашою церквою в Оліфанті й попав у конфлікт з єпископом Джаном Гобаном, який його екскомунікував. Унаслідок затяжного процесу Ардан лишив священство й став світським діячем.

На установчих зборах теперішнього Українського Братського Союзу 25-26 жовтня 1910 року в Скрентоні його обрали головою тимчасової управи, і цей самий пост він одержав на першій конвенції цієї організації 1911 року в Гаррисбурзі. У 1912 році Ардан відмовився від головства і замінив звільненого Євгена Гвоздика на посту редактора «Народної волі». Був ним перший раз до 1 червня 1913 року, а після двотижневого редакторства Осипа Косового, перебрав газету вдруге й редагував її до 1919 року.

Ардан був членом Організаційного комітету для скликання «Першого українського сойму» 30-31 жовтня 1915 року й на ньому був обраний до Загального українського комітету. Пізніше був дорадником дипломатичної місії Української Народної Республіки у Вашингтоні. У 1922 році він вернувся до Скрентону, працював на початку 1925 року в редакції «Народної Волі» й був секретарем заснованої тоді «Української щадниці». Потім перестав брати активну участь в українському громадському житті, але принагідно помагав Українському Братському Союзу своїми порадами.

Ардан виступав проти орієнтації на центральні держави, якій

піддалась більша частина нашої іміграційної спільноти, й відіграв визначну роль в боротьбі з москвофільством. Своїми статтями в «Свободі» він зробив велику прислугу нашим робітникам на Гавайських островах, спричинившись до звільнення їх від невільничих контрактів праці на плантаціях. Для історії нашої іміграції важливою є його англомовна праця «Рутенці в Америці» (1904). Він помер 14 вересня 1940 року.

По резигнації Ардана 1912 року обов'язки голови Українського Братського Союзу виконував **Матвій Семенюк**. Докладніших життєписних даних про нього не маємо. Відомо, що він був фабричним робітником і жив у містечку Сейр, Пенсильванія. Як член Українського Народного Союзу, він брав участь у його дев'ятій конвенції 1906 року в Скрентоні й був обраний тоді до Головної ради. По бурхливій конвенції УНС-у в Клівленді Семенюк став касиром т. зв. «Клівлендського комітету», який мав своїм завданням подати через адвоката протест проти зміни назви УНС-у на «Греко-Католицький Руський Союз в Америці». У тимчасовій управі новоствореного УБСоюзу він займав пост заступника голови, на який був переобраний на першій конвенції 1911 року в Гаррисбурзі. На тому посту залишився до резигнації Ардана, коли перебрав головуство. Рік пізніше, на другій конвенції УБСоюзу, його знову обрали заступником голови. Від третьої конвенції 1916 року в Скрентоні прізвище Семенюка перестає появлятися у списку членів Виконавчого комітету УБСоюзу.

На другій конвенції УБСоюзу 1913 року в Нью-Йорку головою став **Іван Артимович**. Він походив з села Татари, самбірського повіту. Народився 15 березня 1876 року. Жив у Філядельфії і був касиром Товариства «Надія», 41-го відділу УБСоюзу. На третій конвенції УБСоюзу 1916 року в Скрентоні його обрали членом Контрольної комісії, а 1922 року, на п'ятій конвенції у Вілкс-Беррі, вдруге головою організації. В період 1919-22 він був знову членом Контрольної комісії. Енергійний і працьовитий, Артимович хворів паралічем і по довгих терпіннях помер 11 жовтня 1929 року в Філядельфії.



Іван Артимович

На третій конвенції УБСоюзу 1916 року в Скрентоні головою став **Осип Заплатинський**. Життєписних даних про нього не ма-

емо. Крім головства, він займав пости заступника голови (1919-22) і касира (1922-27). Другого свого терміну як касир Заплатинський не докінчив, бо внаслідок деяких фінансових неточностей зрезигнував 1927 року. Він був також головою Товариства ім. В. Винниченка, 36-го відділу УБСоюзу в Скрентоні.

У 1925 році головою Українського Братського Союзу став **Юрій Крайківський**. Він народився 10 квітня 1878 року в селі Різдяни, рогатинського повіту. До Америки приїхав 1896 року, поселився у містечку Тейлор у Пенсильванії і працював у копальні вугілля. Коли 1902 року група молодих імігрантів з Коломийщини й Снятинщини створила «комуну», т. зв. «Українське братство», на фермі Агапія Гончаренка в Гейворт, Каліфорнія, до неї приєднався 1903 року також Крайківський. Як «старший» імігрант, він помагав своїм молодшим друзям у «комуні» порадами, як господарити, й грошми. Коли ця «комуна» розлетілася, Крайківський вернувся до Скрентону й провадив крамницю споживчих товарів. В листопаді 1910 року він вступив до 3-го відділу УБСоюзу, пізніше належав до 37-го відділу. У першій управі УБСоюзу він займав пост радного, відтак був членом Контрольної комісії (1913-16) і заступником голови (1916-19). Головою Українського Братського Союзу Крайківський був двічі: перший раз 1919-22, другий раз — 1925-27. 1922-25 він був знову заступником голови. Другого терміну, як голова, він не докінчив. Помер 13 березня 1927 року. Варто додати, що Крайківський був одним з тих, що підписали «чартер» УБСоюзу, й співорганізатором української церкви в Скрентоні.

По смерті Крайківського Головна рада Українського Братського Союзу на своєму надзвичайному засіданні 21 березня 1927 року назначила головою **Петра Дучака**. Він народився 5 лютого 1896 року в селі Берлин біля Бродів. У 1912 році він приїхав до свого старшого брата Миколи, що жив у Скрентоні від 1905 року. Працював спершу вуглекопом, а потім вів свою власну крамницю споживчих товарів у Тейлорі біля Скрентону. Від липня 1912 року був членом 2-го відділу УБСоюзу, пізніше 84-го відділу. На конвенції УБСоюзу 1922 року у Вілкс-Беррі його обрали радним, а



Юрій Крайківський

По смерті Крайківського Головна рада Українського Братського Союзу на своєму надзвичайному засіданні 21 березня 1927 року назначила головою **Петра Дучака**. Він народився 5 лютого 1896 року в селі Берлин біля Бродів. У 1912 році він приїхав до свого старшого брата Миколи, що жив у Скрентоні від 1905 року. Працював спершу вуглекопом, а потім вів свою власну крамницю споживчих товарів у Тейлорі біля Скрентону. Від липня 1912 року був членом 2-го відділу УБСоюзу, пізніше 84-го відділу. На конвенції УБСоюзу 1922 року у Вілкс-Беррі його обрали радним, а



Петро Дучак



Мирослав Січинський

від березня 1927 року він виконував обов'язки голови організації (після смерті Юрія Крайківського). Головою УБСоюзу Дучак був обраний на сьомій конвенції 1929 року в Скрентоні. В роки 1933–41 він був касиром, а на дев'ятій конвенції УБСоюзу 1941 року в Рочестері, Н.Й. він став удруге головою і був ним до 1946 року. Проживав у Скрентоні до 1955 року, коли переїхав до своєї дочки в Ланкастер, Н.Й., де помер 25 лютого 1967 року.

У 1930-тих роках головою Українського Братського Союзу був двічі **Мирослав Січинський**. Він народився 11 жовтня 1886 року в родині о. Миколи Січинського, пароха села Чернихівці біля Збаражу. Після закінчення гімназійного навчання був студентом львівського й віденського університетів. Прізвище Січинського стало загально відоме під час виборів до галицького сойму 1908 року, коли польська адміністрація намагалася шляхом фальшування голосів запевнити собі вибір москвофілів. Протест українців проти тієї польської затії закінчився смертю селянина Марка Каганця з Коропця, у відплату за що Січинський убив польського губернатора Андрія Потоцького 12 квітня 1908 року. Засудженого на смерть Січинського перевезли 16 серпня 1909 року до в'язниці в Станиславові, де він перебув до 12 листопада 1911 року. Того дня, переодягнений як в'язничний сторож, він утік і переховувався три місяці по селах. Тоді виїхав до Швеції, придбав шведський паспорт і, як шведський кореспондент, виїхав до Австрії. Там його арештували, але не пізнали, хто він, і випустили. Січинський вернувся до Швеції, а звідти приїхав у листопаді 1914 року до Аме-

рики. В Америці мав спершу деякі труднощі з натуралізацією, але завдяки заходам УНС і УБС перед американською владою, йому надали статус політичного втікача у вересні 1915 року. Тоді він влючився в громадську працю української спільноти і став секретарем Організаційного комітету для скликання «Першого українського союму» 30-31 жовтня 1915 року в Нью-Йорку. На цьому «союмі» постала «Федерація Українців у Злучених Державах», і Січинський став її першим заступником голови. Він був противником про-австрійської й про-німецької орієнтації і критикував її в тижневику «Робітник», органі Української федерації Соціалістичної партії, що виходив у Клівленді. У видаванні цієї газети помагав йому Г. Семешко, і завдяки тому Січинський міг перебувати час від часу у Нью-Йорку й далі працювати для «Федерації Українців у Злучених Державах». Коли в березні 1917 року Федерація почала видавати тижневик «Народ» під редакцією Миколи Цеглинського, Січинський став співробітником цієї газети. Видавши спільно два числа «Народа», Січинський і Цеглинський вирішили помінятися ролями: Цеглинський виїхав до Клівленду, щоб редагувати «Робітника», а Січинський лишився в Нью-Йорку й редагував «Народ». Однак вже в серпні 1917 року Цеглинський передав редакцію «Робітника» Євгенові Крукові, а Січинський редагував «Народ» всього десять тижнів, після чого ця газета взагалі перестала виходити. Працюючи далі у «Федерації Українців у Злучених Державах», Січинський задумав видавати іншу газету й тому заснував, разом з групою людей, восени 1917 року кооперативну друкарню при Сьомій вулиці в Нью-Йорку. Спершу ця друкарня публікувала книжки й памфлети, а по конвенції Федерації в грудні 1918 року в Вашингтоні, там друкувався також орган Федерації «Українська газета». Перше число цієї газети появилось у січні 1919 року. Її редактором став Омелян Рев'юк, а коли він відійшов по шести тижнях, на його місце прийшов Січинський. Однак і ця газета не вдержалася довго, через брак фондів вона перестала виходити вже восени 1919 року. Відтоді Січинський перестав цікавитись видаванням газет і працював чотири місяці в Інформаційному Бюрі в Вашингтоні.

У 1920-тих роках Січинський проживав у Рочестері, Н.Й. Там він учителював в «робітничій школі» і, разом із своєю дружиною, в українських школах у західній частині міста й при Товаристві «Вільні козаки». Він був членом управи товариства «Оборона України», промовляв часто на вічах, давав лекції тощо. В Рочестері Січинський був членом Товариства ім. М. Драгоманова, 244-го відділу УБСоюзу, та репрезентував його на конвенціях 1929, 1933 і 1946 року. На конвенції 1933 року його обрали головою УБСоюзу, і цей пост він одержав також на наступній конвенції 1937 року в Філядельфії. В 1933-41 роках він був також членом Редакційного комітету «Народної волі» і яки-

йсь час адміністратором англомовного додатку до цієї газети Ukrainian Life.

Під час Конгресу американських українців 24 травня 1940 року в Вашингтоні Січинський виголосив доповідь «Україна, Росія і демократія», в якій підкреслював потребу пригадати Америці історичну правду, що Україна бореться за свою незалежність не тільки від Польщі, але також від Росії і Німеччини. Сьомого лютого 1941 року він, разом з Миколою Мурашком, був членом делегації Українського Конгресового Комітету, яка дала Сенатській комісії для закордонних справ меморандум у справі підтримки законопроекту про воєнну допомогу Великобританії («Ленд-ліз») та іншим державам, що боролися проти агресії. Невдовзі після того Січинський взяв просоветський курс, а по війні він, разом з Володимиром Левицьким, цілком виразно зійшов із самостійницької лінії і цим заперечив усе, що проповідував і для чого працював у минулих роках. Він їздив в Україну тричі — 1929, 1959 і 1961 року — і схвалював публічно колгоспну систему, хоч, повернувшись до Америки, розказував своїм приятелям про невідрадні умови життя нашого народу під советським караулом. Він помер 1979 року.

На протязі 27 років головою Українського Братського Союзу був Антін Батюк. Він народився 11 червня 1894 року в Збаражі. Після закінчення учительської семінарії в Тернополі він пішов добровольцем до Українських Січових Стрільців і 28 листопада 1914 року брав участь, у складі сотні Дідушка, в боях з російською армією у Карпатах. Потім перейшов з легіоном УСС через Кам'янець Подільський, Одесу й Херсон до Олександрівська, а звідти



Антін Батюк

до Єлисаветграду, де його включили у військову групу архикнязя Вільгельма-Василя Вишиваного. З Єлисаветграду Батюк виїхав до Білої Церкви на вишкіл загону київських Січових Стрільців і в складі цього загону брав участь у боях за Київ як командир панцирного потягу. Пізніше він командував кулеметною сотнею при четвертому полку Січових Стрільців. 1919 р. він дістався до Кам'янця Подільського, де вступив на юридичний факультет Українського Державного Університету. Коли поляки зайняли Кам'янець Подільський, Батюка арештували як галичанина й перевезли до табору полонених у Домб'ю, відтак

до Ланцута. Звідти він утік і вернувся на студії до Кам'янця Подільського. У травні 1920 року його призначили зв'язковим з 18-тою польською дивізією генерала Май-Маєвського. Звільнений від цього обов'язку, він став ад'ютантом коменданта столичної команди полковника Попсуй-Шапки. Опинившись у Ряшеві, Батюк став пресовим референтом при Другому відділі Генерального Штабу генерал-полковника Дядюші. З Ряшева він пішов на фронт і до осені 1920 року був старшиною при команді пересування військ УНР.

У зв'язку з приналежністю до Української Військової Організації Батюк мусів виїхати до Америки. У Міннеаполіс він працював у металевій фабриці, потім мив у лікарні підлоги й одночасно продовжував студії рахівництва та комерційного права в тамошньому університеті, відтак у Пеорії. Переїхавши до містечка Тейлор біля Скрантону, Батюк вів місцеву українську школу і продовжував свої студії в Пенсильванійському університеті й завершив їх, одержавши диплом Proficiency in Commercial Sciences. У Скрантоні він працював півтора року співредактором «Народної волі», а 1929-1933 був управителем видавництва. Коли цю посаду скасували, Батюк працював як асекураційний агент, ревізор штату Пенсильванія та завідуючий податковим відділом Скрантону.

На одинадцятій конвенції УБСоюзу 1946 року в Боффало Батюка обрали головою, і на цьому пості він залишився до своєї резигнації 31 грудня 1971 року.

За довгі роки свого головства Батюк зробив багато для скріплення УБСоюзу й піднесення його престижу. З його ініціативи УБСоюз почав видавати Forum, англломовний журнал для молоді, і став членом ЗУДАК і багато спричинився до його допомогової і переселенчої акції. За його головування УБСоюз вернувся до Українського Конгресового Комітету, якого співосновником він був 1940 року. Пізніше, коли УККА почав переходити в руки однієї партії, він мав відвагу критикувати те явище та остерігати перед його наслідками. Багато праці вклав Батюк в оселю «Верховина» як її управитель. По своїй резигнації Батюк ще двічі брав участь у конвенціях УБСоюзу: 1974 року, щоб дати звіт за останній рік свого головства, та 1978 року, як делегат 235-го відділу в Сомерсет, Н.Дж. За його великі заслуги для організації 19-та конвенція надала йому звання почесного члена Головної ради. Він помер 23 жовтня 1978 року.

По резигнації Антона Батюка головство УБСоюзу перебрав 1 січня 1973 року тодішній перший заступник голови, Іван Олексин. Уродженець Рогатинщини, він прибув до Америки по Другій світовій війні і поселився у Рочестері, Н.Й., найбільшому осередку рогатинців на цьому континенті. Тут заснував він Український спортовий клуб і Студентський гурток і працював бібліотекарем (1957-60) та директором бібліотеки місцевого Українського народ-

ного дому (1964-65). Одночасно Олексин був секретарем 244-го відділу УБСоюзу (1957-69) і, з 1962 року, постійним делегатом на конвенції цієї братської організації. При цьому відділі він організував нашу молодь і створив спортивні гуртки для гри в футбол, кеглі та ін. і щороку возив понад сто дітей на вакації на оселю УБСоюзу «Верховина». У 1970-тих роках Олексин був головою існуючої тоді при УБСоюзі Ради молоді. Протягом двох термінів він займав пост заступника головного секретаря УБС, на конвенції 1966 року був членом Статуткової комісії, і тоді таки його обрали першим заступником голови УБСоюзу. Від 1 січня 1973 року по сьогодні він є головою Українського Братського Союзу.

З нашого короткого огляду бачимо, що на протязі 76 років головами УБСоюзу було дев'ять людей. У своїй історії ця братська організація переживала різні часи. Крім буйного розвитку, не бракувало їй також критичних моментів, спричинених інфляцією, депресією та деякими внутрішніми непорозуміннями. Але вона не тільки витримала, а й постійно міцніла, завдяки тому, що вона постала на здорових принципах справжнього братерства й соборництва та що її провідники працювали для неї з великою відданістю і самопосвятою. Віримо, що і в майбутньому УБСоюзі не забракне таких провідників, і він зможе ще довгі роки існувати й працювати для добра своїх членів і всієї української спільноти.

О. Олесь

УКРАЇНА

*В кривавім морі і вогні
Її окрадену збудили...
Вітри і вихорі страшні
Її в повітрі закрутили.*

*Над краєм дим пожеж і мла...
Внизу страшне, криваве море...
На хвилях плавають тіла...
Орач ланів своїх не оре...*

*Але Вона... Вона живе!
Її вже дужче голос чути!
І хто скує життя нове,
Вітрами й бурями розкуте?!*

Альманахи-календарі УБСоюзу

Альманахи-календарі були відомі у своїй первісній формі майже від часу винайдення письма. В давнину вони містили, крім календаря й інформації з астрології, також передбачення погоди, що робило їх дуже популярними серед хліборобів і мореплавців. Пізніше вони набрали більш наукового характеру й подавали дані з астрономії і мореплавства, статистику та різного роду поради з ділянок медицини, господарства та ін. У 17-18 століттях зміст альманахів-календарів поширився і охоплював зразки літературних творів, розваговий матеріал та дані про роковини важніших історичних подій чи визначних людей.

В Україні альманахи-календарі мають свою давню традицію, і до них можна зачислити до деякої міри наші «ізборники». Значного поширення на наших землях вони набули в 19-20 століттях, коли їх почали публікувати раз у рік наші просвітні, господарські, комбатантські й видавничі установи. Цю традицію привезли з собою на нові місця поселення наші емігранти, і до сьогодні численні наші еміграційні організації випустили багато томів цікавих змістом альманахів-календарів. Робив це також Український Братський Союз, починаючи з першого року існування. Започаткував цю справу Євген Гвоздик у 1911 році, і відтоді до 1942 року УБСоюз випустив 31 річник, а по дворічній перерві 1943-44 року — ще два на 1945-50 і 1951 роки. При нагоді свого 50-ліття УБСоюз опублікував Ювілейну книгу (1960), відтак у 1979 році — альманах «Яка краса відродження країни», (ред. Іван Смолій) і в 1985 році — Ювілейний альманах з нагоди 75-тих роковин (ред. Дмитро Корбутяк).

Альманахи-календарі УБСоюзу давали читачам різномірний корисний матеріал інформативного характеру, зокрема про УБСоюз і його працю, передруки наукових історичних і літературних статей, літературні твори тощо. Цим вони багато спричинилися до піднесення освіти й знання своїх читачів. У наші дні ці альманахи-календарі є необхідним джерелом інформації до історії УБСоюзу й всієї української іміграції та важливою позицією для української іміграційної бібліографії. Деякі з них вже тепер є білими круками, і треба побоюватися, що згодом ще більше з них стануть недоступними дослідникам українського іміграційного життя в Америці та інших країнах. Щоб ці корисні

альманахи-календарі не пішли в забуття, подаємо їх появу і зміст у хронологічному порядку. Після прізвища автора поданий заголовок його твору, а біля нього сторінкування.

Календар Руського Народного Союзу на 1912 рік. (Олифант, 1911), 192 стор.

Календарна частина, Історичні спомини, 3-35; Дещо про календар, 36; Часть літературна: Євген Гвоздик — На рік 1912, 37; Пантелеймон Куліш — Запорожський суд, 38-45; О. Олесь — Хто зберіг любов до краю, 45; Книга мудрости, із перських оповідань, 46-49; Перські приповідки, 49; Т. Шевченко — Сон, уривок, 51; Пісня про сокола, за М. Горким, 51-53; Пробудись народе, 53; Для добра родини, образок з життя, 54-63; Ганна Барвінок — Щоденна гірка пісня, 63-70; Як чорт дурив Петра, з народніх оповідань, 70-72; Два брехуни, 72-73; Не хилійте вниз прапора, 74; М. Загірня — До сестер українок, 77; М.Ч. — Вода прибуває, 78-83; Князь Ігор, історичне оповідання, 84-89; В. Тимочко — Чогось так темно, 89; Вона мертва, з рос. мови переклав Є. Гвоздик, 90-91; Андрій Чайковський — Ні разу не вдарив, 92-100; М. Саламандра — Що діється на Україні, поема, 103-104; Щастя, 105-106; Пора, поема, 106; О.Ю. Федькович — Безталанне закохання, 109-115; Іван Зазуляк — Бажання, поема, 116; Так буває в світі, з японських оповідань, з англ. мови переклав Є. Гвоздик, 119-121; Нова одіж цісаря, казка, 122-124; І. Франко — Сучасні обов'язки, 127-128; Часть научна: Літаючі машини, 129-132; Свято проголошення незалежності Америки, 135-138; Провід козака в військо, за Альбомом Української Старини, 138-144; Значення читання, 145-146; Нарід а його характер, за Смайлсом, 147-148; Дерева-великани в Каліфорнії, 151-153; Розвій залізниць, 153-154; Найдавніші часи на Україні, 155-162; Дещо про часописи, 163-171; Шевченко-Шашкевич, 172-180; Українсько-руська преса, 181-187; Адресар усіх відділів приналежних до Руського Народного Союзу, 188-190; Смішне, 191-192.

Календар Руського Народного Союзу на 1913 рік.

Цього календаря не маємо на руках. Знаємо, що він появилася 1912 року і його зрадагував Омелян Рев'юк.

Календар Руського Народного Союзу на 1914 рік.

Дані про цей календар беремо з оголошення в «Народній Волі». Сторінкування не подане.

Затьміння і пости; Американські свята; Що є календар; Календаріюм; Червоний прапор; Камінний хрест; Чому робітники організуються; Нарід і соціалізм; У темну нічку; Дідичі й селяни; Кавказ; Італійські приповідки; Іміграція в Сполучених Державах; Спаситель; Про працю дітей; Що зробили для робітника панські партії в Америці; На війні; Деревляна нога; Вплив алькоголю на організм чоловіка; Дещо про давних Богів; Хто з чого живе; На хліб ми працюємо; Мені говорили раз про Юду; Звідки взялася земля; Цегляр і божевільний; Як дикуни добували вогонь; В майні; Викид суспільности; Голод; Капіталіст і робітник; І. Франко — Наймит; Годжові казки; Які права мають робітники; Право робітничих союзів; Інджанкшен; Про ушкодження при роботі і про винагородження; Жнива; Курочка; Що значить

організація; Шлюби, розводи, нотаріальні акти й умови; На службу; В шпиталі; Як стерегтися сухіт; Право голосування; Невільництво; Сотворення жінки; Жінка а фабрика; Життя Русинів у старовину; Друга й п'ята Божа заповідь; Користи війни; Хто винен; В світ за очі; Право горожанства в Злучених Державах; Тарас Шевченко; Кого не пускають до Злучених Держав; Притча про терен; Дармоїди; Головний Виділ РНСоюза; Відділи РНСоюза; Доля робітника в Америці; Безробіття в Злучених Державах; Праця малолітніх в Злучених Державах; Гумор і сатира; Зміст; Оголошення.

Товариш Імігранта: Календар Руського Народного Союзу на 1915 рік. (Скрентон, 1914), 272 стор.

Цього календаря не маємо. З оголошення в «Народній Волі» знаємо, що, крім календарної частини, він містив більшу статтю М. Січинського «Царство будучности», статтю про працю дітей, інформації про географію США, американські закони, «говмстеди» в США й Канаді, поштові приписи, міри й ваги тощо. Календар подає також описи поодиноких стейтів США та інформує, як стати горожанином США, дістати пашпорт і дарову землю в США й Канаді. Включені також оповідання, притчі, анекдоти тощо. Вартість календаря збільшують 136 ілюстрацій, зокрема ті, що показують воєнні події і їх наслідки.

Товариш Імігранта: Календар Руського Народного Союзу на 1916 рік. (Скрентон, 1915), 272 стор.

З оголошення в «Народній Волі» знаємо, що цей календар подає інформації про: іміграційні закони, залізниці, пошту, телеграф, телефон, гроші, міри й ваги, права робітників, відшкодування робітникам за ушкодження й по смерті, бюро посередництва праці, контракти, тестаменти, шлюби, розводи, дарову землю в США й у Канаді, право голосування, пашпорти, консуляти тощо. Крім календарної частини, в календарі є також наукові розвідки, оповідання й вірші.

Товариш Імігранта: Календар Руського Народного Союзу на 1917 рік. (Скрентон, 1916), 224 стор.

Крім календарної частини, календар містить інформації для «вчених і невчених імігрантів» (з оголошення в «Народній Волі»). Є тут також точний перегляд подій другого року війни, розвідка про І. Франка, чотири оповідання, поезії І. Франка, Остапа Очка й др.

Товариш Імігранта: Календар Руського Народного Союзу на рік 1918. (Скрентон, 1917), 170 стор.

Календарна частина. «Руський Народний Союз» (XIX-XXV); Злучені Держави

Америци, XXVI-LIII; Дещо про Канаду, LIV-LVII; Скільки українців у світі, LVII-LVIII; Д-р Іван Бережницький — Про зуби, LIX-LXII; М. Саламандра — Старий і Новий рік, LXIII; Сім днів, про події в Росії 1917 р., 3-17; І. Франко — Розвивайся ти старий дубе, 18; Ще не вмерла Україна — Вже воскресла Україна, 19-26; М. Старицький — Поклик до братів славян, 27-28; Олень Досвітний — Ворог, 29-36; Східна легенда, 36; І. Франко — Ляхам, 38; Дім Романових, 39-42; А. Аверченко — Під промінням здорового розуму, 43-47; 3 життя Григорія Распутіна, 48-52; І. Франко — Сидів пустинник біля свого скиту, 54; Гюї де Мопасан — Пригода Вальтера Шафса, 55-63; Овочі, 63; Діти а війна, 65-66; Альфонс Доде — Облога Берліна, 67-75; Г. Семешко — Н-р 9; І. Франко — Послухай но сину, що премудрість скаже, 78; Бен Гехт — Товпа, 79-82; Микола Цеглинський — Галицькі погроми, 83-93; І. Франко — Весно, ох довго ж на тебе чекати, 93; Ф. Гуцуляк — А верби були свідками, 94-99; Олексій Н. Толстой — Плітники, 100-132; Степан Рудницький — Огляд і історія української території, 103-106; Чарльз Вуд — Соромлива душа, 107-110; Магдаліна З. Доті — Мати, 111-114; Варшавянка, 115; Всеволод Гаршин — Чотири дні, 116-128; Джек Лондон, 129-131; М. Саламандра — Війна, 133-134; Федір Гуцуляк — На бездоріжжі, 135-146; Історія палиці, 146; Огляд подій в протягу року, 147-159; Короткі замітки, 3 книги знання, Веселий кутик, 161-167; Українська преса, 167-169; Оголошення.

Товариш Імігранта: Календар Українського Народного Союзу на рік 1919. (1918), 191 стор. Зладив Омелян Рев'юк.

Календарна частина, 3-16; Л. Красовченко — Прокидайтесь!, 17; Народ і слово, 18-27; Едмунд де Амічіс — Катастрофа на морі, 28-32; П. Грабовський — Уперед!, 33; Український язык в сімі людських мов, 34-38; С. Яричевський — Гимн, 39; Г. Мопасан — Намисто, 40-47; Як праця дала початок літературі, 49-52; Олдридж і Шевченко, 53-57; Загадки — по тисячу літ кожній, 58-59; Беррі Пен — Незвичайний будильник, 60-64; П. Куліш — До кобзи, 65; Панько Куліш, 66-70; П. Куліш — Заспів, 71; Роберт Фултон та його парова машина, 72-75; Послідний з роду могіканів, 77-85; Важна справа, 86-97; Що думали великороси про свого царя, 98; Звідки ми знаємо назви зізд, на котрих ми ніколи не були?, 99; Скільки землі мав цар, 99; Беррі Пен — Вулиця згіршення, 101-102; Скільки руської крови було в посліднім царі, 103; 3 оповідань Івана Тургенєва, 104-107; Чому числимо десятками?, 107; Г.Г. Еверс — Чому Арно Фальк залюбився?, 108-120; М. Старицький — Бенкет, 121; Вплив науки на життя людей, 122-127; Н. В-ий — Стяг, 129; Своім і чужим — правду в очі!, 130-134; Модест Левицький — Пенсія, 136-143; Чому очі плачуть від цибулі?, 143; О. Верниволя — Тюрма за волю, 145; Св. Чоровіч — На Святий вечір, 146-149; Бездротний телеграф, 150; В. Самійленко — Ідеальний публіцист, 151; В. Вересяєв — Темний пожар, 152-158; Що буде, як вугля не стане, 159-160; Український Робітничий Союз, 162-173; Пани і люди, 174-178; Що скаже хазяїн?, 179-180. Оголошення.

Товариш Імігранта: Календар Українського Робітничого Союзу на переступний рік 1920. (Скрентон, 1919), 175 стор.

Календарна частина, 3-16; Головний уряд УРС, 17; Десять літ існування Укр. Роб. Союзу, 19-22; Леонід Глібів — Шедрівка, 23; Андрій Ляцко — Назад дома, 25-42; Люблинська унія, 43-47; Дамян Бориско — Нова весна, 49; Родярд Кіплінг — Лізпет, 50-54; Осел і лис, 54; Релігійні покути індусів, 55-60; За багато предків, Мачоха, Собака на містку, 60-61; Дамян Бориско — Осінь; Любов і геройство, 63-65; Даренко — Дещо з історії держави Габсбургів, 66-71; Два розумні, 71; Чуже не

грів, Голодний, 79; Святі книги, 81-86; Кіт і миші, 86; Володимир Самійленко — Україна, 87; Модест Левицький — Дурисвіті, 88-92; Володимир Антонович — Управа України за часів Гетьманщини, 94-96; Яструб і соловій, 96; Смерть Морозенка, нар. пісня, 97; Андрій Чайковський — Христос Воскресе!, 99-106; Край дивних звичаїв, 106; Що таке політика, 109-112; Лінкольн а інтернаціонал, 112-113; Василь Шурат — На синій Чорногорі, 115; І. Франко — У полонині, 116-119; Шуляк і голуби, 119; Андрій Ляцко — Смерть героя, 120-126; Вік землі, 126; Дамян Бориско — Настрій, 128; Життя в морських глибинах, 129-139; Т. Шевченко — В неволі, 140; Альфонс Доде — Партія білярду, 141-145; Найвищі гори, Найдовші ріки, 145; Про давні й нові годинники, 147-152; Континенти і їх населення, 152; Соціалізація в Америці, 154-156; Соціалізм і демократія, 156; Часть лікарська, 158-174. Оголошення.

Товариш Імігранта: Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1921. (Скрентон, 1920), 151 стор.

Календарна частина, 3-16; Соціалізація, 17-30; В.Л. Імперіялізм, 31-39; Б. Грінченко — Відмова, 39; Октав Мірбо — Бродяга, 40-43; Клим Поліщук — Згиньте тіні!, 44; П. Лисецький — Недобитки, 45; Надежда Дібровенко — Душогубка, 46-49; Розпізнавання полотна, Вода до полокання уст, 49; Антін Чехов — Свідомий переступник, 50-52; Петро Розеггер — Приятелі, 53-56; Юрій Федькович — Опришок, 57-62; М. Бугара — У воєнний час, 62-64; Лімонада, Білі й м'які руки, 64; І. Кулішер — Праця, 65-75; І. Франко — Сила слова, 76; Ян Гербен — Тома Масарик, 77-83; Степан Смалъ Стоцький — Характеристика літературної діяльності Івана Франка, 84-85; Богдан Лепкий — Дванадцять іздців, 86-87; Петро Стефановський — А то був ще такий випадок, 87-89; Найважливіші правила здоров'я, 89-91; Джеймс С. Раєн — Любов австралійського фермера, 92-95; В. О'Коннор-Вілінська — Рідна оселя, 95; А. Хомик — Шевченко і революція, 97-102; Володимир Іренко — «Градоначальнику» міста Бару, 103-104; Шарль Ваньє — Чи світ старий?, 105-107; Світовий запас золота, 107; А. Крушельницький — Між окопами, 108-116; І. Франко — Блаженний муж,.. 117; М. Лан — Хто такі комуністи й чого вони хочуть?, 118-124; Володимир Островський — Статуя св. Яна, 125-131; Б. Лепкий — Люблю спокій, 131; Український Робітничий Союз, 133-140; М. Грушевський — Мова українська та московська, 141-142; Петро Карманський — Будеш повзти як черв,.. 143; Як ходити коло немовлят, 144-146; Для домашнього господарства, 147-151. Оголошення.



Товариш Імігранта: Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1922. (Скрентон, 1921), 217 стор.

Календарна частина, 3-16; Т. Шевченко — Заповіт, 17; Англійський переклад

«Заповіту», виготовлений Е.Л. Войнич, 18; Василь Стефаник — Марія, 19-25; Дві чети, з посмертної теки Івана Франка, 26; Лука Мишуга — Культурна робота на Угорській Україні, 27-32; В. О'Коннор-Вілінська — Після бою, 33; В.Л. Право, 34-41; Джан Деніел, 42-46; Домашні поради, Знаються, Має повне право, 46; В. О'Коннор-Вілінська — Дитині, 47; Джеймс Оніл — Соціалістичний рух в Злучених Державах, 48-55; Самозрозуміле, В Мексиканській школі, Певна принака, Корисне зайняття, 55; Роберт Г. Інгерсолл — Злочини проти злочинців, 56-64; Не журиться, Професія для сліпих, От питання!, 64; Володимир Дорошенко — Василь Стефаник, 65-73; В.Л. — Мистецтво і Соціалізм, 74-82; Вол. Север — Старий Гавриш, 82-85; Вавилонське походження трьох релігій, 86-91; Хто був Конфуцій?, 94-96; Володимир Дорошенко — Жінка в Шевченковій поезії, 97-100; Т. Шевченко — Не спалося — а ніч, як море... 101; Василь Стефаник — Новина, 102-103; І.Щ. — Листи з України, 104-110; Чого хоче соціалізм?, 110; Марселеза, 111; Н. — В поїзді зі Львова до Варшави, 112-114; Талаат Паша, 115-118; Революційний рух в Японії, 119-122; Ідеал, 122; А. Богданов — Соціалістичний ідеал, 123-124; Ілайзе Маврі Блiven — Еволюція, 125-127; Генрі М. Тиченор — Хто з'їв заказане яблуко?, 127-128; Старий і новий світ, 128; Б. Грінченко — Про пшеницю, 129; А. Чеканівський — Що таке політична партія, 130-133; І. Франко — Де не лилися ви в нашої батьківщині, 134; Відвага, 135-138; Н. Степова — Оповідання бабусі, 139-140; Петро Шелест — Суд визволеного краю, 141; І. Франко — Добробит, 142-147; Знання це сила, 147; Елін-Пелін — Адвокат, 148-150; Осип Маковей — Хрест, 151; В. Север — За фронтом, 152-155; В. Дорошевич — Аю-Даг, 155; Марк Твейн — Як видавав фермерську газету, 156-160; Марія Загірня — Я для краю свого працював, 161; П.Б. — Іван Франко як письменник, 162-166; Чотирнадцять точок гуманности, 166; Українські діалекти та літературна мова, 167-169; В. Дорошенко — Білоруський національний рух за останні роки, 170-174; Модерний сфінкс, 174; Риська границя, 175-177; Кілька слів правди, 177; Конституція Української соціалістичної Радянської Республіки, 178-183; Статистика нової Європи, 183; Христос і Маркс, 184-186; Дещо про читальні, 187-190; Робітник, 190; Цивілізатори, 191-192; І. Котляревський — Про пекло та муки пекольні, 194-197; Чужинецьке населення Злучених Держав, 197; Англійські професійні союзи, 199-202; З червоними стрільцями, 203-205; З точки погляду лікаря, 206-207; Український Робітничий Союз, 208-217. Оголошення.

Товариш Імігранта: Каледар Українського Робітничого Союзу на рік 1923. (Скредтон, 1922), 155 + 95 стор.

Календарна частина, 3-16; І. Франко — Із книги Кааф, 17; Б.Л. — Шевченко про мистецтво, 18-26; Чотири мирові принципи Вілсона, 26; Ю. — Дві ясні хвили з життя Тараса Шевченка, 27-28; Богдан Лепкий — До народної пісні, 29; Красний — Один день, 30-32; Я.С. Махар — Потягом через Галичину, 33-34; Максим Горький — Про значення письменства, 35-38; М. Тр. — Тернистим шляхом, 39-42; Олекса Коваленко — Дар співця, 42; Осип Маковей — Раби, 43-44; Як полонити мужа?, 44; О.Л. Дор. — Христос а вони, 45-47; Клим Поліщук — Сільські мотиви, 48; Юр. Сірий — З циклю «Вулиця», 49-51; Жидівський нарід в числах, 54; Агент, 52; Осип Маковей — Утеча, 53; Ст. Чарнецький — Український театр і бувший галицький сойм, 54-59; Вол. Север. — Контрасти, 60-64; Держава не існує спокоівку, 64; З молоді української поезії, 65-68; Завдання пролетарського театру, 69-72; Молочна дорога, 72; М. Ірчан — З циклю «Фільми революції», 73-75; А. Бр-га — Удармо на тривогу... 75; Богдан Лепкий — Над ставом, 76-78; Г. Мопасан — Дика пані, 80-84; Скільки людей може вижити земля, 84; В.Н. — Про характер, 85-92; Богдан Лепкий — Свої, 93-95; Смертельність жидів, 95; Пісня червоного У.С.С., 97; Коли є користь з читання, 98-99; Постанова Ради нар. комісарів У.С.Р.Р. з 27 лютого 1920 р. про святкування пам'яті Т. Шевченка, 99; Д. Казармів — Артистична і промислова культура, 100-104; М. Киричинський

— В полі, 104; М. Горкий — Орел підлітає у хмари, 105; На чім і чим писали люди в старині?, 106-109; Будівля, 109; А. Яблонівський — Весною... 110-115; Вероніка Черняхівська — Минулому, 116; П. Христюк — Гільденсоціалізм, 117-122; На новім шляху, 122; І. Сокира — З послідного міжнародного з'їзду гірників, 123-124; Пам'ять, 125-127; Агроном — Поширення кози серед населення, 128; Веселий куток, 129-131; Діла небесні, 132-134; Скільки людей є на світі?, 134; Східна Галичина по упадку Австрії, хронологічний перегляд, 135-137; Соціалізм, 137; Юрко Ропша — Оружне повстання у Східній Галичині, 138-146; Володимир Север — Воля і революція, 147-149; Австрійська республіка, 149; Природні багатства Східної Галичини, 150-155; Оголошення. Як додаток поміщений тут також Протокол П'ятої Головної Конвенції У.Р.Союзу, яка відбулася в часі від 15 до 20 мая 1922 у Вилкс-Берри, Па., стор. 3-95.

Календар Українського Робітничого Союзу на переступний рік 1924. Зладив Микола Репен. (Скрентон, 1923), 219 стор.

Календарна частина, 3-16; Православні заводять новий календар, 17-18; І. Франко — Гимн, 19; Дмитро Донцов — 1914-1924, 20-23; Т. Шевченко — Мені однаково, 23; М. Чернявський — Моя віра, 24; У.Г. — Одна єдина Україна, 25-28; В. Самійленко — Божий приказ, 28; Українці в Злучених Державах, 29-34; П. Шелест — Суд визволеного краю, 35; Семен Олеськович — Простір і населення України, 36-40; С. Руданський — Треба всюди приятеля, 40; Т. Шевченко — З «Посланія», 41; Семен Олеськович — Боротьба за університет у Львові, 42-45; Населення Злучених Держав, 45; Микола Угрин-Безгрішний — Поклик!, 47; Петро Шевчиків — Модерні вписи, 48-50; Чим займаються жителі в Злучених Державах, 50; Л. Українка — О, горе нам!, 51; Д. Паліїв — Із днів слави й неволі, 52-53; Т. Шевченко — Розрита могила, 54; Роман Зубик — Із моїх споминів, 55-57; Які є віри в Америці, 57; В. Мальований — Не потурай!, 58; Іван Чагрій — Дезертир, 59-63; Б. Грінченко — Смутні картини, 63; І. Франко — На ріці Вавилонській, 64; Мирон Доля — Допит, 65-69; Американські винаходи, 69; М. Старицький — На страстях, 70; В. Доманицький — Із життя Тараса Шевченка, 71-81; С. Руданський — До дуба, 82; Максим Горкий — Російська жорстокість, 83-87; Як заробляють мешканці Злучених Держав, 87; Л. Українка — Нехай... 88; Здоров'я і ліки, 89-97; В. Навроцький — Добраніч, 98; Практичні поради, 99-100; Деякі американські права, 101-104; Хто має велику платню в Злучених Державах, 104; Л. Старицька-Черняхівська — Сповідь Наливайка, 105; Як давна цивілізація, 106-112; Довги Злучених Держав, 112; Є. Гребінка — Грішник, 113; Мирослав Січинський — По війні, 114-129; Найбагатші люди в Злучених Державах, Що продукують Злучені Держави, 129; Л. Українка — Досвітні огні, 130; Роман Розмарин — Писчі прибори, 131-136; Скільки неписьмених, Скільки неписьмених у великих містах, 136; П. Річицький — Любіте своїх ворогів, 137; Василь Стефаник — Вона — земля, 138-140; Річний дохід в Америці і інших державах, Національне майно Америки і інших держав, 140; Микола Вороний — Ти не моя!, 141; Уманська — Сповідь, 142-145; Що марнується в Америці, Скільки людей на світі, 145; О. Кониський — Сиротина, 146; Як було страчено послідного російського царя?, 148-154; Процент неписьмених в європейських краях, 154; Я. Щоголів — Добридень, 155; Гр. Наш — Радянська система не большевицький винахід, 156-159; Чим багаті Злучені Держави, 159; Як американська пошта полагає заграничні висилки, 160; С. Шелухін — Назва України, 161-174; Як мало імігрантів стає горожанами, Фабричний промисл Злучених Держав, 174; М. Р-н — Артїлі і комуни на Україні, 175-179; Найбільші раси людей, Які є віри на світі, 179; Плян землеустрою на Україні, 180-181; Г. Ходкевич — Гуцульський Великдень, 183-188; С. Руданський — Аби душа чиста, 189; Орест Авдікович — Отсей шматок дороги, 190-197; 12 літ діяльності У.Р.Союзу, 199-206; Важніші для українців події в минулому році, 207-219; Оголошення.

Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1925. (Скрентон, 1924), 189 стор.

Календарна частина, 3-16; Український історичний календар, 17-19; Встане Україна, 21; В роковини, 22; Б. Прус — Правда просвіта та культура можлива тільки в рідній мові, 23-27; Гимн молоді України, 28; Україна і українці, 29-35; Пісня українських галицьких селян, 36; Утворення новітньої української армії, 37-43; І. Франко — Не високо мудруй, 43; Пісня українських робітників, 44; Коротка історія соціалізму, 45-52; Б. Грінченко — Приходить час!, 52; І. Франко — Земле моя!, 53; Еволюція і революція, 54-57; І. Франко — Книжки, 57; Трійця ідеологів українського відродження, Тарас Шевченко, Михайло Драгоманів, Іван Франко, 58-68; Київ — столиця України, 68-73; І. Франко — Каменярі, 73-74; Україна сьогодні і завтра, 75-77; Українці в Америці, 78-87; Богдан Лепкий — Часом у вечірню годину, 87; Території і населення Злучених Держав, 88-90; Хто відкрив Америку і коли, 91-94; Новий іміграційний закон, 94-95; Ставайте американськими горожанами, 96-97; І. Франко — Грицева шкільна наука, 98-104; Що є Нью-Йорк, 104; В. Мартиневич — «Дац Олл», 105-112; Гр. Гануляк — Процес о межу, 112-116; 3 природи, 116-122; Здоров'я, 122-129; Зі світа і народів, 129; Мотовилівський ліс, 130-133; Головні основи американської конституції, 134-137; Як стати американським горожанином, 137-138; Що і де продукує Америка?, 139-140; Історія землі, 141-146; Біле вугля, 147-149; Веселий куток, 149-158; 14-тий рік Українського Робітничого Союзу, 159-168; Список відділів У.Р.Союзу і їхні урядники, 169-178; Померші члени Українського Робітничого Союзу від 1 мая 1922 до 31 серпня 1924, 179-186; Українське товариство «Січ» в Боффало, Н.Й., 189. Оголошення.

Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1926. (Скрентон, 1925), 191 стор.

Ери числення часу, Про календар, Астрономічний календар, 3-8; Церковний календар на 1926 рік, 8-36; Інформаційна частина: Старий край, освітні установи, гуманітарні установи, господарські установи, Інші, Українські посли і сенатори в польськїм соїмі, Українські адвокати на землях зайнятих Польщею, Українські книгарні, Важніші часописи і журнали, 37-42; Краєвий господарсько-молочарський союз, 42-44; Робітничі справи, 44-46; Робітничі організації в Злучених Державах, 47-54; Робітничє відшкодування в Америці, 55-63; Спиридон Черкасенко — Шахтарі, 63; Дещо з науки і мистецтва: Френк Тон — Що таке еволюція, 65-73; Я. Чиж — Про походження чоловіка, 74-86; 94 мільйони фунтів міді і бронзу на телефони в Америці, 86; Звідки взялася англійська мова, 87-89; Дещо зі статистики населення Злучених Держав, 89; 3 дослідів над вітамінами, 90-92; Василь Ємець — Кобзар Остап Вересай, 93-102; Блуди в мові, як не треба говорити, 103-107; В.Т. — Питання полу, 108-109; І. Франко — Що таке освіта?, 109; Часть літературна:



Національний гімн; Життя і творчість Івана Франка, 112-119; Вибір з поезій Івана Франка, 120-130; Клим Поліщук — Дух Тараса, 131-138; Роман Купчинський — До слав'ян — поляків, 138-139; Джек Лондон — Вбити,.. 140-150; Як запорожці стрічали новий рік, 150-154; Константина Малицька — Під прапором «Рідної Школи», 155-158; Павло Ленчук — Могила товариша У.С.С., 159-160; Роман Купчинський — Орел, 160-161; Веселий куток, 162-164; У.Р.Союз в 1925 році, 165-191.

Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1927. (Скрентон, 1926), 156 стор.

Календарна частина, 3-32; Робітничі справи: Скільки на світі робітників, 33-36; Дещо про сучасний світовий юніонізм, 37-41; О. Олесь — Куйте мечі, 41; Дещо з науки: Головні дати з історії України, 42-47; Ярослав Чиж — Забуті цивілізації, 47-64; М.В. — До історії Української Військової Організації, 65-70; В. Гренджа-Донський — Ударив грім, 70; Еверет Дін Мартін — Що таке психологія, 71-81; Про партії, 82-86; О.І. Бочковський — Литва, 87-94; В. Гренджа-Донський — Ворогам, 94; Часть літературна: Джек Лондон — По той бік рогатки, 95-108; Т. Шевченко — Світе ясний, світе тихий, 108; Валеріян Підмогильний — Син, 109-124; І. Франко — Забутий десь під тином, 124; М. Середицький — Не дай її, 125-127; Петро Козляний — Шкільний плєбісцит, 127-133; Аркадій Аверченко — Здоровий людський розум, 133-137; Грицько Чупринка — В пожежах, 137; У.Р.Союз в 1926 році, 139-156. Оголошення.

Календар Українського Робітничого Союзу на переступний рік 1928. (Скрентон, 1927), 154 стор.

Календарна частина, 3-32; Л. Українка — Без надії таки сподіватись,.. 33; Двадцять роковини дванадцятого квітня 1908, 34-35; Я.Ч. — 1918-1928, 36-41; Роман Винницький — Пропам'ятний день, 41-51; І. Франко — В шинку, 51; Єрка — Як ми билися з німцем,.. 52-56; Л. Українка — І все таки до тебе думка лине, 56; Роман Купчинський — Українським інвалідам, 57; Липовчанин — Як згинув Грицько Чупринка, 59-62; 3 вірші Г. Чупринки, 63; Научна частина: Розвиток авіації, 65-69; Чарльз А. Ліндберг, 71-79; І. Франко — Сам лицемірствує з собою, 79; Ярослав Чиж — Китай, 80-99; Літературна частина: І. Франко — Терен у носі, 101-108; Осип Маковей — Доляри, 108-117; Роман Купчинський — Дума про смерть Хведора Черника, 119-123; Модест Левицький — Щастя Пейсаха Лейдермана, 123-128; Eleonore von Eltz — An American in Western Ukraine, 129-135; Юра Шкрумеляк — Пригода в селі Білокруках, 136-140; У.Р.Союз в 1927, 141-152; Жарти, 153-154. Оголошення.

Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1929. (Скрентон, 1928), 154 стор.

Календарна частина, 3-30; Як можна обезпечуватися в Українським Робітничим Союзі, 31; Робітничі справи: Декілька дат з робітничого життя в Сполучених Державах, 33-37; Антін Батюк — Спроби мешкально-будівельної кооперації в Америці, 37-42; Олив М. Джансон — Основи соціалізму, 43-48; Відпочинок, спорт і розривки в робітничих організаціях, 48-50; Незабезпечена старість, 51-52; Я. Чорнобривий — Добрі очі, 52; Дещо з науки: С. Шелухин — Український тризуб, жовтоблакитний прапор і козацькі вуси та чуприна, 53-61; ч. «Руське» письмо з

дев'ятого століття, 62-67; Микола Шаповал — Про смерть С. Петлюри, 69-85; Г. Чупринка — Серед бою, 85; Н. Григоріів — Геніальний неук, 86-90; Воздушна пошта, 91-92; Б. Грінченко — Прийде!, 92; Українці на жіночій виставці в Чикаго 1928 року, 93; Літературна частина: О. Олесь — Злидні, 95-112; Участь українців в святкуванні 150-тих роковин «Вайомінської масакри», 114-118; М. Чернявський — На передодні, 119-132; Mary S. Gambal — The Ukrainian Renaissance (Т. Shevchenko, Mykhaylo Drahomanov, Ivan Franko), 133-145; Ukrainian Athletic Club of Scranton, Pa., 147-149; Український Робітничий Союз в 1928 році, 151-152; Жарти, 154; Оголошення.

Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1930. (Скрентон, 1929), 146 стор.

Календарна частина, 3-31; Як можна забезпечуватися в Українським Робітничим Союзі, 32; Грицько Чупринка — Рідний край, 33; В.Л. — На крилах машини, 34-44; І. Франко — З веснянок, 46; М.Ч. — Бригідки, 47-61; О. Олесь — Ой, не сійтеся, сніги... 61; М.В. — Спадщина, 62-66; Осип Маковей — Понад хмари, 66; Н. Григоріів — Держава — Батьківщина — Нація, 67-81; І. Франко — З тюремних віршів, 83-85; Л. Сорочинський — Танок і балет, 86-94; Володимир Самійленко — Орел, 95; Л.Н. Толстой — З підслуханих розмов, 96-98; Михайло Зазуляк — Співмова в людському житті, 99-105; С. Черкасенко — У шахті, 105; А. Чехов — Ніч на кладовищі, 106-108; Myroslav Sichynsky — In Ukraine, 109-115; Olga Kocowsky — The Ukrainian Art Club of Chicago, Ill., 117; Л. Українка — Досвітні огні, 118; Фільмова пригода, 119-121; С. Руданський — Пекельна смола, 121; Як ходити коло хворих, 122-125; Смішне, 126-128; Павло Тичина — Україна, 130; Український Робітничий Союз в 1929-ім році, 131-135; Життя й наука, 136-144; Оголошення.

Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1931. (Скрентон, 1930), 146 стор.

Календарна частина, 3-31; Як можна забезпечуватися в Українським Робітничим Союзі, 32; І. Франко — Веснянка, 33; Двадцять літ Українського Робітничого Союзу, 1910-1930, 34-41; М. Драгоманов — З низу в гору, 41; Найважливі роки в історії, 42-46; М.Ц. — На Крем'яничині, з дороги 1928-го року, 47-68; І. Франко — Кузня, 68; П.Ц. — Багатство і злидні в Америці, 69-83; І. Франко — Указ проти голоду, 84; Г. Паламар — Українська мова і її діалекти, 85-96; О. Олесь — О, слово рідне, На Чужині, 97; Чудеса і чудасії, 98-101; С.Ю. — Скільки українців на світі, 102-107; Т. Шевченко — Три шляхи, 108; Taras Shevchenko — My youth, and Taras Shevchenko (by Van Wyck Brooks), 109-114; Шевченків лист з заслання (до приятеля Лизогуба), 115-116; М. Чернявський — Земля, 117-125; Павло Тичина — На майдані, 125, Війна 126; Василь Стефаник — Сини, 127-131; Павло Тичина — Зразу ж за селом... 131; І. Франко — Фарбований лис, 132-137; Остап Вишня — З усмішок Остапа Вишні, 138-145; В. Самійленко — Божий приказ, 145; Степан Руданський — Лист, Аби чиста душа, 146. Оголошення.

Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1932. (Скрентон, 1931), 67 стор.

Календарна частина, 3-15; Як можна забезпечуватися в Українським Робітничим Союзі, 16; Інформаційний відділ: Сполучені Держави Північної Америки, 17-26; І.

Франко — Весна, 27; М. Подільський — Селянська скала, 27-29; Бойчук Василь Петра — Нові часи, 29; О.С. — Занепад капіталізму, 30-32; Г. Ст. — Новий рік у «Бред-лайн», 33-35; Е. Гард — Розумний помисл, 35-36; Ян Амос Коменський та Україна, 38-40; О. Олесь — Україна в старовину, 40-41; Тасмниці чисел, 41; В ім'я Боже, 42-44; Перший залізничний випадок, 44; С. Васильченко — На хуторі, 45-47; Як росли американські мільйони, 48-56; Несподіванка, 56; Lord Byron — Мазерра, 58-59; Сорок мільйонів індіан, 60; І. Франко — Вірна служба, 60; На дні моря, 61-63; Дивні води, 63-64; Скільки слав'ян на світі, 64; Український Робітничий Союз у 1931 році, 65-66; Українські хори в Америці, 66-67. Оголошення.

Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1933. (Скрентон, 1932), 155 стор.

Календарна частина, 3-31; Як забезпечуватися в Українськiм Робітничiм Союзi, 32; Володимир Мальований — Не потурай, 33; Г.Ж. — Кордон, 34-61; А. Чекманський — На Поліссі, 62-65; Тайна сонця, 68-73; С. Руданський — Скільки душ, 73; Тяжкі часи, 75-84; Духовенство в польській державі, 84; Грицько Чупринка — Перемога, 86; М.Е. Слабченко — Драгоманов і Соціалізм, 87-92; С. Руданський — Наука, 93-94; Степан Руданський, 1833-1873, 95-102; Населення Підкарпатської України, 102; А. Чекманський — З волинської тихої сторони, 103; І.Ч. — Хахла і малороси, 104-107; Д.К. — Дещо про звірят, 108-110; І. Франко — Лисиця — сповідниця, 111-114; О. Зарічний — Видавництво «Самоосвіта», 115-118; Й. Біловус — Лупаймо скалу, 119; Й. Біловус — Осінний ранок, 120-121; І. Дуранович — Спомин і туга, 122-123; Л. Безручко — Про українську школу в Америці, 124-130; Анна Небеш — Не могу забути, 130; Two poems by Taras Shevchenko (Easter Day, It is all the same to me, Translated by Marie S. Gambal), 132; Ivan Franko — Idyll, Translated by Percival Cundy, 133-135; Viola Salamandra — What we should know, 136-137; Olga Kashuba — Ukraine: what young Ukrainians in America should know about the home country of their fathers, 138-139; Організація «Каменярі», 139; С. Федорчук — Рідний край; Рік в Українськiм Робітничiм Союзi, 141-151; С. Руданський — Оповідання з Поділля, 152-155. Оголошення.

Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1934. (Скрентон, 1933), 149 стор.

Календарна частина, 3-29; Сполучені Держави Північної Америки, 30; Валюти, 30; Міри й ваги, 31; Павло Думка — До земляків за океаном, 32; Н. Григоріів — Україна, 33-56; Марко Черемшина — Писанки, 57-60; Василь Алешко — На току по середині, 60; Софія Русова — Спомини про М. Драгоманова, 61-68; Микола Вороний — Краю мій рідний, 68; Аркадій Животко — Трудні початки, до історії галицької радикальної газети «Народ», 69-85; Микита Шаповал — Пісня, 85; Ярослав Чиж — Визволення кубанського народу, 86-99; О. Олесь — Літній вечір, 99; Петро Ількович — Комісар, 100-106; Я.Ч. — Ловці мікробів, 107-117; В.Ж. — Фотографія, 118-122; С. Чорноризька — Український народній стрій, 123-131; Vasyl Stefanyk — Their land, Translated by Marie S. Gambal, 132-135; Paul Tichina — War, Thus it will be, Translated by Marie S. Gambal, 135-136; N.N. — The story of the Ukrainian Workingmen's Association, 137-140; Вступайте до Українського Робітничого Союзу, 142-146; Український Дім в Празі, 146-149. Оголошення.

Ювілейний Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1935. (Скрентон, 1934), 147 стор.

Календарна частина, 3-29; На які роди забезпечення приймає членів Український

Робітничий Союз, 30; Інформаційний відділ: Населення землі, Спол. Держави Півн. Америки, Державні території, расовий склад, Чужинське населення, Друге покоління, Інші держави Півн. Америки, Європа, Україна й українці, Світська Україна, Влада в Світській Україні, Військо, Адміністративний поділ, Міста, Населення, Українські землі під Польщею, Закарпатська Україна, Українські землі під Румунією, Українці в Югославії, Українська еміграція, Америка, Азія, Африка, 31-44; 25 років Українського Робітничого Союзу, 45-62; І. Франко — Народна пісня, 62; Михайло Галько — Спогади емігранта, 63-69; Маруся Тисянська — Тиса, 69; Василь Стефаник — Давня мелодія, 70; Михайло Драгоманов, у сорокові роковини смерті, 71-73; Михайло Козирев — Карамасово, 74-77; Л. Українка — Грай, моя пісню!.. 77; Я. Чиж — Новий світ і Україна, 78-85; Олександр Маркуш — Панські дурниці, 86-90; Бокшай — Нас Бескиди не розлучать, 90; Зруйнування Кодака, 92-94; І. Франко — Цехмістер Куперян, 95-96; М. Школиченко — Завтра, 96; Каменярі поступу, 97-102; Join the Ukrainian Workingmen's Association!, 103-106; Marie S. Gambal — Second generation on parade, 107-110; Т. Shevchenko — The plundered barrow, Translated by Marie S. Gambal, 110; Ярослав Чиж — Агапій Гончаренко, 112-122; М. Зоценко — Помилочка, 123-124; П. Капельгородський — Брат, 124-125; В. Самійленко — Невдячний кінь, 125; В своїй хаті своя правда, 126-128; В. Левицький — Участь українців у шікаговській виставці, 129-136; Федеральна статистика й українці, 137-147 (Я. Чиж). Оголошення.

Каледар Українського Робітничого Союзу на рік 1936. (Скрентон, 1935), 146 стор.

Календарна частина, 3-29; Інформаційний відділ: Наша земля, Населення землі, Раси, Віроповідання на землі, Політичний поділ землі, Найбільший нарід, що не має держави, Ліга Націй, Спол. Держави Півн. Америки, Україна й українці, 30-38; І. Франко — З новим роком, 39; Лемки і Лемківщина, 40-48; Василь Стефаник — Жіночий бунт, 50-51; Гео Шкурупій — Голод, 51; Текля Данис — Українська комуна в Каліфорнії, 52-57; С. Васильченко — Мужичька арифметика, 58-63; Новітне хліборобство, 64; 75 років від смерті Тараса Шевченка, 65-67; Т. Шевченко — Осії Глава XIV, 67; Л. Українка — На роковини Шевченка, 68; Америка на переломі, 69-71; І. Франко — Гадки над мужичькою скибою, 71; Двадцяті роковини смерті Івана Франка, 72-74; Григорій Косинка — На золотих богів, 76-78; Максим Рильський — Я не можу тебе забути, 78; Дмитро Загул — Наш день, 78; Я. Ч. — Українські емігранти на Гаваях, 80-92; В. Будяк — Мое життя, 92; М. Філянський — І рідний гай... 92; П. Капельгородський — Українізація, 94-95; 3 жіночого руху, 96-100; М. Підгір'янка — На записі, 101-102; К. Чуга — На Бескиді, 102; В. Гренджа-Донський — На Верховині, 102; 3 творів Івана Франка, 103-104; І. Франко — Гимн українських радикалів, 104; Ukrainian Folk Tales (by Marie S. Gambal), 105-107; The Sun, the Man, and his Sister, Why women's work is never done (Translated by Marie S. Gambal), 107-111; Я. Чиж — На спогад Сави Чернецького, 112-117; 3 поезій Сави Чернецького, 118-119; Новими дорогами, 120-123; Найбільші винаходи останніх років, 124-126; Техніка у звір'ят, 127-129; Наш дім, 130-131; У.Р.Союз в ювілейному році, 132-133; Я. Чиж — Українські колонії в Норт Дакоті, 134-145; На поміч Лемківщині, 146. Оголошення.

Каледар Українського Робітничого Союзу на рік 1937. (Скрентон, 1936), 148 стор.

Календарна частина, 3-29; Інформаційний відділ: Спол. Держави Півн. Америки, Україна і українці, Українці в Америці, 30-33; Міри й ваги, 34; О. Олесь —

Відродження країни, 35; Двадцять роковини, 36-38; Галина Журба — Рік 1917, спогад з Волині, 40-43; Хто творив українську армію, 44-46; М. Филанський — Дні недавні, 46; І. Франко — Ворожка, 46; Ю. Шугай — Шіснадцять їх впало на чужому лані, 47-48; Яким Чемерис — Як ми збудились, 48; Микола Шаповал — Україні в Франції, 50-74; С. Говдій — Рідне слово, 76-77; Яків Чемерис — Вгору полізуть, 77; Я. Ч. — Шахтарський страйк у Пенсильвенії 1902 року, 78-88; Гелен С. Пулз — Задні двері, 90-98; Українське минуле в Америці, 99-100; М. Проноза — Бюрократ, 100; Я. Чиж — Вістки про українців в Америці перед горожанською війною, 101-111; Століття «Русалки Дністрової», 112; Що кажуть назви наших сіл, 113-114; Лесь Ко — З Кулікова до Львова, 115-116; Яким Чемерис — Про сон Підкарпаття вопіючим, 116; Ярослав Чиж — Число і розміщення українців у Сполучених Державах, 117-126; Ukrainian costume for girls, 128-133; Я. Ч. — Ювілей української преси і книжки в Америці, 1886-1896-1936, 134-138; Я. Ч. — Українці на Гавайських островах, 139-142; Пригадка зперед двадцяти років, 144-145; Український Робітничий Союз в 1936 році, 146-147; Села Вороблики на Лемківщині (Степан Пельц), 147-148. Оголошення.

Каледар Українського Робітничого Союзу на рік 1938. (Скрентон, 1937), 142 стор.

Календарна частина, 3-29; Поштові оплати в Америці, 30-32; Павло Тичина — На 22-го січня 1918, 33; Великий рік, 35-39; Микола Вороний — Краю мій рідний!., 39; Гетьманський режим на Україні, 40-45; Матвій Стахів — Двадцять років від 1-го листопада 1918, 46-49; Селянські бунти на Україні, 50-59; О. Олесь — Воскреслій мрії — Україні, 59; С. Пилипенко — Гріх, 60-63; Літературні роковини в 1938 році: Юрій Федькович, 64-67; Леся Українка, 67-70; Л. Українка — Розбита чарка, 70; Михайло Коцюбинський, 71-73; Michael Kotsiubinsky — It was written in the book of life (Translated by Marie S. Gambal), 74-85; Д.І. Яворницький — Криваве Різдво на Запоріжжі, 86-95; Галичина півтораєта років тому, 96-101; Лев Сорочинський — Наші театральні вистави, 102-127; Євген Гребінка — Вовк і вогонь, 127; Український Робітничий Союз у 1937 році, 128-135; Перша поміч у нещасливих випадках, 136-142. Оголошення.

Каледар Українського Робітничого Союзу на рік 1939. (Скрентон, 1938), 132 стор.

Календарна частина, 3-29; Інформаційний відділ: Земля, Части світа, Населення землі, Політичний поділ землі, Віроісповідання на землі, Народи світа, Спол. Держави Півн. Америки, Україна й українці, 30-35; Міри й ваги, 36; Універсал уряду У.Н.Р. з 22-го січня 1919 про з'єдинення українських земель, 37; М. Миколасевич — У двадцять роковини великого здвигу, 38-47; Л. Українка — Не жаль мені... 47; В.Л. — Карпатська Україна, 48-60; В. Гренджа-Донський — Назустріч волі, 61-64; К. Чуга — На Бескиді, 64; С. Васильченко — Московський гедз, 65-72; В. Січинський — Український національний знак і прапор, 73-80; Антін Петровський — Мої перші роки в Америці, 81-89; М. Підгорянська — На записі, 90-91; Я. Чиж — Українці в Норт Дакоті і Монтані, 92-100; Іван Матейко — Після тридцятьох років у рідному селі, 101-103; Україна за часів Богдана Хмельницького, 104-107; Українська гімназія на чеській землі, 108-110; Лев Сорочинський — Характеризація, поради для аматорських театрів, 111-116; Я. Чиж — Пів століття української преси в Америці, 117-128; Український Робітничий Союз в 1938 році, 130-132. Оголошення.

Каледар Українського Робітничого Союзу на рік 1940. (Скрентон, 1939), 130 стор.

Календарна частина, 3-29; Інформаційний відділ: Що треба знати громадянам про американську конституцію, 30-34; Євген Березинський — З новим роком, 35; Чи справді соборна Україна?, 36-42; К. Чуга — По зеленій Верховині, 42; Як наша земля ставала не-нашою, руйнування української земельної власності Польщею, 44-59; Василь Ткачук — Клопіт, 60-62; Іван Проць зі Спасова — Топір у гарті, 62; І. Франко — Огнєві, що ліси палить, Та й глупі ж ті багатири, 62; Чужинці про Україну, 63-64; Д. Лобай — Канада й канадійські українці, 65-80; Лесь Мартович — Ян, 81-85; С.Ф. Паньківський — Спогади українського театрального діяча, 86-96; Yaroslav J. Chyz — The Ukrainian immigrants in the United States, 97-128; Український Робітничий Союз в 1939 році, 129-130. Оголошення.

Каледар Українського Робітничого Союзу на рік 1941. (Скрентон, 1940), 124 стор.

Календарна частина, 3-29; На які роди забезпечення приймає членів Український Робітничий Союз, 30; Інформаційний відділ: Основні відомости про конституцію Сполучених Держав, 31-36; Хроніка теперішньої війни і подій перед нею, 37-40; Е. Славкова — Жалоба, з приводу погрому Карпатської України мадярами, 40; Е. Славкова — Під новий рік війни, 41; Я. Чиж — Українські з'їзди в Америці, 42-55; 3 політичних думок М. Драгоманова, 55; Political platform drafted by the four Ukrainian American Fraternal orders, 56-58; Declaration and Resolution of the Congress of American Ukrainians. Washington, D.C., May 24, 1940, 58-61; Прохор Воронин — Як я виграв самовар, 62-65; В.Л. — Століття великого учителя України, сотні роковини народження М. Драгоманова, 1841-1941, 66-69; Іван Франко про Драгоманова, 70-71; І. Франко — Під подихом нових ідей, 71; В. Винниченко — «Уміркований» та «ширий», 72-79; Наш північний сусід, про Канаду і канадійців, 80-87; Пам'яті Софії Ф. Русової, у перші роковини її смерті, 88-92; М. Дніпровий — Туга імгранта, 92; Лев Безручко — На ниві української пісні й театру, 94-108; Ярослав Чиж — Американський південний захід, 109-118; Український Робітничий Союз у 1940 році, 121-124. Оголошення.

Каледар Українського Робітничого Союзу на рік 1942. (Скрентон, 1941), 136 стор.

Календарна частина, 3-17; Три роки війни в Європі, головні дати, 18-21; М. Рильський — Косовиця, 22-24; Місто Київ у нових часах, 25-44; М. Рильський — Докурюйте цигари, 44; Hard war and final victory (Pres. Roosevelt's address... on Dec. 9, 1941), 45-53; В. Сосюра — Проміння, 53; А. Кримський — На арабську тему, 53; Ерскін Калдвел — Хліб у Ужоку, 54-60; М.Ц. — А.Є. Кримський, 61-67; Галицька тривога, 1877-1878 років, у сорокові роковини смерті Остапа Терлецького, 68-80; О. Мусянко — Похід, 80; М. Шпак — Спочинок, 80; Лист Остапа Терлецького до Мелитона Бучинського, 81-84; І. Франко — Не звикай, 84; В. Валентин — Єдиний фронт, 84; Остап Демчук — В дорозі, 85-91; Прощальний лист, з невідомого франц. автора переклав В. Щурат, 96; Лесь Мартович — Війт, 97-102; Микола Вороний — Старим патріотам, 103; Про українське народне мистецтво, 104-115; М. Вороний — Серце музики, 117; Позичка на оборону краю, 118-120; Америка у війні, перший заклик Вик. Комітету УРСююза в Народній Волі, 9 грудня 1941, 121-122; Десята конвенція, 123-130; Забезпечення в Українськiм Робітничiм Союзi, 131-134; О. Федькович — Болить мене головонька, 134. Оголошення.

Книжковий календар Українського Робітничого Союзу на 1943 рік не появилсь.

На 1944 рік Український Робітничий Союз випустив тільки стінний календар.

На засіданнях Головної ради У.Р.Союзу в 1943 і 1944 велись довгі дискусії над виданням усіх потрібних інформацій для членів та організаторів про всі роди забезпечення, які дає своїм членам У.Р.Союз. Дискусії виявили, що люди хотіли б бачити в календарі також інформації, потрібні для ширшої громади. Тому вирішено видати інформаційну книжку з календарем на роки 1945-1950.

Альманах (Інформаційна книжка) Українського Робітничого Союзу на роки 1945-1950. (Скрентон, 1944), 255 стор.

Календар на 1945, 5-6; «Старий» і «новий» календар, 7-8; Календаріюм, 9-20; Так званий постійний календар, 21-30; Що діялось у світі (за 4,000 років), 33-38; Сім літ другої світової війни, 39-55; Український історичний календар, 56-63; Табеля української літератури, 63-64; Президенти Злучених Держав, 65; Скільки (миль) є від Нью-Йорку до головних пристаней світу, 66-67; Різниця часу, 68; Населення і простір чужоземних країн, 69-72; Населення найголовніших чужоземних міст, 75-87; United States of America; area and population of states, 75-87; Іміграція до Америки, Урядова статистика мовних груп в Америці, 88; Земля, 89-91; Україна й українці, 91-92; Найдовші ріки, 93-94; Північна й Південна Америка, Європа, Африка, Австралія, Азія, з 6 мапами, 95-108; Український Робітничий Союз, інформації для організаторів і нових членів (по українськи й по англійськи), 109-151; Плекання волосся, 154-156; Корисні поради, 156-160; Найвидатніші світові композитори, 161-164; Найвидатніші українські композитори, 165-166; Славні українські співаки, 166; Пам'ятник на могилі І. Франка і його «Каменярі», 167-168; Політичні партії і робітничий рух в Канаді, 169-186; О.О. — 3 історії Західної України, 187-195; Культура Галицько-Волинського Князівства, 196; Культура Київської Руси, 197-199; Війна народу, 200-203; Великі природні багатства України, 204-206; Українці в Злучених Державах, 207-212; Українці в Канаді, 213-221; Українська іміграція в Південній Америці, 222-225; Територія і населення України, 226-229; Полісся, 230; Bill of Rights, 231; The four freedoms, The Atlantic Charter, International Conferences at Washington, Casablanca, Moscow, Quebec, Cairo, Teheran, 232-237; Зріст і праця У.Р.Союзу, знімки членів Головної Ради У.Р.Союзу, 238-247; Сила й значення У.Р.Союзу, 248-249; Працею розвинено дальше У.Р.Союз, 250-251; Минуле й майбутнє У.Р.Союзу, 252-255; І. Франко — Ори й співай, ти велитню забудий, 255.

Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1951. (Скрентон, 1950), 96 стор.

Матвій Стахів — Наше минуле й майбутнє в Америці, з історії української іміграції в З'єднаних Державах Америки та її організаційних змагань, 3-76; Ювілейний поклик Виконавчого комітету Українського Робітничого Союзу, 77-84; Календар на 1951 рік, 85-96.

Ювілейна Книга Українського Робітничого Союзу, 1910-1960.
(Скрентон, 1960), 332 стор.

The Star-spangled banner, 5; America, 6; Ще не вмерла Україна, 7; І. Франко — Не пора, 8; Мапа України, Герб УРСоюзу, 9-10; Антін Батюк — Власними силами в новому світі, 13-33; Теодор Миник — Український Робітничий Союз 1910-1960, його оснування, конвенції, відділи, члени, забезпечення, 34-59; Остап Павлів-Білозерський — У ювілейний рік УРСоюзу, поема, 59; Виконавчий Комітет УРСоюзу в 1960 році, світлини, 60-61; В.М. Верган — Як постав Український Робітничий Союз, інтерв'ю з Василем Гнусом, 62-70; Контрольна комісія УРСоюзу в 1960 році, світлини, 71-72; Матвій Стахів — Нова Україна в Америці, національно-громадська діяльність української іміграції в ЗДА на тлі братських організацій, 73-115; Головні радні УРСоюзу в 1960 році, світлини, 116-118; Т. Кобзей — Обставини українського життя в Канаді в часі організування відділів УРСоюзу, 119-123; Редакція «Народної Волі» в 1960 році, світлини, 124; Гр. Мазурик — Мої зв'язки з Українським Робітничим Союзом, 125-135; Олександр Колесся — В світ за очі, поема, 135-136; Н. Наливайко — Основні відділи УРСоюзу, 137-140; Працівники друкарні УРСоюзу в 1960 році, світлини, 141; Микола Горішний — На ювілей УРСоюзові, поема, 142; Теодор Миник — Найстарші ветерани УРСоюзу, 143-145; Б. Юначенко — Ми самі, 145; Василь Довгань — Який має бути наш дарунок Ювілятові, 149-154; Василь М. Верган — Національно-політична і громадська праця Українського Робітничого Союзу, 155-167; Роман Ричок — Оселя Українського Робітничого Союзу в Глен Спей, 168-171; Edward Popil — The inestimable value of our Ukrainian heritage, 173-184; D. Korbut — To preserve Ukrainian heritage in America, 185-194; Joseph Charyna — We look to the future, 195-197; Ivan Franko — My love, translated by Percival Cundy, 197; Jerry Pronko — A tribute to the pioneers, 198-200; Jerry Pronko — The importance of English in Narodna Volya, 201-203, Ivan Franko — Semper idem, National hymn, 203-204; Микола Домашевський — Десять років праці об'єднаного комітету відділів УРСоюзу, Шикаго і околиця, 207-209; М. С-н — Наймолодший відділ УРСоюзу 207 ім. Яр. Білинського, 210-211; Микола Сорока — Коротка історія 64 відділу УРС, Боффало, Н.Й., 211-213; Микола Кизима — На сторожі народного добробуту (про Т-во ім. Т. Шевченка, 28 від. УРС в Нью-Йорку), 213-215; В. Лазечко — Відділ 272 УРСоюзу ім. Грицька Чупринки в Дітроїті, Миш., 215-216; Історія 49 відділу УРСоюзу ім. Адама Коцка, Трентон, Н.Дж., 216-217; Д. Дмитерко — 3 життя відділу 8 УРС в Меридені, Конн., 217-218; Г. Лисицький — Коротка історія 299 відділу УРСоюзу в Ошаві, Канада, 218-219; Володимир Грицай — Український Робітничий Союз в Монреалі, Квебек, Канада, 220-221; Немовля ювілята — УРСоюзу (про 317 відділ УРС ім. Симона Петлюри в Шикаго), 222-223; В.С. — Українсько-Американське Товариство, відділ 90 УРСоюзу, 223-224; М. Заплітний — Товариство ім. М. Січинського, відділ 181 УРС, 224; Дмитро Василяшук — Відділ 88 УРСоюзу в Філадельфії, Па. батькові Союзові, 225; А. Осичка — Відділ 172 УРС, Т-во «Запорозька Січ», у Геркімері, Н.Й., 225; Ілля Вавришин — Відділ 15 УРСоюзу в Голіоку, Масс., 226; Українська громада в Маямі, Флориди, 227; Товариство ім. Т. Шевченка, відділ 64 УРС, 227; Наталія Камфонік — Відділ 310 УРСоюзу в Вунсакет, Р.Ай., 228; Йосип Медвецький — Коротка історія Т-ва «Запорозька Січ», 205 відділу УРСоюзу в Шикаго, Ілл., 228; Відділ 133 УРСоюзу в Шикаго, Ілл., 228-229; Світлини відділів, 230-255; Колишні урядники УРСоюзу від 1910 року, світлини, 256-277; Привіти й оголошення, 278-331; Зміст, 332.

«Яка краса: відродження країни!»; Альманах Українського Братського Союзу, 1979. (Скрентон, Па.: В-во «Народна Воля», 1979), 319 стор.

The Star-spangled banner, 5; Український національний гімн, 5; O Canada!, 5; Портрет Джиммі Картера, 39-го президента Америки, 6; Портрет П'єра Трудо, прем'єр-міністра Канади, 7; Календарець свят, 1979, 8; Олександр Олесь — Яка краса: відродження країни!, 9-10; Уряди України, 1917-1920, 11-19; Павло Тичина — На 22-го січня 1918 року, поема, 20-21; 3 Універсалу Директорії про з'єднання ЗУНР і УНР, 22-23; Никифор Григорій — Перший всеукраїнський національний конгрес, 24-38; О. Олесь — Куйте в проваллях мечі, 26; The birth of the Ukrainian National Republic, 1917-1919, 39-45; Stephen Bonsal — American diplomat writes about the Ukrainian National Revolution 1917-1919, 46-53; E. Gotman — Church bells rang in Kiev, an expression, 54-55; Василь Пачовський — Золоті ворота, поема, 56-60; Закон про громадянство Української Народної Республіки, 61-63; Дмитро Вітовський — Наказ до Української Галицької Армії в справі Акту Соборности, 64-66; Борис Грінвальдт — Не Бог і кесар! Ні!, поема, 67; В. Голуб — Петлюра на фронті, 68-71; Матвій Стахів — Соціалізм і націоналізм як рушійні сили у відбудові української держави, 72-78; Василь Модрич Верган — Релігійні і церковні справи в Українській Народній Республіці, 79-97; Леонід Романюк — Ті, що робили українську національну революцію, 98-106; Революція, 107-109; Я також тепер українка,... 110-112; У неволі, у тюрмі,... 113-119; І. Смолій — Заоканська еміграція і Українська Національна Революція 1917-1919 рр., 120-139; Дм. Чуб — Олександр Олесь — співець краси і національного відродження України, 140-150; Роман Андріяшик — «Занесіте в Україну, Там родився, там спочину...», 151-158; Михайло Островерха — Відгомони революції, 159-161; І. Керницький — Стара хата, 162-164; Микола Вороний — Краю мій рідний!, 164; Василь Модрич Верган — Шестидесятники — предтечі українського дисидентизму, 165-176; Петро Григоренко про експеримент марксизму, 177-180; Леонід Плющ — Приятелі в Умані, 181-185; Павло Маляр — Серце, новеля, 186-188; Степан Підкова — Священна кров, 189-195; О. Олесь — Розбіглись ми,... 195; О. Твардовський — Січові організації в Америці і УСВТ «Чорноморська Січ», 196-207; Роман Ричок — Казковий острів Сан Люсія, нотатки з подорожі, 208-230; Рід Руського Народного Союзу — через Український Робітничий Союз — до Українського Братського Союзу, 231-234; Іван Олексин — Слово до союзової громади, 235-239; Edward Popil — UFA's strength measured by its fraternal service, 240-243; Jerry Pronko — Hardships of the early Ukrainian immigrants, 244-247; Stephen M. Wichar Sr., The Festival story, 248-251; Роман Ричок — Починаємо третій період в історії нашого Союзу, 252-257; Іван Смолій — «Ой зелена Верховина...», 258-265; Олесь Панченко — З історії відділів Українського Братського Союзу в Каліфорнії, 266-268; Привіти й оголошення, 271-317; Зміст, 318-319.

Ювілейний Альманах Українського Братського Союзу з нагоди 75-ліття, 1910-1985. (Вудстак, Мд., 1985), 304 стор.

The Star-spangled banner, 3; Ще не вмерла Україна, 3; O Canada, 3; Портрет Роналда Регена, 40-го президента США, 4; Портрет Брасна Малруні, прем'єр-міністра Канади, 5; Привітання від президента Роналда Регена, 6; Керівні органи УБСоюзу, Виконавчий Комітет, Контрольна комісія, Головна Рада, світлина, 7-11; Іван Олексин — 75 років праці для народу, 12-30; Теодор Миник — Роман Ричок — Конвенції Українського Братського Союзу, від 1910-1985, 31-44; Edward Popil — Looking proudly back, 45-52; Jerry Pronko — Forum — Ukrainian review, 53-56; J.P. — U.F.A. Youth festivals, 57-60; Joseph Charyna — Seniors — a new dimension, 61-63; Д.К. — Теодор Миник, в десяту річницю смерті, 64-66; Іван Франко — Хто з всіми добрий хоче бути, 66; Д. Корбутяк — Антін Батюк, 67-71; І. Франко — Не звикай утертими стежками, 71; Катерина Баран — Пів століття праці для Союзу, 72-74; Микола Вірний — С. Петлюра про завдання української еміграції, 75-80; І. Франко — Не цурається правди мудрець, 80; М. Б-ка — Століття статуї свободи, 81-82; Осип Кравченко — Українці в Америці, 83-102; Alvin Kapusta — The

Ukrainians of North Dakota, 103-107; Andrew Gregorovich — Ukrainians in Canada, a brief history, 108-114; В. Леник — Українці у Західній Європі, 115-121; Вуйко з Америки, із советського гумору, 121; М.О.Ф. — Українці у Південній Америці, 122-128; Дмитро Нитченко — З історії українського літературного і видавничого життя в Австралії, 129-137; Р.О. Михайлович — Фатальні помилки, 138-148; І. Франко — Не високо мудруй, 148; Олександр Колесса — В світ за очі, 149; Володимир Сушко — США і примусова репатріяція сов. громадян по Другій світовій війні, 150-160; Яр Славутич — Дума про Кемптен, 161-162; В. Іванис — Трагедія козаків, 163-167; Юрій Луцький — Англія і радянські дезертири, 168-170; Мирослав Малецький — Українські військові формації в Другій світовій війні, 171-177; В. Шандор — Об'єднані Нації і наша справа, 178-184; І. Франко — Дурний, хто, помилок лякаючись, 184; Petro Odarchenko — Russification endangers the Ukrainian nation, 185-197; Людмила Алексєєва — В чому виявляється русифікація України?, 198-201; І. Франко — Бережи масток... 201; Osyp Zinkevych — The opposition movement in Ukraine, 202-212; Василь Симоненко — Україні, 213-214; Two memororable Ukrainian events in Washington, D.C., 215-218; І. Франко — Хоча б ти і муки тяжкі потерпів, 218; Микола Француженко — Борець за свободу, в 90-ту річницю смерті Михайла Драгоманова, 219-223; Іван Франко про Михайла Драгоманова, 223-224; Іван Франко — Посвята Михайлові Драгоманову, 225; Степан Ріпецький — Советська «реабілітація» Михайла Драгоманова, 226-235; Роман Ричок — Іван Смолій як людина, журналіст і письменник, 236-240; Іван Смолій — Дівчина з Вінниці, 241-254; І. Франко — Мухи сідають на ранах, 254; Юрій Старосольський — Український Пласт напередодні свого 75-ліття, 255-261; М. Чаповський — Ліс — зелене золото Америки, 262-264; Ігор Чмола — Минуле і сьгоднішнє 64-го відділу УБСоюзу, короткий нарис, 265-267; І. Франко — Добру науку приймай, 267; Опанас Бритва — Ми й вони, гумореска крізь сльози, 268-269; І. Франко — Хто має мудрість... 269; П.Р. — Український Братський Союз в Канаді, 270-271; Привіти й оголошення, 272-302; Зміст, 303-304.

О. К.



«НАРОДНА ВОЛЯ» ТА ЇЇ РЕДАКТОРИ

Коли 1910 р. постав у Скрантоні теперішній Український Братський Союз, у тому місті виходила газета «Шершень». Спершу гумористичний, потім популярно-науковий двотижневик, «Шершень» появлявся з 4 березня 1908 р. у Нью-Йорку, а з 4 листопада 1909 р. у Скрантоні. Його видавцем був **Василь Гришко** (1877-1952), наш перший книгар, а редактором 1910 р. був Євген Гвоздик. На установчих зборах УБСоюзу 25-26 жовтня 1910 р. Гришко погодився далі видавати газету за ціну 10 центів від члена й обіцяв побільшити її об'єм до восьми сторінок, як тільки організація матиме більше як чотири тисячі членів. Таким чином, від січня 1911 р. «Шершень» став органом УБСоюзу й появлявся кожного тижня. На першій конвенції УБСоюзу 1911 р. у Гаррісбурзі обрано окремий комітет, який мав вирішити питання де друкувати газету — в Скрантоні чи в Оліфанті — залежно від того, котре місто буде більш підхоже для видавництва. У порозумінні з Головною управою УБСоюзу, цей комітет рішив купити друкарню В. Гришка й найняв для неї приміщення в Оліфанті. Першого червня 1911 р. появилось останнє число «Шершеня» з заміткою, що замість нього буде виходити нова газета. Ось так, 15 червня 1911 р. вийшло в Оліфанті перше число «Народної волі». Її першим редактором став Євген Гвоздик.

Ціллю цієї статті є подати короткі біографічні дані про редакторів нового пресового органу УБСоюзу, як також про кількох найближчих співробітників «Народної волі», наскільки нам пощастило їх встановити й підшукати потрібні інформації про них.

Як уже згадано вище, першим редактором «Народної волі» був **Євген Гвоздик**. Він походив з учительської родини, з Бібречького повіту, і сам працював деякий час учителем. До Америки приїхав коло 1907 р. і працював на різних роботах, включно з дяківством. Був платним кореспондентом «Свободи» і писав багато про по-



Василь Гришко

требу українських шкіл, а на шкільному вічу 15 вересня 1909 р. у Філядельфії прочитав реферат на тему: «Значення просвіти в народнім житті, а в нас зокрема, і далекою діяльність народних шкіл». На 11-тій конвенції Українського Народного Союзу в Клівленді (1910) його обрали членом Контрольної комісії. Однак, тоді таки він вийшов із УНС-у і в Скрентоні став редактором «Шершеня». На першій конвенції Українського Братського Союзу в травні 1911 р. його обрали редактором «Народної волі» і завідувачем її друкарні. У той час він підготував до друку перший календар УБСоюзу на 1912-тий рік. Це дуже гарна публікація, яка свідчить про редакторський хист Гвоздика. На жаль, невдовзі почалося непорозуміння між ним і управою УБСоюзу, бо він домагався окремої заплати за завідування друкарнею, що не передбачалося у зробленому раніше договорі. Коли ж 21 травня 1912 р. Гвоздик з'явився на засідання Головної управи УБСоюзу пізно й у нетверезому стані, його звільнили з праці. Він залишився у Скрентоні, був деякий час співредактором «Гірника», що виходив тоді там, і помагав також редагувати польську газету «Гурнік». Почав також видавати місячник «Слово», популярний науково-освітній журнал, а 1914 р. став диригентом хору «Боян» та ще одного мішаного хору в Скрентоні. У 1916 р. Гвоздик виїхав із Скрентону до Філядельфії, де згинув серед невияснених обставин. Його знайшли непритомним на вулиці, із слідами сильного удару на голові, мабуть від автомобіля. Відвезений до лікарні, він помер 27 жовтня 1917 р., залишивши в Галичині дружину й четверо дітей.

Після звільнення Гвоздика «Народна воля» залишилася понад три місяці без редактора. У протоколі із засідань управи УБСоюзу говориться, що **Осип Косовий** «упорядковує редакційні матеріали і разом з Ю. Хиляком, председником друкарського комітету, веде касу». Косовий приїхав до Америки коло 1904 р., і коли в жовтні 1905 р. постала в Нью-Йорку «Народна самопоміч», товариство для допомоги робітникам під час страйків, він став одним з його службовців. Пізніше він жив у Ньюарку і був делегатом на установчі збори УБСоюзу 25-26 жовтня 1910 р. На тих зборах він увійшов до статутної комісії і був обраний на пост радного. У жовтні 1911 р. Косовий став співробітником «Народної волі», а 22 січня 1912 р. його іменовано завідувачем друкарні. Тоді він приладив до друку календар УБСоюзу на 1913-ній рік. У протоколі із засідання управи УБСоюзу 12-13 вересня 1912 р. говориться про Івана Ардана, як редактора, а про Косового, як директора друкарні. На засіданні 28 листопада 1912 р. Косовому закинули, що він вводив в оману Головну управу, і на другий день його звільнили. Завідувачем друкарні призначили 11 грудня 1912 р. Мирослава Стечишина. Коли ж 1 червня 1913 р. «Народну волю» перенесли з Оліфанту до Скрентону, й Ардан перестав бути редактором, його місце зайняв знову Осип Косовий. Він виконував ці

обов'язки всього два тижні, до 15 червня 1913 р., коли редакторство знову перебрав Іван Ардан.*

По відході Івана Ардана 1919 р., редактором «Народної волі» став **Мирослав Стечишин**. Він народився 24 липня 1883 р. у селі Глещава біля Теробовлі. Ходив до школи в Теробовлі, пізніше був три роки учнем гімназії у Бучачі, де вперше зустрівся з Осипом Назаруком, у той час прихильником радикального руху. Потім навчався в учительській семінарії в Тернополі, де видавав газетку «Зірка». Через свої радикальні погляди мусів залишити семінарію і 1902 р. емігрувати до Канади. Звідти Стечишин встановив



Мирослав Стечишин

зв'язок з Агапієм Гончаренком і переїхав на організовану ним «комуна» «Україну» у Гейварт, Каліфорнія. У 1905 р. він виїхав у Ванкувер, а рік пізніше у Вінніпег, де почав видавати місячник «Робочий народ», орган українських соціалістів у Канаді й США. Крім цього, був якийсь час редактором газети «Новини» в Едмонтоні. У Вінніпезі працював для Освітнього товариства імені Шевченка. 1907 р. організував з Павлом Кратом-Терненком український відділ Соціалістичної партії Канади. Коли 12 листопада 1909 р. на конференції у Вінніпезі постала партія Українців соціал-демократів, автономний відділ Соціалістичної партії Канади, Стечишин став її секретарем. У липні 1910 р. Українці соціал-демократи порвали зв'язки з Соціалістичною партією Канади й стали однією з груп, які оснували Соціал-демократичну партію у Вінніпезі, в якій Стечишин відіграв провідну роль. На першій конвенції Федерації українських соціал-демократів Канади 22-27 серпня 1910 р. місячник «Робочий народ», що його видавав Стечишин, став її офіційним органом. Тоді таки постало товариство для звільнення Мирослава Січинського з ув'язнення і вибрано т. зв. «Раду сімох», як виконавчий орган товариства, який, крім звільнення Січинського, мав також морально й фінансово підтримувати український визвольний рух в Австрії і Росії. До того товариства належав Стечишин. Між лютим 1912 і серпнем 1916 р. провід Федерації українських соціал-демократів Канади перейшов у руки молодих і більш радикальних людей, і тому у вересні 1912 р. Стечишин вийшов з партії.

У 1919 р. Мирослав Стечишин став редактором «Народної волі», але по короткому часі залишив цей пост і 1920 р. став

співробітником Пресового бюро Української дипломатичної місії у Вашингтоні. По упадку Української Народної Республіки він виїхав до Європи, щоб звітувати Петлюрі про працю Місії та передати всі книжки й документи, після чого вернувся у Канаду. У 1921 р. він перебрав редакцію «Українського голосу» у Вінніпезі й працював там до 1946 р. Добрий промовець, Стечишин був співосновником Об'єднання Українських Самостійників, Українського Комітету Канади й членом Консistorії Української Греко-Православної Церкви в Канаді. Помер 18 листопада 1947 р.

Після Мирослава Стечишина редакцію «Народної волі» перебрав у січні 1920 р. **Дем'ян Бориско**, її дотогочасний співробітник. Він народився 13 листопада 1879 р. у Старому Селі на Лемківщині. На еміграцію вийшов перед Першою світовою війною і, на нашу думку, поселився спершу в Канаді, де вийшов його переклад праці Мея Вуда Саймонса «Жінка і соціальне питання» (1916). Тоді таки він написав кілька коротких статей, що увійшли у «Робітничу читанку», що появилася накладом Івана Гниди як шосте число бібліотеки «Нового світу» 1915 р. в Монреалі. У редакції «Народної волі» він працював сам, маючи, як постійного співробітника, одного кореспондента, студента торговельної академії у Відні. Кілька тижнів по п'ятій конвенції УБСоюзу у Вілкс-Беррі (1922) Бориско почав поміщувати в «Народній волі» пробільшовицькі матеріали, і через те вже у червні 1923 р. його усунули. Тоді він став співорганізатором просоветського Союзу робітничих організацій (1924), що з 1932 р. називається Ліга американських українців, і співпрацював з її газетою «Українські щоденні вісті».



Микола Репен

На місце Дем'яна Бориска редактором «Народної волі» був назначений **Микола Репен**. Він народився 18 грудня 1884 р. у селі Гринів біля Бібрки, у селянській родині. З 1900 р. працював у «Просвіті», брав активну участь у громадських виборах, у страйку селян та в організації «Січ». У 1912 р. його судили за зневагу вїйта-перекинчика, проти якого він писав у часописах, а потім йому закидали зневагу цісаря і бунт проти влади. Перед Першою світовою війною Репен належав до Крайового Січового Союзу і до проводу Радикальної партії та дописував до «Громадського голосу». У 1914 р. він виїхав до

Америци, і тут його застала війна. Він включився у громадську працю і в серпні 1914 р. організував у Фолл-Рівер, Масс., Товариство імени Т. Шевченка, що стало потім відділом Українського Братського Союзу. З Фолл-Рівер Репен виїхав у Клівленд і працював там у ливарні і сталеливарні, а вільні від праці години присвячував громаді. У Клівленді він жив чотири роки, був членом комітету «Українського дня» і Революційного комітету, який був заснований ним 1914 р. Тоді таки він заснував у Клівленді театральний гурток ім. В. Винниченка. На початку 1919 р. Репен виїхав у Нью-Йорк, куди його запросив Мирослав Січинський до помочі в редагуванні «Української газети». Першого квітня 1919 р. він став секретарем Федерації українців в Америці, а в жовтні того ж року, після закриття «Української газети», переїхав з бюро Федерації у Вашингтон і працював там до кінця 1920 р. Тоді виїхав у Піттсбург, куди уряд Народної Помочі покликав його редагувати газету «Народне слово». Не погоджуючись з політикою цієї братської установи, Репен залишив її і виїхав з Піттсбурга. Коли в грудні 1921 р. Мирон Сурмач почав видавати гумористичний журнал «Лис Микита», Репен став його редактором. Після сьомого числа цей журнал перестав появлятися (у квітні 1922 р.), і тоді Репен помагав організувати політичне товариство «Оборона Україна». Восени 1922 р. він переїхав у Боффало, дещо пізніше у Рочестер. В обох тих містах працював у фабриках. У Боффало він був активним членом «Народного дому», а в Рочестері постало за його співпрацею Товариство ім. М. Драгоманова, відділ УБСоюзу. У червні 1923 р. Репен став редактором «Народної волі». Це був якраз час посиленої атаки комуністичних «Українських щоденних вістей» на УБСоюз, і Репен дуже вмילו полемізував з редакторами тієї газети. У жовтні 1924 р. він захворів і був змушений перестати працювати. Жив тоді у Меріден, Конн. Під час шостої конвенції УБСоюзу в Боффало (1925) він безуспішно кандидував на пост директора друкарні «Народної волі». Знеохочений тутешніми відносинами, він виїхав 8 серпня 1925 р. в Галичину. Жив там у своєму родинному селі, працював у користь Радикальної партії та був її кандидатом на посла, але на виборах не пройшов.

Після відходу Репена редактором «Народної волі» став 2 жовтня 1924 р. **Ярослав Чиж**. Він



Ярослав Чиж

народився 7 лютого 1894 р. в родині учителя-патріота. Під час Першої світової війни був на протиросійському фронті, а потім був одним із організаторів Січових Стрільців у Києві і мав рангу сотника. Належав також до Стрілецької ради. По війні студіював у Львові, належав до активних студентів, які діяли під проводом Комітету української молоді (КУМ) та підтримував діяльність таємного Українського університету. Чиж був одним із перших організаторів Української військової організації (УВО) 1920-21 рр. і разом із Степаном Федаком належав до групи, яка мала виконати замах на Пілсудського і львівського воєводу Грабовського. По невдалому замаху Чижові пощастило уникнути арешту, і він виїхав під кінець 1921 р. у Чехо-Словаччину. Студіював славистику в Карловому університеті й одночасно очолював організаційний комітет для об'єднання українського студентства поза межами України. На першому з'їзді студентів 1922 р., на якому створено ЦеСУС, Чиж виголосив доповідь. Закінчивши студії, він виїхав 1923 р. до Америки, де зараз же включився до політичної організації «Оборона України» і належав до її Головної управи. Спочатку був співробітником «Народної волі», а 2 жовтня 1924 р. став її редактором, залишивши працю в організації Common Council of American Unity. На посту редактора Чиж був до 1929 р., коли виїхав у подорож до Галичини. Там його заарештували у зв'язку з колишнім замахом на Пілсудського. Він пробув чотири місяці у слідчій тюрмі, звідки його звільнили в січні 1930 р., не доказавши йому ніякої вини. Він вернувся до Америки 18 лютого 1930 р.

На шостій конвенції УБСоюзу в Боффало 1925 р. було двох кандидатів на редактора «Народної волі» — Чиж і Бориско. В голосуванні Чиж дістав більшість голосів (149), а Бориско тільки 89. Однак, тому що у той час Чиж ще не був членом Союзу 18 місяців, як цього вимагав статут, обидві кандидатури віддано на референдум членів. Тим часом Чиж підписувався як відповідальний редактор. У референдумі, який відбувся у вересні-жовтні 1925 р., Чижа обрано редактором «Народної волі» більшістю 1.161 голосу.

На сьомій конвенції УБСоюзу у травні 1929 р. у Скрантоні редактором обрали Миколу Цеглинського, а Чижа призначено заступником редактора. Але він фактично був редактором («ектінг едітор») до 9 липня, коли Цеглинський перебрав свій пост.

На восьмій конвенції УБСоюзу редагування «Народної волі» віддано редакційному комітетові з трьох членів (Мирослав Січинський, д-р Володимир Левицький і Ярослав Чиж, як головний редактор). Цей самий комітет був затверджений дев'ятою конвенцією УБСоюзу 1937 р. в Скрантоні. Вони поділили працю між собою так, що Левицький писав про події в Україні і Європі, а Чиж — про американські справи. Січинський, як голова Союзу, присвячував мало часу газеті. Коли Левицький виїхав до Європи, Чиж сам редагував «Народну волю» з 18 червня до кінця листо-

пада 1937 р. Після повернення Левицького «Народна воля» мала двох редакторів, і такий стан тривав до десятої конвенції УБСоюзу в Рочестері від 19 до 24 травня 1941 р.

На конвенції у Рочестері прийнято новий статут, згідно якого скасовано редакційний комітет та рішення, що редактора «Народної волі» не вибирає конвенція, а призначає Головна рада, яка також має право умовлятися з ним про умови праці і платню. Коли ж Головна рада не відбуває свого засідання, тоді, у випадку потреби, ці справи полагоджує Виконавчий комітет. Згідно з тим рішенням, Вик. комітет на своєму засіданні 2 червня 1941 р. призначив Я. Чижа головним редактором «Народної волі», а д-ра Левицького — співредактором.

В листопаді 1941 р. звільнено д-ра Левицького через те, що він час праці для УБСоюзу використовував для редагування своєї газети «Громадський голос» і, головно, за те, що він у тій газеті взяв курс, незгідний з напрямом «Народної волі» (совето-фільський курс). Трохи пізніше з інших причин виникли суперечки також з редактором Чижем, і Виконавчий комітет звільнив його з праці 21 лютого 1942 р.

Втративши працю в «Народній волі», Чиж переїхав до Нью-Йорку і став заступником директора організації Common Council for American Unity, де очолював відділ преси і культурних справ різних етнічних груп. Коли, на пропозицію президента Айзенгауера створено Комітет національностей для підтримування дружніх взаємин з іншими народами, Чижа призначили директором цього комітету.

У квітні 1950 р. Чиж почав співпрацювати з Українською вільною громадою Америки, дописуючи до її журналу «Вільна Україна». 1953 р. його іменували головою Комісії УВАН для вивчення історії української іміграції. Тоді він виголосив доповідь «Джерела історії українських братських організацій у Нью-Йорку». На науковому з'їзді у грудні 1953 р. він мав доповідь про «Початки української іміграції у США». Чужинці вважали Чижа авторитетом у ділянці чужомовної преси, і, як такого, організація Philadelphia Fellowship Commission для зближення расових, релігійних і національних груп у Америці відзначила його 24 березня 1954 р. окремою грамотою. Треба ще додати, що Чиж приїхав до США як делегат-представник УВО і започаткував тут збірку фондів на цю організацію. Однак ця збірка припинилась, коли діячі радикальної партії вийшли з УВО, не погоджуючись з її методами праці й політичною орієнтацією. Тоді Чиж почав збірку фондів на оброну Степана Федака.

Прихильник Української радикальної партії, Ярослав Чиж був без сумніву одним із найкращих еміграційних журналістів і своїми статтями в «Народній волі» та гарно редагованими календарями УБСоюзу проробив велику працю, навчаючи емігрантів позитив-



Микола Цеглинський

Його заслуги УВАН 21 травня 1960 р. присвятила йому окрему конференцію. Ярослав Чиж помер несподівано 13 грудня 1958 р.

Після звільнення Чиж 21 лютого 1942 р. редактором «Народної волі» погодивсь стати на три місяці, до засідання Головної ради в травні 1942 р., **Микола Цеглинський**. Він народивсь 1883 р. у Львові. Напередодні Першої світової війни виїхав до Швейцарії і, мабуть, звідти емігрував (коло 1916 р.) до Америки. Тут він вступив до Федерації українців, яка належала до Соціалістичної партії Америки, і з березня до липня 1917 р. був редактором її тижневика «Народ», який виходив у Нью-Йорку і в якому співредактором був Мирослав Січинський. Згодом він передав редагування «Народу» Січинському, а сам виїхав до Клівленду редагувати газету «Робітник». У Клівленді Цеглинський був коротко, бо його усунули з редакції «Робітника» під впливом закидів канадської організації проти його діяльності в Австрії і Швейцарії у перші воєнні роки. З січня до вересня 1919 р. він помагав Січинському редагувати «Українську газету», орган Федерації українців у Америці, і разом з ним був представником цієї організації у Вашингтоні. У травні 1923 р. він був одним з ініціаторів, а пізніше провідників «Оборони України». У 1924 р. Цеглинський прийняв пост керівника українського відділу Американського чужомовного інформаційного бюро в Нью-Йорку. Тоді ж він став членом Українського Братського Союзу і з кінця березня 1927 р. до половини лютого 1928 р. був його касиром, помагаючи одночасно редагувати «Народну волю». У червні 1928 р. він відбув подорож до Галичини, відтак відвідав українські поселення у Франції. З травня 1929 р. він був редактором «Народної волі» і з короткою

ної громадсько-суспільної праці та заохочуючи їх до утримування постійного контакту з Рідним краєм і до допомоги йому матеріально й морально. Чиж зробив також багато для піднесення національної свідомості нашої еміграційної громади, остерігаючи її перед загрозою з боку наших ворогів та виступаючи проти наших поплентачів, які покинули самостійництво на початку сорокових років. Він був також солідним науковим дослідником. Його перу завдячуємо кілька цінних праць про українську еміграцію (англійською і українською мовами), цінний показник української еміграційної преси та ін. За ці

перервою виконував ці обов'язки до 1933 р. Коли у липні 1931 р. перестала виходити «Українська громада», Цеглинський розійшовся з провідниками «Оборони України» і не брав більше участі у її праці. Пізніше (1936) він відтягнув з цієї організації своїх особистих приятелів і заснував окрему політичну організацію Українську робітничу громаду. З її допомогою він видавав з липня 1937 р. в Ньюарку нерегулярний місячник «Робітнича громада», у якому критикував усі українські політичні організації у Галичині і за кордоном, включно з групою своїх колишніх однодумців і співробітників. Подібну тематику знаходимо також у кількох числах журналу «Оборона», які він випустив 1954 р.

Як уже сказано вище, Цеглинський погодився у лютому 1942 р. перебрати редакцію «Народної волі» на три місяці, і тому він сам називав себе «тимчасовим редактором». Однак, на засіданні Головної ради УБС-Союзу 22 травня 1942 р. він прийняв пост головного редактора всіх союзних видань і був ним до грудня 1943 р. Співредактором працював Лев Безручко. У той час Цеглинський займав негативне становище до українського національного табору, і коли на початку вересня 1946 р. він ще раз став редактором «Народної волі», після відходу В. Лотоцького, його напрям викликав невдоволення серед її читачів. Йому закидали, що він промовчував українські справи, або тримався нейтрально, та не займав виразного становища до советського режиму в Україні. Під впливом протестів читачів Цеглинський подав 1947 р. у відставку. На засіданні Виконавчого комітету 19-24 травня 1947 р. редактор «Народної волі» призначено Данила Лобая з Канади, а Цеглинський мав бути спеціальним кореспондентом із завданням постачати матеріяли для двох сторінок газети. А до приїзду Лобая він погодивсь працювати як редактор. Коли ж показалось, що Лобай не зможе приїхати до Скрантону, Цеглинський розсердивсь, що він працює за редактора, хоч є тільки помічником, і залишив «Народну волю» 31 жовтня 1947 р.

Крім праці в редакції «Народної волі» та в інших газетах і організаціях, Цеглинський був автором праць про Івана Франка та про українську еміграцію в журналах Interpreter і Our World (1923-24) та інших. Він помер у березні 1956 р.

У грудні 1943 р. редактором «Народної волі» став **Володимир Б. Лотоцький** і залишився на цьому посту два роки й п'ять місяців. Він прийшов до Скрантону з довголітньою редакторською практикою. З січня 1914 р. до червня 1916 р. і з листопада 1917 р. до квітня 1926 р. він був співредактором «Свободи», а з 16 серпня 1919 р. до кінця 1920 р. був її головним редактором. З 1927 р. до 1943 р. Лотоцький був редактором «Америки». Крім цього він був касиром Просвітньої комісії УНС-у (з 1914), членом створеного на «Першому українському соймі» (жовтень 1915) Загального українського комітету, секретарем Українського народного комітету

(1918) і одним із його делегатів до Вашингтону (1919), секретарем основаної 27 травня 1919 р. «Ліги чотирьох народів», представником «Провидіння» в УККА (1940) та ін. Коли на одинадцятій конвенції Українського Братського Союзу 1946 р. у Боффало делегати виступили з вимогою, щоб напням «Народної волі» був робітничий і демократичний та щоб газета більше писала про робітничий рух і соціальні проблеми в Америці, Лотоцький відмовився іти по тій лінії і заявив, що він консерватист, і йому трудно писати інакше, як писав до того часу. Він залишив пост редактора «Народної волі» у липні 1946 р., а на його місце прийшов у вересні Микола Цеглинський.

По відході Цеглинського 31 жовтня 1947 р. Виконавчий комітет прийняв на посаду редактора «Народної волі» Дмитра Корбутяка, що того місяця приїхав до США, а Головна рада 1948 р. затвердила те призначення. Його співробітником був якийсь час о. Іван Гундяк, у той час парох православної церкви св. Дмитра у Картерет Нью Джерзі, який писав про американські справи і спочатку привозив свої статті раз на тиждень до Скрентону, а потім присилав поштою. Дописував до «Народної волі» також б. головний редактор львівського «Громадського голосу» Др. Матвій Стахів, що тоді ще був в Європі.

Д. Корбутяк почав журналістичну працю в газеті «Життя Покуття», яку він видавав разом із З. Стефановим у Коломиї в 30-их роках. Пізніше був співробітником тижневика «Наш Прапор», що його видавав у Львові Іван Тиктор, і видань Радикальної партії («Громадський голос», «Каменярі», «Живе слово»). В той же час він був одним з організаторів молодіжної організації «Каменярі».

Коли др. Стахів приїхав до Америки 1949 р., Корбутяк запропонував Головній раді призначити його головним редактором з огляду на його передвоєнну співпрацю з «Народною волею», а сам став співредактором. На тому посту він працював до серпня 1955 р., коли відійшов на працю до Голосу Америки в Вашингтоні.

Корбутяк був автором багатьох статей, які друкувались не тільки в «Народній волі», але також в «Українському житті» (Чикаго), «Свободі», «Молодій Україні» (Торонто), в журналі «Сучасність», англомовному журналі УБСоюзу Forum і деяких американських журналах. З них варто згадати такі праці: «Франко і молодь» («Народна воля» 1948 і «Молода Україна» 1980), «Арнольд Д. Марголін» («Н.В.» 1956), «Шевченко і поляки» («Молода Україна» 1978), «Шевченко на ложі Прокруста» («Сучасність» 1978), «Секрети творчости Василя Стефаника» («Сучасність» 1971), «Про технологію в економіці США і СРСР» («Сучасність» 1970), «Реабілітація Миколи Скрипника» (Slavic Review 1963), «Тарас Шевченко і Айра Олдрідж» (Journal of Negro Education 1956). В ювілейному альманасу УБСоюзу за 1960 р. була надрукована його праця «Збереження української спадщини» (англійською мовою), а в юві-



*о. Іван Гундяк, пізніше
Архієпископ Української Православної
Церкви в Америці.*

(1978 і 82). Тепер є другим заступником голови УБСоюзу. У Вашингтоні оснував 1955 р. відділ Союзу ч. 284 і є його секретарем по сьогодні.

Як уже сказано вище, Корбутякові помагав **о. Іван Гундяк**. Він народився 7 липня 1895 р. у Плугові біля Тернополя. Закінчивши гімназію, він приїхав до Америки 1913 р. Студіював теологію у Марійській семінарії у Балтиморі (1915-16), Марійській семінарії у Савт Орендж, Н.Дж. (1916-19) і вкінці в католицькій семінарії у Чикаго. Був рукоположений на священника єпископом Никитою Будкою 28 липня 1919 р. у Вінніпезі. Одружившись рік пізніше, Гундяк утратив право бути католицьким священником і почав організовувати українську православну церкву. Він був сотрудником при церкві св. Трійці в Чикаго, відтак її парохом. Пізніше працював у Майнерсвіл, Па. і Трой, Н.Й., а 1932 р. прийшов на місце Йосифа Жука до парафії св. Дмитра у Картерет, Н.Дж. Останні роки перед закінченням війни Гундяк перебував під юрисдикцією єпископа Йосифа Жука, який очолював єпархію Української Православної Церкви приналежної до екзархату Вселенської Патріархії на Північну Америку. На т. зв. Соборі поєднання 1950 р. Гундяк був промотором об'єднання цієї церкви з Українською Автокефальною Православною Церквою в одній Українській Православній Церкві. Він став єпископом цієї церкви 1960 р., прийнявши чернечий постриг і ім'я Марко. По смерті митрополита Йоана Теодоровича Гундяк сповняв функції митрополічного вікарія, відтак заступника митрополита, а 1970 р. дістав звання архієпископа.

Журналістична діяльність Івана Гундяка почалась у редакції

лейному альманаху за 1985 р. — статті про Антона Батюка, Теодора Миника та інші. Багато статей інформативного змісту написав він для Голосу Америки і Радіо Свобода.

В Скрантоні закінчив він університетські студії, перервані війною, та одержав від департаменту освіти штату Пенсильванія право навчати в середніх (гай) школах.

Виїхавши із Скрантону, Корбутяк працював далі для УБСоюзу. Був делегатом на кожному післявоєнну конвенцію, головою президії чотирьох конвенцій (1962-74), членом Головної ради (1970 і 74) і членом Контрольної комісії



Д-р Матвій Стахів

служив в Українській Галицькій Армії (1918-20), а потім, одержавши стипендію Томи Г. Масарика, студіював і закінчив право в Карловому університеті в Празі (1924). Вернувшись до Галичини Стахів став редактором тижневика «Громадський голос» (1925-39). Був активний в українському політичному житті як головний секретар Української соціалістичної радикальної партії (до 1939). У 1930-их роках він був заступником голови Товариства українських письменників і журналістів. На еміграції Стахів був членом Української Національної Ради, а в США належав до проводу УККА та був головою різних його комісій. У ЗУДАК-і був членом Ради директорів і одним із заступників голови, а по смерті д-ра Луки Мишуги виконував обов'язки голови ЗУДАК-у. Стахів займав провідні позиції також у НТША, а 1969-74 рр. був його головою. Крім цього, він очолював наступні комісії НТША: Права і суспільних наук, Кордонів України, Українсько-жидівських стосунків, Зв'язків з церквами, англomовного видання Історії України-Руси М. Грушевського та ін. Був також членом президії секретаріату СКВУ та членом його секретаріату.

Як публіцист і науковець, Стахів був автором або співавтором численних праць з ділянки історії, як от англomовної книжки «Західна Україна на переломі історії Європи 1918-23» (2 томи), «Українці і європейський закат в 1917-19 рр.» (2 томи), «Історія українського політичного руху, 1848-90» (5 томів), «Західна Україна» (6 томів), «Україна в добу Директорії Української Народної Республіки» (7 томів) та багатьох більших і менших статей у журналах і газетах. Його статті друкувались у «Народній волі» у передвоєнних роках. Стахів відійшов на емеритуру 1971 р. Помер 2 червня 1978 р.

«Місіонаря» (1919-20), потім «Дніпра» (1920-30). З «Народною волею» він співпрацював уперше 1916 р., а 1942 р. заступав якийсь час головного редактора. У 1947-48 рр. співпрацював з Дмитром Корбутяком. Видавав «Українське православне слово» (1948-54) та був секретарем Української православної ради єпископів. Помер 5 серпня 1984 р.

У серпні 1949 р. Виконавчий комітет УБСоюзу прийняв на редактора «Народної волі» д-ра Матвія Стахова, а Дмитро Корбутяк став співредактором. Матвій Стахів народився 30 листопада 1895 р. у селі Нуще в Галичині. Після закінчення гімназійного навчання

1971 р. головним редактором «Народної волі» став **Василь Вергун**, який народився 7 квітня 1909 р. в Зах. Україні. Закінчивши гімназію, працював як організатор Союзу української поступової молоді ім. Драгоманова «Каменярі» в Тернопільщині, а потім у Городенщині і був співробітником журналу «Каменярі» та інших видань УСРПартії. Якийсь час працював в Українбанку в Городенці. Після «визволення» Зах. України Сов. Союзом був студентом Педагогічного інституту у Львові. Під час німецької окупації працював у системі УДКомітету. 1944 р. виїхав на Захід і при кінці війни опинився у містечку Фільсбібург у Баварії. Там був співорганізатором нижчих гімназійних курсів і співробітником газети «На чужині», яку видавав пок. Дмитро Кузик, пізніше в Америці видавець журналу «Наш голос». Після ліквідації гімназійних курсів у Фільсбібургу учителював в українській гімназії в Лянсгуті і був її директором. Приїхавши до Америки 1950 р., працював спершу в фабриці парашутів у Трентоні, Н. Дж., і в тому місті був учителем у школі українознавства, активним членом Пласту і постійним дописувачем до газет «Свобода», «Народна воля» й «Українське народне слово». 1955 р. став співредактором «Народної волі», а після відходу д-ра Стахова на пенсію 1971 р. — її головним редактором.



В. Вергун

На еміграції здобув вищу освіту і 1971 р. одержав від Українського Вільного Університету в Мюнхені ступінь доктора філософії в ділянці української філології, захистивши дисертацію «Психологічні елементи в житті і творчості Івана Франка».

Василь Вергун був автором багатьох наукових і науково-популярних праць, розвідок, статей, есеїв і рецензій. У «Народній волі» друкувались його праці про київську «Основу» (1973), про Івана Франка, М. Драгоманова, Л. Українку, Євгена Чикаленка, Грицька Чупринку, Бориса Грінченка, Павла Чубинського, І. Котляревського й Василя Стефаника. У «Свободі» писав про І. Франка, у «Вільній Україні» про советське франкознавство (1956), а в календарі УБСоюзу за 1979 р. появились його статті про релігійні і церковні справи в УНРеспубліці та про Шестидесятників. Інші праці Вергуна можна знайти у Записках НТШ (про М. Грушевського, том 187), у «Шкільній Раді УККА» (про Василя Симоненка,



Іван Смолий

теці, вкінці у Ютиці, Н.Й., де заробляв на прожиток фізичною працею. Смолий став головним редактором «Народної волі» в червні 1976 р. і залишився на цьому пості до своєї передчасної смерті 24 лютого 1984 р. Його численні редакційні та інші статті торкалися різних аспектів життя української еміграційної спільноти, були завжди добре продумані і написані з великим тактом і глибоким розумінням справ. Можна сказати, що п'ять років редакторської праці Смолія у «Народній волі» зробили цю газету чи не найкращою періодичною публікацією на еміграції.

Хоч як корисну працю Смолий виконував як головний редактор «Народної волі», він перш-усього талановитий письменник. Свою письменницьку діяльність почав віршами у літературно-мистецькому журналі «Назустріч», а як прозаїк деб'ютував 1937 р. оповіданнями «Зустріч» і «Кар'єра будівничого», що друкувались у газетах «Новий час» і «Діло». Перед війною написав також п'єсу «Життя на вазі» (1939).

В Німеччині Смолий видав збірку «Дівчина з Вінниці» (три оповідання, 1947) і за неї дістав другу нагороду «Української трибуни» у Мюнхені. На літературному конкурсі в Чикаго була нагороджена друга збірка «Манекіни» (1956), до якої увійшли п'ять оповідань. Оповідання Смолія «Зрада», «Бандура», «Правдивий артист», творять збірку «Зрада», що появилася 1959 р. Із повістей Смолія належить згадати: «Кордони пануть» (1951), «У зеленому Підгір'ї» (1960) і «Неспокійну ніч» (1981), за яку йому призначено нагороду Літературного фонду ім. І. Франка. Його п'єсу «Ніч під пшеничною землею» (1954) нагороджено на конкурсі ЗУДАК-у, а за оповідання «Жрець сліпої богині» він одержав першу премію на

1973) та в журналі «Рідна Школа» (про Ліну Костенко, 1975-77). В НТША Вергун був членом комісії зв'язків та преси й інформації. Він помер у грудні 1981 р.

Співробітником Вергуна був від листопада 1974 р. Іван Смолий, спершу як кореспондент, а з 1976 р. як співредактор. Смолий народився 14 серпня 1915 р. у селі Махнівець біля Турки. Закінчивши гімназію у Перемишлі, студіював україністику у Львові. 1944 р. вийшов на еміграцію, жив у Німеччині до 1949 р., коли виїхав із сім'єю до Америки. Спочатку проживав у Нью-Йорку і Джонсвіллі, пізніше у Вашингтоні, де працював у Конгресовій Бібліотеці

конкурсі Спілки науковців-літераторів і мистців у Аргентині. До літературного дорібку Смолія треба додати також твір для дітей «Сонцєбори», що вийшов двома накладами.

Іван Смолій — великий гуманіст і знавець людської душі. У його творах подибуємо пригодницьку й психологічну тематику, при чому він уміло й об'єктивно подає загальнолюдські риси людей, будь вони його політичні противники чи приятелі. Один з наших критиків вважає, що Смолій «творить один з мостів між письменниками традиціоналістами та молодими прозаїками, що великою мірою і беззастережно орієнтуються на модерну західну прозу».

Крім численних статей у «Народній волі» та згаданих вище повістей, оповідань, п'єс тощо, ми завдячуємо Смолієві гарний нарис «Долиною Могоку», про наші поселення у штаті Нью-Йорк (Календар УНСоюзу 1954) та знаменитий альманах УБСоюзу «Яка краса відродження країни», що появився 1979 р. з нагоди 60-ліття української революції. Смолій був членом Мистецького українського руху (МУР) в Німеччині, Об'єднання українських письменників «Слово» та Спілки українських журналістів.

У час недуги й по смерті Івана Смолія обов'язки головного редактора «Народної волі» виконував з 11 серпня 1983 р. до 25 квітня 1985 р. д-р Роман Ричок, головний секретар УБСоюзу. Почавши з числа 18 за 2 травня 1985 р., головним редактором «Народної волі» був Віктор Поліщук. Він народився 10 жовтня 1925 р. у Дубні, до Торонто приїхав улітку 1981 р. Поліщук працював редактором «Народної волі» лише до грудня 1985 р. Потім, до червня 1986 р. обов'язки головного редактора виконував знову д-р Роман Ричок. В червні 1987 р. почав працювати як гол. редактор Микола Дупляк.

СПІВРЕДАКТОРИ «НАРОДНОЇ ВОЛІ»

Мабуть першим співредактором «Народної волі» був Омелян Рев'юк, який приїхав до США через Англію і Канаду коло 1912 р. Перебуваючи у Скрентоні (1914), він провадив б'юро правних порад у різних старокрайових справах, помагав при редагуванні «Народної волі» та зладив календар УБСоюзу за 1913 р. Мабуть по смерті дружини (30 червня 1915) Рев'юк виїхав до Нью-Йорку і почав працювати для Українського Народного Союзу і «Свободи», де він був редактором (1926-33), а від 1936 р. — членом редакції. Йому завдячуємо видання документальної книжки про польську пацифікацію Галичини Polish Atrocities in Western Ukraine, книжечку про життєве забезпечення у братських організаціях та безліч цінних статей про українську еміграцію та її культурні надбання.

Коли 1933 р. утворено редакційний комітет «Народної волі»,

його членами були, крім Ярослава Чижя, як головного редактора, Мирослав Січинський і д-р Володимир Левицький. Січинський, як тодішній голова УБСоюзу, мало часу присвячував редакційній роботі, за те визначнішу роль відіграв д-р **Володимир Левицький**, особливо з 1937 р. Він народився 16 серпня 1888 р. в селі Кричка, Івано-Франківської області, до Америки приїхав з Берліна коло 1924 р. Тут став членом «Оборони України» та належав до її проводу. У 1930 р. він організував у Скрантоні відомий Український громадський хор і був його диригентом. 1933 р. Левицький був директором українського павільйону на Світовій виставці в Чикаго. Він був заступником голови УБСоюзу (1933-41) та редактором «Організаційних вістей Оборони України» (1936-41). Від 1938 р. був секретарем «Оборони України», а 1943 р. увійшов до Виконавчого комітету цієї організації. Коли, на підставі ухвали з'їзду «Оборони України», в Нью-Йорку почала виходити у жовтні 1941 р. газета «Громадський голос», Левицький став її редактором. На з'їзді «Оборони України» 30-31 травня 1947 р. у Пассейку, Н.Дж., поставлено на порядок дня справу напряму «Громадського голосу», який став советофільським. Вимога більшості присутніх повернути цій газеті український національний напрям призвела до розколу в товаристві «Оборона України», яке фактично перестало існувати. Відійшовши від самостійницьких позицій, Левицький і його фальшивий «Громадський голос» перестали грати будь-яку роль у українській громаді.

У тридцятих роках у редакції «Народної волі» працював інженер **Болеслав Залевський**. Він народився 20 вересня 1897 р. у місті Бар на Поділлі. Був командантом Мазепинського полку Запорізького корпусу Армії Української Народної Республіки, а пізніше, в Празі, членом Українського соціологічного інституту. До Америки приїхав улітку 1928 р. і працював учителем у школі у Вілкс-Беррі. Пізніше жив у Дітройті і в Нью-Йорку. Залевський був головою Громадського комітету українських поступових товариств у Нью-Йорку та членом партії Українських соціалістів-революціонерів. У «Народної волі» працював лиш кілька тижнів. Помер 26 вересня 1937 р.

Від 1941 р. в редакції «Народної волі» працював деякий час **Лев Безручко**. Він народився 1 липня 1897 р. у Хуторі Новохатським, повіт Маріюпіль в Україні. Брав участь у визвольних змаганнях, пізніше був членом Республіканського хору під керівництвом Олександра Кошиця. Студіював у Київському університеті та був членом «Просвіти» у Бердянську. З хором Кошиця був до його розбиття в липні 1920 р. Належав до групи «шістнадцятки» або «приходьківців», яка вирішила у Біркенвердері біля Берліна виїхати на Закарпаття. 26 липня 1920 р. Безручко приїхав до Ужгороду, і коли тут постало українське музично-драматичне товариство «Кобзар» під керівництвом М. Рошахівського, він став його касиром і завідувачем архівом. 1921 р. він став членом

«Руського театру» в Ужгороді, що ним керував Б. Кривецький, пізніше Микола К. Садовський. Тут Безручко пробув до осені 1922 р., коли виїхав на студії до Української Господарської Академії у Подєбрадах, де здобув звання інженера-агронома. По приїзді до Америки працював учителем української мови у Боффало, пізніше був диригентом хору в Нью-Йорку і вкінці, учителем української мови у школі української громади у Тейлор біля Скрентону. Пізніше був секретарем 127-го відділу УБСоюзу в Нью-Йорку, делегатом на кілька конвенцій Союзу і членом Контрольної комісії. Про свою працю на Закарпатті Безручко написав цікавий спогад, друкований спершу у календарі УБСоюзу за 1941 р., а пізніше виданий у поширеній формі п.з. «З піснею по світах і рідних закутках». Помер 20 жовтня 1958 р.

1979 р. Виконавчий комітет УБСоюзу призначив співредактором «Народної волі» Євгена Готмана, а коли він відійшов рік пізніше на його місце прийнято на неповний час Миколу Білоскірку, який допомагає випускати газету по сьогоднішній день.

На закінчення цього огляду варто згадати також про англомовні додатки до «Народної волі» та журнали *Ukrainian Life* і *Fogum*, які видавав або видає УБСоюз. Першу спробу англомовної сторінки в «Народній волі» зроблено в січні 1928 р., і вона називалась *Junior Page*. Пізніше, 1 червня 1933 р., уведено постійну англомовну сторінку, *Our American Page*, а її першою редакторкою стала Марія Струтинська-Гамбаль. Вона народилась 1896 р. в родині о. Миколи й Емілії Струтинських і, ще дитиною мала змогу бачити, згідно з її власними словами, «тисячі мужчин, жінок і дітей, що переходили дверима парафіяльного дому», що мало великий вплив на формування її українського підгрунття. Не менш важливим чинником було те, що вона навчалась у кількох українських школах. Від матері чула оповідання про «наш нарід», від неї почула вперше твори Т. Шевченка, а розмови з батьком познайомили її з українською історією. Любила гру на скрипці, а ще більше — малярство. У тридцятих роках проживала в Детройті, а від 1936 р. у Брукліні. Мабуть під впливом досить злобної статті, що її Струтинська-Гамбаль одержала від одної читачки як «голос народу», вона відмовилась від своєї праці в половині вересня 1938 р. Сама англомовна сторінка появлялась далше, і в ній поміщувано принагідні матеріали, які редагував Ярослав Чиж. У сорокових роках Струтинська-Гамбаль співпрацювала з *Ukrainian Weekly*, що його видавав Український Народний Союз. В історії української еміграційної журналістики вона займає визначне місце як талановита редакторка та перекладачка численних творів з нашої літератури. Вибрані її англомовні статті появилися окремим виданням, завдяки Інформаційному бюро чужих мов у Нью-Йорку в серії *Interpreter Release* (том 15, ч. 24). Її статті з історії України, друковані спершу у «Народній волі», появилися окремою книжеч-

кою п.з. A Story of Ukraine, a 1937 р. Український Братський Союз видав її працю Rus'-Ukraine and Muscovy Russia. Як багато інших діячів з давньої української еміграції, Марія Струтинська-Гамбаль відійшла від нашої спільноти, і тому наші відомості про неї досить скупі. За свою працю для поширення української культури серед своїх і чужих вона заслужила на більшу статтю, і таку ми плянемо виготовити в майбутньому.

Від січня 1940 р. Український Братський Союз почав видавати англomовний журнал Ukrainian Life. Його адміністратором був Мирослав Січинський, а редактором Степан Дроботій, син Василя і Анастазії з дому Стахів. Він народився 1917 р. Студії журналістики закінчив у Нью-Йоркському університеті. З 1942 р. служив на тихо-океанському фронті в армії генерала МекАртура. По війні Дроботій не вернувся до Скрентону. Він помер 25 квітня 1957 р. Ukrainian Life виходив два роки й 7 місяців, до липня 1942 р.

Великим культурним вкладом Українського Братського Союзу треба уважати англomовний журнал Forum, що виходить від 1967 р. під редакцією Андрія С. Григоровича, при співпраці з Джеррі Проньком. За званням бібліотекар, Григорович народився 18 липня 1935 р. в Саскатуні, Саскачеван. Він закінчив МекМестер університет у Гемілтоні, а науковий ступінь бакалавра в ділянці бібліотекарства одержав від університету в Торонто. У цій ділянці він працював у кількох університетських бібліотеках та в Інституті св. Володимира в Торонто і є автором цінних бібліографічних показників. Добрий підбір статей та чудове технічне оформлення журналу роблять його найкращим з усіх англomовних періодичних видань нашої діаспори.



Степан Дроботій



Андрій С. Григорович

Технічним редактором журналу Forum є Джері Пронько, який народився 17 червня 1924 р. в м. Діксон, Пенсильванія. Закінчивши середню школу, він здобув фахову освіту в ділянці друкарства у школі Mergenthaler Linotype School у Брукліні і відвідував вечірні курси Скрентонського університету. Відбувши військову повинність під час війни в американській авіації в районі Тихого океану в ділянці комунікацій, він працював для видавництва Wayne County Citizen як складач і спортивний репортер, для газети Carbondale Review як старший майстер друкарського цеху і репортер і для Anthracite Printing Company, як головний директор, який мав нагляд над усіма родами друкарських робіт. Як знавець друкарського діла, він учив друкарства в Pennsylvania State Oral School, а потім дістав посаду учителя графічного мистецтва в ремісничо-технічній школі повіту Лакавана (Lackawanna County Area Vocational-Technical School).

Для УБСоюзу почав працювати 1941 р. як складач-метрампаж у друкарні «Народної волі», а від 1947 р. працює як редактор англomовного додатку до «Народної волі» (тепер The Fraternal Voice). Від 1967 р. до сьогодні є технічним редактором журналу Forum.

Пронько є не тільки знавцем друкарської техніки, але також талановитим репортером і спеціалістом зв'язків з громадськістю і реклями. В цій останній якості він багато спричинився до успіху щорічних фестивалів молоді УБСоюзу, які почались 1967 р.

На конвенції УБСоюзу 1962 р. його обрали другим заступником голови і переобирали на цей пост 1966, 1974, 1978 і 1982 р. В січні 1982 р., по смерті Валтера Стека, він зайняв пост першого заступника голови.

* * *

За час свого існування «Народня воля» мала переважно добрих, інтелігентних, інколи висококваліфікованих редакторів. Вони зробили «Народну волю» надзвичайно важливою публікацією, без якої не може обійтись дослідник життя і праці української спільноти в Америці. Крім цього, при відсутності багатьох журналів і газет, які колись видавались в Україні, «Народна воля» є необхідним джерелом інформації про життя нашого народу та про події на рідних землях. За винятком короткого епізоду з Бориском, «Народна воля» на протязі семи з половиною десятків років свого існування дотримувалась накреслених першою конвенцією УБСоюзу принципів, а саме «мати на увазі добро народу й організації, не пропагувати й не поборювати ніякої віроісповідної секти та ширити українську національну ідею під кличем: рівність, єдність і братерство».



СВ. П. Д-Р МИРОСЛАВ ЧАПОВСЬКИЙ

В четвер 29-го січня 1987 р. несподівано помер за своїм робочим столом головний секретар Українського Братського Союзу св. п. д-р Мирослав Чаповський, залишивши в смутку не тільки свою найближчу родину — дружину Альбіну та двох синів Юрія та Андрія, — але й все союзове членство та українську спільноту в діаспорі. Обірвалася життєва нитка великого українського патріота, науковця, громадсько-політичного та суспільного діяча, який своєю невтомною працею, запалом, чеснотами служив прикладом для всіх, які його знали і з ним співпрацювали.



Похоронено його в понеділок 2-го лютого на Українському Православному Цвинтарі в Бавнд Бруку, Н.Дж. при численній участі друзів, членів головної управи УБС, провідних діячів і членів ОУН та ОДВУ, як також наукових та суспільно-громадських організацій.

Підчас прощальної тризни покійного прощали представники багатьох організацій, між ними голова УБС п. Іван Олексин, який в короткому слові згадав про невтомну працю покійного для добра і розвитку нашого Союзу, яка почалась невдовзі після його приїзду до Америки в 1951-му році. Вже в 1970-му році на конвенції д-р Чаповський був обраний членом Головної ради, а на наступній конвенції в 1974-му році його обирають заступником головного секретаря. Цей обов'язок виконував він аж до конвенції в 1986-му році, коли його обрано головним секретарем УБС.

В союзовій праці, говорив п. Олексин, д-р Чаповський був принциповий, прямолінійний, та соборницький... стояв на сторожі українського характеру нашої організації... багато спричинився до зросту її авторитету. На всіх конвенціях УБССоюзу його обрано урядником найбільшою кількістю голосів.

В кінці свої прощальної промови голова УБССоюзу заявив: «Для української громади, в її теперішніх обставинах, це дуже велика втрата, а створену прогалину не легко буде заповнити. Всі ми будемо пам'ятати його як вірного сина свого народу, невтомного працівника нашої еміграційної громади та щиро відданого члена головної управи УБССоюзу».

Св. п. д-р Мирослав Чаповський народився 23-го лютого 1922 року в селі Вацевичі на Дрогобиччині. Закінчивши гімназію у Дрогобичі, почав студіювати у Львові лісництво. Перерване війною навчання закінчив у Мюнхені в 1949-му році. По приїзді до Америки спочатку йде на фізичну працю, але вже в 1956-му році Мирослав продовжує свої студії в університеті штату Мейн, де в 1958-му році здобуває диплом магістра в ділянці лісництва. В 1962-му році Ратгерський університет штату Нью Джерзі надав йому ступінь доктора в ділянці ґрунтознавства. Темою Його докторської дисертації була: «Якість землі для вирощування жовтої тополі у відношенні до земельних якостей приморських земельних просторів в Нью Джерзі». Ця праця здобула високу оцінку видатних американських учених в цій ділянці.

Своє знання віддає новоприбраній батьківщині — Америці. Працює на державній роботі, спочатку на лісово-експериментальній станції в Кінгстоні, Пенсильванія, де засаджує тополями і смереками мертві земельні полоси, залишені після видобутку верхніх шарів вугілля, т. зв. «стріп-майнінг». Ця праця, увінчалася великим успіхом у вирощенні здорових молодих лісів, і за це він одержав велике призначення від державних і наукових інституцій. Від 1973-го року д-р Чаповський працював у штаті Мейн на подібній державній лісово-експериментальній станції аж до відходу на пенсію літом 1986 року. Там він також викладав землезнавство на факультеті лісництва в Мейнському університеті і був членом комісії для селекції кандидатів на позиції у факультеті лісництва і землезнавства.

Займався Мирослав також науково-дослідною працею і написав близько п'ятидесяти праць, які вийшли або окремими брошурами, або були друкуювані у фахових журналах. Знаючи чужі мови, робив також переклади важливих дослідних праць учених інших народів на англійську мову. Склав довідкову бібліографію в ділянці екології, яка нараховує 591 позицію. За плідну працю в своїй професії дістав призначення в річнику Енциклопедії Британіки за 1967 рік, як видатний науковець і дослідник, а Мейнський університет, в якому працював покійний, заснував стипендійний фонд імени Мирослава Чаповського. В документі про це зазначено, що першенство на стипендію матиме студент українського походження, який вивчатиме лісництво.

Багато часу присвячував д-р Чаповський українським справам. Був членом НТШ, Товариства Українських Лісників, Т-ва Українських Інженерів, був членом ЦУ ОДВУ, активним членом ОУН, заступником голови Крайової Ради УАКРади, членом «Зарева» та інших організацій. Як президент Наукової Фундації ім. Ольжича брав активну участь в організації двох наукових конференцій, присвячених українській проблематиці, остання з яких відбулася в Католицькому університеті у Вашингтоні вкінці листопада 1986

року. За короткий час свого існування Фундація, очолена д-ром Чаповським, придбала поважні фонди і видала ряд вартісних видань.

Життєва силуетка св. п. Мирона не була б повною без характеристики його як людини.

Всі ми подивлялися Миранову лагідну вдачу, привітність, ввічливість і тактовність. В особистих чи офіційних стосунках все говорив спокійно, ясно і переконливо; був розважний, коректний, без найменшої дози почуття гніву чи неповаги до свого опонента. Відзначався також скромністю — не любив говорити про себе і свої професійні досягнення. Був дуже доброзичливий, любив помагати кожному в потребі. Властивою йому була риса товариськості та щирості, був жартівливим, все посміхався.

Був також мрійником, понад усе любив свій ліс, його божественну тишину, самотність і спокій. Любив поезію, часто цитуючи визначних поетів не тільки наших, але й чужих. Любив наші народні прислів'я, наші традиції, часто розказуючи, як то бувало вдома, в його родині, в його рідних сторонах. Цитував з пам'яті багато наших народних приказок, знав добре багато Різдвяних та Великодніх звичаїв, обрядів та віншувань.

Хай земля американська буде йому легкою, а пам'ять про нього нехай все буде з нами. Нехай всі смереки і тополі, які Він посадив на цій землі, ніжним коливанням своїх гілок співають йому пісню подяки за те, що він дав їм життя.

С. М.



THE LEGACY OF THE UKRAINIAN STATE, 1917-1920

Seventy years ago, the Ukrainian national state was reborn, after more than 200 years of Russian colonial rule, rising almost literally from the ashes of World War I and against the backdrop of the Russian Revolution. The incredibly swift formation of the Ukrainian state of 1917 bears witness to the resilience of the Ukrainian people and their unyielding drive for independence. For three years, the new Ukrainian state preserved its existence against the overwhelming external military forces as well as against equally hostile internal forces and divisive conflicts. Although it was, in the end, defeated by those forces, the Ukrainian state of 1917-1920 left a legacy of modern Ukrainian nationhood to inspire future generations in their struggle for national liberty.

The first important lesson for us to draw from the rebirth of the Ukrainian state of 1917 is that national consciousness persists even under seemingly hopeless conditions, and, at the right moment, can be transformed — almost instantly — into a large scale national movement. On the eve of the 1917 Revolution, the nascent Ukrainian national movement in the Russian Empire once again was under attack by the repressive Russian government. Ukrainian cultural and educational institutions, the Ukrainian language and press, and other manifestations of Ukrainian national life were being ruthlessly suppressed by the Tsarist regime. Ukrainian national leaders were either arrested or forced into exile. Major cities in Ukraine were heavily Russified. Ukrainian workers appeared to fall under the sway of the slogans of Russian socialism while the peasantry to all appearances remained largely indifferent and unresponsive to the appeal for a reawakening of Ukrainian nationhood. The smoldering Ukrainian national movement in those first days of March 1917 seemed weak and incapable of responding to the challenges that were before it.

Nevertheless, the fall of the Tsarist government in March 1917 brought about an immediate, almost miraculous reawakening of the Ukrainian national spirit. The strength, the scope, and the extent of that reawakening were far greater than could have been anticipated, given the modest achievements of the precious half century. In a very

Ihor Gawdiak is a senior research analyst with the Library of Congress and Assistant Professor with University College of the University of Maryland.

short time, what began as a campaign for cultural autonomy was suddenly transformed into a mass drive for national liberation. Within days of the onset of the Russian revolution in Petrograd on March 8, the Ukrainian people took up the cause of national liberation. Peasants and workers formed local councils and committees while Ukrainians serving in Russian armies formed Ukrainian military councils. They put forth demands which at first called only for cultural autonomy; quickly moving to demands for self government, they ended by demanding nothing less than complete independence for Ukraine. This was a grassroots national movement, proving that national consciousness among the Ukrainian masses remained alive despite centuries of attempts to suppress it. At the same time, we witness the reappearance and rapid proliferation of Ukrainian newspapers and journals, publishing houses, political parties, and a myriad of other cultural and political entities throughout Ukraine and in Russian cities with large Ukrainian populations. The organization of Ukrainian military and militia formations was yet another aspect of the tumultuous developments in Ukraine in the spring and early summer of 1917. All of these spontaneous currents flowed together into one great Ukrainian national movement.



*Mykhailo Hrushevsky
President of the
Ukrainian National Republic.*

The center of the Ukrainian national revival was Kiev, the capital of Ukraine. Here already on 17 March 1917, the precursor of the first all-Ukrainian representative institutions in the 20th century, the Tsentralna Rada (Central Council) was established. Headed by the great Ukrainian historian Mykhailo Hrushevsky, the Rada assumed the leadership of the burgeoning national movement.

The formation of the Rada took place in a swirl of mass demonstrations in the streets of Kiev during those days. The first large demonstration took place in early April when some 100,000 peasants and soldiers pressed into St. Sophia Square to declare their loyalty to Ukraine and to hear Professor Hrushevsky declare that "the hour of their freedom has come!" Throughout April a number of congresses were held in Kiev, which gave further stimulus to the national consciousness of the Ukrainian people. The culmination of this mass

activity was the All-Ukrainian National Congress on April 19-21, called by the Tsentralna Rada. Some 1,500 delegates, representing peasants, workers and soldiers, political parties as well as cultural and professional organizations from all over Ukraine attended the Congress. The Congress confirmed and reorganized the Tsentralna Rada as a standing Ukrainian representative assembly. The authority and legitimacy of the Tsentralna Rada were further enhanced as a truly representative body of the Ukrainian people by the influx of new delegates sent to the Rada from the various other congresses being held in Kiev through April, May, June and July. The Second All-Ukrainian Military Congress held in Kiev on June 18-23, consisted of 2,500 delegates representing some 2,000,000 soldiers. The Congress elected a Provisional Military Council which joined the Tsentralna Rada. Similarly the congresses of Ukrainian peasants and workers, held in June and July, respectively, sent delegates to the Tsentralna Rada.

At the end of May 1917, the Tsentralna Rada asked the Provisional Government to agree in principle to the autonomy of Ukraine within a federative Russian state. But the Provisional Government refused even this modest demand. Encouraged by the support it had just received from the congresses of soldiers and peasants which urged the Tsentralna Rada to be more radical in its demands — some delegates demanding the complete independence of Ukraine — the Tsentralna Rada issued the First Universal on June 23, 1917. Addressed to the “peasants, workers, and toiling people of Ukraine,” the First Universal declared: “Let Ukraine be free... Let the Ukrainian people in their own land have the right to manage their own lives. Let law and order in Ukraine be established by the national Ukrainian Parliament elected by universal, equal, direct, and secret suffrage... And therefore we, the Ukrainian Tsentralna Rada, issued this Universal to our entire nation and proclaim that from this day forth we ourselves shall direct our lives.” At the same time, the Tsentralna Rada stated that the Ukrainian people would pursue these aims without either separating from Russia or breaking with the Russian State. Nevertheless, the First Universal was greeted by the Ukrainian people with great joy, and assurances of support for the Tsentralna Rada came from all sides.

The First Universal met with immediate opposition from the Provisional Government in Petrograd, but in the end, it had to recognize the Tsentralna Rada and the newly established executive organ, the General Secretariat, as governing agencies of Ukraine. It insisted, however, that the Tsentralna Rada not implement autonomy in Ukraine until such autonomy be granted by the All-Russian Constituent Assembly called for to meet in the fall of 1917. These terms of the agreement between the Tsentralna Rada and the Provisional Government were proclaimed in the Rada's Second Universal 16 July 1917.

Although the Second Universal legitimated the Tsentralna Rada, it temporarily halted the natural progress of the Ukrainian national

movement toward complete liberation. The Rada's willingness to leave the question of Ukrainian autonomy in the hands of the forthcoming All-Russian Constituent Assembly — angered many and produced a strong reaction in Kiev. The more nationalist segments of the Ukrainian people began to criticize the Rada's leadership for its passivity and socialism, and called for the establishment of an independent Ukrainian state. Unfortunately, these segments of the Ukrainian population were ahead of the leadership of the Rada, which at the time was as yet psychologically incapable of taking the radical step of total separation from Russia. The Rada leadership still believed in the possibility of a Russian federation in which Ukraine would be allowed full and free development of its cultural and national life as well as political self-government. Events, however, would soon force the Rada to move toward the inevitable goal of Ukrainian independence.

The collapse of the Russian armies at the front and the unwillingness of the Provisional Government in Petrograd to deal resolutely with the issues of peace, the national aspirations of minorities and land distribution led to the fall of the Provisional Government and seizure of power by the Bolsheviks on 7 November 1917. The Bolshevik coup presented Ukraine with a new and immediate danger and moved the Rada to take all power in Ukraine into its own hands. On 20 November 1917, the Rada issued its Third Universal, creating the Ukrainian National Republic. Even though it was still committed to the federalist concept, the proclamation of the Third Universal constituted in fact the formation of a Ukrainian state. The Rada reserved to itself, until the meeting of the All-Ukrainian Constituent Assembly, all rights to maintain order, to enact laws, and to govern over Ukraine.

This act of the Tsentralna Rada was overwhelmingly supported by the Ukrainian people. Of 2,500 delegates to the All-Ukrainian Congress of Workers', Peasants', and Soldiers' Councils, which met in Kiev on December 17, 1917, only sixty were pro Bolshevik and anti-Rada.

Although the Rada enjoyed the overwhelming support of the Ukrainian people, it also faced immense difficulties. In addition to the political, social, and economic issues that needed its immediate attention, the Rada had to defend Ukraine against a military conquest by the Bolsheviks. The Bolsheviks, badly defeated in the All-Ukrainian Congress of Workers', Peasants', and Soldiers' Councils in Kiev, called a new Congress in Kharkiv, proclaimed the Rada dissolved, and announced the establishment of a Ukrainian Soviet Republic. At the same time, a well armed Bolshevik force of 30,000 under Antonov-Ovsiyenko invaded Ukraine. In addition, the Bolsheviks, in the name of the whole of Russia, began peace negotiations with the Central Powers at Brest-Litovsk.

It is under these circumstances that the Rada issued on 22 January 1918 the Fourth Universal. Addressed to the "People of Ukraine," the Fourth Universal declared: "By your will and your efforts... the Free

National Republic has been established on the Ukrainian soil. The ancient dream of your fathers, ...has been realized." But, continued the Universal, "the freedom of Ukraine has been reborn at a difficult hour." It then went on to describe the terrible political, social, and economic conditions then existing in Ukraine: "factories are not producing goods, the railroads are in disarray, the value of currency is falling, there is a shortage of bread, hunger is approaching...bands of robbers and thieves, and particularly soldiers leaving the front, have created bloody carnage, disorder, and ruin in our land... At the same time, the Petrograd Council of People's Commissars [the Bolshevik Government], in order to gain control over the Free Ukrainian Republic, has declared war against Ukraine and is moving its armies of Red Guards and Bolsheviks into our lands... they are killing innocent people, they are spreading anarchy, crime, and apathy everywhere."

Having described the rationale for its act, the Fourth Universal went on to state that:

in order to ensure that neither the Russian nor any other government shall obstruct Ukraine's efforts to institute...peace, to be able to lead our country to order, to creative work, to the strengthening of the revolution and of our freedom, we, the Ukrainian Tsentralna Rada, proclaim to all citizens of Ukraine: **From this day forth, the Ukrainian People's Republic becomes independent, subject to no one, a Free Sovereign State of the Ukrainian People.**

Expressing its desire to live in "harmony and friendship with all neighboring states," the Rada emphasized in the Fourth Universal, that none "may intervene in the life of the Independent Ukrainian Republic."

The proclamation of the Fourth Universal was for the Rada the last step in the tortuous progress in the development of the concept of Ukrainian nationhood. It represented a radical shift from the concept of federalism, which until then dominated Ukrainian political thought, to one of full sovereignty. In less than a year, the leaders of the Ukrainian national movement had undergone a most remarkable and dramatic process of maturation in their political thinking. In March 1917, their very modest demands for cultural and social autonomy seemed startling in their boldness; by January 1918, nothing less than full national independence would satisfy their aspirations and the aspirations of the Ukrainian people.

As an independent nation, the Ukrainian National Republic entered into negotiations with the Central Powers (Germany, Austro-Hungary, Turkey and Bulgaria) in order to conclude a peace treaty which was badly needed by both sides. The Western Powers wanted the Ukrainian Government to continue war against the Central Powers but were unwilling to recognize Ukraine as an independent nation and provide her with military help against the Bolsheviks. So Ukraine had no choice but to make peace with the Central Powers. The peace treaty was signed in Brest Litovsk on February 9, 1918. On the eve of this

act, the Ukrainian Republic was recognized by all four powers as an independent, sovereign nation and thus became an international factor. Having lost the battle to represent Ukraine in these negotiations, the Russian Bolsheviks signed a separate peace treaty with four powers in which they promised not to attack Ukraine.

By this time a large part of the Ukrainian territory had been seized by the Russian Bolsheviks. The Ukrainian Government asked Germany and Austria for military help to repel the Bolshevik aggression. With their help, the young Ukrainian Army quickly cleared the Ukrainian territory of the Bolshevik troops, and the Ukrainian Government continued their nation building work. However, Germans behaved not as allies, which they were expected to be, but as occupiers. They began to meddle into Ukrainian internal affairs, and being dissatisfied with the social policies of the Rada, overthrew its government and installed a conservative, monarchical regime of Hetman Skoropadsky. The new regime, which leaned heavily on pro-Russian elements and eventually proclaimed Ukraine's federation with a non-existing Tsarist Russia, represented a retreat from the Rada's policy of Ukrainian national independence and therefore met with strong opposition which was another proof that the concept of Ukrainian independence had been accepted by broad segments of the Ukrainian populace. Anti-Russian sentiments and social democratic programs were keys to the success of the opposition led by Vynnychenko and Petliura. On the eve of the overthrow of the Skoropadsky government, the insurrectionist Directory of five established by Vynnychenko and Petliura issued a proclamation justifying its attempts at seizure of power on the basis that Skoropadsky's government was "anti-popular and anti-national."

The fall of the Skoropadsky regime was followed by the withdrawal of German and Austrian forces from Ukraine due to the collapse of their respective governments, and by a new invasion of Ukraine by both the Russian Bolsheviks and the Russian White army of General Denikin. In this situation the Petliura government made an unpopular step — a treaty of alliance with the Polish government of Marshal Pilsudsky in which he was compelled to cede Western Ukraine to Poland to get Polish help against the Bolsheviks. But the joint campaign against the Bolsheviks was unsuccessful and Poland made a separate peace treaty with the Russian Bolsheviks in 1921 (the Riga treaty) in which Ukraine again was divided between Russia and Poland. The Ukrainian government, deserted by its ally, continued the fight against the Russian Bolsheviks alone. Deprived of any military help from the Western powers, it was no match for the superior Bolshevik forces, and by 1920 Ukraine was overrun by the Russian Bolsheviks. The Ukrainian government of Petliura and the remnants of the Ukrainian Army, decimated by typhus, had to go abroad where they were disarmed and interned.

Although the Directory ultimately failed to establish and defend a

permanent independent Ukrainian state, it brought about at least the symbolic unification of East and West Ukraine. On 22 January 1919, the union of the two parts of Ukraine within the Ukrainian National Republic was promulgated in the St. Sophia Square in Kiev. But the Directory failed in its attempts to incorporate Carpatho-Ukraine and Bukovina within the revived Ukrainian National Republic.

Although eventually all Ukrainian lands came under foreign occupation, the concept of a unified independent Ukrainian national state would henceforth be an integral part of all Ukrainian political programs. Reflecting on this, Simon Petliura wrote in exile: "The ideal of Ukrainian statehood cannot be restricted within the narrow confines of federalism, confederation, or autonomy, either with Russia or with any other state."

The crystallization of Ukrainian political thought and the realization that only an independent state can secure all rights of the Ukrainian people represent one aspect of the legacy of the Ukrainian State of 1917-1921. An equally important legacy of this period is the recognition by other states of the legitimacy of the Ukrainian people's right to complete sovereignty.

The initial struggle for the recognition of the right of the Ukrainian people to determine their own destiny was with the Provisional Government. As has been seen, the Tsentralna Rada's demands for recognition of Ukrainian autonomy by the Provisional Government met with hostility. This attitude by the Provisional Government in effect only served to strengthen the resolve of the Rada to press forward with its demands and accelerated the process that led to Ukrainian Independence. The Rada's intransigence on the issue of Ukrainian autonomy and the demands by segments of Ukrainian society for a complete break with Russia forced the Provisional Government not only to accept in principle the right of the Ukrainian people to self-determination, but also to recognize the Tsentralna Rada and the General Secretariat as the exclusive governing bodies of Ukraine. These seemingly insignificant concessions by the Provisional Government in



*Simon Petliura, Head of the Directory
and Commander-in-Chief of the
Ukrainian Army (Holovnyj Otaman).*

fact represented an incredible turnabout in the attitude of the Russian authorities toward the Ukrainian people, if one considers that not so long ago the Ems Ukaze of 1876 declared the Ukrainian language to be non-existent and thus by implication negated the existence of Ukrainians as a separate national entity.

For tactical and propagandistic reasons, the Russian Bolsheviks too, recognized the right of the Ukrainian people to their independence. On 17 December 1917, their Government sent a note to the Tsentralna Rada which reads in part:

We, the Council of Commissars of the Russian People... recognize the Democratic Republic of Ukraine, and acknowledge its right to separate from Russia... The Council of Commissars of the Russian People further recognizes without any limits or conditions, and in all respects, the national rights and independence of the Ukrainian Republic.

Another instance of the Bolshevik regime's recognition of the independence of the Ukrainian Republic is contained in the credentials of Dmitri Manuilsky, investing him as a representative of the Russian Federal Socialist Republic to the Ukrainian Government. Manuilsky's credentials are dated 15 May 1918 and signed among others, by Lenin himself, as Chairman of the Council of the People's Commissars. Lastly, Leon Trotsky, the second most important contemporary Bolshevik leader after Lenin and the representative of the Soviet Russian Government at the Brest-Litovsk Peace Conference, on 10 January 1918 recognized the right of the Tsentralna Rada to participate in the Peace Conference as the legitimate representative of the Ukrainian people.

Even though the Soviet Russian Government had no intention of abiding by their formal acknowledgment of the independence of Ukraine, nevertheless, its recognition of the Ukrainian National Republic was an important element in the process of legitimating the aspirations of the Ukrainian people for independent nationhood. For the first time, the independence of Ukraine and its separation from Russia was recognized by a Russian government.

The most important diplomatic triumph of the newly established Ukrainian National Republic and one that placed Ukraine firmly among the world's family of independent nations was Ukraine's participation in the Brest-Litovsk Peace Conference. The Tsentralna Rada's decision to join in the negotiations at Brest-Litovsk was primarily motivated by the fear that unless it did so, the Soviet Russian delegation would be left to speak on behalf of the Ukrainian nation. Accordingly, the Rada sent its own delegation in January to Brest-Litovsk, composed of Alexander Sevriuk, Mykola Liubynsky, Mykola Levytsky, and Serhiy Ostapenko. On 9 February 1918, the Treaty of Brest-Litovsk between Ukraine and the Central Powers was signed.

The treaty, as Vynnychenko stated, gave Ukraine "the opportunity to strengthen and legalize our statehood on the international plane..."

It meant immediate de jure recognition of the independent state of Ukraine by Germany, Austria-Hungary, Bulgaria, and Turkey, the other signatories of the Treaty of Peace between Ukraine and the Central Powers. In addition by signing a separate peace treaty with the Central Powers at Brest-Litovsk on 3 March 1918, Soviet Russia recognized the independence of Ukraine and agreed to refrain from any attempts to establish a Soviet government in Ukraine.

Unfortunately Ukraine was unable to achieve a de jure recognition from the Western Powers. Unofficially, these powers, especially France and Great Britain, made some friendly gestures toward the Ukrainian Republic, but their official policy was to support the White Russian generals who tried, in vain, to restore the Tsarist Empire. Political expediency rather than negation of the principle of national self-determination prevented France and Great Britain from granting de jure recognition to the Ukrainian Republic. On its part, the Central Rada was both willing and anxious to cooperate with the Western Powers. Only when it concluded that the Allies were unwilling or unable to provide realistic aid to the Ukrainian state in its struggle with the Bolsheviks, did the Rada move toward peace with the Central Powers, incurring, unjustly, the wrath of the Western governments.

Another aspect of the Ukrainian National State of 1917-1920 that is particularly important and gratifying to Ukrainians today is its remarkably democratic character. With the exception of the period of the Hetmanate, Ukrainian leaders sought to create a state and society firmly based on democratic and libertarian values. They sought to build a social and political system of democratic socialism. This was particularly remarkable considering the turbulence of the times — the social and economic chaos, political instability, and military threats from several quarters.

At the onset of the March 1917 Revolution, the leadership of the Ukrainian national movement consisted of the Ukrainian intelligentsia. This was reflected in the initial composition of the Tsentralna Rada whose members at first were mostly teachers, clergymen, and students. In a short time, however, the Rada was transformed into a truly representative body of the entire population of Ukraine. By the summer of 1917, the Tsentralna Rada consisted of some 600 members with 200 peasant delegates, 150 soldier delegates, and 100 worker delegates. By mid-July 1917, the number of delegates in the Rada stood at over 800 members.

In the fall of 1917, the Tsentralna Rada called for the convocation of the Ukrainian Constituent Assembly. The elections of delegates, based on a universal, equal, secret, direct, and proportional system, were interrupted by the Bolshevik invasion of Ukraine. Nevertheless, some 10 million people cast their votes; of these some 8 million voted for Ukrainian nationalist parties that formed the Tsentralna Rada. Of the 250 delegates elected, 190 were Ukrainians, 30 Russians, 20 Jews, and 10 Poles.

The democratic nature of the Ukrainian governments was reaffirmed after the fall of the Hetmanate. The government of the Directory was confirmed by the Congress of Workers and Peasants which met in Kiev on 23 January 1919. The Congress, which in effect acted as a parliamentary assembly, consisted of 400 peasant delegates, 100 worker and artisan delegates, and 50 delegates representing the Ukrainian intelligentsia.

From the very beginning, the Tsentralna Rada made great efforts to be responsive not only to the demands and aspirations of the Ukrainian people, but also to the needs of the non-Ukrainian minorities. The Rada displayed particular concern in regard to the three major nationalities in Ukraine — the Jews, Russians, and Poles. Over 25 percent of the 800 seats in the Tsentralna Rada in July 1917 were held by representatives of the non-Ukrainian nationalities. In January 1918, the Tsentralna Rada passed a law granting national and personal autonomy to minorities in Ukraine. Each minority received the right to elect a representative body to deal with its cultural affairs. Funds were to be appropriated by the national government for this purpose. The extremely liberal policies of the Rada toward national minorities in Ukraine were continued by the government of the Directory. In fact, the rights of the minorities were increased at this time, as the Directory established separate ministries for not only the Jewish, Russian, and Polish minorities, but for a number of other minorities as well.

In the Secretariat of the Tsentralna Rada, three out of the 14 portfolios were allotted to Russian Social Democrats in Ukraine. These were the secretaries for trade and industry, labor, and post and telegraph. Another portfolio in the Secretariat was held by the Secretary for Nationalities, under whom served in turn specifically designated Jewish, Russian, and Polish undersecretaries. Non-Ukrainians held other important positions in the government. Among the most prominent was Arnold Margolin, a Ukrainian Jew, who served as Justice of the Ukrainian General Court under the Rada and the Hetmanate and as a Deputy Foreign Minister under the Directory. M. Rafes, a representative of the Jewish Social Democratic Bund in the Rada, served as the Controller-General. Furthermore, a decision was made by the Rada that all of its administrative orders and decisions were to be published in Ukrainian, Russian, and Yiddish.

Throughout its existence, the Tsentralna Rada acted as a truly representative, democratic body. Whenever the entire Rada was not in session, the Mala Rada (Petit Council), composed of a presidium and over twenty members, held continuous sessions in its stead. The executive body of the Tsentralna Rada, the Secretariat, was elected by the entire Rada. Reflecting the principles proclaimed in the four Universals, the Rada enacted laws that compare favorably with the American Bill of Rights. These included freedom of speech, press, religion, and assembly; freedom to organize unions and to strike; abolition of capital

punishment; amnesty for all political prisoners; broad powers of self rule for local governments; extensive rights for national minorities, including the right to manage their own national and cultural affairs and to use their own languages and dialects; an eight-hour work day; the right of workers to control industry; and the right to own land only to those who work it. The political, social and economic programs of the Ukrainian National Republic were restored by the Directory on 26 December 1918.

In the end, the Ukrainian people were unable to defend and preserve and independent, national, democratic state. The forces opposing this noble undertaking were too powerful. The numerical strength of the nationalist forces was insufficient, and the national consciousness of the masses had not yet fully matured. Ukrainian leaders lacked experience and the necessary political skills and were further hindered by internal conflicts. Perhaps the greatest hurdles, however, were the external factors: the predominance of alien elements in the Ukrainian cities, the overwhelming and hostile military forces in and around Ukraine, and the lack of meaningful support by Western allies.

For the future generations of Ukrainians, however, the rebirth of the Ukrainian State of 1917-1920 represents a monumental achievement. It galvanized the Ukrainian people into a broad-based struggle for their national rights. It raised the question of national rights for the Ukrainian people from the modest request for cultural autonomy to a demand for full national sovereignty. Henceforth, the Ukrainian people would not be satisfied with anything less. Despite the immense odds, the Ukrainian national movement of 1917-1920 demonstrated heroic tenacity, strength, and vitality. Throughout its course, it maintained a thoroughly democratic character, perhaps to its own detriment. Finally, the struggle for Ukrainian nationhood won recognition by other nations in both Eastern and Western Europe. This recognition stands for all time as objective proof of the legitimacy of the Ukrainian people to their own national sovereignty.



ДУМА ПРО ПРОГОЛОШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

*Ой, що в Софійському заграли дзвони, затремтіли,
Не білі голуби-янголи в небі полетіли.
Ой, там збиралися під прапори, під соняшні ще й сині. Віднини
Не буде більше пана у вільній Україні!*

*Ідуть, ідуть з музикою
Під тінню прапорів
Прекрасною, великою
Рікою стиглих нив.*

*Ідуть, ідуть — вітаються
І славлять щасні дні.
Жахтять, переливаються їх душі вогняні.*

*Ой, та виходили попи з Софійської з-за брами
З хрестами, з хорогвами.
У шатах золотих коло Богдана правлять Службу Божу. Як рожу —
Вітай свою, Вкраїно долю, — вітай дівчину гожу.*

*Горять, горять свободою
Вчорашні раби,
Бо вчули: «Встань з природою» —
Звук янгола труби.*

*І встали всі, співаючи
З природою весни,
З природою вітаючи
Чудові дійсні сни.*

*Як засміялося до них та праведнеє сонце:
«Не дурно гріло я — світило у кожнеє віконце».
Як заходилися хмарини ткати скатертини,
Цвітуть та розцвітають небесні бархатини-хвилини!*

*Цвітуть в піснях країночки,
Дзвіночки срібняні.
Душею чорнобривочки
Струнчасто осяйні!*

*То ж матері майбутнії
Стрічають дні ясні!*

*О, хвилі незабутнії!
О, сонце і пісні!*

*Ой, що на Софійському та грали дзвони, замовкали,
Там прапори приймали, до народу промовляли:
«Гей, разом, разом станемо на ворога ми, браття-завзяття!»
Хто зрадить Неньку-Україну, — прокляття тим, прокляття!*

*І суне військо лавою від білих тихих брам,
Із «ЗАПОВІТОМ», «СЛАВОЮ» — весь Київ наче храм.
В нім скапала кров часові, кров мучнів без кінця...
І в нім горять ТАРАСОВІ вкраїнській серця!*

О. Олесь

ОКУПАНТАМ

*Стріляйте, вішайте, катуйте,
Пануйте в селах і містах,
Стократ з собою федеруйте
І розпинайте на хрестах, —*

*Зерно посіяно в негоду,
Кривавим маком розцвіте, —
І прийде воля для народу
І зійде сонце золоте.*



О. Олесь

ЖИВИ, УКРАЇНО...

У СВЯТО НЕЗАЛЕЖНОСТІ І СОБОРНОСТІ

I

*Українське військо, мов з могили, встало
Загриміло в бубни, у сурми заграло,
Розгорнуло прапор соняшно-блакитний,
Прапор України, рідний, заповітний!*

*Вільну Україну не скують кайдани:
В обороні волі наше військо встане
Заревуть гармати, задзвенять шаблі,
Не дадуть в наругу рідної землі.*

*Від дощу, від грому оживе руїна,
Зацвіте квітками вільна Україна,
Творчий дух народу із могили встане,
І здивують всесвіт лицарі-титани.*

II

*Живи, Україно, живи для краси,
Для сили, для правди, для волі!..
Шуми, Україно, як рідні ліси,
Як вітер в широкому полі.*

*До суду тебе не скують ланцюги,
І руки не скрутять ворожі:
Стоять твої вірні сини навкруги
З шаблями в руках на сторожі.*

*Стоять, присягають тобі на шаблях
І жити і вмерти з тобою,
І прапори рідні в кривавих боях
Ніколи не вкрити ганьбою!*

КАРЛ XII НА УКРАЇНІ

Випадково попала мені в руки біографія шведського короля Карла XII, яку написала англійська дослідниця доби цього великого полководця Рангілд Марі Гаттон, професор Лондонського університету, авторка багатьох праць, які стосуються європейської історії періоду від 1660 до 1720 року. Я був певний, що в цій великій праці (понад 600 ст. друку) відведено певне місце зв'язкам Карла XII з тодішнім гетьманом України Іваном Мазепою, бо цього не може замовчати жоден солідний історик. Я був непевний тільки в тому, як авторка насвітлила ті зв'язки, бо деякі західні історики, наслідуючи російських, намагалися представити Мазепу і його визвольну політику в негативному світлі. Прочитавши книгу, я ствердив, що авторка об'єктивно підійшла до союзу Карла з Мазепою, використавши доступні їй джерела, включно з українськими.

Хоч ця книга вийшла друком ще 1969 року, вона мало відома серед нашої читацької публіки, тому я вважаю за відповідне познайомити її з нею, особливо з тією частиною, яка стосується історії України. Це частина IV з підзаголовками «Удари долі», «Боротьба за Україну», «Полтава і Переволочна», а також частина V, «Роки в Туреччині», з підзаголовками «Жаль і подолання жалю» і «Війна в залежності від Порти».

Період історії Європи від 1700 до 1721 відомий під назвою Велика північна війна. На початку того періоду головною європейською потугою була Швеція, яка під проводом свого молодого й хороброго короля Карла XII здобула низку блискучих перемог над анти-шведською коаліцією, до якої входили Данія, Саксонія, Польща і Росія. Головним противником Швеції в той час був російський цар Петро I, який хотів опанувати Прибалтикою, щоб здійснити свою ідею відкриття для Росії вікна в Європу. Хоч Петро зазнав дошкульної поразки в битві із шведами над рікою Нарвою, проте він не відрікся претензій на Прибалтику і тільки чекав нагоди, щоб викинути звідти шведів. Тому Карл вирішив



Гетьман Іван Мазепа

продовжувати кампанію проти Росії, щоб позбутись тієї загрози. Але спочатку він вирішив покінчити із саксонським електором Августом, який одночасно був королем Польщі. Розгромивши Августа, Карл примусив його відректись польського трону в користь Станіслава Лещинського, який став королем Польщі і союзником Швеції у війні проти Росії. Однак позиція Станіслава в Польщі була слабка, бо війська Петра і Августа все ще займали значну частину польської території, а поляки були поділені в своїй лояльності-одні підтримували Августа, другі-Станіслава.

Покінчивши з Августом, Карл вирішив звільнити Прибалтику від російської загрози і в 1707 році вирушив через Польщу проти Росії. Варто тут згадати, що перед тим шведи зайняли були на деякий час Львів, і що Петро і Мазепа прийшли до Галичини, щоб ставити опір шведам. На нараді в Жовкві Петро накреслив плян кампанії проти шведів у Польщі, який передбачав знищення всього, що могли б шведи використати у війні проти Росії. Мазепа тоді був зняряддям у руках Петра, який без пощади використовував Україну для своїх плянів. Хоч Мазепа напевно мріяв про приєднання Галичини і Правобережної України до своєї держави, проте він не міг нічого зробити, бо за згодою Петра ці українські території були в той час частиною Польщі, яку Петро хотів мати на своєму боці. В Жовкві, як подає Історія України Тиктора, козацькі старшини натякали Мазепі, що настала пора порвати з Московщиною і увійти в союз із шведами, бо українські війська в складі Петрової армії кривавляться не за інтереси України. Але Мазепа ще не був готовий до такого кроку, він очікував більш сприятливої нагоди. Після відходу шведів з Галичини Петро відступив до Росії, залишивши в Польщі значну російську армію для стримування походу шведів, а Мазепа — до своєї столиці Батурина. Але українські війська далі кривавились у війні проти шведів.

Посуваючись швидко через мазурські і білоруські ліси і болота, Карл уже в червні 1707 р. дійшов до Могилева. Тут він втратив цілий місяць, чекаючи прибуття з Прибалтики корпусу ген. Левенгаупта, який мав привезти більше гармат, харчі та інші потрібні речі, а також зміцнити шведську армію своїм корпусом силою в 12.500 вояків. Однак Левенгаупт не прибув на час, він мав труднощі дістати потрібну кількість возів і коней, а потім його марш сповільнили безупинні дощі.

Не чекаючи його, Карл пішов далі і в серпні перейшов Дніпро і дійшов до м. Татарськ на кордоні Росії. Тут він зробив важливе рішення іти на Москву не через Смоленськ і Псков, як було заплановано раніше, а через Сіверщину на Калугу і Москву. В Сіверщині на кордоні України Карл плянував провести зиму. Однак росіяни випередили його, зайнявши важливіші міста Сіверщини. Крім того, вони спалювали і нищили все, що могло послужити

шведам (села, зерно, худобу). Карл зрозумів, що цей шлях на Москву буде таким же трудним, як шлях на Смоленськ і Псков, і вирішив провести зиму в Україні, а звідти весною вирушити на Москву через Харків-Тулу.

Ще в Татарську, пише авторка, Карл одержав листа від Мазепи з проханням дати йому допомогу і охорону від росіян, бо цього він не може очікувати від Станіслава, який, як каже авторка, згідно з устним польсько-українським порозумінням, мав дати Мазепі допомогу під час походу Карла на Москву.

Коли саме і як почались зв'язки Мазепи з Карлом, про це немає певних даних. Авторка гадає, що вони почались 1706 р. за посередництвом короля Ліщинського, який інформував Карла про становище всередині Московщини, зокрема про настрої в Україні. Авторка погоджується з українським дослідником доби Мазепи Б. Кентшинським, що перед своєю кампанією проти Росії Карл не мав жодного договору з Мазепою щодо майбутнього України. Він мав зобов'язання тільки перед королем Ліщинським, якого посадив на польський трон. Ліщинський вимагав від Карла обіцянки, що в випадку його перемоги вся Україна буде приєднана до Польщі, але Карл відмовився дати йому таку обіцянку.

Звичайно, в цьому пункті були різкі розходження між Мазепою і Ліщинським, бо Мазепа, як зазначає проф. Гаттон, хотів бути незалежним як від Росії так і від Польщі. Авторка гадає, що Карл усвідомив ці розходження тільки після прибуття на Україну.

Влітку 1708 р., пише авторка, коли шведи наближались до кордону України, Мазепа опинився у дуже важкому становищі. Цар Петро дістав докази про контакти Мазепи з Ліщинським і зажадав від Мазепи прибути до його головної квартири для в'яснення ситуації. Мазепа не сумнівався, зазначає проф. Гаттон, що він міг би заспокоїти Петра, але він хотів відкласти свою візиту до часу, аж в'ясниться дальший хід шведсько-російської війни. Тому він виправдувався, що не може прибути до Петра через важку недугу. Звичайно, це була дипломатична недуга, але цар тоді мав повне довір'я до Мазепи і задовольнився його відповіддю.

Тут варто згадати, що доноси на Мазепу до царя були вже й раніше, але вони виявлялись безпідставні. Тому Петро і цим разом не повірив доносові, що його зробили генеральний суддя Кочубей і полтавський полковник Іскра. Що більше, цар казав їх стратити як клеветників, не знаючи, що їх донос був правдивий. Це свідчить про те, що Мазепа зумів тримати свої зв'язки з Ліщинським і шведами у великій таємниці.

Щоб переконати Петра у своїй лояльності, Мазепа просив його в листах оборонити Україну від шведів і в той час писав секретні листи до Карла з проханням захистити Україну від Росії. Це було особливо тоді, коли війна наближалась до кордону України. Що ці

прохання були «дипломатичні», каже проф. Гаттон, це видно з реакції Мазепи на вістку, що Карл прямує на Україну — реакції, в якій були і констернація і гнів.

Однак Карл серйозно поставивсь до прохання Мазепи і заявив своїм офіцерам, що з огляду на неспроможність Ліщинського допомгти Мазепі, він, Карл, вважає справою честі подати допомогу українському гетьманові.

На думку авторки, на це рішення мав вплив також факт, що головні міста Сіверщини були зайняті росіянами, а провінція була спустошена, і що шведи зазнали в тому районі кількох невдач, які послабили бойовий дух армії. Шведи знали, що Україна ще не спустошена війною і вірили, що там знайдуть усе потрібне для дальшої війни проти Росії. Крім того, вони припускали, що втягнення Мазепи у війну відіграє важливу пропагандну роль. Не без впливу була також прикра для Карла вістка, що корпус Левенгаупта під час свого маршу з Прибалтики був розбитий росіянами біля містечка Лісна і втратив там увесь обоз з гарматами і харчами і кілька тисяч вояків. Пізніше Петро називав бій біля Лісної матір'ю Полтави.

Після з'єднання решток корпусу силою в яких 7.000 вояків з головними шведськими силами Карл вислав листи до Мазепи в Батурин з проханням забезпечити зимові квартири для шведів на Україні. Хоч Мазепа був заскочений новим пляном Карла, проте він, як пише авторка, позитивно відповів на листа. До села Панурівки прибули посланці Мазепи із запевненням, що шведи матитуть де зимувати в Україні і що гетьман буде співпрацювати з ними.

Коли Петрові стало ясно, що шведи ідуть на Україну, він почав стягати туди свої війська і зажадав від Мазепи негайно прибути із своїм військом до головної квартири царя. Одержавши відповідь, що Мазепа не може цього зробити, бо лежить на смертній постелі-звичайно, це була дипломатична недуга-, цар наказав генералові Меншікову іти до Батурина і підготувати вибори нового гетьмана, лояльного до Москви. На вістку про це Мазепа з вірними йому старшинами і 2.000 козаків вирушив з Батурина на зустріч із шведами. Зустріч відбулась у селі Ларинівка 27 або 28 жовтня. Авторка зазначає, що Мазепа справив на Карла і його офіцерів якнайкраще враження-як своєю зовнішністю і поведінкою, так і освітою. Він розмовляв з Карлом латинською мовою.

Авторка не аналізує причини, чому Мазепа привів із собою так мало свого війська, але про це варто сказати кілька слів. Російська пропаганда пояснювала це тим, що Мазепа не мав підтримки серед свого війська і народу, бо, мовляв, тільки три полковники пішли з ним. Але це не вияснює причини. Фактом є, що більшість козацьких військ була тоді в Польщі, куди Мазепа мусів вислати їх з наказу Петра, або перебувала під наглядом російських гарнізонів, які були б унеможливили їх перехід до Мазепи. Крім того,

Мазепа не міг вияснити війську і народові свою визвольну політику, бо мусів провадити її у великій таємниці, внаслідок чого вони не були підготовані до його кроку. Це сприяло російській пропаганді, яка лякала народ, що Мазепа продав Україну люте-ранам-антихристам.

Які ж були умови союзу Мазепа з Карлом? Авторка гадає, що вони не уклала жодної формальної угоди, яка гарантувала б незалежність цілої України, бо Карл хотів мати вільну руку. Здається, зазначає вона, що він мав намір довести до згоди між Мазепою і Ліщинським на таких умовах, що західна Україна (тут мали на увазі Правобережну Україну, не тільки Галичину і Волинь) залишиться під контролею Польщі, а східна Україна стане незалежною державою. Одно є певне, що Карл обіцяв звільнити Україну від російського панування. Мазепа запевнив Карла, що коли Україна буде незалежною державою, то шведи зможуть провадити через її територію вільну торгівлю з Туреччиною і Близьким Сходом, а Карл обіцяв по змозі уникати перетворення України у терен шведсько-російської війни. Звичайно, тієї обіцянки Карл не міг виконати.

Коли Меншіков наблизивсь до Батурина 26 жовтня, оборонці міста під командуванням полковника Чечеля привітали його вогнем з гармат. Він повідомив царя, що Мазепа «зрадив» йому, перейшовши до шведів, і просив про інструкції. Саме тоді (2 листопада) шведи на очах Мазепа форсували річку Десну і, зламавши сильний російський опір, швидко посувались у напрямі Батурина, де були великі запаси зброї і харчів. Меншіков, пише авторка, дістав наказ негайно здобути Батурин. Тепер або ніколи, було сказано в наказі. Меншіков удавався до обіцянок і погроз, а коли це не допомогло, він здобув місто після двогодинного обстрілу. А щоб шведи не могли використати місто для своїх потреб, він наказав спалити його дощенту. Знищення міста, підкреслював цар, буде осторогою для інших «зрадників».

Авторка не згадує, а може й не знала, що Меншіков не тільки спалив Батурин, але також вирізав майже все населення, не пощадивши навіть жінок і дітей. Опис тієї варварської розправи над цивільним населенням знаходимо в поемі Шевченка «Великий Лях».

«Знищення Батурина, пише авторка, було великим ударом для шведів, бо там знищено запаси зброї й амуніції, якими вони надіялись поповнити втрати Левенгаупта. Крім того, це мало нищівний вплив на козацьке населення. Замість того, щоб Мазепа повів за собою до шведського табору цілий український народ, принаймні дипломатично, якщо не мілітарно, прийшло до розколу між тими, які підтримували Мазепу, і тими, які прирекли вірність новому гетьманові (Скоропадському), якого проголосив цар. На Україні почалась громадянська війна, подібна до війни в Польщі між 1702

і 1706 роками. Мрія Мазепи... здобути незалежність України у переговорах з царем, коли той під натиском шведів відступить до Москви, виявилась нездійсненою. З того часу він зв'язав свою долю з Карлом-єдиною надією на здійснення його плянів здобути незалежність України. Він виявився лояльним союзником до останніх днів свого життя і вклав багато грошей і зусиль, щоб підтримати шведську справу».

11 листопада передові частини шведів перейшли через руїни Батурина, з яких ще курився дим, і затримались там до 14 листопада, коли надійшла решта шведського війська. Після того шведи розташувались у селах і містах на південний схід від Батурина, визначених Мазепою, щоб там провести зиму.

Але шведи не відпочивали, а намагались здобути для себе якнайкращі позиції. Між ними і росіянами почались перегони за окремі українські міста. Шведи виграли перегони за Ромни і Гадяч, але росіяни зайняли Полтаву, Веприк та інші міста. Лебедин став головною квартирою Петра. Шведи, щоправда, відбили деякі міста, але при тому зазнали великих втрат, зокрема при облозі Веприка. Війна набирала дедалі жорстокішого характеру. Одні і другі, залишаючи якесь місто чи село, спалювали його дощенту, щоб воно не попало в руки противника, одні і другі грабували населення.

Так минула зима 1708/09 року, яка була незвичайно суворо і дошкулювала особливо шведам. Багато з них загинули від лютих морозів або в ході безупинних сутичок з російськими військами, які не давали їм спокою. Протягом зими шведська армія, яка на початку кампанії в Україні нараховувала 35.000 вояків, втратила яких 10.000 вояків вбитими, пораненими і замерзлими. Перед полтавською битвою вона мала не більше 25.000 вояків.

А сили гетьмана Мазепи не зростали, а навпаки, маліли з кожним місяцем. Головною причиною того була російська пропаганда, яка зручно поєднувала обіцянки різних благ тим, хто покине Мазепу, з погрозами, що прихильників гетьмана чекає те саме, що сталось у Батурині, тобто вогонь і меч чи шибениця. Крім того, російська пропаганда грала на релігійних струнах, мовляв, еретики шведи зневажають православну віру. Ця пропаганда, каже авторка, мала великий вплив на населення України, яке і без того було невдоволене шведськими ревізіціями квартир і харчів. В тій ситуації більшість українських полків пішли разом з гетьманом Скоропадським, якого вибрано з волі Петра, проти шведів і Мазепи. Додаймо, що деякі прямо не могли приєднатись до Мазепи, бо, як сказано вище, були під суворою контролею російської армії.

Кінець-кінцем, після зимових маневрів шведи і козаки Мазепи зайняли позиції на правому березі річки Ворскли від Опішні на півночі до Старих Сенчан на південь від Полтави, а російська армія зайняла позиції на другому березі цієї річки. Сама Полтава була в російських руках і успішно відбивала спроби шведів здобути її.

Гетьман Скоропадський і його війська з наказу Петра зайняли позиції над долишнім Псьолом з метою не пропустити запорожців, коли б вони намагались об'єднатись з Мазепою. На весні 1709 р. їх становище було ще непевне. Поставлені перед дилемою, що їм робити в тій ситуації, запорожці демократичним способом вирішили підтримати Мазепу, не зважаючи на те, що в минулому вони мали різні непорозуміння з гетьманом. Перемогла свідомість того, що Мазепа пішов із шведами не для особистих користей, а для добра України. Російська пропаганда різними обіцянками і погрозами намагалась перешкодити тому, але зазнала невдачі. 29 березня 1709 р. запорожці під проводом свого кошового Кості Гордієнка приєднались до Мазепи і зайняли позиції над р. Ворсклою між Старими Сенчанами і Переволочною, де Ворскла впадає до Дніпра.

Проф. Гаттон так коментує цю подію: «З прибуттям запорожців Карл оформив свій союз з Мазепою і Гордієнком. В письмовій резолюції з 30 березня шведський король зобов'язавсь не укласти миру з царем, поки не буде забезпечено повної незалежності України і Запоріжжя від Росії. Далі він прийняв вимогу уникати конфліктів між шведською армією і місцевим населенням і обіцяв забрати шведські війська з України як тільки дозволить воєнна ситуація.

Про значення цього акту пише далі авторка: «Ці письмові запевнення, які дорівнювали договорів, значно зміцнили позицію Мазепи. Ціла основа взаємин Карла з Мазепою змінилась так, що Мазепа, замість васала, став рівним союзником. Гетьман оцінив це так, що став банкіром Карла і дав йому 60.000 талерів на заплату полкові волохів та на інші видатки, одержавши боржну грамоту від шведів». Авторка зазначає, що бере цю інформацію з книги Кентшинського про Мазепу.

На погляд авторки, цей договір був дуже корисний для шведів, бо відкривав перед ними можливості зв'язку через Запоріжжя з Польщею і Швецією, а також з татарським ханом і турецьким султаном. Крім того, договір давав Швеції можливості торгівлі з Туреччиною через Україну.

В той же час, шведський канцлер Піпер і Мазепа та Гордієнком почали дипломатичні заходи з метою втягнути татарського хана Девлет Герєя і Туреччину у війну про Росії. Хан був уже готовий вислати свою 100.000-ну армію проти Росії, але турецький султан, якому він підлягав, заборонив йому. Це були наслідки російської дипломатії в Константинополі, яка посилювалась на укладену раніше (1700 р.) угоду про перемир'я між обома сторонами.

Втративши надію на допомогу Туреччини, Карл ще надіявся на допомогу від Ліщинського і шведського генерала Крассова, що тоді перебував у Померанії. Однак ні Ліщинський ні Крассов не могли прислати йому допомоги, бо на перешкоді стояли російська війська в Польщі і противники Ліщинського.

В тій ситуації Карл мав на вибір: або укласти мир з Петром,

до чого його намовляли деякі шведські офіцери, або вступити в вирішальний бій з росіянами. Він вибрав це останнє в надії, що навіть менш успішний бій спонукає турків і татар виступити проти Росії. Карл мусів діяти також тому, що харчова ситуація шведів погіршувалась з кожним днем внаслідок постійних російських нападів на джерела їх постачання. 30 червня мав закінчитись козацький піст, значає авторка, після чого можна було очікувати ще гіршої харчової ситуації.

Карлові закидали, пише проф. Гаттон, чому він раніше не вступив у вирішальний бій з Петром, а змарнував цілу весну, очікуючи допомоги із Швеції і Польщі, хоч було ясно, що така допомога не прийде. Оборонці Карла виправдують його зволікання дипломатичною акцією у Константинополі і надією на втягнення Туреччини у війну, як також фактом, що Петро уникав вирішальної битви, а волів дошкулювати шведам постійними рейдами, щоб ослабити їх сили. І дісно шведи зазнали протягом зими і весни значних втрат у людях і зброї.

17 червня значна частина російських військ переправилась через Ворсклу біля Петрівки, щоб прийти з допомогою обложеної шведами Полтави. Того ж дня Карл під час інспекції шведських позицій в Нижніх Млинах на південь від Полтави був поранений кулею з російського табору, яка розтщила кістку в п'яті. Король мусів піддатись операції, після якої в нього з'явилась інфекція і висока температура. Він передав командування фельдмаршалові Реншілдові. З незрозумілих причин той не атакував росіян у Петрівці, внаслідок чого між 19 і 21 червня ціла російська армія перейшла Ворсклу та укріпилась в селі Семенівка. Шведська армія була приведена в бойову готовість, але росіяни все ще уникали бою. 26 червня російська армія підійшла ближче до Полтави та окопалась глибоко на віддалі гарматного пострілу від шведів.

28 червня шведи нарешті пішли в атаку. Але сили були нерівні. Проти російської армії силою в 40.000 вояків і яких 70 гармат шведи мали всього 25.000 вояків, з яких частина з допомогою запорожців облягала Полтаву. З незрозумілих причин 20 шведських гармат стояли в Пушкарівці і не брали участі в бою. До того ж шведи були поділені на два крила, між якими не було зв'язку. Важливим фактором було також те, що російською армією командував сам цар Петро, який був досвідченим полководцем, тоді як хворий Карл не міг ефективно командувати шведами. Його поява на полі бою на носилках справляла на шведів гнітюче враження, і в них з'явились ознаки дефетизму. Даремно він закликав шведів триматись, вони не витримали наступу переважаючих російських сил. Битва закінчилась поразкою шведів і Мазепи. Шведи втратили майже 7.000 вояків убитими і пораненими, 2.760 з них попало в полон. Російські втрати були 1.345 убитих і 3.290 поранених. Авторка не подає українських втрат, але вони напевно були

також значні — тим більше, що полонених козаків Мазепи і запорожців росіяни вшали як зрадників.

Рештки шведської армії, яких 16.000 вояків, відступили до Пушкарівки, де Мазепа і Гордієнко приготували оборонні позиції. Останнім прибув туди Карл, все ще на носилках. Звідси почали вони марш до Переволочної, щоб там переправитись через Дніпро. Вечером 29 червня туди прибули артилерія і вози з усяким добром і грішми, решта війська прибула 30 червня.

Але в Переволочній чекав Карла і Мазепу новий удар. У відплату за перехід запорожців до Мазепи російська армія ще в травні знищила місцеву Січ і цілу запорізьку флотилію, яка могла перевозити за один раз яких 3.000 людей. Єдиним засобом транспорту було кілька рибальських човнів, які знайдено в тій околиці. Тому що цими човнами було неможливо перевезти ціле військо та його майно, і тому що очікувано російської погоні, на спільній нараді вирішено, що в першу чергу мають бути перевезені найважливіші і найбільш загрожені особи. Авторка так передає те рішення:

«Мазепа і Гордієнко та їх найважливіші послідовники в першу чергу мусять бути перевезені в безпечне місце, бо у випадку поразки у бою з росіянами цар трактуватиме їх як бунтарів, і їх чекатимуть тортури і страта. Честь шведів була б заплямлена, коли б вони дозволили, щоб така доля постигла їх союзників. Після того Король з найбільшою по змозі кількістю поранених, з малим штабом офіцерів і сильною охороною перейдуть Дніпро і під проводом Мазепи і Гордієнка поїде короткою дорогою через запорізькі степи до володінь султана, де підготується до зустрічі із своєю армією і до маршу в напрямі Польщі. Як місце зустрічі з армією призначено Очаків над Чорним морем».

Згідно з тим рішенням, Мазепа і Гордієнко та їх найближчі співробітники переправились вечером 30 червня через Дніпро, а вночі рибальські човни перевезли Карла з групою поранених і штабовців. Карл лежав у кареті, яку покладено на два рибальські човни. Решта шведів з охорони короля перепливли через Дніпро, тримаючись кінських грив і хвостів. Їх провадили запорожці, які добре знали Дніпро. Перевезено також дві бочки золота і кілька скринь дорогоцінностей, які належали Мазепі.

Решта шведів і козаків мала переправитись через Ворсклу, відбиваючи росіян, коли б вони намагались перешкодити, і прямувати на південь до Очакова на зустріч з королем і Мазепою.

Досвітком 1 липня валка карет і возів під охороною 900 шведів і яких 2.000 козаків почала подорож на південь через запорізькі степи, залишивши на другому боці Дніпра решту шведів і 5.000-6.000 козаків Мазепи і запорожців Гордієнка.

Ранком того ж дня на горбку над Ворсколю з'явилося 6.000 росіян і яких 2.000 козаків Скоропадського під командуванням

Меншікова. До шведського табору вислано трубача з пропозицією, щоб шведи прислали свого представника на переговори в справі капітуляції. Командувач шведів Левенгаупт відбув нараду із своїми офіцерами і провів опитування вояків, щоб почути їх думку що далі робити. На нараді офіцерів він затаїв наказ Карла перейти Ворсклу та іти на зустріч з королем в Очакові, а коли б росіяни перешкоджали, дати їм бій. Він думав, що район Переволочної непридатний для бою, і цей погляд поділяла також більшість його офіцерів. З опитуваних підофіцерів і вояків, яких 6.000 висловили готовість битись, якщо таке буде рішення командування, інші схилились до капітуляції. Остаточне рішення належало Левенгауптові, і він вирішив капітулювати, вважаючи ситуацію безнадійною. До Меншікова вислано ген. Кройца, щоб він договоривсь про умови капітуляції. О годині 11, 1161 шведський офіцер і 13.138 підофіцерів і вояків склали зброю і пішли в полон. Перед тим виконано наказ короля затопити в Дніпрі всі документи польової канцелярії, брак яких, як зазначає авторка, не дав змоги докладніше дослідити шведську кампанію в Україні.

В умовах капітуляції не було мови про козаків Мазепи і запорожців, яких Меншіков вважав не вояками ворожої армії, а зрадниками. Про їх долю авторка пише: «Багато з них втекли, але багатьох зловлено, і шведи, які бачили їх змасакровані тіла на російських шибеницях, відчували, що вони нечесно повелись із своїми побратимами зброї. А свою власну капітуляцію вдчували деякі, мабуть майже всі, як ганьбу».

Тим часом Мазепа відправив Карла з його охороною і групою запорозьких провідників наперед, а сам залишивсь позаду, чекаючи решти шведів і козаків, які переправились через Дніпро пізніше. Коли вони прибули, він поділив їх на малі підрозділи, і кожний пішов іншим шляхом. Метою цього маневру було спантеличити російську погоню, якої очікувано, щоб вона не виявила легко головного шляху відступу. Мазепа в той час був хворий і, як Карл, прикутий до карети.

Під вечір Мазепа із своїм оточенням наздигнав Карла, і вони їхали вже разом. Сповідьняли їх їзду вози з українським скарбом, але без нього, як зазначає авторка, ціла експедиція була б неможлива. Тому його охороняв сильний відділ шведів.

Авторка розповідає, як запорожці помагали шведам під час тієї мандрівки степом. Вони не тільки показували шведам дорогу, яку знали дуже добре, але також учили їх, як голими руками ловити заяців і птиць, як розпалювати вогонь з мішанки сухого кінського гною і трави, як приготувляти для їжі сире кінське м'ясо, тримаючи його під сідлом, тощо.

Четвертого дня мандрівки досягнуто кордону між запорізькими і татарськими землями на річці Інгул. Хоч татари підлягали турецькому султанові, який погодивсь прийняти Карла і Мазепу,



Мазепа і Карл XII на Дністрі (мал. з 1880 р.)

Картина шведського маляра Густава Цедерстрема

шведи і запорожці не почувались безпечно на їх території після того, як один з їх підрозділів був захопленим там росіянами.

7 липня Карл і Мазепа досягли річки Бог і думали, що росіяни не посміють гнатись за ними на турецьку територію. Але вони помилялись. Поки йшли переговори і торги з місцевим турецьким пашою про транспорт, які тривали два дні, і поки була закінчена переправа через Бог, на березі з'явилося 6.000 росіян. Карл і Мазепа були вже на другому боці річки, але кілька тисяч шведів і козаків уже не мали змоги переправитись. Авторка так описує те, що сталося:

«Ті, що вже були на другому березі річки в безпечному місці, з великим болем спостерігали ту безнадійні боротьбу. Шведській половині комбатантів запропоновано помилювання, яке вони прийняли. Запорожці, які знали, що їм не буде пощади, або загинули в бою в імпровізованих окопах, або були вирізані. Карл мусів бути свідком різниці в трактуванні його вояків і його союзників. Хоч він не передав козаків на ласку росіян свідомим рішенням, проте йому було боляче примиритись із своїм безсиллям рятувати людей, які покладали надію на його військову силу й охорону».

З Очакова Карл і Мазепа вислали листи до татарського хана з проханням прийняти під свою опіку шведів і козаків, коли вони придуть з Переволочної. Вони ще не знали про трагічний кінець у Переволочній.

З політичних міркувань турецький султан Ахмет III не хотів мати Карла і Мазепу в Очакові. Незабаром туди прибув представник султана Юсуф Паша і запропонував їм переїхати до Бендер. Ця пропозиція не подобалась ні українському гетьманові, ні шведському королеві, пише авторка, бо вони не хотіли бути так далеко від Очакова, де вони мали зустрітись із своїми військами.

«Козаки були стурбовані тим запрошенням, пише проф. Гаттон, бо Бендери були в Бесарабії, далеко від їх батьківщини, в протилежному напрямі від того, куди вони надіялись іти. Вони знали татарського хана, з яким уже здавна переговорювали; Юсуф Паша і султан були для них невідомі фактори. Вночі з 11 на 12 липня запорожці мало не збунтувались, і Мазепа і Карл мусли грати на різних струнах, щоб затримати їх при шведах і спонукати до переїзду до Бендер».

Турецький султан надав Карлові і Мазепі політичний притулок, згідно із засадами іслянської релігії. Він також відмовивсь видати Карла і Мазепу Петрові, але не хотів укласти союзний договір з ними і піти війною проти Петра. Саме тоді він провадив переговори з Петром у справі продовження перемир'я з 1700 р. і вживав Карла і Мазепу як знаряддя у своїй дипломатичній грі.

Вістка про капітуляцію шведів у Переволочній, яку Карл одержав у Бендерах, була для нього болочим ударом, від якого він ніколи не очунав. Це видно з його листів до сестри та інших осіб, в яких він називав свою невдачу грою долі. Він обвинувачував Левенгаупта у дефетизмі і боягузстві, в запламненні шведської честі у Переволочній, і відмовивсь обміняти його за когось з російських полонених. Свою вину він бачив у тому, що не поінформував своїх офіцерів про наказ, даний Левенгауптові.

В серпні Карл вийшов з Бендер і отаборивсь на другому боці Дністра. З тим моментом скінчились його фізичні контакти з Мазепою, який лежав хворий в одному домі в Бендерах під опікою сестри-жалібниці. Але співпраця і довір'я між ними залишились, пише авторка. Карл з обуренням відкинув пропозицію Петра звільнити з полону канцлера Піпера, якщо Мазепу буде видано йому на «сприведливий суд». А Мазепа віддав своїх козаків, які отаборились у Варниці, в розпорядження Карла для патрульних військових акцій у Польщі. Співпраця між шведами і козаками продовжувалась також після смерті Мазепи 22 вересня 1709 р., за нового гетьмана Орлика, хоч відносини між обома сторонами дещо охололи через те, що Карл підтримував небожа Мазепи Войнаровського в його суперечці з козацькою старшиною за скарб Мазепи.

Ця суперечка виникла була ще за життя Мазепи, коли той скарб лежав у будинку хворого гетьмана. Згідно з козацьким звичаєм, коли вмирав гетьман, його майно переходило в руки його наслідника. Але Войнаровський, який не мав гетьманських амбіцій, вважав себе спадкоємцем усього золота і дорогоцінностей, приве-

зених його дядьком до Туреччини. А козацька старшина хотіла взяти той скарб під свою контролю. В ту суперечку втрутивсь Карл і дозволив Войнарьському тримати скарб під своєю опікою. Можливо, пише авторка, що Карл керувався надією, що Войнарьський буде так само щедро позичати йому гроші, як це робив Мазепа. А може він зробив так тому, що не мав довір'я до козацької старшини, яка незабаром після прибуття до Бендер переїхала до міста Ясси, відокремившись від Мазепи і Гордієнка, як також від рядових козаків і запорожців. Можливо, що після полтавської битви на козацьку старшину справила велике враження сила царя Петра, і вона — ця старшина — хотіла якось показати, що вона вже не є тісно зв'язана з Карлом. Хоч би як там було, є дані про те, зазначає авторка, що козацька старшина не погоджувалась з політикою гетьмана протягом останніх місяців його життя, і що гетьман одного разу в присутності Гордієнка обвинувачував її в дефетизмі і плянах замиритись із царем за посередництвом молдавського господаря Кантеміра. Після того Карл мав підозріння щодо дальших плянів козацької старшини і тому підтримав Войнарьського.

Остаточню ту суперечку вирішив сам Мазепа у своєму заповіті, залишивши Войнарьському гроші, позичені шведам, а решту козацького скарбу — новому гетьманові, яким став Пилип Орлик.

Похорон Мазепи відбувся 25 вересня 1709 р. з участю Карла, який тоді вже почав ходити на милицях і їздити на коні.

Раніше Карл вислав кілька сот шведів і загін козаків під командуванням ген. Гілленкрока до Молдавії перевірити, чи можна буде перейти звідти до Польщі та увійти в контакт з ген. Крассовим і польським королем Станіславом. Однак росіяни захопили цей загін у Чернівцях (сьогодні головне місто Буковини) через зраду молдавського господаря, який дозволив російському війську увійти на турецьку територію. Яка доля зсутріла захоплених козаків, можна собі уявити.

Після смерті Мазепи цар Петро погодивсь відновити перемир'я з Туреччиною з 1700 року. Але воно тривало коротко. 1710 р. Туреччина оголосила війну Росії. Тоді як татари з участю незначних частин козаків Орлика і поляків провадили успішні операції в районі Азова, головна турецька армія під командування Великого Везіра увійшла до Молдавії і над річкою Прутом оточила російську армію Петра силою в 50.000 вояків. Даремно намагавсь Петро вирватись з того кільця, усі шляхи відступу до Польщі і на Україну були в руках сильних з'єднань турецько-татарсько-козацької кінноти. В тій ситуації Петро запропонував переговори про мир.

Турецька армія, яка разом з татарськими, козацькими, шведськими і польськими з'єднаннями нараховувала 100.000 вояків, могла легко захопити в полон цілу російську армію разом з Петром і підиктувати Росії тверді умови миру. Однак Великий Везір, очаро-

ваний щедрими дарунками Петра, відпустив російську армію, задовольнившись, як каже авторка, смішно легкими умовами миру. Цар зобов'язавсь віддати туркам Азов і знищити російські прикордонні фортеці, збудовані після 1700 року. Цар обіцяв також не перешкоджати поверненню Карла до Швеції.

Прутська кампанія була ідеєю Карла, який вірив, що вона примусить Петра відтягнути свої війська з Польщі, а це дозволить шведському експедиційному корпусові дістатись через Польщу до Бендер для дальшої боротьби з Росією. Він надіявся також, що Петро відтягне деякі сили на азовський фронт, а це дасть змогу Станіславу з'єднатись із шведами.

Але ці надії не виправдились. Не маючи армії, Карл не міг вплинути на політику Туреччини. Як уже згадано, Туреччина відмовилась укласти союзний договір з ним, а вживала його тільки як знаряддя в дипломатичній грі з Петром.

На вістку про переговори між турками і Петром, Карл прибув до турецького табору, щоб перешкодити укладенню миру або принаймні домогтись твердих умов миру, корисних для нього та його козацького союзника. Але він прибув туди вже після підписання договору. Він протестував проти договору, і переконував турків відновити війну з Петром, але без успіху. Він нагадував туркам недавню обіцянку султана не укласти миру з Петром, не взявши до уваги інтересів Карла, але турки тлумачили ту обіцянку як тільки забезпечення йому повернення до Швеції.

Незабагом після того Карл вернувся до Швеції і почав збирати нове військо для кампанії проти анти-шведської коаліції, яку відновив Петро після Полтави. Члени королівської ради, розчаровані полтавською невдачею, пропонували Карлові замиритись з Августом, але він відмовивсь. Він переконував їх, каже авторка, що було б нечесно з його боку забути його договірні зобов'язання перед поляками і українцями; що Орлик має повне право очікувати від нього виконання його угоди з покійним гетьманом Мазепою.

Карл плянував нову кампанію проти Росії з метою анулювати наслідки полтавської битви, але під час воєнної кампанії в Норвегії був поранений смертельно в нез'ясованих ближче обставинах.

З його смертю розвіялись надії Орлика на допомогу Швеції у здобутті незалежності України.

Д. К.

CATHERINE II AND THE ISSUE OF UKRAINIAN AUTONOMY

When Catherine II ascended the imperial Russian throne in 1762, her dominions included not only centrally administered areas but also such distinct, traditionally self-governing territories as Livonia, Estland, and "Little Russia" or the Ukrainian Hetmanate. The Hetmanate's special status stemmed from a political arrangement made in 1654 at Pereiaslav by Hetman Bohdan Khmel'nyts'kyi with the Muscovite tsar, whereby, in return for military assistance and guarantees of autonomy, Khmel'nyts'kyi and the Ukrainian Cossacks recognized the tsar's sovereignty. At that time, Khmel'nyts'kyi controlled most of Ukraine, but subsequently the Right-Bank Ukraine (west of the Dnieper River) was retaken by Poland, and only the Hetmanate or Left-Bank Ukraine (east of the Dnieper) remained under the tsar's rule on the basis of the Treaty of Pereiaslav. The territory of the Hetmanate corresponds to a relatively small area of presentday Ukraine — the Kiev (in part), Poltava, and Chernihiv oblasts. But in eighteenth-century terms, it represented a major autonomous area containing over a million male inhabitants.

Although the pattern of governmental centralization and administrative uniformity was a deeply-rooted Russian tradition, it was rarely so clearly articulated and pursued as during the reign of Catherine II. However, it is not widely known that Catherine's policy was formed as the result of the interplay of two factors: her clash with Ukrainian autonomy in the early part of her reign, and her views on government, finances, and economy.

That Catherine clashed with Ukrainian autonomy so early in her reign is somewhat surprising. Catherine was, after all, consolidating her power after the palace revolt and was on very good terms with Ukraine's last hetman, Kyrlo Rozumovs'kyi. To some extent, the clash was the result of the Hetman's role in court politics. A few words are therefore necessary about the Hetman.

Kyrlo Rozumovs'kyi, in contrast to his predecessors, originated from rank-and-file Cossacks and not from an officer family. He had owed his election as hetman to his brother's morganatic marriage with

Dr. Kohut has taught history at Harvard University, Michigan State University, and the University of Pennsylvania. He has been a long-time associate of Harvard's Ukrainian Research Institute. His book, *Russian Centralism and Ukrainian Autonomy: Imperial Absorption of the Hetmanate, 1760s — 1830s*, has just been published by Harvard University Press.

Empress Elizabeth. K. Rozumovs'kyi's formative years were spent at the St. Petersburg court and in Western Europe. He was the first Ukrainian hetman to hold, simultaneously with his hetmancy, imperial offices — president of the Academy of Sciences and commander of the Izmailovskii military regiment.

The Hetman played an important role in the coup that placed Catherine on the imperial throne. It was Hetman Rozumovs'kyi who commanded the Izmailovskii regiment which provided the military basis for the successful coup. It was the Hetman who remained at Catherine's side during the actual revolt. And it was the Hetman who as president of the Academy of Sciences utilized its press for the immediate publication of Catherine's manifesto — a manifesto drafted by the Hetman's aide, G. N. Teplov.

Having participated on the victorious side of the revolt, K. Rozumovs'kyi reaped rewards in status, wealth and power. On the day of the coup, June 28, 1762, Catherine appointed him Senator. A few days later, on July 3, he was named Catherine's adjutant-general. In that capacity the Hetman took command of all the infantry troops in the vicinity of the imperial capital, St. Petersburg. Catherine granted him large estates in the Hetmanate, a pension of 5,000 rubles annually, and permitted him frequent drafts on the state treasury. More importantly, K. Rozumovs'kyi began participating on the highest levels in affairs of state. In addition to his Senatorial duties, he was also a member of a commission dealing with the status of the nobility, and chairman of a commission for the reorganization of the Russian military structure. The Hetman was even entrusted by Catherine with a secret investigation of the Khrushchev and Gur'ev affair — an alleged plot against the Empress. Clearly, the Hetman was emerging as one of the leading figures in the Empire.

Courtiers, nevertheless, always risk competition from powerful rivals. Soon after the coup, Catherine pardoned and reinstated into the inner circles of government the Hetman's most inveterate enemy, Count A. P. Bestuzhev-Riumin. Rozumovs'kyi's position at court was jeopardized by his repeated clashes with G. G. Orlov, Catherine's current lover. Gradually there emerged two major court factions: one led by Rozumovs'kyi's friend, N. I. Panin, and the other by his enemy A. P. Bestuzhev-Riumin. Rozumovs'kyi's support for Panin was reinforced on the one hand by Orlov's alliance with Bestuzhev-Riumin and on the other by the close relationship between Panin and G. Teplov, the Hetman's former tutor, client, and friend.

At the height of the factional struggle, the Hetman asked Catherine for permission to leave Moscow and return to the Hetmanate. His reasons were twofold: Rozumovs'kyi was greatly annoyed by the presence at court of his two enemies who stood high in the Empress' favor and the Hetman was eager to resume a number of reforms in the Hetmanate which had been interrupted by the death of Elizabeth. Catherine

readily granted Rozumovs'kyi a two-year leave of absence from the court beginning with the summer of 1763.

In Hlukhiv, the Hetman's capital, Rozumovs'kyi called a General Council attended by representatives from all areas of the Hetmanate, the Cossack administration, and the nobility (*shliakhta*). The Council formulated a number of judicial reforms which were quickly promulgated by the Hetman's decree. In addition to judicial matters, the Council discussed the problem of Ukrainian autonomy and drafted a petition to be given to the Empress. Originating from the "Hetman, shliakhta, Little Russian army and people," the petition contained the most autonomist views publicly expressed since the time of Mazepa. In the petition's introduction, Hetman Rozumovs'kyi gave the official Ukrainian interpretation of the Treaty of Pereiaslav. According to the Hetman, his predecessor, Bohdan Khmel'nyts'kyi, accepted the protection of the Russian tsar because of their common Orthodox faith. This was done, however, on the basis of treaties which were reaffirmed whenever a new tsar or hetman assumed office. The petitioners (including the Hetman) proposed to renew the custom of confirming the Statutes of Bohdan Khmel'nyts'kyi by the tsar at the election of each hetman. The petitioners also sought a guarantee of an immediate election of another hetman in case of Rozumovs'kyi's death. They cited previous interregnums in the Hetmanate as detrimental to the country's welfare and as a violation of Ukrainian rights. They also requested approval for establishing a Rada or *Sejm*, as the Hetmanate's permanent legislative body, without, however, specifying its functions or its constitutional relationship to the office of hetman.

The economic program of the Hlukhiv Council was also autonomist, if not separatist. The petitioners sought the abolition of state licensed monopolies and were particularly incensed by a Petrine decree permitting trade with foreign countries only through Russian ports. Many Ukrainian merchants who traditionally utilized direct land routes had been forced to redirect their trade to Baltic ports. Since this proved to be quite costly, Ukrainian commercial interests urged the reestablishment of direct land trade routes from the Hetmanate to Europe and the Ottoman Empire. Consequently, they called for the abolition of the imperial border tariffs and the reintroduction of the Hetmanate's import and export tax (abolished in 1754). Internal tariffs were not to be restored, but institutions that once derived their income from internal tariffs were to be compensated from the Hetmanate's import-export tax revenues. Finally, Jews — although not permitted to cross the frontier into Russia — were to be allowed to trade in the Hetmanate.

If this economic program had been implemented, the same tariffs would have been applied for trade between the Hetmanate and Russia as between the Hetmanate and foreign countries — Poland-Lithuania, Crimea, and the Ottoman Empire. Moreover, Ukrainian merchants

would have had the right to trade anywhere in the world without regard to imperial state monopolies, official trade routes, or tariffs.

In other ways too, the petition reflected an anti-Russian stance. Basing themselves on the Petrine guarantee that "not a penny would be collected" from the Hetmanate, the petitioners wanted to abolish the taxes supporting Russian troops. They further proposed the creation of a joint Ukrainian-Russian Commission to investigate and adjudicate complaints against Russians stationed in the Hetmanate. Russian troops, therefore, were considered as allied but foreign troops who were not to be financed by the Ukrainian populace and whose actions were to be examined by the joint Commission. In fact, the Ukrainian elite so feared foreign penetration that it requested a limitation of the rights of non-Ukrainians to own estates in the Hetmanate, unless especially rewarded by the Empress or approved by the hetman and the Ukrainian elite.

In sum, the Hlukhiv Council considered the Hetmanate as a separate land, with its own borders, its own head-of-state, its own government, and its own economic policy. It was connected to the Russian Empire in a special way, through a common monarch, the Russian tsar. But even this "submission" was based on treaties periodically renewed between the Ukrainian hetman and the Russian tsar.

In the midst of the reforms, the Hetman received news of a change in court. His enemy Bestuzhev-Riumin was in disfavor and his friend N. Panin had emerged victorious. Believing that this was a propitious moment for a political move, Rozumovs'kyi launched his boldest project, an attempt to make the office of hetman hereditary. But the Hetman badly miscalculated his position. Because of the strong tradition of an elected hetmancy, opposition developed in his homeland. Moreover, even prior to the Hlukhiv petition and the project for a hereditary hetmancy, the imperial authorities launched a very unfavorable review of the Hetman's rule in the Ukraine. Instead of receiving support at court, the Hetman was recalled to St. Petersburg, forced to resign, and the office of hetman was abolished.

The abolition of the hetman was only one aspect of Catherine's overall policy towards regional autonomy. In February 1764, at the very time she forced Rozumovs'kyi's resignation as hetman, she made it clear in a letter to the newly appointed procurator-general, Prince Viazemskii that administrative centralization and russification should serve as guiding principles throughout the Western borderlands.

Little Russia, Livonia, and Finland (Karelia) are provinces which are governed by confirmed privileges and it would be improper to violate them by abolishing them all at once. However, to call them foreign and to deal with them on that basis is more than a mistake; it would be sheer stupidity. These provinces as well as Smolensk should be Russified in the easiest way possible, so that they should

cease looking like wolves in the forest. The approach is easy if wise men are chosen as governors of the provinces. When the hetmans are gone from Little Russia every effort should be made to eradicate from memory the period and the hetmans, let alone promote anyone to that office.

This policy decision was undoubtedly precipitated by the Ukrainian autonomist demands. Up to this time, Catherine showed no special interest in the problem of autonomy. When the question of a Ukrainian judicial re-organization was raised she routinely approved it, recognizing that this was "in accordance with Little Russian rights." As late as September 23, 1763, in response to a petition from Estland and Livonia, Catherine again confirmed their traditional rights. But by February, 1764, the events in Hlukhiv and the hereditary hetmancy project unquestionably stimulated Catherine to take a firmly negative view of regional autonomy.

While Catherine's policy may have been sparked by Ukrainian autonomist sentiments, it also reflected her views on the role of government and imperial reforms. Without going into specifics, one can state that Catherine's ultimate goal was the creation of a unitary state. Since, for Catherine, the principles of government were based on reason or on universal precepts, the same laws and institutions should serve her subjects equally well whether they lived in Moscow, Siberia, or the Hetmanate. National differences, although recognized, were not considered significant. According to Marc Raeff, "the government's goal was a uniform pattern of administration throughout the Empire, a uniformity which, it was believed, required a single way of life, but not necessarily one language, one religion, or even a single culture on the part of all subjects of the emperor." In this respect, Catherine — like her younger contemporary, Joseph II — counterposed the new rational order against ancient "feudal" privileges of separate historical regions. To Catherine, these were antediluvian relics which could only block rational development.

Thus, the Ukrainian autonomist sentiments, and the continued existence of an autonomous Hetmanate ran counter to Catherine's general views and plans. While Catherine aspired to eliminate separate historical regions, the Ukrainians wanted to reconstruct a virtually separate state. While Catherine wished to break down economic barriers, the Hlukhiv Council wanted to re-establish a tariff border between Russia and the Hetmanate and attempted to have foreigners excluded. And while Catherine sought new revenues, the Hlukhiv Council objected to providing any funds for the imperial treasury, even the traditional taxes in support of Russian troops stationed in the Hetmanate.

The abolition of autonomy occurred in stages. Catherine believed in gradualism — that it would be "improper to violate the privileges

by abolishing them all at once." Secondly, until the enactment of the Provincial Reform of 1775, Catherine, herself, did not have a model or master plan for administering the Empire. Subsequent to 1775, the new provincial administration was introduced everywhere including the Baltic, the Ukraine as well as territories newly acquired by the partitions of Poland and the conquest of Crimea. Catherine's drive for uniformity was so great that she introduced the reform into Siberia, despite the fact that Siberia lacked a local nobility who played a vital role in the new administrative system. Catherine created the unitary, well-integrated Empire and, therefore, was instrumental in shaping basic attitudes and structures which would make it difficult to cope with the nationality problem in the nineteenth century.

As far as Ukraine is concerned, Catherine not only abolished the autonomy of the Hetmanate but also destroyed the Zaporozhian Sich. For over three centuries the Zaporozhian Cossacks protected the Ukrainian hinterland from Tatar raids. Moreover, the territories of the Zaporozhians served as refuge for runaway peasants, and, thus, prevented the complete enserfment of the peasants of the Hetmanate. As Russia defeated the Turks in 1775, a victory achieved with the help of the Zaporozhians, the Zaporozhian Cossacks were no longer needed as a buffer against the Tatars. So Catherine had the Sich destroyed and the area settled by foreign colonists. But the Zaporozhian Sich was remembered fondly by the Ukrainian people. For them it served as the symbol of freedom.

Catherine's policies seemed successful. Ukrainian autonomy had been destroyed. Not only were the institutions of the Hetmanate replaced by imperial ones, but much of Ukrainian society was assimilated and Russified. A basic polarization resulted: the town, with its ethnically mixed population and numerous officials became Russified, while the countryside, inhabited by Cossacks, peasants, and nobles, remained, on the whole, Ukrainian. Later even many of the provincial nobles became Russified and the Cossacks were merged into the peasantry. Being Ukrainian was virtually synonymous with being a peasant. Except for purposes of taxation and the draft, and as fomentors of social unrest, the peasants were considered of little consequence to the Empire. Yet, they retained their language, customs and traditions which became the focus of the national movement. Neither Catherine nor the imperial government could have foreseen that the unitary, well-integrated Empire would soon be confronted by "the revolution of national consciousness."

Once under way, the Ukrainian national movement drew much of its inspiration from the legacy of the Hetmanate. Its poets and writers took the civic and patriotic political literature of the Hetmanate and infused it with a new romantic and nationalist message. The Cossack chronicles and the historical works of the nobility formed the basis for the later development of a national history and a national myth. The

nobility's experimentation with a vernacular Ukrainian literature eventually blossomed into a national literature. Moreover, the Hetmanate served as an example of self-rule. Thus, the Hetmanate and the memory its traditions provided a major link between Cossack and modern Ukraine.

Грицько Чупринка

РІДНИЙ КРАЙ

*Розкішний степ... Убогі села...
Це ти, мій краю чарівний?
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний.*

*Як часто я в своїх надіях
З тобою, краю мій, живу,
Бо вірю я — не тільки в мріях —
Ти будеш вільним наяву!*

*Твої сини на всі дороги
Старцями вбогими пішли;
Давно чумацькі круторогі
Вони попродали воли.*

*Давно степи мої широкі
Вони задармо оддали,
Гаї ж розкішні і високі
Другії власники звели.*

*А все ж надійним вільним жаром
Твої сини вже розпеклись;
О, краю! Може незабаром
Ти будеш вільним, як колись.*

А.Д. МАРГОЛІН — ПРИКЛАД ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ЄВРЕЇВ



*Д-р. Арнольд Д. Марголін,
у молодому віці з дружиною.*

Зусилля Єврейсько-українського товариства в Ізраїлі поліпшити відносини між обома народами нагадують живо піонерську діяльність у цьому напрямі, яку невтомно провадив раніше визначний українсько-єврейський діяч д-р. Арнольд Давидович Марголін. В надії, що згадка про нього підтримає морально членів цього товариства в їх нелегкій праці і послужить добрим прикладом для інших українських євреїв, я хочу розповісти дещо про життя і діяльність д-ра Марголіна на основі наших розмов в 1956 році, перед його трагічною смертю, та його друкованих праць.

Арнольд Д. Марголін народився 1877 року в Києві в родині заможного єврейського промисловця, який контролював значну частину пароплавного руху

на Дніпрі і помагав модернізувати тодішній Київ. Закінчивши гімназію, а потім юридичний факультет Київського університету, д-р. Марголін відкрив у Києві адвокатську практику і спеціалізувався у ділянці кримінального права. Він був добрим оборонцем своїх клієнтів і виграв справу за справою. Особливий розголос здобув собі у відомому процесі Бейліса, в якому прокурор обвинувачував того єврея у вбивстві християнського хлопця для ритуальних цілей. Цю справу спрепарували російські чорносотенці з метою викликати нові погроми євреїв. Др. Марголін та його колеги зібрали переконливі докази, що християнський хлопець був убитий не Бейлісом, а професійними злодіями з християнського середовища, які підозрювали того хлопця в доносах на них до поліції. Лава присяжних, яка складалась переважно з українських селян, вислухавши переконливі аргументи оборонців, звільнила підсудного. За те чорносотенці погрожували родині Марголіна і постарались про позбавлення його права виступати в суді. Др. Марголін був примушений переїхати на якийсь час до Петербурга.

В ті часи др. Марголін був головою Єврейського територіального товариства в російській імперії і брав живу участь у житті єврейської меншости. Культурно і політично він був більш пов'язаний з росіянами ніж з українцями, хоч серед цих останніх мав чимало друзів.

Перелім в його думках стався під час революції в Росії 1917 року під впливом українського політичного руху, який в умовах свободи розвинувся швидко з великою силою. В розмові зі мною др. Марголін так пояснив той перелім:

«До українського руху пристав я 1918 року. Раніше я належав до російської партії народних соціалістів. У виборах до все-російських Установчих зборів, які відбувались також на Україні, російські народні соціалісти ішли одним фронтом з українськими соціалістами-федералістами, до яких і я згодом приєднався. Тоді я переконався у правді і глибині українського руху, перебуваючи з доручення моєї партії на Чернігівщині і Київщині. Так, наприклад, на Чернігівщині українські есери зуміли провести аж 9 своїх депутатів, а росіяни — тільки одного. Большевики, при всій своїй демагогії, зуміли провести тільки чотирьох своїх депутатів, за яких голосували переважно збаламучені ними солдати, що втікли з фронту. Це були дійсно демократичні вибори, тому їх наслідки дуже важливі для оцінки тодішніх настроїв на Україні. Ці вибори показують, що ані большевики ані інші російські партії не мали тоді підтримки українського народу, який бажав сам стати ковалем своєї долі. В світлі цих даних стає ясно, що Україна могла опинитись під большевицьким режимом тільки внаслідок втручання чужої збройної сили — російських большевиків, — що дійсно і сталося».

До українського руху привели Марголіна також його моральні принципи і прихильність до українського народу, серед якого він жив. Як щирий демократ, він вірив, що поневолені народи мають право на самовизначення, і що український народ не може бути винятком, позбавленим цього права. В цьому погляді він розійшовся з російськими соціалістами і псевдодемократами, які, подібно як монархісти, заперечували це право українського народу. Він вірив далі, що, як уродженець України, він не може бути байдужим до боротьби українського народу за свою свободу і державність, а має обов'язок допомогти йому в тій боротьбі. Свою тодішню позицію в цьому питанні з'ясував він пізніше в Америці у своїй праці англійською мовою «Росія, Україна і Америка», яку видав Колумбійський університет в 1946 р. Там на ст. 29 читаємо: «Я був того погляду, що, як уродженець України, я повинен взяти участь у конструктивній праці, яка йшла вже від квітня 1917 р. під керівництвом Української Центральної Ради».

Приставши до українського руху, др. Марголін цілком присвятив себе праці для молодой Української Народної Республіки.

Центральна Рада, оцінюючи його відданість українській справі і його юридичну освіту, призначила його членом Генерального Суду (пізніше з титулом сенатора). В уряді Володимира Чеховського за Директорії др. Марголін був заступником міністра закордонних справ. В той час він був членом української делегації, яка вела переговори з французьким командуванням в Одесі в справі військової допомоги для УНРеспубліки. На жаль, Франція і ще більше Англія підтримували царського генерала Денікіна, який хотів відновити царську імперію і заперечував право України на самовизначення.

Далі бачимо д-ра Марголіна в Парижі в складі української дипломатичної місії, яка переконувала представників держав Антанти на мирній конференції, що український народ також хоче мати місце під сонцем і повинен скористуватись правом на самовизначення. Крім того, делегація клопотала про допомогу для УНРеспубліки, яка тоді кривавилась у боротьбі з російсько-більшевицькими агресорами. Це була важка місія, бо тодішні уряди великих держав стояли під впливом оборонців російської імперії і ставились неприхильно до ідеї незалежної України. Їх не переконувала навіть небезпека большевизму, на яку вказувала українська делегація. Як відомо, місія української делегації була безуспішна.

Др. Марголін був так зайнятий дипломатичною працею для УНРеспубліки, що навіть не мав часу зайнятись долею своєї родини, яку залишив у розбурханому морі боротьби за Україну. Тільки виконавши покладені на нього завдання, він пробравсь серед небезпек на Україну, щоб розшукати свою родину. Але він коротко був з родиною. Незабаром бачимо його в Лондоні як уповноваженого міністра УНРеспубліки і голову української дипломатичної місії. Він інформував англійський політичний світ про Україну та її визвольну боротьбу, і шукав підтримки для неї, але, за винятком окремих осіб, не знайшов ширшого розуміння української справи. В тодішньому британському уряді переважали русофільські настрої, виразником яких був особливо Черчіль.

Коли формувалась Ліга Націй, др. Марголін виїхав до Женевы як член української делегації, яка вживала заходів, щоб УНРеспубліка була прийнята до тієї міжнародної організації і одержала там бодай моральну допомогу в своїй боротьбі проти большевицького агресора. Але західний світ був тоді сліпий на большевицьку небезпеку і примиривсь як з большевицьким режимом у Росії так і з окупацією російськими большевиками демократичних республік неросійських народів бувшої царської імперії, які під час революції проголосили свою незалежність.

Позиція д-ра Марголіна в українському уряді була тоді особливо важка з огляду на єврейські погроми, які мали місце в деяких районах України в 1919 р. Хоч ці погроми були ділом різних самозванчих отаманів, які не визнавали уряду УНР і не

підкорялись йому, хоч уряд УНР гостро осуджував погроми і по змозі карав винуватців і хоч погроми чинили також чужі війська на Україні, головню денікінці, проте вороги української державности складали всю вину і відповідальність за них на уряд УНР, щоб викликати в світі вороже ставлення до України. Арнольд Давидович знав, що обвинувачення уряду УНР в антисемітизмі і погромах безпідставні. Він знав, що уряд УНР надав євреям таку широку автономію, якої вони ані ніяка інша національна меншість не мали ніколи в жодній іншій державі; що в уряді УНР є також представники єврейської меншости; що державні керівники УНР, з якими він приятелював, є щирим демократами, яким чужий антисемітизм. І тому він не відійшов від праці для УНР, хоч за це на його адресу сипались докори, а спростовував при кожній нагоді неправдиві обвинувачення проти уряду УНР.

Після короткого перебування в Німеччині др. Марголін переїхав до Сполучених Штатів. Спочатку він працював як лектор і журналіст. Читав лекції з історії Східної Європи в таких університетах як Пенсильванський, Нью-Йоркський та інші, а також виступав з лекціями на громадських форумах в різних містах. В Колумбійському університеті він склав вимагані іспити з права і був допущений до адвокатської палати в штаті Массачузетс, а потім також у Вашингтоні.

Як журналіст, він знайшов доступ до таких впливових американських щоденників як Нью-Йорк Гералд Трібюн, Вашингтон Поуст та інші і в них заторкував проблеми Східної Європи, просуваючи по змозі ідею свободи для народів, поневолених російським большевизмом. Співпрацював також із журналами, присвяченими проблемам права та історії. В Америці вийшло друком кілька праць д-ра Марголіна з ділянок права і політики. Одна з них, «Росія, Україна й Америка» уже згадувалась.*

Під час війни др. Марголін давав виклади про ССРСР студентам з армії в Пенсильванському університеті і служив порадами Державному Департаментові та інших урядовим установам у питаннях Сходу Європи, а по війні був деканом і головним викладачем у школі Департаменту Армії для офіцерів у Зах. Німеччині.

Повернувшись до Вашингтону, др. Марголін провадив свою адвокатську практику як експерт законів бувшої російської імперії та советських законів. В характері такого експерта він співпрацював з адвокатськими фірмами в Нью-Йорку і Вашингтоні, які полагоджували претензії американських компаній, організацій і приватних осіб до советського уряду за майно, конфісковане большевиками під час і після революції.

* Інші важливіші праці д-ра Марголіна: «Україна і політика Антанти», російською і англійською мовами, «Державний устрій США», українською і російською мовами, «Євреї Східної Європи», англ. мовою, «3 ділянки карного права», рос. мовою.

За час свого перебування у Вашингтоні др. Марголін нав'язав зв'язки з урядовими колами та інформував їх при кожній нагоді про українську справу, підкреслюючи потребу визнання за українським народом права на самовизначення і відокремлення від Росії. Кілька разів йому помагав у тому тодішній голова Українського Робітничого Союзу Антін Батюк. Однак при тодішній політиці уряду США ці аргументи не знаходили великого розуміння в офіційному Вашингтоні. Проте др. Марголін продовжував свої заходи, і американські українці вважали його неофіційним амбасадором України у Вашингтоні.

Варто тут зазначити, що з усіх українських організацій в США. Др. Марголін найбільше цінив Український Робітничий Союз (сьогодні Братський), вважаючи його осередком української поступової демократії у вільному світі і послідовником ідей Української Народної Республіки, які були йому дуже близькі. З лідерами УРСОУ, зокрема з Антоном Батюком, в'язали його дружні взаємини.

Др. Марголін намагавсь також проламати лід у відносинах між євреями і українцями в Америці. Він вірив, що на взаємини між цими двома народами — дарма, що в їх історичній долі є багато дечого спільного — мали значний вплив фальшиві концепції, поширювані їх ворогами. І так, серед багатьох українців панує помилковий погляд, що євреї — переважно комуністи або русофіли, які помагали російським більшовикам завоювати Україну, а між євреями поширений погляд, також фальшивий, що українці — вже від народження антисеміти. Останнім часом до цього додано також обвинувачення, що українці — фашисти і німецькі колаборанти. Др. Марголін вклав чимало праці, щоб розвіяти ці фальшиві стереотипи. Він вірив слушно, що не має народів злих і добрих, а що між кожним народом є злі і добрі люди. Він знав з власного досвіду, що між українським народом значно переважали добрі люди, які жили в згоді з євреями, і що далеко не всі євреї підтримували комуністичний режим в Україні. В єврейсько-українських відносинах Др. Марголін бачив ненормальність, яку треба швидко ліквідувати в інтересах обох народів. Він дививсь у майбутнє, коли буде повалений більшовизм і коли український народ буде сам господарем на своїй землі. Дружні взаємини між українцями і євреями, які живуть на Україні, це справа важлива для обох народів. Для євреїв це передумова нормального розвитку і безпеки в майбутній відродженій Україні, а для українців важливою справою є підтримка з боку євреїв у їх змаганнях до власної держави та при її будові. Добрі взаємини між євреями і українцями у вільному світі мали б додатний вплив також на взаємини між обома народами в Україні, де ще живе яких 800.000 євреїв. Такі думки поширював Др. Марголін в Америці, де живе багато євреїв з України або їх нащадків.

Одним із завдань, яке собі поставив др. Марголін в Америці, було очистити ім'я Симона Петлюри від обвинувачень в антисемітизмі. В цій справі він вислав 1926 р. добре обгрунтований меморандум до Американського жидівського комітету, який зробив помітне враження на керівників цієї організації. Про це свідчить відповідь, яку він одержав від тодішнього секретаря цієї організації Геррі Шнайдермана. Наводимо цю відповідь в перекладі на українську мову за Інформаційним листком Української соціалістичної партії ч. 1 за травень 1959 р. (Мюнхен, того ж року):

*Американський Жидівський Комітет
171 Медісон Евню
Нью-Йорк, Н.Й*

27 жовтня 1926

Поважаний Докторе Марголін,

Маю честь повідомити Вас, що на недавньому засіданні Виконавчого комітету Американського жидівського комітету був розглянений і уважно обговорений меморандум про вбивство Петлюри, який Ви були добрі передати. Комітет згідний з Вами, що ця справа має велику вагу, і він постановив зробити все, що є в його силі, щоб вплинути на жидівську пресу — занехаяти її небезпечну настанову. Мені доручено повідомити Вас про рішення Комітету і передати Вам його подяку за корисну інформацію, яку Ви подали.

З дуже широю пошаною

Ваш Геррі Шнайдерман

В цій же справі звертався др. Марголін пізніше до голови цього Комітету Луї Маршалла і одержав від нього відповідь від 25 червня 1927 р., в якій між іншим говориться:

«Я одержав Вашого листа з 24 цього місяця з листом від проф. Олександра Шульгина, б. міністра закордонних справ України, за що я Вам дякую... Його слова зміцнюють мене в вірі, що Петлюра не співчував антисемітським виступам. Я однак відчуваю, що він не був достатньо сильний у відношенні до перших виявів ворожнечі проти жидів...».

Пересилаючи ці листи проф. П. Феденкові, др. Марголін у супровідному листі від 11 листопада 1954 р. писав: «Посилаю їх Вам як доказ, що я захищав Симона Васильовича (Петлюру) й не побоююсь викликати проти мене гнів непоінформованих демагогічних груп жидівства, бо я знав, що в Українській Центральній Раді були найкращі люди України...».

З жалем треба ствердити, що хоч ці щирі зусилля д-ра Марголіна й переконали окремих лідерів Американського жидівського

комітету в тому, що Петлюра не був антисемітом і погромником жидів, проте цей Комітет не ужив відповідних заходів і своїх впливів, щоб поширити цю думку на всю жидівську спільноту в Америці. Доказом цього є факт, що ті самі безпідставні обвинувачення Петлюри в погромах продовжувались і пізніше і тривають по сьогодні. Це однак не зменшує заслуг д-ра Марголіна для українського народу.

Як заявив др. Марголін у розмові з автором цієї статті, для поліпшення українсько-жидівських відносин залишається ще багато зробити. Коли б др. Марголін був живий сьогодні, він радів би, що його слідами пішло Єврейсько-українське товариство в Ізраїлі. Він напевно був би задоволений тим фактом, що тоді як він був піонером у цій праці, сьогодні в Ізраїлі є вже кілька сот осіб, які працюють в тому самому дусі.

Др. Марголін був противником всякого імперіялізму. Сумерк британської, французької та інших імперій давав йому віру, що така сама доля мусить зустріти також російську імперію, не зважаючи на те, що вона ховається за гасла інтернаціоналізму і комунізму. Він вірив, що так само як колоніяльні народи Азії й Африки здобули свою незалежність від західних держав, здобудуть свою свободу і незалежність також народи совето-російської імперії, останньої у світі. Імперіялізм і колоніялізм тріщать всюди у світі, ця історична конечність не мине також ССРСР, хоч би як він прикривав свою імперіялістичну суть. Др. Марголін позитивно оцінював російського історика Федотова, який не завагавсь піти проти течії і визнати російську советську імперію твором штучним і шкідливим. Др. Марголін передав думки цього російського історика в брошурі, виданій УРСОюзом англійською мовою для поширення серед американців.

Др. Марголін вірив у федералізм, але дійсний, добровільний, а не примусовий і фальшивий, який здійснили большевики. Він вірив, що федеруватись можуть тільки вільні і державно самостійні народи на основі вільної обопільної згоди. Пан і слуга, говорив др. Марголін, поневолювач і поневолений, не можуть федеруватись. Він вірив, що розвиток людства йде в напямі до федерування, як на це вказує Європейський рух. Чи др. Марголін правильно оцінював цей розвиток, це окреме питання.

За своє українофільство др. Марголін зазнав чимало неприємностей і труднощів, особливо з боку американських євреїв, серед яких панує глибоко закорінене упередження до українців. Вони прямо відцурались його. Це була причина, чому він в Америці не міг зробити відповідної кар'єри і ледве зводив кінці до купи. Але це не лякало його, і він ніколи не зійшов з раз вибраного шляху. В згаданій книжці «Росія, Україна і Америка» він пише: *«Переходячи в думках роки, цілком віддані справі українського народу, я не шкодую всіх трудів, самовідречень і нестач, які були зв'язані з*

тією працею. Навпаки, я переконаний в тому, що це був мій обов'язок, покладений на мене, як на сина України — обов'язок, від якого я не мав морального права відмовитись». (ст. 70).

Продовжуючи цю думку, він сказав мені в одній з наших розмов, що коли б для цього відкрились можливості, він знову послужив би Україні, хоч, з огляду на свій вік, він не міг би цього робити так енергійно як колись. Йому тоді було 79 років. На жаль, такої нагоди за його життя не було.

Погляди і діяльність д-ра Марголіна можуть і повинні бути дороговказом для тих українських євреїв, які не хочуть розуміти тієї елементарної істини, що хто живе в якійсь країні, той має певні зобов'язання щодо її народу та його аспірацій — навіть тоді, коли ця країна тимчасово перебуває під чужим пануванням.

Д. Корбутяк

*Не жаль мені, що це вам нагадає,
Запеклої ненависти порив,
Що ж — тільки той ненависти не знає,
Хто цілий вік нікого не любив!*

*Згадайте тільки всі тяжкі муки,
Що завдали борцям за правду вороги,
Кому ж не стиснуться раптово руки
Від помсти лютої жаги?*

*Ні, жаль що й цей порив погасне,
Як гасне все в душі невільничій у нас!
Ох, може б не було життя таке нещасне,
Якби вогонь ненависти не гас!*

*Лагідність голубина, погляд ясний,
Патріція спокій — не личить нам.
Що вдіє раб принижений, нещасний,
Як буде проповідь читать своїм панам?*

Леся Українка

COMMISSION ON THE UKRAINE FAMINE: ORIGINS, STRUCTURE ACHIEVEMENTS, AND GOALS

James E. Mace, Ph. D.
Staff Director
Commission on the Ukraine Famine

The Commission on the Ukraine Famine (CUF) is a hybrid agency of the United States government, meaning that it is under the exclusive jurisdiction of neither the executive, legislative, nor judicial branch. Rather, it is a "hybrid" of both the legislative and executive in that its membership consists of four members of the House of Representatives, two members of the Senate, three Presidential appointees, and six members of the public, specifically, the Ukrainian-American community. Its mission is limited to two years and is highly specific: to study and report to the United States Congress on the Great Man-Made Famine of 1932-33 in Ukraine.

Origins

CUF owes its creation to two complimentary developments: the revival of scholarship concerning the Ukrainian famine and the community's efforts to make its national tragedy more broadly known. Both of these threads came together in the immediate aftermath of the famine's fiftieth anniversary and took shape as a project to create a federal commission to determine the facts about what took place in 1932-33.

At the beginning of the decade, the Ukrainian Studies Fund and the Ukrainian National Association agreed to support a project to study the famine, which was to be carried out by the Ukrainian Research Institute of Harvard University. The financial support of the two former organizations in 1981 enabled the Institute's director, Professor Omeljan Pritsak, to retain Dr. Robert Conquest, Scholar-Curator of the Russian Collection at the Hoover Institution, and myself to begin research on the topic.

The main achievement of the Ukrainian Famine Project is certainly Dr. Conquest's outstanding study, *The Harvest of Sorrow*, published in 1986 by Oxford University Press. Yet, there were also many important spinoffs including the publication of Myron Dolot's *Execution by Hunger*, the reprinting of important sources like Olexa Woropay's *The Ninth Circle* and Ewald Ammende's *Human Life in Russia*, as well as my own work, which I carried out as a member of this project.

Other institutions followed Harvard's lead. The Canadian Institute of Ukrainian Studies published a number of important articles in its *Journal of Ukrainian Studies* and sponsored the world's first scholarly conference devoted exclusively to the topic. Papers presented at this conference, originally held in Montreal in 1983, are now available in print as *Famine in Ukraine, 1932-1933* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1986), edited by Roman Serbyn and Bohdan Krawchenko. In Toronto the Ukrainian Famine Research Committee was established and made it possible for Slawko Nowicky and Yury Luhovyj to produce the award-winning film, *Harvest of Despair*.

The fact that such a calamity, which claimed millions of lives, could have remained hidden from public consciousness for so long inevitably began to interest the mass media. Canada's CBC, Britain's BBC, Australia's ABC, and finally America's PBS television networks all aired programs on the famine, while press organs like *Time Magazine*, *The Times* of London, the *Wall Street Journal*, the *International Herald Tribune*, the *Los Angeles Times*, *Commentary*, *National Review*, and *American Spectator* all published articles dealing wholly or partially with the Ukrainian Famine.

In 1983 the Ukrainian community and groups within it began to organize politically in order to gain official public recognition for a tragedy that had so long been ignored. All across America in city halls and state houses, Ukrainian-Americans requested and received public proclamations recognizing and commemorating their nation's tragedy. Mass commemorations were organized in virtually every major American and Canadian city, with fourteen thousand gathering to observe the famine's fiftieth Anniversary in 1983 in Washington.

The idea which led to the creation of CUF was, however, the child of Americans for Human Rights in Ukraine and its late founder, Ihor Olshaniwsky. While others cleared the way by sponsoring resolutions and convincing the Senate Agriculture Committee to hold hearings on the subject, it was AHRU which first saw the need and recognized the real possibility for the creation of a branch of government which would systematically study the Ukrainian Famine and present its results to Congress in hopes that the knowledge thus gained might sensitize our government and help it respond appropriately should some other nation one day be threatened with a similar fate. It was his belief that the creation of such a commission would be less a benefit than an obligation of the Ukrainian-American community in that it would oblige those who had suffered at the hands of Stalin to confront and share their most painful memories in the hope that as a result others might be spared.

AHRU worked tirelessly for the creation of the CUF. They collected signatures on petitions at virtually every large community gathering throughout 1983 and almost up to the very day the legislation was adopted in the following year. They mobilized their own grass-

roots network, and recruited a number of other organizations in the community. Olshaniwsky himself spent countless hours lobbying in Congressional offices right up to the final vote. And even that was not the end: the money had to be appropriated separately and once appropriated, changed from a one-year to multi-year appropriation. Then the Commissioners themselves had to be appointed through an extended process of political horse trading. It was almost two years between the first vote approving the creation of the CUF and the beginning of its actual functioning, with its organizational meeting in April 1986. Through it all, Ihor Olshaniwsky was there to see the process clear each new hurdle. In a real sense, CUF is both his creation and monument.

Structure and Composition

In drafting the enabling legislation for CUF, two models were kept in mind: the National Holocaust Memorial Council, which draws its public members primarily from the American Jewish community, and the Commission on Security and Cooperation in Europe, popularly known as the Helsinki Commission, a hybrid commission which monitors East European and Soviet compliance, or the lack thereof, with the Helsinki Accords, but which does not include public members.

Just as it would be unthinkable for the National Holocaust Memorial Council to fulfill its mandate without the continuous and intimate participation of representatives of the victimized communities, CUF could not possibly do likewise unless it could also include representatives of the Ukrainian-American community. For this reason, fully two-fifths of CUF's members are Ukrainian-Americans, its public members.

Simultaneously, it was recognized that, like the Helsinki Commission, CUF would carry on non-partisan research on an issue of common concern to both political parties and to both Congress and the President: this required the creation of a hybrid commission in which both the legislative and executive branches would take part.

The manner in which CUF members were appointed is set by the enabling legislation passed by Congress and signed by the President: The Speaker of the House appointed the Chairman and one other member from the majority party, and the Minority Leader appointed two Congressmen from the minority party. In the Senate, the President pro tempore (majority leader) appointed one member and the Minority leader one member. The President appointed three members, one from each of the following agencies: the Department of State, the Department of Education, and the Department of Health and Human Services. The public members were appointed by the CUF Chairman.

In reality, the Chairman's power to appoint the six public members was exercised in consultation with the five other CUF members from

Congress. Each Senator and Representative on CUF had the right to select one person to be appointed a public member, but not every Congressional member exercised this right, and two public members were named without specific congressional sponsorship, one from AHRU and one from the Ukrainian National Association, the former in recognition of its role in CUF's creation and the latter in recognition of its importance to the Ukrainian-American community as its largest secular organization.

The membership of the Ukraine Famine Commission is as follows:

Rep. Daniel A. Mica (D-Florida), Chairman

Undersec. Gary E. Bauer, Department of Education

Rep. William Broomfield (R-Michigan)

Senator Dennis DeConcini (D-Arizona)

Ambassador H. Eugene Douglas, Department of State

Mr. Bohdan Fedorak, Public Member from Michigan

Rep. Benjamin Gilman (R-New York)

Rep. Dennis Hertel (D-Michigan)

Senator Robert Kasten (R-Wisconsin)

Surgeon General C. Everett Koop, Department of Health and Human

Services

Dr. Myron Kuropas, Public Member from Illinois

Mr. Daniel Marchishin, Public Member from New Jersey

Mrs. Ulana Mazurkevich, Public Member from Pennsylvania

Mrs. Anastasia Volker, Public Member from Michigan

Dr. Oleh Weres, Public Member from California

CUF staff consists of myself, Dr. Olha Samilenko-Tsvetkov, and Mrs. Susanna Webber.

The Commission was appropriated \$400,000 as a multi-year allocation in order to carry out its two-year mandate. In order to supplement this amount, which is quite modest by governmental standards, CUF is empowered to solicit, accept, and use private donations of money, goods, and services. Because of the Gramm-Rudman amendment, the amount of public funds actually allocated to CUF has been reduced to \$382,000. Total private donations received during 1986 were less than the amount lost under Gramm-Rudman.

Accomplishments

CUF officially began its work with its organizational meeting, held in the Rayburn House Office Building on April 22, 1986. After the Chairman, Congressman Mica, introduced the various members to one another, the basic direction of the Commission's work was discussed and agreed upon by consensus. This consists of an oral history project, documentary research by staff and volunteers, cooperation with state bodies interested in including the Ukrainian famine in public school curricula, and holding hearings in various cities. Various housekeeping

measures such as the approval of a fiscal year budget, the hiring of staff, ordering of stationery and supplies, and the utilization of staff were also agreed to.

From the beginning, oral history has been CUF's top priority, and one full-time staff assistant was retained exclusively to carry out this project. Individual eye-witnesses to the famine often feel that their experiences are of no particular value because "everybody else saw the same things that I did." In reality, nothing could be farther from the truth. Every experience is in some measure unique, and each adds something to the sum of our knowledge. Moreover, the value of oral history is cumulative: each additional testimony confirms or corrects every other testimony, and together they create a body of historical source material which future scholarship on the Soviet Union will be unable to ignore. The Harvard University Refugee Interview Project of the early 1950s still exerts tremendous influence on Soviet studies, and the CUF oral history project cannot fail to do the same.

Oral interviews are conducted in such a way that the respondent can share as much or as little as he or she may wish. Two principles are considered inviolate: 1) No pressure whatsoever is exerted upon a person to serve as an eye-witness. CUF understands that many people have concerns which make them hesitant to testify, and whatever those reasons might be, they are to be respected without further inquiry by any member of CUF or its staff. 2) No record is made of the names of persons who testify under a guarantee of anonymity. The same reasons which make some hesitant to testify lead others to testify only on the condition that their names be withheld. Under such circumstances, the oral historian is directed to keep no record of a given witness's name, and no other person connected with CUF may know the person's identity.

Some may feel that anonymity weakens the credibility of testimony. In actuality, the need for anonymity has long been recognized in the field of Soviet studies to the point that it is considered unusual to have testimony where the respondent is identified by name. In this connection, CUF is especially fortunate, because approximately one out of three persons interviewed does consent to the use of his or her name, and this one-third thereby confirms the other two-thirds of the material given anonymously. Because of their courage, those who would seek to discredit the testimony of those who were eye-witnesses to Stalin's crimes are denied any possibility of doing so.

Those who take part in the oral history project are encouraged to provide as much detail as possible, and questions are designed to this end. In general, oral histories should last about an hour, although some are shorter and others longer. The respondent is encouraged to focus upon what he or she actually saw or heard from others at the time rather than to interpret what happened from a perspective of half a century later.

The greatest problem CUF has faced is the transcription of oral histories. When in 1984 I directed a pilot project in oral history sponsored by a grant from the Ukrainian Professional and Businesspersons Association, the fifty-six testimonies (over 100 hours) obtained were beyond my resources to have transcribed, and the sponsoring organization was unable to provide any further assistance. For a period of two years an outstanding source on the great famine remained untranscribed and therefore unusable. But even before CUF began its own project, it was able to recruit transcribers who have nearly completed the 1984 pilot project tapes. Transcription, for which the Commission pays \$12.00 per typed page in Ukrainian, is extremely difficult, and CUF as a whole wishes to express its deep gratitude to those who have undertaken this arduous task.

The CUF oral history project was able to collect upwards of seventy oral histories in 1986, and these have also been sent to transcribers. In addition, CUF encourages those who may wish to do so to send written testimonies. Both the oral history transcripts and written statements will be published as part of the Commission's record.

The second priority for CUF is basic research. Professor Jeremy Rakowsky of Ohio and Professor Roman Serbyn of Montreal have both assisted the Commission by researching documents in Europe, while Radio Liberty was able to loan CUF one of its Ukrainian researchers for a period of six weeks. Thanks to their efforts, we have obtained European archival documents which would otherwise have been unavailable to us. Here in Washington, the National Archives and the Soviet press holdings at the Library of Congress have remained basic to our research.

CUF has also cooperated with curriculum officials in several states in order to introduce material on the Ukrainian famine into the public schools. As a governmental body, it cannot encourage or discourage the inclusion of such material, but it can and does serve as a resource to states and localities considering such inclusion.

Dr. Myron Kuropas has been extremely active in this area. On November 8, he organized the nation's first one-day workshop for educators on the famine. This workshop was sponsored by the Illinois Ethnic Consultation in cooperation with the Illinois State Board of Education.

Even before the Commission's creation, Ukrainian-Americans in New York were able to convince their State Board of Education to include material on the Ukrainian Famine in its newly adopted program on the Holocaust and genocide. CUF personnel actively participated in the volume's final shaping, and more recently initiated similar cooperation with curriculum officials in California and Arizona.

The second full meeting of the CUF, held in the Cannon House Office building on October 8, established the guidelines for hearings to be held outside Washington. In addition to necessary housekeeping

business, such as approving the budget for fiscal 1987 (October 1, 1986-September 30, 1987), the commission heard expert testimony from Dr. Robert Conquest and four eyewitnesses. By the end of 1986, hearings had been held in Glen Spey, New York, Chicago, Illinois, and Detroit, Michigan, and during the first three months of 1987 in San Francisco, California (February 10) and Phoenix, Arizona (February 13).

Hearings are crucial to CUF's work in two respects. First of all, they are an extremely important mechanism for the fulfilment of CUF's mandate to make the famine more widely known: testimony of local eyewitnesses to this tragedy seldom fails to interest local media, which is always on the look out for a good human interest story. Second, they provide the only opportunity for CUF members from Congress and the executive branch to personally interact with those who were victimized by the Soviet state's seizures of foodstuffs and now bear witness for the millions who did not survive. It is only in this way that CUF members can be sensitized to the terrible tragedy that befell so many, the only way for them to come to grips, however remotely, with what the man-made famine meant in human terms. It is one thing to read documents and staff reports, quite another to hear these things first hand from someone who personally witnessed the events in question.

The first CUF hearing was conducted by Representative Benjamin Gilman at the UFA Verkhovyna resort in Glen Spey, New York, on October 26. The success of this hearing was in great measure due to the efforts of the Ukrainian Fraternal Association and especially to the staff of Verkhovyna. In many ways, this first hearing was a learning experience for CUF staff, a dry run for what was to follow. Congressman Gilman, who had earlier been one of the House of Representatives' leading supporters of CUF's creation, presided masterfully, but the lack of prepared statements from the witnesses at times gave the hearing an unstructured quality that made it difficult to return to the issue at hand. The Commission on the Ukraine Famine is mandated by law to consider only one basic issue, the Great Man-Made Famine of 1932-33 in Ukraine. There are certainly many other issues which are important to the Ukrainian-American community and which ought to be discussed, but CUF hearings are not the proper format for their discussion.

At the next CUF hearing in Chicago on November 7, the lessons learned at Glen Spey stood the Commission in good stead. With the help of the Ukrainian-American Justice Committee, we were able to interview those who were unable to produce written statements beforehand, help them write Ukrainian-language statements which reflected what they wished to say in their own words, translate them into English, and to produce typed copies for the Commissioners' use. At this hearing, Chairman Mica appointed David Roth, National Ethnic Lia-

son Officer of the American Jewish Committee and Director of the Institute for American Pluralism, as his ex-officio representative. Since Roth had worked closely with Dr. Kuropas for a number of years on various issues and had earlier testified before the Senate Foreign Relations Committee in favor of CUF's creation, it was felt that he should preside as a symbol of the bond of sympathy and understanding, which the common experience of collective victimization ought to forge between the Ukrainian and Jewish communities.

Due to unavoidable conflicts, CUF members from the legislative and executive branches were unable to attend the Chicago hearing, which was in many ways the Commission's best in terms of clear, concise, and yet moving testimony. The presence of Illinois state education officials, who were working with Dr. Kuropas on the succeeding day's educational workshop on the famine, was particularly useful in terms of sensitizing them to the tremendous human suffering which the famine had caused.

Congressman William Hertel chaired our next hearing in Warren, Michigan, just outside Detroit, on November 24. Representative William Broomfield, who had also been scheduled to take part, was unable to do so because he had to attend a hastily scheduled hearing of the Foreign Affairs Committee, which had been called to consider the administration's covert sale of weapons to Iran. Thanks to the moving testimony of the witnesses, some of whom had come from as far away as Cleveland to testify, the hearing was covered in both major Detroit dailies and in several suburban papers. The staff of the Ukrainian Cultural Center at which the hearing was held and especially the two public members who took part from the greater Detroit area, Bohdan Fedorak and Anastasia Volker, also contributed immeasurably to the hearing's success. Our only regret with this hearing was that the number of witnesses who wished to give testimony exceeded the time available for them to do so.

Senator Dennis DeConcini chaired the Commission's hearings in San Francisco (on February 10) and in Phoenix (on February 13). Taken together, the two hearings provided the best cross-section of testimony we have yet encountered. Those who lived in urban areas during the famine were balanced by those who resided in the countryside; those who were children during the famine were balanced by those who were adults. In Phoenix, we even had the privilege of hearing from an entire family — father, mother, son, and daughter — who described their experiences during the man-made famine. Senator DeConcini expressed the sentiment of the entire Commission, when in his San Francisco opening statement he commended the courage of the witnesses who came forward, saying, "They must face the pain of remembering traumas most of us can scarcely imagine. They have accepted the responsibility of exposing Soviet lies with truth."

Finally, CUF staff has not ignored the necessity of publishing in



*The CUF hearing in Phoenix, Arizona.
From left to right: Dr. Oleh Weres, Dr. Myron Kuropas, Sen. Dennis De Concini
and Mrs. Ulana Mazurkevich.*

order to make the Ukrainian famine more widely known, both among scholars and the general public. Perhaps the most widely disseminated piece recently published was an Op-Ed written for the *Los Angeles Times* and reprinted in *The International Herald Tribune* and a number of other papers, "Genocide in Ukraine: Its Secret Belongs to Humanity." More scholarly works which appeared in 1986 with CUF staff participation are: Oksana Procyk, Leonid Heretz, and James E. Mace, *Famine in the Soviet Ukraine, 1932-1933: A Memorial Exhibition* (Cambridge, Massachusetts: Harvard College Library); Roman Serbyn and Bohdan Krawchenko, eds. *Famine in Ukraine, 1932-33* (Edmonton, Alberta: Canadian Institute of Ukrainian Studies); New York State Education Department, *Case Studies: Persecution/Genocide. The Human Rights Series: Volume III* (Albany, New York: Bureau of Curriculum Development); and the French translation of Myron Dolot, *Execution By Hunger* (Paris: Gallimard).

Goals

CUF hopes to publish in the near future the full transcript of its hearings and meeting held during 1986. This will be followed by a separate volume for 1987. Meanwhile, much of the testimony heard by the Commission has been serialized in *The Ukrainian Weekly*. Preparation has also started on the publication of the transcripts of the oral

histories it and other organizations have gathered. These transcripts will be published in the original language with summaries in English.

The publication of the hearings and meetings will provide a record of the Commission's work, while the publication of transcripts in the original language will add to the historical record of Ukraine's national tragedy and provide materials for further scholarly research. Later, the transcripts of interviews conducted by CUF staff will also be published, as will be the written recollections sent to the Commission for that purpose. Together such material will amply document Soviet agricultural procurement and nationality policy as it affected Ukraine in the early 1930s.

The basic mandate of the Commission on the Ukraine Famine is, of course, its report to Congress, which will also be published. The report will be based on extensive research of the Soviet press of the period, non-Soviet documents, hitherto published scholarship, and eye-witness materials. The report must be completed and a draft presented to the United States Congress by April 22, 1988. This report is intended to establish, insofar as possible, the facts about what took place in Ukraine, the North Caucasus, and parts of the Volga Basin in 1932-33, in order that all of us may better understand the government that was responsible for this tragedy and in the hope that by understanding what happened to one nation over half a century ago we may be better prepared to take measures in the future which might prevent such a tragedy from ever happening again.

It is, after all, by memory and understanding that we are armed for the challenges of the future. Without them, we can only grope in darkness.



BIOMEDICAL ASPECTS OF THE CHORNOBYL DISASTER

April 26, 1986, marks the day of the Chernobyl atomic accident. Much has been written about it in lay magazines and professional journals, to a great extent non-factual, conjectural, contradictory, and emotional. One scholarly work appeared by David Marple, and 3-4 official Western reports. Alas, all based on the data reported by the Soviets. In spite of the fact that Western experts unanimously acknowledged unprecedented openness and factuality in Soviet reports, some data were at least soft.

I tried to avoid emotional literature, basing my survey on the sources listed above, but the caveat concerning the adequacy of Soviet data remains.

There are several pathways by which individuals can be exposed to radiation. During the passage of a radioactive cloud, high doses of direct irradiation can be received from the cloud and by inhalation of airborne radionuclides. However, except for locations near that source, the more important are usually exposures to gamma rays from radionuclides deposited on the ground and from ingestion of radionuclides through the food chain. Human intervention (e.g., plowing agricultural land or washing produce, structures, or city streets) may reduce the gamma ray flux, moreover, it will naturally decrease over time as the radionuclides are removed through radioactive decay and weathering. The relative contribution of each radionuclide to the total activity will vary over time, depending on many factors, but mostly on their radioactive half-life.

Food pathways provide for radiation exposure from deposited radionuclides. A fraction is directly deposited on plant surfaces from which they may then be translocated to other parts of the plant. Foods harvested shortly after the accident — especially leafy vegetables — show higher levels of contamination than produce harvested months later. Rain removes about 5 percent of the deposited materials per day. Washing will remove radioactivity on individual consumer basis.

Radionuclides that deposit on the ground can subsequently transfer to plants through their root systems. Therefore, highly contaminated soil in locations near the release may be unsuitable for production of food crops for many years. The concentrations due to root uptake are

Dr. Masnyk is Acting Director, Office of International Affairs, National Cancer Institute.

generally much lower than those from direct interception, but may remain significant for long periods of time. Only longer-lived radionuclides, such as Cs-137, would be expected to enter the food pathway in any significant quantities as a result of this process. Contaminated animal feeds can contaminate meat and dairy products, because grazing animals can consume considerable quantities of freshly deposited radionuclides. Appreciable fractions of iodine and cesium are thus transferred to milk.

Health effects in humans caused by ionizing radiation may result from cellular and tissue damage. As the radiation penetrates the body, energy is deposited, causing damage proportional to the amount of radiation absorbed per unit mass, the type of radiation, and the time over which the dose is delivered. If the dose is very high, the individual may become sick, or even die. At lower doses, health effects may manifest themselves many years later.

At high doses of ionizing radiation, many cells will be killed or functionally compromised, severely damaging the individual. The effects of such damage appear rapidly, and at very high doses may include death. For these effects, the incidence and severity are dependent on dosage.

After total body exposures, the following effects would be expected: at greater than 50 rad, radiation sickness including nausea, vomiting, weakness, etc.; at about 200 rad, beginning of hematopoietic syndrome with blood and immune system problems and even some deaths within 60 days; at 300 to 500 rad, 50 percent of those exposed die within 60 days; and at over 700 rad, nearly 100 percent mortality is expected. A 15-rad dose to the testes can temporarily reduce fertility; at high exposures, the severity and duration of this is increased until at 300 to 700 rad, permanent sterility may result. In the ovary, a dose of 200 to 450 rad may cause sterility. A 200-rad dose to the lens of the eye may cause cataracts. A 250-rad dose to the skin may cause erythema, 700 rad — loss of hair, and more than 2000 rad — severe radiation “burns”... The thyroid presents a special case because it concentrates radioiodines which have been inhaled or ingested.

Ionizing radiation may not immediately affect vital cell functions but may damage the cell's genetic material, leading to an adverse effect expressed at some later time. These effects are often referred to as stochastic effects in which the probability of occurrence in a person is proportional to the radiation dose received, but the severity is not. Induction of genetic effects and cancer are the two types of stochastic effects associated with radiation exposure.

Current human genetic risk estimates are extrapolated from animal studies. For every rad of radiation exposure to the parents, there is a risk of about 260 (60 to 1100) serious, inheritable disorders per million liveborn infants (National Academy of Sciences, 1980). About 10 per-

cent of the effects are expected to occur in the first generation born after the exposure, the rest in succeeding generations.

There is an additional type of radiation effect which occurs under certain circumstances, when the radiation injury occurs in the developing fetus. At present, the only radiation-induced teratogenic effect that is quantified in man is severe mental retardation. From the 8th to the 15th week of development the risk of inducing severe mental retardation is estimated to be 4 per thousand per rad.

After the Chernobyl accident, acute radiation effects were diagnosed in 203 individuals, all of whom were either working at the reactor or were brought in to deal with the emergency. Twenty-nine persons were reported to have shown some acute effects within the first 30 to 40 minutes after the accident, and within the first 36 hours, acute radiation sickness was diagnosed in all 203 individuals. However, estimates of radiation doses received were based on clinical criteria, not on dosimetric data. Of 22 persons estimated to have received more than 600 rad, 21 died in 4 to 50 days; the last one died later. Of 23 estimated to have received 400 to 600 rad, 7 have died. All 53 persons estimated to have received 200 to 400 rad and all 105 estimated to have received 80 to 200 rad have survived. At this time, 29 persons have died as a result of their exposures; in addition, 1 person died to severe burns and another was killed when part of the reactor building collapsed: in all 31 persons.*

A much larger population is at risk from delayed effects of the radiation. Apart from workers at the reactor site, the largest doses were received by the 135,000 people who lived within 30 km of the plant. The 45,000 inhabitants of the town Pripjat were evacuated on April 27. The other 90,000 were said to be evacuated "in the first few days after the accident"; actually the evacuation took place after 9 to 10 days, on May 4-5.

The Soviet report states that doses "for the vast majority of the population did not exceed 25 rem," although some people in the most contaminated areas may have received 30 to 40 rem. Obviously, some individuals, who remained in the area for 7 days or more before being evacuated, received at least 60 to 80 rem from external radiation alone. The **average** dose for inhabitants of the zone 3 to 7 km around the plant is estimated to be 54 rem. That no acute radiation sickness symptoms were observed despite doses in excess of 50 rem might be explained by the fact that doses were protracted over a period of days or that the reporting was inaccurate.

The maximum collective external dose delivered to the 135,000 evacuees by direct radiation from the cloud and by radionuclides deposited on the ground was estimated by the Soviet officials to be 1.6 million person rem, an average of about 12 rem per person. On the

* This is based on Soviet information which could not be verified. Ed.

basis of that collective dose estimate and assuming a cancer risk factor of about 2 per 10,000 rem, one would calculate about 320 excess fatal cancers in the population attributable to the external radiation exposure. It would, however, be very difficult to detect this excess since, in the course of normal events about 12 percent of the evacuees (approximately 16,000) would normally die of cancers from other causes.

The most important data for assessing the risk of inducing a cancer by radiation are derived from epidemiological studies of people exposed to radiation from the atom bombs at Hiroshima and Nagasaki or to medical radiation. Although the epidemiological data are extensive, inadequacies exist which limit the accuracy of risk estimates. In particular, for absorbed doses below about 10 rad any excess risk of cancer is too small to be detected directly in the exposed populations. Therefore, at lower doses, risk estimates represent extrapolations based on theoretical models, and vary substantially from study to study. In most of the calculations, a risk factor of 2 cancers per rad of radiation to the whole body per 10,000 individuals is used, corresponding approximately to the relative risk model described in the National Academy of Sciences "BEIR III" (Biological Effect Ionizing Radiation) report.

The average exposure dose is but one factor used in estimating future fatalities. As stated before, data from Hiroshima-Nagasaki atomic explosions represents the basis for all such calculations. How applicable are these extrapolations? Atomic bombs represented two single, isolated events. The Chernobyl reactor continued emitting large doses of radiation for at least two weeks and low ones even after that. Calculations based on average statistics do not address the problem of local flare-ups, cannot evaluate thousands of workers involved in containment operations where only 3-4 hour shifts were possible, and where some jobs permitted only a single shift for exposed workers; average statistics do not apply to the drivers in the early evacuation phase or to those in the clean-up phase, nor to guards posted for security and safety. Calculations of the danger due to food ingestion are even weaker. The unpredictable factors include the resistance of some individuals to evacuation (first since WW II), insistence of others to return home against advice and to curious onlookers. Finally, these calculations cannot reflect social, political, and simply bureaucratic aspects of handling the news. Only 31 deaths have been acknowledged thus far. **Is it a modern miracle or some sort of news management?** (emphasis added, ed.).

Risk calculations are difficult because they involve many assumptions: an estimate of average radiation exposure and assumed translation of this exposure to cancer risk. The disputes among experts on long term effects of low level radiation result in widely varying estimates for Chernobyl: **From few thousands to an excess over 100,000, over and above those cancers which would occur due to other causes. The true figure may never be known because of the large population**

used as the baseline and the almost paranoid security clamps by Soviet authorities placed on population base data. (emphasis added, ed.).

The Soviets calculate that exposure to short-lived radionuclides (Xe, I) will add about 5,000 cancer cases in the next 70 years. Exposure to long-lasting Cs 137 will increase this by another 40,000 excess cases. During that time 9.5 million cancer deaths due to other causes are expected in Ukraine and Belorussia.

Here is where the experts disagree:

Morris Rosen thinks that this is too high. He estimates this risk at 1 per 10,000. In addition, he feels that Soviet data on release of radioactivity were over-estimated.

However, Thomas Cochran, from the Natural Resources Defense Council, points out that biological effects of ionizing radiation guidelines (BEIR) give an upper limit of 5/10,000, lifting the excess deaths to over 100,000.

Then, Dr. Jablon from the National Academy of Sciences agrees with the 2 per 10,000 level. He believes that the most important group consists of the 24,000 individuals residing within a 15 mile radius who received 35-50 rems. Dr. Jablon calculates an excess of 130-625 cancer deaths in this group alone.

Eric Carpenter, from the United Kingdom, states that thanks to the smoke-stack effect the Chornobyl explosion had 1% explosive efficacy: most energy being expanded upward into the skies. He estimates 3,000 early deaths due to this accident.

A lot has been written about radioactive iodine uptake. Although inhabitants of the 30-km zone were given potassium iodide to minimize uptake of radioiodines, the population received appreciable doses to the thyroid through inhalation and ingestion of radioactive iodine (I-131 and I-132). The uptake of I-131 in the 30-km zone and elsewhere along the path of the radioactive cloud was monitored extensively, particularly in children (100,000 children were measured in all). Doses to children are of special concern, primarily because their smaller thyroid glands receive higher doses for a given intake and because of their high consumption of milk, a food in which I-131 fallout is likely to become concentrated. From the monitoring, it was estimated that most doses to the thyroid from inhaled or ingested radioiodine were less than 30 rad, although a few children may have received doses as high as 250 rad. Children receiving more than 30 rad to the thyroid were put under continuing medical observation, but the risk of hypothyroidism appears to be negligible below about a 1000-rad dose from I-131 (Nuclear Regulatory Commission, 1985).

If the average dose to the gland were about 30 rad, the collective thyroid dose would be about 4 million person-rads. The number of excess cancers and benign tumors resulting from such a dose is highly uncertain. The most serious uncertainties relate to: (1) reduced effectiveness per unit dose from I-131 in causing thyroid cancers and benign

tumors and (2) the long-term risk to those irradiated as children. If one adopts the thyroid risk coefficients presented in recent reports published by the Nuclear Regulatory Commission (NRC, 1985), and the above collective thyroid dose, about 100 excess thyroid cancers are estimated in the population, 10 of them fatal. In addition, a somewhat larger number of benign thyroid nodules might occur. However, thyroid effects, being generally nonfatal, are less important than other radiation-induced tumors in the population.

Also of concern in the evacuated population are possible radiation-induced birth defects. Unless therapeutic abortions were performed on pregnant women, about 5 percent of all fetuses in the population who were in the critical 8- to 15-week period may be born mentally retarded as a result. Typically, a population of 135,000 in an industrialized society would, at any time, include about 300 women in the critical period of pregnancy. Hence, about 300 children are at increased risk of being mentally retarded because of their in utero radiation exposure. Extrapolating from the experience with the Japanese atomic bomb survivors, approximately 15 of these children may be severely retarded. An excess of this magnitude should be readily detectable since fewer than 1 percent of all children suffer from severe mental retardation.

The estimated effect of the Chernobyl accident on the exposed population is, from the standpoint of potential health effects induced, quite substantial. A total collective dose of 50 million person-rem is possible, leading to about 10,000 fatal cancers over the next 70 years. But final consideration of the enhanced cesium uptake by crops in the Polissya region as well as inclusion of neglected sources of exposure may substantially increase the final estimate.

Although the number of excess fatal cancers predicted is very large, they will be widely distributed over a population of 75 million people (Ukraine and Belorussia) and over seven decades. Normally about 9.5 million cancer fatalities would be observed in such a population over a 70 year period.

Concerning the aspects of medical treatment, the Soviet system was challenged to the maximum.

The medical staff serving the plant were informed about the accident at about 2 a.m. on 26 April. They were the first on the scene assisting the first victims and sending them on to hospitals. By 6 a.m., 108 individuals were already hospitalized, with another 24 admitted during the day. After diagnosis, 129 were sent to Moscow, 72 patients went to Kiev, all of them suffering from acute radiation sickness.

Teams of specialists began to arrive within 12 hours: physicists, radiologists, hematologists, and lab personnel to examine exposed persons. After diagnostic workup, the victims were classified as having one of four degrees of acute radiation syndrome: I — least

severe, IV — most severe. Out of the 129 sent to Moscow, 84 were category II-IV. In Kiev, 17 were in the group II-IV. (Yet, not a single death.)*

A serious exposure of radiation was experienced by workers involved in clean-up operations in Chernobyl which began almost immediately. First of all, the fires had to be stopped, the area sealed, and the evacuation started. Security work was relegated to police and military. Firefighters from many surrounding cities came to the rescue. Once the fires were stopped, the cover-up operation was started. Five-thousand tons of sand, lead, dolomite, and boron carbide were dropped from helicopters between 28 April and 2 May directed by individuals perched on the roofs of neighboring reactors #1-3 where others were already involved in decontamination clean-up. This cover-up almost led to another disaster — collapse of the reactor floor and the burn through. The final step was entombment of the reactor #4 and intensified cooling of the core by pumping liquid nitrogen into the sarcophagus.

About 1,000 workers employed in five hour shifts were deployed over the plant site to locate and encapsulate radioactive debris. To do this, they used some (as yet unidentified) film to cover these findings.

Buildings in the 30 km zone were decontaminated by spraying them with a "decontamination solution." As a result, the dose rate from the buildings dropped to that of the background, but the contamination of the earth along these structures increased 2-7.5 fold, necessitating removal and burial of this earth.

Contaminated forests and parks created another problem, first because of their crowns and then the litter of the fallen leaves which were contaminated. The school openings in Kiev were evidently delayed to allow for the leaves to fall, be collected and removed for safe disposal. Extensive debris collection was introduced with plastic enclosure to be shipped out for decontamination.

Although the measures were reported in detail, little is known about the effectiveness of these measures.

Evacuees were decontaminated at reception centers; they were given showers and new clothing. Three surveillance zones were established: 3, 10, and 30 km from ground "0". Strict radiological monitoring of all transportation was established. Workers going from one zone to another transferred to new vehicles.

The roads and open spaces needed to be covered by a rubber-plastic film to prevent dusting and to trap radioactivity. Attempts were made to control rains by seeding clouds away from Chernobyl. Ground washout into Prypyat was prevented by constructing a 20 km embankment. Two special robot-tractors were constructed post haste to permit some clean-up in the area with the highest radioactivity.

* These figures are based on Soviet data which could not be verified. Ed.

This mammoth operation included: local and called in firefighters, medical personnel, military, police, truck/bus drivers, helicopter pilots, miners (388), Kiev metro workers, tunnel drillers (200), and army engineers. The work of some of these individuals took on heroic proportions when they were fully aware of the danger yet continued on their jobs.

What did the Soviets do? In addition to handling the emergency, a new Institute of Radiobiology was organized in Kiev headed by the Minister of Health, Romanenko. Later it was revealed that this institute is an organization without walls. Several existing institutes scattered through Kiev have been brought together under one umbrella. However, they will continue to do their own thing for a while, because there are no facilities for this institute and no budget. During the next five year plan, such an institute will physically be constructed and inaugurated.

Considering the above developments, yet groping to a large extent in the dark, several U.S. agencies immediately volunteered assistance and participation in cooperative studies.

As far as immediate assistance is concerned, the only help the U.S. could provide was the type offered by Dr. Gale. In retrospect, this widely publicized effort gave minimal results chiefly because of other complications.

To this day, the Soviet government refuses to have anything to do with official representatives of the U.S. Government.

Since there is little that can be done to treat acute radiation cases beyond what already has been done, what studies can be undertaken? The most important aspect — dosimetry is practically beyond the point of no return. Half life of I-131 and noble gases is so short that by now it makes no sense to measure them. Cs-137 has a long half-life, but even in this case it is too late to start serious dosimetry studies. One could concentrate on genetic aspects: Some of the in utero irradiated babies have already been born. Chromosome aberration studies could be initiated to estimated more precisely high risk groups. One could even design controlled preventive studies using available radio protectors. Certainly registration of at risk population is a must to allow early detection of impending problems so as to initiate timely therapy.

All of this is expensive and requires commitment of decades of one's creative life. In light of past performance of Soviet agencies, our leading scientists understandingly show some reluctance to undertake such high risk projects, especially in light of a rather passive posture of official Soviet counterparts.

Editor's note: Mr. Ihor Herashchenko, a thermal engineer, who at the time of the Chornobyl accident lived in Kiev, told the U.S. Helsinki Commission on April 3 that at least 15,000 people had died from radi-

ation poisoning in two Kiev hospitals in the five months following the accident. He said he had received this information from friends working in these hospitals. After the accident, Mr. Herashchenko and his wife Ms. Iryna Ratushynska, a poetess, were allowed to emigrate to the U.S.

Two former Soviet dissidents, Cronid Lubarsky and Volodymyr Malinkovich, refuted Mr. Herashchenko's figure as improbable, and the Soviet government cut the estimate of radiation deaths expected from the Chornobyl disaster to between 200 and 600 persons. This estimate was given to a delegation of British trade unionists who visited Chornobyl and Kiev in April. The Soviet officials told them that 237 persons had been affected by radiation sickness of whom 31 had died — most on the first day — and 60 were still in the hospital.

Neither of these estimates can be verified because the Soviet Union, in spite of the broadly advertised Gorbachev "glasnost," is still a closed and secretive society where no independent investigation — domestic or foreign — is allowed. And one cannot trust the official Soviet data because the Soviet government is known for disinformation and sheer lies.



A MEMORIAL TO THE CHORNOBYL VICTIMS



**St. Andrew's Ukrainian Orthodox Church
of the Washington metropolitan area at
15100 New Hampshire Ave., Silver Spring, Md.**

This is the first Ukrainian church dedicated to the victims of the Chernobyl nuclear disaster that befell the Ukrainian nation on April 26, 1985. Here prayers will be offered annually for the Ukrainians who have died in the first days of this horrible disaster and those who will die in the future as the result of inhaling radiation filled air or taking in radiation poisoned food or water. It is estimated that the number of the latter ones may come to many thousands within the next fifty years.

Нездоланний



Василь Стус

*Ще вруняться горді Славутіві кручі,
ще синіє річки збурунена гладь,
але проминув тебе птахом летючим
твій час, твій останній. Попереду — падь.
Ще небо глибоке, ще сонце високе,
та серце замало грудей не пірве.
Урвались, подались прекрасні мороки,
і щось тебе кличе, і щось тебе зве...
Розкрилені висі твої пронеслися.
Попереду прірва, і очі не мруж.
Ти бачиш розхрестя дороги? Молися!
Бо ще ти не воїн, і ще ти не муж.
Ще горбляться горді Славутіві кручі,
та сторч головою зривається світ.
Чіпляйся за кручі, як терен колючий,*

*чіпляйся за небо, як яблуні цвіт.
За обрієм обрій, за далями далі —
допоки напруглий не вигасне день,
погробли тополі в глибокій печалі
своїх калинових, вишневих пісень.
Бо вже ослонився безокрай чужинний,
і гнеться в жалобі кривавий розмай.
Прощай Україно, моя Україно,
чужа Україно, навіки прощай.*

Це «Остання пісня» Василя Стуса. Після неї він випрямив свої груди, підніс чоло і пішов на виклик ворога, пішов на смерть, як воїн, як муж.

Таким, як він, Москва ніколи нічого не прощала. Він знав це, знав про неминучу смерть і вирішив радше вмерти з гідністю, а ніж підкоритись волі паплюжників людської гідності і чести.

Він загинув з рук своїх ворогів. Він цим здолав тимчасовість свого життя на цьому світі, щоб залишитись жити у віках, як довго житиме українська людина. Бо саме через свій виступ на захист **УКРАЇНСЬКОЇ ЛЮДИНИ І ЇЇ МАЙБУТНЬОГО** і заплатив своїм життям Василь Стус.

Знавці поезії почали говорити, що він — один із найліпших сучасних поетів України. Дехто навіть вважав, що більшого від нього не має. І от його не має...

«А братія мовчить собі, витріщивши очі... може так і треба», — отак, вільно цитуючи Тараса Шевченка, можна підсумувати реакцію української так званої радянської інтелігенції на таку явну наругу над українською людиною, поетом з народу, із селян.

Він загинув 3-го вересня 1985 року, а по цей день ніхто на Україні ні слова нічого не сказав. Так, п'ятдесятимільйонова маса мовчить, наче нічого й не сталося. Отак окупант притупив уже наші душі й розум! Так стероризував наш народ!

Він любив Правду, любив рідну землю, був вірний своїм друзям.

Він загинув у Шевченковому віці. Народився на Вінничині в 1938 році. Скінчив Донецький педінститут. Служив в армії. Потім працював викладачем, шахтарем і газетним робітником. Друкуватися почав у 1959 році. В 1964 р. Василь Стус став аспірантом в Інституті літератури Академії наук УРСР. Був батьком сина, добрим чоловіком.

У вересні 1965 року, він разом з В'ячеславом Чорноволом прилучився до такого ж відважного, як і вони самі, Івана Дзюби, який у київському кінотеатрі «Україна» вийшов на сцену і закликав партійних керівників і населення столиці протестувати проти арештів української інтелігенції.

І почалось. КГБ, як і їхні попередники з НКВД, ГПУ і ЧеКа

таких вчинків не забувають, а тим більше НЕ ПРОЩАЮТЬ, хіба приречений погодиться робити те, що вони скажуть. А раз на це не пішов Василь Стус, значить був він опромінений якимсь ВИЩИМ ДУХОМ.

Він став на захист Правди. Він виступав на захист Святослава Караванського, В'ячеслава Чорновола, Івана Сука та інших. І він писав. І світ почув його думки:

«... Отож, в інтересах нашого суспільства свято оберігати індивідуальні людські права. До таких прав я відніс би право мати світ у собі — право мислити, мати свої переконання, світогляд, характер, звички — ті мінімальні права, які майже не різняться від звичайних здатностей. Кожне суспільство потребує індивідуально зрілих людей, а не ЛЮДИНОЇДІВ, тоді воно гарантує індивідуальну свободу. В протівному разі суспільство просто займається самопоїданням...».

Такі думки і погляди на справи висловив Василь Стус у листі до «Голови Президії Верховної Ради УРСР О.П. Ляшка та секретаря ЦК КПУ Ф.Д. Овчаренка».

Коли у вересні 1972 року київський обласний суд засудив Василя Стуса на п'ять років ув'язнення у пермських «виправно-трудових колоніях» і три роки заслання, обвинувативши його в «антирадянській агітації й пропаганді», то серед доказів його «вини» був ось цей вірш:

*«Колеса глухо стукотять,
мов хвиля об пором.
Стрічай, товаришу Хароне,
(і) з лихом, і з добром.
Колеса б'ють, колеса б'ють,
кудись торують путь.
Уже! Додому не вернуть,
додому не вернуть.
Москва, Гора Ведмежа, Кємь
І Попів Острів — шлях
за ґратами, за вартами,
розбухлий на сльозах.
І знову: В'ятка, Котлас, Усть —
Вим, далі — до Чиб'ю.
Рад-соц-концтаборів Союз,
котрий Господь забув.
Диявол теж забув, тепер
тут править інший бог —
марксист, расист і людожер,
один за трьох.»*

*Москва — Чіб'ю, Москва — Чіб'ю,
Печорський концентрак
Споруджує нову добу
на крові і кістках».*

Василь Стус присвятив цей вірш пам'яті замученого українського вченого Миколи Зерова.

Він і пішов слідами Зерова та інших своїх великих попередників, творців доби українського Відродження. Він пішов їм услід із думкою: НЕ ГНУТИСЬ, ЩОБ ТАМ НЕ БУЛО.

До людей доброї волі прийшли листи із закликом, щоб всі такі люди, в цілому світі, виступили на захист хворого поета.

А він карався та не каюся. У нього раз-по-раз конфіскували поезії, забороняли зустрічі з рідними, не допускали листів, посилок, садили в карцер. А він не ламався, а навпаки, виступив з новим обвинуваченням проти КГБ, про яке довідався вільний світ:

«Я обвинувачую КДБ як організацію відверто шовіністичну й антиукраїнську тому, що вона зробила мій народ і боязким і безголосим. Судові процеси 1972-73 років на Україні — це суди над людською думкою, над самим процесом мислення, суди над гуманізмом, над проявами синівської любови до свого народу. Покоління молодого української інтелігенції, що його зробили поколінням політв'язнів, було виховане на ідеях гуманізму, справедливости, свободи. У цьому вся його провина, весь його злий намір. Але тільки такими синами славен народ — і нині й у віки вічні».

З властивою йому чесністю і принциповістю, Василь Стус засудив також «заломання» Івана Дзюби, який свого часу для багатьох був прикладом. Адже Іван Дзюба, за словами Стуса, добрих десять років був провідником руху самооборони українського народу. У відкритому до нього листі Василь Стус писав:

«Доля Івана Дзюби стала ще одним підтвердженням того, як нестерпно жити за умов, коли звичайне людське прагнення — прожити вік свій у межах елементарної порядности — вимагає надлюдської мужности й надлюдського героїзму... Довічною ганьбою цієї країни буде те, що нас розпинали на хресті не за якусь радикальну громадську позицію, а за самі наші бажання мати почуття самоповаги, людської і національної гідности».

За оту самоповагу довелось відбувати кари в пермських таборах і на засланні в далекосхідній Магаданській області, біля Охотського моря. Пізнав він і Колиму, і Челябінську в'язницю і Новосибірську пересилку, і знаменитий Усть-Омчуг, де довелось у

шахті працювати, дарма, що хворий був. На скарги не зважали лікарі, не лікували. Такий наказ був!

Аж ось надійшла вістка, що батько вмер. Почав просити дозволу на поїздку до Донецька, щоб поховати батька. Спочатку і слухати не хотіли. Протести й голодівка допомогли. Пустили. Але по п'ятах пустили й свою зграю сексотів, шпигунів. Поховав батька і знов — на Колиму. А там, куди не повернись, усюди провокації, крадіжки, цькування, насмішки. Писав до прокурорів про все це, і, нарешті, доведений до краю, вдруге склав заяву до Верховної Ради про відмову від громадянства:

«... заборона займатись творчою роботою, постійне приниження моєї людської і національної гідності; стан, за якого я чую себе річчю, державним майном, яке КГБ вписало на своє conto; ситуація, за якої моє почуття українського патріотизму відведено на ранг державного злочину; національно-культурний погром на Україні — все це змушує мене визнати, що мати радянське громадянство є неможливою для мене річчю. Бути радянським громадянином — значить бути рабом. Я ж до такої ролі не надаюся. Чим більше тортур і знущань я зазнаю — тим більший мій опір проти системи наруги над людиною й її елементарними правами, проти мого рабства».

Відсидів, відмучився і в серпні 1979 році приїхав назад до Києва. А як довідався, що Гельсінська Група була розгромлена, вступив до неї, бо, як сам казав, «просто не міг інакше».

Недовго пробув на волі Василь Стус. І року не пробув, і взяти знову. Засудили на десять років табору особливого режиму і п'ять років заслання. Відвезли до пермського табору тридцять шість/один, легендарного! Там діє закон повного беззаконня, за визначенням Василя Стуса. Повне свавілля слуг Москви. Повне свавілля. Там в'язень навіть діркою від бублика не є.

А хіба ліпше на Україні? Та Україна, за яку він так карався, «поточена бацилою недуги». Зникли на ній об'єктивні історики, зникли літописи, зникла вільна думка, не родяться Бантиш-Каменські, Антоновичі, Грушевські.

Не має на тій Україні ані Винниченків, ані Хвильових, ані Підмогильних.

Київ — прекрасне місто, але в середині... Там бачив Стус, як сказав інший поет, «набір холоуїв від літератури, обозних маркітанток естетики, які на національній трагедії шиють собі розмальовані шаравари блазнів-танцюристів, що на трупі України ви-танцювують хвацького гопака».

Душа поета рвалася на волю. Тільки душа й могла, бо тіло знемагало. Вже й дві треті шлунка вирізали.

Надійшла півторатисячна річниця Києва, а Василя огорнув

смуток. А хіба можна радіти, коли український інтелігент «... на дев'яносто п'ять відсотків чиновник, а на п'ять відсотків патріот». Це в кращому випадкові, а взагалі, на погляд Стуса: «Ця інтелігенція офіціозу, прагнучи жити, простує до безславної смерти; ми, в'язні історії...».

У своїх замітках у таборі смерти, цей в'язень сумління дав волю своїм думкам. Він говорив навіть про те, що Україна не готова брати уроки в польського вчителя, що українці, можливо, «найближчі до польської натури, не мають головного — святого патріотизму, який консолідує поляків». Він вірив що після того, що зроблено було з польською СОЛІДАРНІСТЮ, «вірити в московські ідеали може тільки останній негідник».

Ще перед тим, як почав пити чашу гіркої долі в'язня сумління в червоній «країні Рад», Василь Стус і до самого Бога кликав:

*«Даждь нам, Боже, днесь! Не треба завтра —
даждь нам днесь, мій Боже! Даждь нам днесь!
Догорять українські ватри,
догоряє український весь
край. Моя дорога догоряє,
спрагою жалобиться душа.
Як Господь нас оком поминає,
тоді, болю, грай без кунтуша!»*

Не Богові, а людям, своїм людям, дорікав — Василь Стус. Він був свідомий своєї долі. Він знав, що чекає його, який свідомо звів нерівну боротьбу з антилюдськими силами московської імперії.

Він ішов назустріч долі з вірою, що за ним стоїть вся Україна.

І от настало людини. А ті, сумлінням яких він став, «наче води в роти понабирали». У відповідь на таку наругу і насильство над людиною «братія мовчить собі...».

Якої кари може очікувати такий народ, що гідність кидає свою під ноги катам?

Ще триста років у неволі?

Та ні, ні... Можливо і були коли такі думки та опромінення ішло від іншого, від віри кришталевої:

*«Як добре те, що смерти не боюся
і не питаю, чи тяжкий мій хрест,
що вам, лукаві судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст.
Що жив-любив і не набрався скверни,
зненависти, прокльону, каяття.
Народе мій! До тебе я поверну*

*як син тобі доземно поклонюсь
і чесно гляну в чесні твої вічі
і з рідною землею поріднюсь».*

Яр Славутич

СТУС

*Твоє обличчя — різьблене з граніту!
Найдосконаліший митець мигцем
Відбив у бронзі профіль твій різцем,
Коли вершив поставу красовиту.*

*Наваго подвигу супроти гніту,
Такою волею, з таким лицем,
Такою звагою — з ясным Творцем —
Беруть найвищі піраміди світу!*

*Хвала тому, хто дій сувору твердь
Несе, як свято, крізь тюремні будні,
На скін призначену здолавши смерть!*

*Радійте, правди вісники майбутні, —
Дала гранітна винницька земля
Визвольний чин для Стуса Василя.*

1981



ЧИ ДОВГО ЩЕ?

*Чи довго ще, о Господи, чи довго
Ми будемо блукати і шукати
Рідного краю на своїй землі?
Який ми гріх вчинили проти Духа,
Що він зламав свій заповіт великий,
Той взятий з болю волі заповіт?
Так доверши ж до краю тую зраду,
Розбий, розвій нас гень по цілім світі,
Тоді, либонь, журба по ріднім краю
Навчить нас, де і як його шукать.
Тоді покаже батько своему сину
На срібне марево у далині
І скаже: «Он земля твого народу!
Борись і добувай батьківщини,
Бо прийдеться загинуть у вигнанні
Чужою-чужиницею в неслав'ї.
І може дасться заповіт новий
І Дух нові напише нам скрижалі...*

*Або погибіль або перемога, —
Ці дві дороги перед нами стане...
Котра з цих двох нам судилась дорога?
Дарма! повстанем, бо душа повстане.*

*Не плачмо, братя! мало ще наруги,
Бо ще душа терпіти силу має:
Хай серце плаче, бється, рветься з туги,
Хай не дає спокою, хай палає!*

Леся Українка

Петро Одарченко

Зоря України

(До 75 роковин з дня смерти славетної поетеси Лесі Українки)

«... Є з-поміж сяючих зір
геніяльна, вселюдська
ЗОРЯ УКРАЇНИ.
Іду по світло!
Тому до ЛЕСІ
сучасність моя
і майбутність прямує!»
Микола Сингаївський



Ясною зорею світила безсмертна поезія Лесі Українки в темну похмуру ніч царської неволі. Ясне світло ЗОРІ УКРАЇНИ, яскраве світло Лесиної поезії і в наші тяжкі для українського народу часи не можуть затемнити новітні валуєви-московські шовіністи, що божевільною русифікацією намагаються знищити українську мову, а одночасно й українську націю. Могутнє слово Лесі Українки більше, ніж за її життя, служить гострою зброєю в руках її «невдомих братів», що ведуть боротьбу проти лютого ворога України.

Величні ідеї національного визволення українського народу, висловлені з великою силою в мужній поезії Лесі Українки, ще ближчі, ще актуальніші нашій сучасності, ніж тій давній добі, коли ці твори були написані.

Тому то в наші часи наша безсмертна поетеса Леся Українка — найсучасніша серед усіх сучасних поетів.

*Тому до ЛЕСІ
сучасність моя
і майбутність прямує!*

* * *

Леся Українка (справжнє ім'я Лариса Петрівна Косач) народилася 25 лютого (н. ст.) 1871 року в м. Звягелі на Волині.

Родинне оточення Лесі Українки було надзвичайно сприятливе

для її духовного розвитку і для розвитку її великого поетичного таланту. Мати Лесі — Олена Пчілка, славнозвісна письменниця і громадська діячка — виховувала свою доню в українському національному дусі. Дядько Лесі, Михайло Драгоманов, видатний український учений і політичний діяч відіграв велику роль у зформуванні світогляду великої поетки. Коли мати Лесі вживала всіх заходів, щоб вона стала українською письменницею, то «дядько її зробив те, що вона стала людиною і борцем» (М. Драй-Хмара). І сама Леся Українка в листі до О. Кобилянської (29 травня 1899 р.) писала, що вона вважає М.П. Драгоманова своїм учителем. А в листі до М. Драгоманова (24.VIII.1894) Леся писала: «Щождо мене, то я хочу бути Вашою ученицею і заслужити собі право зватись так...»

Поетичної майстерности Леся Українка вчилася в найкращих світових поетів, на перекладах з Гюго та з Гайне вона відточує своє слово. Обдарована виключними розумовими здібностями і великим літературним хистом, Леся, незважаючи на муки й страждання, на свою тяжку хворобу, розвивала свої здібності, ішла вперед по вибраному шляху. В найтяжчі хвилини фізичних страждань Леся не кидала пера, не впадала в розпач, а залишалася незламною, бадьорою. У хворому тілі жила надзвичайна завзятість, сильна воля і героїчний дух. Свою непокореність, жагуче бажання жити і працювати Леся висловила в славнозвісній поезії, «*Contra spem spero*». Все життя Лесі Українки — це був двобій із страшною хворобою. «Треба тільки уявити собі це страждання життя, коли з кожним роком муки і болі збільшувалися, та зіставити це з низкою творчих досягнень, що так само з кожним роком все міцнішали, щоб зрозуміти життєву трагедію Лесі Українки та її дивний творчий героїзм» (Б. Якубський).

Леся Українка вважала свою літературну діяльність за своє життєве призначення, за головну мету свого життя. Творчий шлях поетки простий і послідовний, без усяких ухилів і хибних збочень. Поетка йшла вперед і вперед, удосконалюючи свою творчість, поширюючи її межі, ускладнюючи тематику, поглиблюючи ідейну і мистецьку силу своїх творів, досягаючи все вищої і вищої майстерности.

Рання творчість Лесі Українки — це була лише «проба поетичного голосу до прийдущої поетичної діяльності» (М. Славинський). Першими літературними вчителями Лесі Українки були Шевченко, Куліш, Старицький і Олена Пчілка, а також українська народна пісня.

Першу збірку поезій Лесі Українки — «На крилах пісень» (1893) відкривав патріотичний вірш «До тебе, Україно, наша бездольная мати, струна моя перша озветься». Безмежна любов Лесі Українки до свого рідного краю, до рідної мови, рідної пісні та гаряче прагнення послужити своїм палким поетичним словом великій

справі національного визволення українського народу давали хворій поетці силу і надхнення і спрямовували її поетичну творчість на служіння великим ідеям волі і правди. І вже в перших творах молоді дівчини знаходимо зародки майбутньої творчої сили і майстерності. На 19 році життя написала Леся вже згаданий сильний енергійний вірш «Contra spem spero». Нове оригінальне, що поволі входить у творчість Лесі Українки — це її дужий ліризм, безпосередність почуття, енергійність віршу. Глибоким хвилюючим трагізмом перейнятий вірш Лесі Українки «Давня весна». Леся написала його, коли їй було 19 років. Талант молоді поетки росте, міцнішає. Вона пробує свої сили в епічному і в драматичному жанрі. З'являються поеми, серед них «Давня казка» і «Роберт Брюс», написана під безпосереднім впливом М.П. Драгоманова. В листі до ж дядька (3.III.1892) Леся писала: «Ваша тема (Брюс) припала мені до серця». За порадою дядька, Леся простудіювала історичні джерела і 1893 р. закінчила свою поему. Вона цілком вільно поставилася до історичного матеріалу, використавши його для висловлення своїх думок про боротьбу України за своє визволення, про способи цієї боротьби, про потребу наполегливої, безупинної боротьби до досягнення остаточної мети — здобуття самостійності України. У «Передньому слові до „Громади“» (1878) М. Драгоманів писав про потребу об'єднання українців, «щоб дійти до свого: щоб жити по своїй волі на своїй землі», і про те, що «не обійтись без оружного бою і повстання». Ці драгоманівські ідеї лягли в основу задуму поеми Лесі Українки «Роберт Брюс».

У червні 1894 р. Леся Українка здійснила свою давню мрію: вона приїхала до свого улюбленого дядька в Софію. І тут, за власним виразом Лесі, розпочався для неї справжній «університетський курс». Під безпосереднім керівництвом М.П. Драгоманова користуючись його багатю бібліотекою, Леся пильно вчилася. Більше року пробула Леся у Софії. Їй довелося бути єдиним свідком смерті М.П. Драгоманова. Це був великий удар для Лесі. 31 липня 1895 р. Леся виїхала на Україну, взявши з собою грудку землі з дядькової могили. У прощальному вірші, присвяченому молодшій дочці Драгоманова, Леся писала:

*«Для мене, сестро, не бажай ти щастя
(Ми з ним чомусь не можемо ужитись),
Та побажай мені одваги й сили більше
СПОВНИТИ ТОЙ ВЕЛИКИЙ ЗАПОВІТ,
ЩО Я ВЕЗУ З СОБОЮ НА УКРАЇНУ!»*

Часи, що прожила Леся в Софії в родині свого дядька, залишили на все її життя нестертий слід. Сам спогад про ці часи викликав у Лесі Українки найсвятіші почування:

*«Для мене ж спогад про те щастя й горе,
Що всі ми вкупі тут переживали,
тим буде, чим молитва для побожних».*

В Софії 24-літня поетка довершила свою вищу освіту. Тут викристалізувався її світогляд, остаточно виробилися її політичні погляди, тут остаточно зформувалася непримиренна влача юної поетки, зміцнів і змужнів її войовничий дух завзятого борця. Гаряча драгоманівська проповідь політичної боротьби проти російського царизму, гостра критика, спрямована проти обмеженого просвітанства та проти пасивності української молоді — все це глибоко запало в душу Лесі і зробило цілий переворот в її свідомості і в її поетичній творчості.

*«... Вже очі ті, що так були привикли
Спускати погляд, тихі сльози лити,
Тепер метають іскри, блискавиці...»*

такими словами сама поетка характеризує ідейно-психологічний злам у своїй творчості. Відгуком розмов, що відбувалися в Софії між Драгомановим і Лесею, був її палкий лист до молоді і вірш «До товаришів»; що починається такими словами:

*«О, не забуду я тих днів на чужині,
Чужої й рідної для мене хати,
Де часто так приходилось мені
Пекучу, гірку правду вислухати.*

*... Ті люди, що весь вік несли тяжке завдання,
Казали: „Годі нам, тепер черга на вас...”»*

І Леся звертається до молоді з гарячим закликem перейняти від старих борців стяг боротьби:

«Скажім і докажім, що ми бійці сами!»

І Леся сама стає до перших лав борців. Уся дальша творчість Лесі Українки була неухильним виконанням великого заповіту М.П. Драгоманова. Від «тихих співів несмілих» Леся переходить до мужніх, бойових, повних революційного завзяття поезій. З гострою зброєю — палким поетичним словом виходить Леся на бій проти пасивности, проти рабської психіки, проти принижености, проти покори, проти невільницького духу своїх земляків. Полум'яне слово великої поетки набуває надзвичайної сили і енергії.

Тяжким докором і одночасно закликem боротись за «свою хату» — незалежну українську державу — звучать такі рядки:

*«Ми навіть власної не маєм хати,
Усе одкрите в нас тюремним ключарям:
Не нам, обідраним невільникам, казати
Речення гордес: „Мій дім — мій храм!”»*

Продовжуючи шевченківські традиції, Леся Українка в образі Прометея уособлює героїчні риси незламного борця за визволення народу. Року 1896 Леся Українка виступила з гострим протестом проти французьких поетів, що вітали приїзд до Франції російського царя:

«Ганьба вільним поетам, які перед чужинцем дзвонять ланцюгами добровільно накладених кайданів».

І далі Леся Українка дає блискучу характеристику Російської тюрми народів: «Так, Росія величезна, голод, неосвіченість, злодійство, лицемірство, тиранія безмежна... Не бійтесь, побратими, в'язниця поетів, що люблять волю, батьківщину і народ, не така тісна, як інші місця ув'язнення, вона простора, й її славне ім'я — Росія».

Того ж року (1896) Леся Українка написала свою огнисту інвективу, спрямовану проти Росії — «Fiat pox!» Росію показано тут як хаос, що запанував по слову «бога земного». Російський цар це «цар тьми», «лютий ворог» живих людей. Безстрашні борці за права народу — «сміливі нащадки Прометея» знаходять тут «смутну долю свого предка:

*Вигнання, муки, нерозривні пута
Дочасну смерть у дикій самотині».*

Увесь свій запал, всю силу свого могутнього незломного духу Леся Українка вклала в своє палке поетичне слово, зробивши його справжньою гострою зброєю в боротьбі за свої заповітні ідеали:

*«Слово, моя ти єдина зброє,
Ми не повинні загинуть обоє!
Може в руках невідомих братів
Станеш ти кращим мечем на катів!»*

Увесь цикл «Невільничих пісень» Лесі Українки — це відважне виконання великого заповіту М.П. Драгоманова. Могутня поезія Лесі дійшла своєї вершини і дорівнялась найвеличнішим зразкам політичної поезії Шевченка. І це дало привід Іванові Франкові написати свою знаменну характеристику:

«Від часу Шевченківського „Поховайте та вставайте” Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст цієї слабосилої хворої дівчини».

Вінцем літературної творчості Лесі Українки були її драма-

тичні поеми. Року 1898 Леся Українка почала писати свою драматичну поему з американського життя «У пущі», але закінчила її аж 1907 р. Першу закінчену драматичну поему «Одержима» Леся Українка написала 1901 року у надзвичайних обставинах — протягом однієї ночі біля ліжка смертельно хворого свого друга Сергія Мержинського, за два тижні перед його смертю. Дехто з критиків називав цей твір «поемою надмірного індивідуалізму». Насправді ж це поема надмірної, всепоглинаючої любови, твір високої поетичної сили і емоціональної наснажености.

Особливу увагу звернула Леся Українка на тему Вавилонського полону («На руїнах», «Вавилонський полон», «В дому роботи — в країні неволі»). Символічний зміст цих поем поетка розкрила в своїй (забороненій тепер радянською цензурою) поезії «І ти колись боролась, мов Ізраїль, Україно моя!», що закінчується такими промовистими словами:

*«І доки Рідний Край Єгиптом буде?
Коли загине новий Вавилон?»*

Радянські критики намагаються довести, що Леся Українка розповсюджувала ленінську «Искру», що вона виступала за єдність революційних сил Росії, що вона була соціал-демократкою більшовицького напрямку. Все це неправда.* В недавно опублікованій праці сестри Лесі Українки О.П. Косач-Кривинюк «Хронологія життя й творчости Лесі Українки» є невідомий до цього часу лист Лесі Українки до М.В. Кривинюка (18.II.1903), в якому Леся виступає проти «двоязичія» в виданнях політичних брошур на Україні. Тут же вона викриває російський націоналізм соціал-демократичного органу «Вперед», що видавався на українській території і, як стверджує Леся Українка, «н е х о т і в (напевне знаю) прийняти ані стрічки по-українськи на свої шпальти». Висміюючи ідею, що українці повинні помирити більшовиків з меншовиками, Леся Українка ясно і точно визначила відносини двох народів: «Пора стати на точку, що „братні народи“ — просто сусіди, зв'язані, правда, одним ярмом, але в ґрунті речі вони зовсім не мають і д е н т и ч н и х інтересів, і через те їм краще виступати хоч поруч, але кожному на свою руку, не мішаючись до сусідської „внутрішньої політики“». Російський робітник поневолений тільки соціально, а український і соціально, і національно. Російські робітники ігнорують національне питання, і тому їх інтереси НЕ ІДЕНТИЧНІ з українськими робітниками. Цю ідею (висловлену раніше в листі до М.В. Кривинюка) Леся Українка в символічних образах стверджує в діалозі «В дому роботи, в країні неволі». Два

* Негативне ставлення Лесі Українки до «Искри» висловлено в недавно опублікованому листі Л. У. до Ф. Волховського (Леся Українка. Філадельфія. 1971-1980, стор. 296).

раби — єгиптянин і гебрей — працюють на будівництві. Єгиптянин питає гебрея, що він робив би, якби був вільним. Гебрей відповідає, що він «розруйнував би усі ті храми ваші й піраміди». Єгиптянин тоді б'є гебрея по обличчі. Аж тепер раб-гебрей зрозумів, що він не може бути товаришем єгиптянинові, хоч вони обидва й мають спільний дім роботи і неволі:

*«Я мушу знати, що я тут раб з рабів,
що він мені чужий, цей дім неволі,
що тут мені товаришів нема».*

Російська держава чужа й ворожа українському робітникові. Український робітник подвійно поневолений — соціально і національно — не знайде розуміння з боку російського робітника, представника пануючої нації. Мета й шляхи їх боротьби — різні. Вони, як писала Леся в своєму листі «не мають і д е н т и ч н и х інтересів». Ідейний зв'язок між цим листом і діалогом «В дому роботи, в країні неволі» — безсумнівний.

Останні роки життя й творчости Лесі Українки, незважаючи на загострення хвороби, були найпродуктивніші. Останнє п'ятиліття — це, за висловом М. Грушевського, «якийсь титанічний хід по велетенських уступах, не рушених ніякою людською ногою, де кожний крок, кожний твір означав нову стадію, відкривав перед очима громадянства нашого все нові перспективи мислі, все нові обрії образів. Глибоко національна в своїй основі, всім змістом своїм зв'язана нерозривно з життям свого народу, з переживаннями нашої людини в теперішню переломову добу, ця творчість переводила їх на ґрунт вічних, вселюдських змагань...»

Пишучи про давні часи, Леся Українка, як влучно зазначає М. Євшан, «думала про Україну, серцем була при нас, писала навіть про наш час і наші обставини». Сучасний український критик Євген Сверстюк ставить таке питання: «Що приваблювало Лесю Українку в древньому Єгипті, Вавилоні?» І на це питання відповідає: «Передусім виразність порівняння: говорячи про „єгипетський полон“, про „ту важку єгипетську роботу, що має вславити імення царське“, про „дім роботи, країну неволі“, Леся Українка говорила про рідний край і про „всеросійських деспотів...”»

В «гіркій давноминулій долі» зруйнованої Трої поетка бачила «образ рідної неволі». Показуючи в драматичній поемі «Кассандра» події мітичної троянської війни, Леся Українка бачила перед собою очима вражаючу аналогію — боротьбу українського народу. Борці за свободу, провадячи небезпечну підпільну діяльність, гинули, як Долон, на бойовому посту. Гидкі зрадники, шпигуни і провокатори, як той Сінон, допомагали ворогові нищити український визвольний рух. А царський уряд шляхом усяких підступств, як ахайці за допомогою троянського коня, присипляв пильність українців.

Устами героїчної Кассандри Леся Українка закликала українське громадянство збудитися від байдужості і бездіяльності.

Незважаючи на велику матеріальну скруту, Леся Українка, відмовляючи собі в потрібному курортному лікуванні, організує і фінансує експедицію для запису українських народних дум.

Відчуваючи наближення неминучого кінця, Леся поспішає писати і писати. За останні роки свого життя Леся Українка створила найкращі свої твори: «Адвокат Мартіян», «Руфін і Прісцилла», «Камінний Господар», «Оргія», «Бояриня» і шедевр із шедеврів чудову драматичну поему «Лісова Пісня».

Розгляд цих найкращих творів української літератури — це окрема велика тема. Тому обмежимося лише загальною характеристикою ідейного змісту деяких творів. В «Адвокаті Мартіяні» Леся створила образ самовідданого борця за свою ідею, великого оборонця християн. В драмі «Руфін і Прісцилла» поетка показує жорстоко переслідувану владою християнську громаду. Центральний образ — християнка Прісцилла — це втілення найвищих християнських чеснот — любови до ближнього, жертвності. Світлий образ Прісцилли, що вмирає за високу ідею, протиставлено грубій силі імператорського Риму.

В драмі «Камінний Господар» Леся Українка подала нове оригінальне трактування світової теми про Дон Жуана. Головна ідея цього твору — це ствердження, що ніколи не можна примирити свободу з тоталітарною владою.

Твір з українською історичною тематикою «Бояриня» тепер заборонений в Україні. Ні в п'ятитомнику 1956 р., ні в десяти-томнику 1963 р., ні в інших виданнях цього твору не надруковано. В університетському підручнику «Історія української літератури» (В-тво Київського університету, 1967) драматична поема «Бояриня» навіть не згадується. Чому ж це так? Тому що «московська змора» XVII століття занадто вже схожа на сучасну дійсність. У цьому творі Леся Українка в яскравих образах показала московський терор, поневолення людської особи, систему доносів, деспотизм влади і жахливу атмосферу страху, заляканості. Леся Українка рішуче засудила тут всякий опортунізм, всякі компроміси з ворогом і проголосила гасло збройної боротьби.

Таку ж непримиренність до ворога проголосила Леся і в своєму творі «Оргія». Борець за національну культуру Антей воліє краще вмерти, ніж своїм мистецтвом служити ворогові своєї країни.

Вершина Лесиної творчості — це безсмертна «Лісова Пісня». Леся згадала свої рідні волинські ліси, своє дитинство, чарівливі образи української народної поезії і на матеріалі багатого українського фолкльору створила один із найпоетичніших, найкращих творів не тільки української, а й світової літератури. З великою мистецькою силою показала вона в «Лісовій Пісні» конфлікт між високим ідеалом і прозаїчною дріб'язковою буденщиною, пока-

зала одвічну боротьбу людського духу за волю, ствердила велику творчу силу мистецтва, в якому народ втілює свою безсмертну душу, відтворила нездоланне прагнення людини до краси, відбила красу природи і людської душі і висловила свою віру в конечну перемогу добра над злом, світла над темрявою, волі над гнітом, правди над кривдою. Головна героїня драми-феєрії «Лісова Пісня» — Мавка — це не тільки образ казкової істоти, а й глибоке філософське узагальнення всього прекрасного, вічно живого. Мавка невмируща, як невмирущі вічні пориви до правди, світла і волі. Думка про вічність буття яскраво виявлена в останньому монолозі Мавки:

*«О, не журися за тіло!
Ясним вогнем засвітилось воно,
чистим, палючим, як добре вино,
вільними іскрами вгору злетіло.
Легкий, пухкий попілець
ляже, вернувшись, в рідну землю,
вкупі з водою там зростить вербицю,
СТАНЕ ПОЧАТКОМ ТОДІ МІЙ КІНЕЦЬ».*

«Лісову Пісню» Леся Українка написала на Кавказі за чотири дні. Писала вона її в пориві великого поетичного надхнення. В одному з листів Леся писала: «Юрба образів не дає мені спати по ночах, мучить, як нова недуга, — отоді вже приходиться демон, лютіший над усі недуги, і наказує мені писати, а потім я знову лежу, як порожня торбина. Отак я писала „Лісову Пісню” і все, що писала останнього року».

Фізичні сили Лесі падали... Тяжка хвороба вела до неминучого кінця... Але дух її був надиво міцний. І Леся писала в гарячковім надхненні. Вона поспішала сказати своє останнє слово. В останньому творі «Триптих», присвяченому Іванові Франкові, Леся Українка, використовуючи три жанри — апокриф, легенду і казку — пише про ті великі сили, які можуть визволити український народ. Усвідомлення обов'язку перед своїм народом, сила слова і віра в перемогу — такі ідеї «Триптиху».

У першій частині «триптиху» — «Що дасть нам силу?» поетка показує образ втомленого і знесиленого теслі, того теслі, що зробив хрест, який Христос повинен нести на Голгофу. Коли тесля побачив, як Христос упав під вагою цього тяжкого хреста, він забув свою безмірну втому, він підіймає хрест і несе його на Голгофу:

*«Я тесля. Я зробив сей хрест тяжким,
То й м у ш у я нести його...»*

Моральна повинність відроджує силу. Моральна повинність, усвідомлення національного обов'язку відроджували силу великих українських діячів Франка і Лесі Українки. Свідомість національного обов'язку повинна відродити силу кожного українського діяча — така ідея твору.

Друга частина «Орфееве чудо» — це легенда про Орфея, що своїм чудодійним співом дав знесиленим робітникам силу для побудови муру. Таким же чудодійним орфеевим співом, що дає велику силу нашій нації — є палке слово Шевченка, Франка і Лесі Українки.

Третя частина твору — «Казка про Велета». В образі казкового велетня, облутаного дротами, Леся Українка показує Україну, що спить у зачарованому сні. Але прийде час, коли могутній велетень прокинеться від вікового сну

*І встане велетень тоді,
Розправить руки грізні,
І вмить розірве на собі
Усі дроти залізні!*

У далекому Єгипті, тяжко хвора, за кілька місяців до смерти, Леся Українка лине думкою до свого улюбленого Рідного Краю і висловлює в цьому передсмертному творі глибоку й непохитну віру в визволення українського народу:

*Кохана стороно моя!
Далекий Рідний Краю!
Що раз згадаю я тебе,
То й казку сю згадаю.*

На світанку 19 липня ст. стилю (1 серпня за новим стилем) 1913 року перестало битися серце великої української поетки Лесі Українки. Приятелька Лесі Л.М. Старицька-Черняхівська в помертній статті писала, що сучасники Лесині не могли належно зрозуміти й оцінити творчість великої поетки. «Останніми роками, коли творчість її (Лесі Українки) піднеслась до найвищого ступеня, коли вона пішла на снігову верховину життя, — читачі лишилися в долині». Леся Українка, за влучним означенням Л. Старицької-Черняхівської, «вливала в свої твори все життя своє... Глибоке почуття пекучої любови й непохитної віри, героїчний настрій поетеси, разом з тим широкий світогляд письменниці й глибинь її думки підносять твори її на надзвичайно високий рівень». Лесині твори, каже Л. С.-Ч., «це саме життя її, її страждання, її сльози, її зброя, її віра й любов...»

Палкий вогонь Лесиних пісень, запалений в глуху ніч московського самодержавства, ще ясніше горить в серцях вірних синів і

дочок українського народу. Месники дужі приймають Лесину зброю і стають на захист zagrożеної ворогом душі народу — його рідної мови, його національної культури. Ростуть нові нащадки Прометея, послідовники великих Лесиних ідей. Безсмертна іскра Прометея, що запала в серце великої поетки, розгорілася ясним вогнем і цим вогнем запалила серця своїх сучасників. Цей вогонь вічний. Він не згасне ніколи. Ще більше, ніж у часи Лесі Українки, він запалює серця нових і нових поколінь. Вогнисте слово Лесі Українки, сама постать безмежно дорогої Лесі, її життєвий приклад, її великий подвиг збуджує в серцях українців любов до свого народу і прагнення іти шляхом великої поетки.

Безсмертне слово Лесі Українки, як і могутнє слово Шевченка, стоїть на сторожі української нації, національної культури, рідної мови і державної суверенності українського народу. Цю функцію поетичного слова Лесі Українки підкреслив Володимир Сосюра:

*Твоє слово разюче, як зброя,
Що боронить свій край і свій дім!
І схиляю в шанобі чоло я
Перед світлим безсмертям твоїм!*

Леся Українка

ДО ТЕБЕ, КРАЮ

*І все ж таки до тебе думка лине,
Мій занапащений, не щ а с н и й краю!
Як я тебе згадаю,
У грудях серце з туги, з жалю гине.*

*Ці очі бачили скрізь лихо і насилля,
А тяжчого від твого не видали,
Вони б над ним ридали,
Та сором сліз, що лються від безсилля.*

*О, сліз таких вже вилито чимало, —
Країна ціла може в них втопитись.
Доволі вже їм литись, —
Що сльози там, де навіть крові мало!*

НЕХАЙ

*Так, ми раби, немає гірших в світі!
Феллаги, парії щасливіші від нас,
Бо в них і розум, і думки сповиті,
А в нас вогонь Тітана ще не згас.*

*Ми паралітики з блискучими очима,
Великі духом, силою малі,
Орлині крила чуєм за плечима,
Сами ж кайданами прикуті до землі.*

*Ми навіть власної не маєм хати,
Усе одкрите в нас тюремним ключарам:
Не нам, обідраним невільника́м, казати
Речення гордее: «Мій дом — мій храм!»*

*Народ наш, мов дитя сліпеє зроду,
Ніколи світа-сонця не видав,
За ворогів іде в огонь і в воду,
Катам своїх поводарів оддав.*

*Одвага наша — меч, политий кров'ю,
Брязчить у піхвах, ржа його взяла.
Чия рука, порушена любов'ю,
Той меч із піхви видобуть здола?*

*Нехай же ми раби, невільники продажні,
Без сорому, без честі, — хай же й так!
А хто ж були ті вояки одважні,
Що їх зібрав під прапор свій Спартак?..*

БЕЗ НАДІЇ ТАКИ СПОДІВАТИСЬ...

*Гетьте, думи, ви хмари осінні!
То ж тепер весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодії літа?*

*Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись, —
Жити хочу! Геть думи сумні!*

*Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки, —
Будуть сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.*

*І від сліз тих гарячих ростане
Та кора ледовая, міцна,
Може квіти зійдуть і настане
Ще й для мене весела весна.*

*Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать,
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.*

*В довгу темную нічку невидну
Не стулю ні на хвильку очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.*

*Так! я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть думи сумні!*

Кращі поетеси сучасної України

Коли говорити про талановитіших поетес сучасної України, то до цієї категорії найперше слід зарахувати поетес шестидесятників, які під час тимчасової відлиги, після смерти Сталіна, виявили свою сміливість у творчості, сказавши більше, як досі, мистецької і життєвої правди. До цього часу, як відомо, в літературі панувала така задуха, така жахлива атмосфера, яку можна добре проілюструвати на чотиритомникові «Українська радянська поезія», що вийшов ще за життя Сталіна в 1951 році. У тому збірникові надруковані вірші 63 поетів, з яких 44 у своїх поезіях вихваляли Сталіна, у 25-ох — Леніна, а про рідний Київ була згадка тільки в одному вірші. Це так душив українську літературу, зокрема українську поетичну творчість, той радянський соціалістичний реалізм, який і сьогодні не дозволяє писати того, що бажали б автори.

Тож, вертаючись назад, слід підкреслити, що після смерти Сталіна письменники й поети, хоч на деякий час, частково відчували, що впав з плечей страшний московський камінь, і почали одні з острахом, оглядаючись назад, а інші сміливіше випростовувати свої спини — свою майстерність. Уже в 1955 році український кінорежисер світової слави Олександр Довженко писав у «Правді», що треба поширити рамки соціалістичного реалізму. А наступного, 1956-го року, Микита Хрущов на 20-му з'їзді партії у своїй промові розвінчав Сталіна, згадавши про його деякі злочини, після чого й почалась відносна відлига. Але через два роки сам Хрущов злякався великого сміливого руху в літературі: письменники почали викривати злочини партії — писати про жертви голоду, концетраційні табори, розстріли невинних людей. Тож Хрущов боявся, що, разом із Сталіном, можуть викинути й комунізм та радянську систему, і почав знову затискувати почату відлигу.

Це почалося після 1958 року, але по інерції наші автори ще знаходили щілини в соцреалізмі і спромоглися до 1963 року ще надрукувати дещо сміливіше й правдивіше. Тож під час відлиги

з'явилося відразу кілька сот українських поетів і поетес. Але згадаємо тут лише окремих поетес, що заслуговують на увагу.

Варто згадати, що серед доробку сучасних поетес, зокрема шестидесятників, чимало рядків, написаних через обставини езопівською мовою, і треба уміти розлушити ту думку чи ідею, яку хоче висловити авторка.

Ганна Світлична, якій сьогодні 47 років і яка від 6-ох років прикута до ліжка тяжкою хворобою, почала друкуватися у 1957 році, а в 1961 році вийшла її перша збірка поезії «Стежки неходжені, весняні». А до 1980 року вийшли ще 9 збірок. В одному з віршів, що віддзеркалює її психологічний стан, своєю власну долю, вона пише:

*І люблю, і кляну, і плачу,
І караюсь — а все ж люблю,
Все, що суджено і призначено,
Розділила б — не розділю.*

*Ну, скажи мені, нащо мучить,
Вічно мучить себе самих?
Ну, навіщо слова колючі,
Ну, навіщо колючий сміх?
Зарікаюся до безнадії,
Вицент рубаю вороття мости.
А назавтра встаю й радію,*

*Що за вікнами світ рясніє
І що є в цьому світі ти.
І радію, і знову плачу,
І караюсь, а все ж люблю...
О, нізащо своє призначене
З іншим кимось не поділю.*

У поезіях Любови Забашти, яка народилась у Прилуках у 1918 році, є низка сміливіших творів, навіть на мовну тему, або присвячених Україні. Друкуватися вона почала, маючи 17 років, перша збірка віршів «Нові береги», вийшла в 1950 році, а тепер вона має у своєму доробку понад 20 книжок, серед яких кілька драматичних творів і роман «Крилаті мої кораблі» (1983).

Бачачи шалену русифікацію, що навіть науковці, які працюють в ділянці кібернетики в Київській Академії Наук, не володіють українською мовою, вона пише «Баляду про кібернетичний двійник та Золотокусу Ізольду». Відомо, що кібернетика — це наука про електричне автоматичне керування виробничим процесом. Там працюють машини, що, як кажуть, заступають мозок людини: вони можуть відповісти на багато складних питань. І Любов За-

башта написала свою баладу, щоб, говорячи про ті мудрі машини, зачепити й тих немудрих науковців, які все знають, тільки не знають рідної мови та історії своєї землі. До того ж і керівником цієї організації призначили росіянина. У цій баладі є такі рядки:

*А чи знає цей робот, хто батьки твої були,
Історію твого святого краю
І битви ті, що в ньому відгули
В степах безкраїх, вдалині?
Сміливість тих, що кров'ю скропили
Співучу мову в рідній стороні?*

*Але мовчав учений-кібернетик,
І електричний мозок теж мовчав...
Він знав усі орбіти, всі планети,
Та тільки мови рідної не знав.*

Патріотизм Забашти бачимо і в її віршах, присвячених Україні. В одному з них вона пише:

УКРАЇНІ

*Вкраїно, матінко моя,
Моя колыско, серцю люба,
Сплитай вінки із листя дуба,
Хай серце радістю буя!..*

*О Україно, жись тобі,
Як і твоїй співучій мові,
Аж доки сяють голубі
Небесні шати, і шовкові*

*Шумують трави, і горить
У небі чиста дощовиця,
І нам довіку пий, і пий
З твоїх джерел і не напийсь.*

В іншому вірші, написаному під час відлиги і теж присвяченому Україні, Любов Забашта пише:

*До щему у серці, до терпкого солодкого щему
Я кохаю Вкраїну, омиту прозорим дощем,
Її грози весінні, листопади осінні,
Коли сиві дуби покриті багряним плащем...*

*І такою з дитинства тебе, Україно, пізнала,
Коли йшла чередничкою в рідні поля золоті...
Голубами злітали у полі димки від вокзалу,
Ніби звали мене у незвідані далі оті.*

*І таку, як була ти, — у січах, у вічній тривозі,
Коли дух непокори ти лишила грядущим вікам,
Коли долю твою ще везли на чумацькому возі,
І таку, як ти є, — я нікому тебе не віддам.*

*Все що в серці несучи, у твоїх я дістала глибинах,
Ти мені і любов, і пісенність, як ньенька, дала.
Я живу і співаю, бо живе і співає Україна,
Бо припала вустами до дзвінкого твого джерела.*

Але ці вірші були написані 25 років тому. Тоді, в час відлиги, появились десятки поезій, присвячених українській мові, її красі; автори висловлювали свою любов їй і відданість. Але минули роки, і найбільших прихильників, оборонців нашої мови, було виарештовано, і на сторінках преси зникла ця тема.

До талановитих і патріотичних поетес належить і Ольга Маруніч, яка прожила тільки 47 років. Померла вона в 1965 році, лишивши тільки одну збірку віршів «Цвіт на калині». Вона закінчила філологічний факультет Київського Педагогічного Інституту, вчителювала по школах, друкувалася в пресі. Серед її невеличкого доробку маємо також чудовий вірш, присвячений Шевченкові, що зветься «Художникам», його деклямували часто й наші учні:

*Не малюйте Шевченка плембес
У кріпацькій пошарпаній свиті —
Я в нім бачу лише Прометея
У одежі, із сонця відлитої,
Володаря дум України,
Що піднісся на грані столітні,
Щоби сіяти правду невпинно,
Щоб вогнем у віках пломеніти!
Не малюйте поета солдатом,
Не малюйте на зло клятій долі,
Мій Шевченко завжди був крилатим,
Мій Шевченко завжди був на волі!
Не малюйте поета в печалі,
Бо він — світоч і щастя народу,
Став пісок золотим в Кос-Аралі,
Де ступав він в хвилини негоди.
А тепер наш Тарас в кожній хаті,
З нами словом живим розмовляє,
Є в Шевченка народження дата, —
Дати ж смерти в Шевченка немає.*

Наталя Забіла — одна з найстарших авторок, яка писала переважно для дітей. Народилась у 1903 р. в Петербурзі, але батьки скоро переїхали в Україну, і вона жила під Харковом у Люботині, а потім у Харкові. Там же закінчила Інститут народньої освіти й учительювала по школах. Перший вірш надрукувала у 1924 році, коли їй був 21 рік. Її твори мають виховне значення, легко написані, відзначаються великим знанням дитячої душі, психології. Її 150 книжок — це великий скарб для нашої культури. Від 1930 року вона вже жила з літературних заробітків. Наталя Забіла написала низку книжок і для дорослих, а також перекладала на українську мову з французької, польської та російської мов. Її книжки перекладались на інші мови і були видані в інших країнах. Померла вона кілька років тому.

У 1943 році, коли гриміла війна, а син Наталі Забіли був на фронті, вона написала вірш під назвою «Пишу листа»:

*Пишу листа, трикутником згортаю,
Надписую на ньому те ім'я,
Що так давно, як зараз пам'ятаю,
Сама для тебе добирала я.*

*Як дійде він, цей лист? Які дороги
Ведуть до тебе в рідному краю?
І чи він знайде там тебе живого,
Сміливого, невтомного в бою?*

*І чи зуміє він переказати
Німою мовою, поміж рядків,
Все, що сказати тобі хотіла мати,
Коли б на це їй вистачило слів?..*

*Беріть же, поштарі, до рук побожно,
Оцей мій лист, як всі такі листи,
Щоб з материнських серць краплину кожному
Синам на бій, як зброю донести.*

Образна мова, приступна чарівна фантазія, ясний зміст — це головні прикмети творчості цієї талановитої письменниці й поетеси.

* * *

У 1970 році вийшла з друку перша книжка молодої поетеси Ганни Чубач «Журавка», яка відразу набула популярності, захопивши читачів своєю безпосередністю, легким чарівним змістом, любов'ю до рідного села, рідної землі. Народилась вона в 1941

році, незадовго до початку війни. Закінчила Московський Поліграфічний Інститут та Вищі літературні курси в Москві. Працювала в редакціях газет та журналів. Вже вийшли її 4 збірки поезій, мала державну нагороду. Походить вона з Поділля (Вінниччина), про що сама пише:

*Я на вдачу вперта подолянка.
Не треба слів, розрадники, мені.
Давно забуті нинішні, вчорашні —
Могили всі однаково сумні...*

Вона не любить втручання соцреалістичних дорадників, а хоче писати про своє Поділля, про село, про рідну хату:

ЖУРАВКА

*Моя хата в подільському житі,
Просто неба, на чорній землі.
Маю тільки думки необжиті
Та ще крила — небесно-ясні.*

*Підіймаюся в небо щоранку
І в жита опускаюся знов.
Моя хата не має ганку,
Зате має тепло і любов.*

*Моя хата не має стелі —
Залітають вітри і дощі.
В ній і сум, і години веселі
Розбентежують спокій душі...*

*Зустрічаю піснями врочисто
Косовицю врожайного літа.
Я лечу не з великого міста,
Я журавка з подільського жита.*

Любов до свого рідного у неї звучить у багатьох поезіях:

*Опустила в криницю відерце,
Зачерпнула з пісочком води.
Рідний дім залишається в серці,
Як далеко від нього не йди...*

У своєму довшому вірші «Березневість раннього світанку» Ганна Чубач висловлює й обороняє самостійність свого думання, своїх поглядів і не хоче зовнішнього втручання:

*Березневість раннього світанку
Холодить ще руки ясенам.
Маю в небі синю колисанку
Свому серцю, мріям і пісням.*

*Маю в небі хмари на розлуку,
Маю сонце на веселий день.
Заберіть, безкрилі, свої руки
Од моїх стривожених пісень...*

А про свої інтимні почуття говорить у вірші «Моя любов»:

*... Моя любов — забутий самоцвіт,
В пустім човні покинута ліля,
Вона тобі вдарує цілий світ,
Лиш ти приходь не з жалости до неї.*

*Бо не обдурить слово почуття.
І почуття не родиться з цілунку.
Моя ж любов — підземний океан,
Де не знайти ні смерти, ні рятунку...*

Лірична поезія молодої авторки про зустріч з містом, про рідне гніздо, про перше кохання торкає за серце кожного читача. Смоток нерозділеного кохання бринить також у багатьох її рядках:

*Віддалений, розгублений, жонатий,
Мій оленю з широкої долини...
Мені ж без тебе щастя не пізнати,
Як материнства жінці без дитини.*

Уникаючи в першій збірці пропагандивних нот, не цурається вона й філософських узагальнень, пишучи про наслідки війни:

*Якби всі кулі, що лежать в землі,
Могли весною раптом прорости,
Не стало б місця сіяти мені
Моє зерно, що родить колоски.*

*Якби всі ті, хто землю боронив,
Та повставали сіяти й орати,
То врожаї з розораних могил
Могли б півсвіту хлібом годувати.*

Але під тиском обставин, критики нова збірка, що зветься «Жниця» та далші, вже мають незрівняно більше пропагандивних

рядків. Авторку змусили їхати на новобудови до Сибіру й писати нариси та вірші про чужі краї. Але й там лірично-романтичні ноти, які їй легко даються, віддзеркалені в кількох поезіях, бо їй же тільки 33 роки:

*Ще не вечір! Ще не вечір!
Хоч і сутінків багато.
Ще мої смагляві плечі
Любить вітер цілувати.*

*Ще коханий хмелем в'ється,
Заглядає пильно в очі.
Ще із серця пісня рветься
Про літа мої дівочі...*

Як бачимо, поезії Ганни Чубач мають своєрідний чар ніжного дівочого серця, яким вона насичує рядки своєї творчості. Має поетеса і власні поетичні засоби, образність, метафоричність, оригінальні епітети, порівняння: Ніч чорні руки кладе на подушку, Гасне день, мов ласка чоловіча, Пливуть хмаринок сині папірці, Пахне шлях далекими світами, Мов краплі гарячого поту, пшениця у сірих мішках, Місяць підкрученим вусом лізе у шибку мою... Друкуватися почала Ганна Чубач у 1966 році, багато її творів покладено на музику.

* * *

Молода поетеса Леся Клименко надрукувала низку майстерних поезій, але ще не має окремої збірки, не належить до Спілки письменників. В одному її вірші, що зветься «Ти до мене прийшов» вона звертається до свого колишнього коханого, який десь далеко був, може, й за кордоном, а потім з'явився:

*Ти до мене прийшов, як минуле,
Що у синю сплило далину.
Знову спогади рвійно ввійнули
І торкнули затихлу струну.*

*Я не стану хилитись журбою
І стару накликати біду.
Різні долі лягли нам з тобою
На загубленім нашім сліду.*

*Ти пішов... Блискавками й громами
Уляглися на серці жалі...
Сто плянет пролягло поміж нами,
Хоч живем на одній ми землі.*

*Ти пішов... Грозовиця травнева
Наливає по вінця блакить.
І стають грозовими дерева,
Щоб довіку тривогою жить.*

* * *

Валентина Ткаченко народжена 1920 року на Чернігівщині. Має незакінчену вищу освіту. Працювала в редакціях. Брала участь у війні, нагороджена медалями за участь в партизанській боротьбі. Перша її збірка «Зелена сторона» вийшла в 1940 році. З того часу видала понад 20 книжок як для дітей, так і для дорослих. Серед її доробку чимало цікавих ліричних творів, в яких оспівує красу природи, часи війни, невдачі родинного життя. В одному з віршів вона пише, ніби листа до зрадливого чоловіка, що лишив її з дитиною. Вірш пройнятий чуттям, віддзеркалює дійсність:

*О, як ти міг зробити зрадливий крок?
О, як ти міг забути близьке і рідне?
Не хочеш знати, як живе синок
І що тепер для нього необхідне.*

*Тебе вогонь кохання засліпив...
Нам дні приносять радощі і горе...
Ось він із глини літака зліпив,
Ось він лежав недавно в ліжку хворий.*

*Мінявся жар і холод повсякчас
І колючками біль блукав по тілу.
Він, маячи, гукав тебе не раз,
Прийшов би і приніс малому силу.*

*В нас лікарі бували на дому,
Веліли пити ліки гіркуваті.
Лиш батьківської ніжності йому
Не сміли у рецептах прописати.*

*Син видужав. Пішов до школи знов.
Кораблики пуска по сніготалу.
Він забуває про твою любов,
Він забуває образ твоїй по малу.*

*І знаю я, тебе відплата жде.
Години дочекаєшся тієї:
Коли зустрінетесь буває де —
Син не подасть тобі руки своєї.*

1955

Серед сучасних поетес іще є чимало, які менше відомі, але мають уже власні збірки поезій, як Наталка Білоцерківець, Єва Будницька, авторка 6 збірок, Наталія Віргуш, Марія Влад, Вікторія Віта, Ніна Гнатюк, Любов Голота, Любов Горбенко, Галина Демченко, Світлана Йовенко, Галина Камінна, Наталя Кащук, Валентина Козак, Лідія Коломисць (авторка більше 20 збірок поезій, з яких багато для дітей), Тамара Костецька, Валентина Кузьменко, Софія Майданська, Валентина Малишко, Валентина Невінчана, Наталя Нікуліна, Людмила Овдієнко, Марія Познанська, Ляля Рубан, Тамара Севенюк, Оксана Сенатович, Людмила Скирда, Галина Тарасюк, Галина Турелик, Алла Тютюнник, Марія Хоросницька, Інна Христенко, Галина Паламарчук, Марія Пригара, Олена Журлива, Агата Турчинська та інші.



Ліна Костенко

Та найславнішою стала в останні роки поетеса Ліна Костенко, авторка 6-х збірок поезій, зокрема віршованого роману «Маруся Чурай» та збірки чудових поезій «Неповторність». Обидві ці книжки були перевидані — одна в Австралії, а друга в Америці.

Народилась Ліна Костенко в 1930 р. у місті Ржищеві на Київщині. Закінчила Літературний інститут у Москві, а також Київський Педагогічний Інститут. Перша її збірка «Проміння землі» вийшла у 1957 році.

Поезії Ліни Костенко мають величезний успіх як в Україні, так і в інших країнах нашого поселення. У 1969 році В-во «Смолоскип» видало велику збірку її поезій на 357 сторінок, і її вже не можна дістати. Чим же вона причарувала українського читача? Тим, що вона писала не тільки надзвичайно образно, майстерно, із знанням всіх поетичних форм, а й тим, що писала про те, що тривожило її сумління, писала багато життєвої правди, про яку не кожний осмілиться писати. На це потрібна була громадська мужність, національна свідомість, мистецька проникливість у філософські глибини життя. Ось невеликий, здавалось, простий вірш, а скільки в ньому глибини і правди:

*Є вірші квіти.
Вірші дуби.
Є іграшки-вірші.
Є рани.
Є повелителі і раби.
І вірші є — каторжани.
Крізь мури в'язниць,
По тернах лихоліть
Ідуть, ідуть по етапу століть.*

Оце і весь вірш, а як багато в ньому сказано, а ще більше можна прочитати, як кажуть, між рядками. Сьогодні цього вірша вже не надрукують у Києві, бо він ясно говорить, що одні вірші написані майстерно, без примусу і вони виглядають ніжні, як квіти, або говорять про людські рани, біль, що торкає кожне людське серце. А поруч вірші підлабузників, які пишуть на замовлення, для гонорару, пишуть їх раби в літературі.

Поетеса тверда в своїх переконаннях, вона сміливо каже:

*Метушня слабким притаманна,
Безголосим властивий галас...*

А здобути тяжкі перелоги можна тільки силою — не зусиллям. Вона знає, що може бути в житті багато невдач, але життя навчить, як треба ходити:

*І смішно тобі і сердито
І ти забуваєш часто,
Для того, щоб добре ходити,
Раз десять треба упасти...*

На поезію вона дивиться, як на трибуну, на висоту, куди дехто боїться сходити:

*Хто знає круті підйоми,
Ходив на високі мости,
Тому напевно, знайоме
Чуття — боязнь висоти...*

*Спочатку провалля зяє,
Обрій не має меж,
І страшно стояти скраю:
Здається — ось упадеш.*

*А потім зберешся на силі,
Поглянеш спокійно вниз
І все побачиш в тій хвилі —
До найдрібніших рис...*

І підсумовує:

*Пишу це неспроста:
Поезія — теж висота.*

І вона має рацію: адже досить написати сміливіше, щиріше про гірку правду, як скинуть тебе з тієї поетичної висоти, як скинули вже не одну сотню українських поетів і письменників у безодню.

Ціла низка чудових поезій Ліни Костенко залишаться на віки найдорожчим скарбом і свідками цієї чорної доби, коли поети й письменники стали об'єктом переслідування, арештів, цькування у пресі за сміливе слово, за любов до свого рідного слова, до свого народу.

Відлуння тяжких переживань раз-у-раз зустрічаємо у її крилатій поезії: адже вона 16 років була під бойкотом за свою сміливість, за поезію, за погляди. До тих часів можна віднести рядки:

*... Ми в'їхали у ніч. Дороги не видать.
Було моє життя, як ночі горобині.
Нічого у житті не вміла переждать.
О, як мені жилось і як страждалось!*

або:

*... Отак, як зроду, потаємно, з тилу,
Усіх міщан ошцирені лаї
Ненавидять в мені мою скажену силу,
Ненавиджу я слабості свої.*

А на вимоги писати по-соцреалістичному поетеса відповіла віршем:

*Потомки розберуться. Їм видніш
Крізь кришталєво-об'єктивну призму —
Хто був мистцем, а хто ховав фетиш
Пророцтва за щитом соцреалізму.*

Знає Ліна Костенко добре й історію рідної землі, що бачимо вже з неперевершеного твору-роману «Маруся Чурай» про легендарну піснярку, про часи Богдана Хмельницького. Не даром, коли виходили її останні дві книжки — «Маруся Чурай» та «Неповторність», до книжкових крамниць у Києві стояли вже заздалегідь черги, і за три години тритисячна кількість одержаної книжки була продана. Навіть, коли «Марусю Чурай» перевидали там в серії роман-газети 100-тисячним тиражем, то й тоді за кілька днів твору вже не можна було купити. Серед сотень поезій Ліни

Костенко твір «Чигиринський колодязь» належить до кращих перлин її творчості, яким і закінчимо цей побіжний огляд про поетес сучасної України.

ЧИГИРИНСЬКИЙ КОЛОДЯЗЬ

*Козацька тверджа, давній Чигирине,
Уламок слави серед цих полів!
Усе святе, усе неповториме,
Усе чекає невимовних слів...*

*Тут запеклася кров мого народу
І одридали волю кобзарі.
Брати мої, а де ж ви брали воду
В цьому камінні, на такій горі?*

*Коли в облогу брами всі зачинено
І догорають головошки веж, —
Пили ви Тясмин здалеку очима
Чи, може, просто кам'яніли теж?*

*Цей шпиль гори, і трави, що зів'яли,
Руїн і скель розпечений полин...
То як же ви на смерть отут стояли?!
Стоять на смерть — це ж треба бути живим!*

*А он же бачиш в камені криниця,
Мале відерце в дзьобі журавля.
Гори цісі дивна таємниця —
Оця пробита в камені криниця,
Коли рятунку ждять нізвідкіля!*

*Як ви пробили цей суцільний камінь?
Як добулись до того джерела?
Ломами? Кайлом? Голими руками?
Чи вам сама земля допомогла?*

*Навчи мене, навчи, о Чигирине!
Колодязь твій глибокий, не змілів.
Усе святе, усе неповториме,
Все чекає невимовних слів...*

* * *

Минулого (1986) року на літературному небі з'явилась нова поетична зірка — Марія Чумарна. Про її талант свідчать кілька

поезій, надрукованих в «Літературні Україні» No. 37, за 11 вересня 1986 р. які ми тут передруковуємо:

*Гори мої з кам'яними устами,
вищих світів нерозгадані діти!
Тут, поміж вами, душа моя стане
вільна, як вітер!*

*Як ви повільно згортасте крильми
тінь вечорову в притихлу долину...
Хочу повірити в тишу всесильну
хоч на хвилину.*

*Хоч на хвилину повірити хочу,
що не озвуться ніколи в людині
ані злоба, ані заздрощі жовчні,
ані гординя.*

*Поки стоять з кам'яними устами
вищих світів нерозгадані діти,
їх високостями не перестанем
вірити й жити...*

* * *

*Тільки ти нам прощаєш, земле,
як вбираєш у тіло темне
нашу кривіцю, бунтарську зроду,
і небесну в очах погорду.*

*Тільки ти нам прощаєш, земле,
все мізерне і все даремне,
переплавлюєш у граніти
наших рук непокірні квіти.*

*Пласт за пластом у студнях чорних
ми — маленькі і неповторні,
ми — вчорашні і ми — прадавні,
кров трави і душа вулканів.*

*Ти вертаєш нас знову, земле,
в коло вічності потаємне.
Беззахисні у круговерті —
лиш в собі ми підвладні смерті.*

*Лиш в собі нас завжди косила
протирич віроломна сила.
Тільки ти нам усе прощаєш.
Забираючи — воскрешаєш.*

ОСОБИСТЕ

*Особисте — болить.
Особисте, та ще й особистеньке, —
ця постійна в душі
і образ, і мізерностей виставка,
мов собі виправдання
за поспіху вічну облуду,
за хвилини і дні,
що вже відбули і не будуть.*

*Особисте болить.
Тоді все хай стає особистим —
голос птаха самотнього,
що несподівано вистиг,
і брехливість чужа,
і чужа простота й непорочність,
і сумління вселюдське,
що пильно нам дивиться в очі.*

*Особисте болить.
А в сльозі твоїй, мов у намисті —
до сльозинки сльозинка
материнської давньої пісні,
вічна пісня землі,
що пече нас своїм притяганням —
ми на ній не найперші,
але нині на ній ми останні.*

*Всю вагу мозолів,
всю зневагу й відвагу одвічні,
гостру пам'ять вітрів,
що живим обпікають обличчя,
тіні давні й майбутні,
що думи нам докором крають,
нам нести щосьогодні,
щомиті по отчому краю.
і не буде сумління,
ні слово промовлене —
чистим,
поки весь цей тягар*

*не болітиме нам
особисто.*

* * *

*Дерева — як діти,
коли засинають під сонцем,
що сонно стікає у вечір
по їхніх голівках...
І пальчики ніжні тремтять
на примовклих подушках
рожевим промінням,
і сон їм чуби розмітає
вишневим видінням,..
А мамині руки,
вкриваючи листом дбайливо,
із теплих безодень
націджують їм
молока...*



Дмитро Нитченко

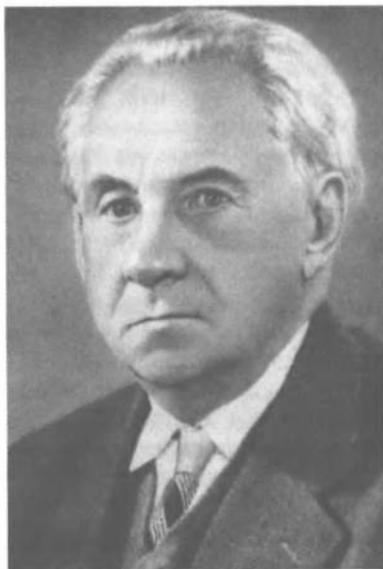
Легенди про Максима Рильського

(90 років з дня народження)

З найдавніших часів кожен нарід створив сотні легенд, особливо про своє історичне минуле, про своїх героїв, богатирів, видатних діячів. Поминувши легенди апокрифічного характеру, згадаємо, що український нарід створив безліч легенд, які втілились також в форми дум, історичних пісень, переказів. З історичного минулого маємо думи про Олексу Довбуша, Максима Залізняка, Устима Кармелюка, про Богдана Хмельницького, про Кирила Кожум'яку та ін.

А скільки легенд створив наш нарід про Тараса Шевченка, Котляревського, борця Івана Піддубного, Григорія Сковороду. Багато народніх легенд лягли в основу видатних творів літератури. Викривували їх Т. Шевченко, і Квітка-Основ'яненко, і Леся Українка та інші.

Максим Рильський теж належить до найвидатніших діячів нашої сучасності. І хоч він останнім часом написав на замовлення влади багато пропагандивних творів, проте його талант створив безліч і непроминальних творів. Досить згадати, що його твори друкувались 112 разів українською мовою, а за його редакцією вийшло понад 400 різних видань. Дякуючи Максимові Рильському було реабілітовано цілу низку репресованих письменників. Ніхто не написав стільки розвідок в обороні української мови та про її вагу, красу і значення, як М. Рильський. Писав також поезії, присвячені рідній мові. Він був надзвичайною доброю людиною і помагав навіть людям, які писали про нього злобні й безпідставні наклепи у пресі, коли вони, потрапивши самі в біду, зверталися до нього. Помагав, не зважаючи на те, що він сам пробув півроку в ув'язненні.



Максим Рильський був неперевершеним знавцем творців театрального мистецтва дореволюційної доби та творчості наших класиків, яким присвятив десятки розвідок. Він переклав 250 тисяч рядків поезії з інших мов, чим проклав дружні культурні зв'язки з іншими народами. Він зробив так багато доброго для України, для нашої культури, мови, мистецтва, що це все тяжко переоцінити. Тож не даром по його смерті у селах, де він жив, серед людей, які його знали, виникли про нього цілі легенди.

Борис Антоненко-Давидович, який написав книжку спогадів про окремих письменників під назвою «Здалека й зблизька», 20 сторінок присвятив і Максимові Рильському, розповівши при тому й легенду про нього, яку записав з народніх уст біля села Романівки, що була батьківщиною поета. Антоненко-Давидович пише, що хоч батько Максима Рильського і сам Максим жили добре з навколишніми селянами, проте революція трохи змінила приязні взаємини. Максим, якого застукала зима 1917 року в Романівці, бачив як ночами палахкотіли пожежі на поміщицьких фільварках. Помічав він часом косі й заздрісні погляди селян на їхній панський будинок. І Максим Тадейович вирішив для більшого спокою й безпеки податися до Києва, ніж дратувати своєю присутністю селян, живучи самотньо в батьковому будинкові. А щоб не казали селяни, що пан тікає з села, він вирішив вирушити вночі і не до ближчої залізничної станції Попільні, де міг зустріти знайомих з його села, а до Фастова, щоб там сісти на київський поїзд. Він у селі мав уже хрищеників, не раз кумував, тож попросив одного свого кума одвезти. І одної темної ночі його кум підїхав на санях парою конячок. Рильський виніс дві важенні валізи, які ледве тяг, і поклав на сани. Кум поклав їх спереду і притрусив сіном, щоб кому не впали в очі.

Село вже спало, сів дрібненький сніжок. І все було б добре, пише Антоненко-Давидович, коли б не ті валізи, що збентежили кума.

«Не інакше, як золото в чамайданах везе, — подумав кум. — Пан же, що там не кажи!» І те золото, що лежить під боком у кума, за дві години зникне назавжди. І це хвилювало кума. Хіба ж можна допустити, щоб пан, якому тепер невдержка на селі, забрав з собою стільки золота. У кума аж перехопило дух. Він аж засовався на місці й почув, що йому щось мулить під сподом. Помацав рукою і знайшов шворінь, який давно чомусь валявся в снях. І це й вирішило, кому належатиме золото в «чамайданах». Кум узяв шворінь, оглянувся навколо: ніде ані душі живої, тільки далі сівся сніжок та тюпали помалу конячки і стояв поруч мовчазний ліс.

«Боже поможи!» — подумки сказав собі кум і, повернувшись до власника золота, що сидів до нього спиною, дримаючи й похитуючи головою в шапці, опершив його шворнем по голові. Утлий

пан відразу покотився з саней на дорогу. Кум тоді зупинив конячок, устав, відтяг пасажира за ноги в ліс. Важко зідхнувши, завернув конячок і подався назад додому.

Важко дихаючи, кум заніс тяжкі валізи до хати. Тремтячими пальцями порозстібав ремінці і розкрив першу валізу.

— Тьху, бий тебе сила Божа! — плюнув спересердя кум, побачивши повну валізу непотрібних йому книжок.

«Не інакше, як у другому, легшому, чамайдані віз він золото», — потішив себе думкою кум. Але й там, замість золота, були книжки, пара білизни, біла панська сорочка та краватка.

Зажурився кум, що даремно забив непоганого чоловіка. І наступного дня поїхав на місце злочину, але не міг знайти забитого пана: чи то сніг позамітав сліди, чи пан виявився не таким уже утлим, що очунав і пішов своєю дорогою. Нічого не побачивши, кум перехрестився й тихо поїхав собі додому. Повернувшись до хати, кум спалив обидві валізи, які нарobili йому стільки клопоту, нікому нічого не сказавши.

Минуло відтоді з 10 років, як пішла чутка, що їхній земляк Максим Рильський, отой самий, що жив колись у Романівці, став визначною людиною, приїздив навіть до Романівки, лагідно розмовляв з людьми і навіть пив по чарці. Ця вістка збентежила кума: чи не віддячить Рильський йому за той шворінь? Але ніхто кума не турбував, і помалу все забулося.

А на початку 30-тих років стало суцужно на хліб. Настав голод. Багато тоді людей їздило по хліб до Києва. Поїхав і кум. Знайшов крамницю, де продавали по комерційних цінах печений хліб і став у чергу. Кум дуже охляв, а черга була довга. Стомлений довгою дорогою, він притулився до стіни, під якою стояв, і непомітно задрімав. Аж чує хтось озивається до нього:

— Чи це не ви, куме, тут стоїте?

Глянув кум, і сон йому як водою змело: перед ним стояв Максим Рильський. Той самий, якого він трохи не спровадив на той світ у Фастівському лісі. Кум пополотнів, а Рильський взяв його за руку й повів додому:

— За хліб не турбуйтеся, куме, я дам вам удома, — сказав Рильський.

Кум подумав, що Рильський заведе його не інакше, як до міліції або просто до прокурора, але покорився долі, пішов з Рильським. Привівши, Рильський нагодував його, ще налив і по чарці. Але ні слова не сказав про те, що колись сталося. А, прощаючись загорнув йому в газету паляницю, додавши в торбинках ще й цукру та крупи для родини.

Так закінчив Антоненко-Давидович почуту від двох різних людей переказ чи легенду про Рильського. Скільки в тому фантазії, а скільки правди, тяжко сказати, але автор цієї розповіді підкреслив, що це дуже схоже на Рильського, який умів забувати заподіяне йому зло.

Тут можна тільки додати, що в той час був голод, і Рильський сам бідував. Не даром же він у 1933 році сам прислав до видавництва телеграму «Голодую, вишліть гроші». Але грошей йому не вислали, хоч видавництво й винне було за твори. Не дали йому навіть і тоді, коли він приїхав сам. Не маючи грошей на квиток назад до Києва, він позичив грошей у Миколи Куліша й так поїхав назад.

Юрій Дараган

КИЇВ

*Над містом в темряві — вогнистий хрест
Знявсь догори, як сяєво пожежі,
Вечірніх ліхтарів протест —
Що ніч загарбала барвисті межі,
Схилила день за виднокруг, за Брест...
Над містом в темряві — вогнистий хрест.*

*Вогнистий хрест, накреслений над містом,
Оповідась всім, що ні, не вимер
Наш славний рід! Людських осель намистом
Керує дотепер Великий Володимир.
І в небі символом яскравим і вогнистим
Палає хрест, накреслений над містом.*

ВОЛОДИМИР СТАРОСОЛЬСЬКИЙ

У стодесяту річницю з дня народин.

Восьмого дня січня 1988 року мине стодесять літ з дня народження Володимира Старосольського, одного з тих діячів Західної України початку двадцятого сторіччя, що своїми ідеями і діями продовжували галицьке національне відродження, започатковане Маркіяном Шашкевичем, і завершили його збройним Листопадним чином 1918 р.*

Володимир Старосольський увійшов в нашу історію не тільки записами в книгах літописців нашого часу, але також виявами подиву і вдячності збоку тих, чие життя схрещувалося з ним, хто зустрічався і дружив з ним, хто слухав його полум'яних слів на студентських зборах, його наукових викладів, сповнених глибоких філософських думок, або його хвилюючих адвокатських промов у польських судах в обороні наших патріотів, що боролись проти чужої окупації. А ці, хто знав його молоде життя сироти без батька — українця, в середовищі, де рідко лунало українське слово, мусіли дивуватися, як завела його українська стихія до Львова, в середовище українського патріотизму, і далі — на провідницький рівень у громаді.

Найдавніші відомі предки Володимира Старосольського, згадані в збереженій метриці греко-кат. параф. уряду в Дрогобичі, це Іван і Анастасія з Чернигевичів Старосольські, «громадяни міста Дрогобича», які жили там у другій половині вісімнадцятого сторіччя. 8-го січня 1791 року народився їм син Миколай, який згодом одруживсь з багатогою міщанкою Маріянною Кікевич. Іван і Миколай займали важливі пости в управі міста і були діяльні в греко-католицькій громаді. На початку дев'ятнадцятого сторіччя переїхав



*Др. Володимир Старосольський,
як четар Українських Січових Стрільців.*

* У книзі Степана Волинця «Предвісники і творці Листопадового Зриву» (Вінніпег, Ман. 1965) автор вважає Володимира Старосольського одним з найбільше всесторонніх і активних діячів тих бурхливих років.

Миколай до Перемишля, де став «протоколістом» міської управи (в родинному листуванні званий теж «синдиком»). Мав він там велику посаду у місті, був приятелем і правним дорадником єпископа Снігурського і, завдяки своїй товариській вдачі, здобув популярність у міській громаді. Було в нього семеро дітей — п'ять синів (усі з вищою освітою) і дві дочки. Другий з черги, — Йоахим, теж правник, став пізніше батьком Володимира Старосольського. Як здібний правник і адміністратор, він став згодом начальником повітового суду і бургомістром недалекого міста Ярослава, колись княжого руського города. Туди, до Ярослава, привіз він пізніше свою дружину Юліану, дочку іншого бургомистра, а саме міста Сянока, доктора Георга Рапфа, який приїхав туди з Австрії, з містечка Майсау біля Відня, де батьки його мали свої винниці.

Йоахимові і Юліяні народився там, у Ярославі, 8-го січня 1878 р. син Володимир. У споминах Володимира Старосольського Ярослав залишився назавжди його родинним містом, хоч ледве чи було воно для нього дуже щасливе.

Володимирові Старосольському було всього шість років, коли помер його батько (1884). З ним пішла в могилу єдина людина в родині, яка могла б йому дати українську свідомість, бо мати, з роду австрійська німка, виросла в польській школі Сянока і говорила по-польськи, так само, як говорила Володимирова сестра. Мати тільки пригадувала йому, як пізніше він розказував з гордістю, що він «русин», як тоді називали себе українці Галичини. Мав там усього кількох приятелів українців, з яких найближчими були Антін Рак, пізніше апеляційний суддя, і Станислав Людкевич, видатний наш композитор, з яким в'язала його сердечна дружба до кінця життя.

Коли, після гімназійної матури в Ярославі, вибрався Володимир Старосольський на студії права до Кракова, його українська свідомість і мова були доволі обмежені. Але там зустрів він свідому українську студентську громаду з Василем Стефаником і мистцем Іваном Трушем. Це був виразний зворот в житті Володимира Старосольського: його романтичну Україну Шевченківських шкільних концертів замінило реальне українство з усіма його проблемами. Воно опанувало його серце й ум і дало напрям його дальшій життєвій дорозі.

Володимир Старосольський відчув, що йому місце там на сході від Сяну, де село і місто дихали українським життям, історією актуальними живими проблемами. Тому після одного року перебування в Кракові переїхав на студії до Львова. Тут відразу вступив до Української студентської громади і, хоч ще не оволодів досконало українською мовою і не ознайомивсь докладно з усіма питаннями щоденного життя, вже зайняв там провідне місце. А переїхавши незабаром на студії до Відня, став там головою слав-

ної віденської «Січі» і, як її делегат, виступав у Львові з промовою на великому студентському вічу в справі українського університету. Там, у Відні, закінчив він юридичні студії, одержавши диплом доктора права.

Володимир Старосольський виявивсь також добрим організатором. У співпраці з відомим студентським діячем і політиком Лонгином Цегельським заснував він у Львові славу організацію «Молоду Україну». Була це особлива організація, яка не була затверджена владою і не мала писаного статуту. Мала вона яких 3.000 членів, включно з учнями середніх шкіл, яким не вільно було належати до позашкільних організацій. Провід «Молодої України», т. зв. «Комітет десяти», не обирався, але його слухали члени в почутті дисципліни. «Молода Україна» видавала свій журнал, в якому містились також дописи молоді з Наддніпрянщини, одержувані нелегально.

В історії записані дві великі суспільні акції «Молодої України». Першою була т. зв. сецесія (відхід) українських студентів з Львівського університету до інших університетів Австро-Угорщини і поза нею. Сецесія не мала безпосереднього успіху, але тих пів тисячі українських студентів, які солідарно перейшли в чужі університети, спопуляризували боротьбу українців за свій університет і українське питання взагалі.

Другою історичною акцією «Молодої України» з ініціативи Володимира Старосольського були численні селянські страйки 1901 р., які були протестом проти жорстокого визиску українських селян польськими панами — поміщиками. Біля ста тисяч наших селян узяли участь у тих страйках. Був це соціальний протест, але він мав також український національний характер.

На початку своєї громадської діяльності В. Старосольський виявив виразно своє почуття соборности українських земель — почуття, яке було його провідною ідеєю впродовж цілого життя. Він був одним з групи молодих галицьких студентів, які утримували зв'язки Наддніпрянською Україною шляхом нелегальних зустрічей, обміну матеріялами і т.д. Таким способом «Молода Україна» дістала славу брошуру Миколи Міхновського «Самостійна Україна», видала її в Галичині і «перепачкувала» назад на Східну Україну.

Уже тоді В. Старосольський почав знайомитись і дружити з молоддю з-над Дніпра. Серед наддніпрянських гостей у його домі, де він жив з матір'ю, бувала Леся Українка, твори якої друкувались в «Молодій Україні».

Покінчивши студії, В. Старосольський відкрив адвокатську канцелярію у Львові, де він потім жив постійно. Тут і одруживсь з Одаркою, дочкою відомого громадського діяча старшої генерації Володимира Шухевича, автора п'ятитомної праці «Гуцульщина». Одарка, учителька музики, яка й сама виступала на концертах,

була активною в жіночому русі Галичини, організувала сільських дівчат, які працювали у Львові як домашні робітниці, як теж піклувалась українськими студентами з того боку Збруча, які відвідували Галичину. Була щасливим і практичним доповненням В. Старосольського в його громадській праці.

Тоді виглядало, що сповниться давня мрія Володимира стати науковцем. Дістав стипендію від міністра освіти і виїхав до Європи, щоб поглибити студії права і суспільних наук. Працював асистентом видатних професорів суспільних наук у славному Гайдельбергу, у Берліні, Відні, Грацу. Закінчивши ті студії, написав працю про «Принципи майоритету» по-німецьки, яка вийшла у Відні 1916 р. і діждалась ряду дуже похвальних оцінок. Мала це бути габілітаційна праця Старосольського для одержання професури в університеті. Але не так склалось життя. На першому місці стояла його канцелярія. Як адвокат, В. Старосольський зразу здобув славу доброго правника, особливо оборонця у карних справах політичного характеру. Він боронив Мирослава Січинського, який убив цісарського намісника Галичини графа Потоцького за його шовіністичну польську політику супроти українського народу. З публікацій про цей процес можна бачити, як активно і переконливо виступав тоді В. Старосольський в судах. Від початку своєї адвокатської практики він мав успіхи, особливо в політичних процесах проти нашої молоді, селян і навіть старших політиків. Хоч адвокатська практика була джерелом його заробітків на прожиток, убогі підсудні селяни, робітники, студенти вже тоді могли надіятись на безплатну оборону чи мінімальну заплату. Багато літ пізніше, вже за польського панування в Галичині, коли Володимир Старосольський був одним з постійних оборонців у політичних процесах, ця його звичка не питати про гроші за оборону стала його відомою прикметою.

Спокійне, щасливе життя Старосольського, виповнене професійними і громадськими справами, тривало не довго. Над Європою нависли воєнні хмари. Молоді політичні діячі віку Старосольського почали думати про те, що воєнний конфлікт між державами, які окупували українські землі, може створити таку ситуацію, в якій український народ міг би вимагати визнання свого права на самовизначення. Вони розуміли, що для підтримання такої вимоги потрібна власна збройна сила, якої не було. Молодь, організована в Січах і Соколах, готова була створити таку силу, треба було тільки дістати згоду австрійського уряду на це. Після довгих зусиль одержано згоду і створено парамілітарну організацію Українські Січові Стрільці. В. Старосольського вибрано першим головою тієї формації у березні 1913 р., і з того часу він ділив долю і недолю славного легіону УСС до кінця його існування. 28-го червня 1914 р., коли у Львові відбувалось величаве Шевченківське свято з нагоди 100-ліття народження поета, Старо-

сольський їхав на коні на чолі 500 стрільців. Він не був фронтовим старшиною, але бував на фронтах всюди, де були стрільці. Говорив з ними, промовляв до них при різних нагодах (Різдво, Шевченківські роковини і т.п.), розпитував їх про їхні потреби, бажання, ідеї. Був посередником між ними і Бойовою управою, членом якої він був. Був також членом Головної Української Ради як представник Української соціал-демократичної партії, членом якої був ціле своє зріле життя. Між стрільцями здобув собі загальну приязнь. Австрійський архикнязь Вільгельм Габсбург, що якийсь час був командиром УСС і був відомий під романтичним іменем Василь Вишиваний, писав у своїх споминах 1921 р.: «Тоді вже був у нас др. Володимира Старосольський, що його стрільці і я дуже любили».*

Напередодні Листопадового перевороту став Володимир Старосольський членом таємного Українського Військового Комітету, який підготовляв встановлення української влади в Галичині. Але 1-го листопада, коли він їхав паровозом із Стрілецького коша до Львова, попав у польський полон і був вивезений у табір полонених Домб'є б. Кракова. В 1919 р. був виміняний за полоненого польського політика графа Дідушицького і перевезений до Кам'янця Подільського. В уряді УНР став товаришем міністра закордонних справ. Після виїзду уряду УНР закордон переїхав до Відня, де почав своє еміграційне життя. Зразу повернувся до наукової праці і, як викладач Українського Соціологічного Інституту у Відні, закінчив і видав 1921 р. найвизначнішу працю свого життя, «Теорію Нації», яка стала основою для дослідження цієї проблеми. А коли постав в Празі Український Вільний Університет, переїхав туди як професор права і суспільних наук. Незабаром став теж професором Української Господарської Академії в Подєбрадах. Там продовжував наукову працю і вже в 1923-му році вийшла заходом цієї академії його найбільша праця «Держава і політичне право» у двох томах, разом 1063 сторінки.

Колишня мрія про наукову працю і професуру, здавалось, здійснилась. Але далеко, у польському тоді Львові, жила і тужила за ним його родина: дружина і троє дітей у шкільному віці. Володимир Старосольський тужив за ними. Колись він зростав без батька і не хотів, щоб така сама доля судилась його дітям. Тому в 1927 році повернувся до Львова. Попрацав «Золоту Прагу», дві наші наукові інституції і молодь, яку вчив і з якою дружив. У Львові чекали його інші зобов'язання — супроти родини і громади.

Відновив адвокатську канцелярію і знову бачив у ній зажурених батьків і заплаканих матерів, яких діти, з любови до батьківщини, ставали перед судом, карались по тюрмах. Став одним з групи українських оборонців, які виступали в численних політичних

* «Новий Шлях», 5 березня 1956.

процесах, і здобув репутацію одного з кращих. Дві прикмети принесли йому славу: глибоке знання права і його зв'язку з життям і глибока любов до своїх клієнтів — української молоді з гарячим серцем патріотів.

Минали роки, і прийшла нова жадлива війна. Нові володарі «визволили» Галичину. Володимира Старосольського іменували професором Львівського університету ім. Івана Франка. Але одного дня послали до нього посланців, щоб прийшов на засідання у ректора. Звідти він не вернувся додому. В тюрмі в Маріїнську на Сибірі помер 25-го лютого 1942 р.

ЮСТ

Микола Вороний

ВІТЕР З ПІВНОЧІ

*Сонце заходить цілуючи гай,
Квіти кивають йому на добраніч,
Шепчуть, листочки звиваючи на ніч:
«Не покидай, не покидай!
В рідному краї нам долі нема,
Бурі нас нищать, пригноблює тьма,
Студять морози...
Цвіт наш, красу нашу гублять усе!
З півночі вітер з собою несе
Люті погрози...
Пасербом в рідній своїй стороні,
Нам хіба тільки ввижається в сні
Щастя і воля».*

IN SEARCH OF NEW WAYS OF PROMOTING THE UKRAINIAN CAUSE

The Washington Group in Action

The Washington Group (TWG), an Association of Ukrainian-American Professionals, was formed in 1984 to provide a forum for preserving Ukrainian heritage and culture, promote professional growth and networking and to encourage social interactions.

The need for such an organization has been quite evident for some time, particularly to the "born in the U.S.A." generation of Americans of Ukrainian descent who value their heritage and want to become part of the Ukrainian community. At the same time, they felt outside the traditional Ukrainian organizational structure.

TWG provided the alternative. Its emphasis was to bring about a change in the Ukrainian-American community, to partake in the political, economic and social aspects of life in the United States, and to advance professionally.

TWG's membership is diverse both geographically and professionally. TWG members can be found throughout the U.S. and Canada



Officers of the Washington Group, 1987.

From left to right: Natalie Sluzar, former President and author of this article; Halyna Breslawec; George Hnatiw; Daria Stec, President; Ross Chomiak, Vice President; Martha Pereyma; Julia Tereschuk; Andrew Rylyk.

and in several other foreign countries. There is a plethora of professions represented among TWG membership: physicians, attorneys, librarians, government officials, engineers, real estate brokers, investors, economists, caterers, teachers, etc.

TWG is a member-focused organization, adapting to the changing needs of its members. Every effort is made to balance serious, informative, enriching programs with light, fun-filled social activities. The Friday Evening Forum has presented guest speakers on diverse topics — genealogy, Ukrainian music, the Ukrainian record industry in America, national security, foreign policy, the U.S. census, religion in Ukraine, investments and real estate. Social functions included trips to Atlantic City, beach outings, outdoor concerts, picnics, ski trips and a benefit banquet/ball.

To increase professional networking TWG has worked closely with other Ukrainian-American professional organizations. The 1985 Scholarship Benefit Gala was cosponsored with the Ukrainian-American Bar Association. TWG co-sponsored a fund-raiser, a cruise around Manhattan, to benefit Americans for Human Rights in Ukraine in their anti-defamation efforts.

The 1986 Washington Group Leadership Conference brought together Ukrainian-American activists from all over the United States and Canada to exchange ideas, learn about each other, and focus on the problems, aspirations and goals of the Ukrainian community at large.

President Ronald Reagan, and Washington Mayor Marion Barry sent greetings to the Leadership Conference participants. Ambassador Michael Novak, chairman of the U.S. delegation to the Bern human contacts experts meeting was the morning session speaker. He spoke about the importance of the Helsinki process and the necessity of keeping alive the issue of human rights and supporting the dissidents incarcerated by the Soviet regime. The morning panel included leaders of various Ukrainian-American and Canadian professional and human rights organizations: Dan Marchishin from AHRU, Christina Isajiw from the World Congress of Free Ukrainians, Eugene Zalucky, President of the Toronto Branch, and Nick Turinski, representing the Ottawa branch of the Ukrainian-Canadian Business and Professional Association. Dr. Bohdan Vitvitsky, President of the Ukrainian-American Business and Professional Persons Association of New Jersey and New York and George Martinuk, President of the Young Professionals at the Ukrainian Institute of America spoke about their organizations, their goals and achievements.

The highlight of the day was a luncheon with Dr. Zbigniew Brzezinski, National Security advisor to former President Carter, and noted scholar, author and lecturer. Brzezinski spoke about the historical expansion of Russia and the continuation of the present Soviet Union multi-national expansion. Brzezinski made a point of referring to the



Dr. Zbigniew Brzezinski, National Security Advisor to former President Carter and noted scholar addresses the Washington Group Conference on Leadership in 1986.

“nations of the Soviet Union,” not “Soviet nationalities.” A “major weakness” of U.S. foreign policy is its underestimation of the potential of half of the Soviet population — the non-Russian portion. He also congratulated the Ukrainian community in American for its growing intellectual, political and economic achievements, and praised its increasing ability to make an impact on issues of importance to it.

Four panels were held in the afternoon: Lobbying, Computerizing of Ukrainian Organizations, Professional Management Skills, and Media. Noted editor of U.S. News and World Report, James Killpatrick, and an associate of media gadfly Reed Irvine, president of Accuracy in Media, Bernard Yoh gave pieces of advice on how to get to know people in media, build up a list of writers and present the Ukrainian view of events.

The Leadership Fellowship Benefit Gala provided an opportunity for participants to hear the purpose of the TWG Fellowship Fund and to solicit donations for this worthwhile cause. The Fellowship Fund would provide assistance to researchers/scholars or even interns who were willing to come to Washington as their center of research on topics that are of interest to the Ukrainian cause. It is hoped that a \$5000 scholarship can be awarded annually.

In addition to active networking with other Ukrainian professional organizations, and assuming the leadership role in the Ukrainian community, TWG also encourages individual networking among its members. The TWG Membership Directory has been issued semi-

annually and has proven to be a valuable professional and personal networking guide.

Its presence in Washington enabled TWG to play a key role in promoting “Harvest of Despair” to Washington policy makers and eventually to show it on national public television. TWG also has opportunities to invite officials from the the Administration, members of Congress and their staffs, and other prominent Washington personalities as guest speakers. Prominent Ukrainians from Harvard University, Keston College in England, and Rockwell International also participated in various TWG events.

In its short life span, The Washington Group has captured the imagination of the entire Ukrainian community, in the United States and abroad. Its high energy, dedication to the principles of democracy and effective leadership has enabled it to pursue endeavors that were hitherto not previously undertaken by other groups. TWG has faced challenge as an opportunity, and for the most part, has been successful in surmounting. TWG can look back with pride at all its accomplishments.

Natalie Sluzar



Микола Вірний

Вірний Друг

Це було в останній день війни, коли, як здавалось, диявольські сили все пекло на Землю перетаскали...

На самому світанку ворог відкрив нещадний вогонь по розташуваннях сотні, окопи якої були розкидані обабіч шляху, зі сходу, на підступах до австрійського міста Фельдбах. Вогонь був такий густий, що, здавалось, ворог заповзвся зупинити сам схід сонця...

І щойно пополудні, перебуваючи під постійним, невгаваючим своєї силою вогнем різнокаліберної важкої і легшої зброї ворога, дізнались, що скінчилась, людьми проклята, Друга світова війна, що німецькі генерали підписали повну капітуляцію...

Чому ж противник не припиняє вогню? Невже не знає, що капітуляція, що війни в Європі прийшов кінець? Чи може це пімста, жорстока пімста на українських юнаках, що хоч у чужих формах, боролись не за нову Європу, а за нову, вільну Україну?

Такі думки огортали поручника Івана П. восьмого травня тисяча дев'ясот сорок п'ятого року... І він, як тільки довідався про капітуляцію, зразу ж обійшов окопи, чи радше те, що від них залишилося, і наказав негайно відходити...

Скільки разів йому доводилось бути під обстрілом ворожої артилерії, але таких наслідків і такого обстрілу ніколи ще не бачив. Як цільно били. Адже з першого разу було кілька прямих попадань, які вивели з строю десятки людей. Зникли, наче їх і не було, важкі кулемети з обслугою, якими було посилено на його відтинковій сотню. Цього останнього місяця, сотня на цій передовій лінії, наче вгризлась в землю. Всі окопи, щілини, мішки були, здавалось, безпечного профілю. Здавалось... Хіба від такого калібру де сховаєшся?

В останній день війни, в день очікуваної капітуляції, згубити понад сто людей?..

Їх так мало залишилось, і вони далі не перестають падати. Ворог щільно прострілював кожний квадрат землі відступаючих. Один по одному падали стрільці, підстаршини. З бойової сотні, посиленої чотою важких кулеметів і чотою автоматчиків, в живих лишилось тільки одинадцять вояків і двох підстаршин, і ті всі були поранені. Двох тягнули на коцах.

Бігти, бігти не зупиняючись. Треба вирватись із зони ворожого обстрілу. А бігти інколи було, просто, неможливо. Треба було повзти по-пластунськи. Проповзти так не одну сотку метрів, тулячись й обнімаючи землю...

Та яке було здивування, коли в штабі батальйону нікого не застали. Всі, мабуть, відступили...

Знову, охопивши уважним поглядом своїх завзятців, поручник віддав наказ: до штабу полку! Підібрали один одного, схопили зброю і знову побігли...

Тепер вже бігли, не зважаючи на ворожий вогонь, на обстріл. Інколи здавалось, що сила обстрілу, ніби, зменшувалась. Але це тільки здавалось...

Вбігли в село, де мали бути тили батальйону, але й там нікого з своїх людей не застали. Звідти вискочили на брукований шлях, який вів до штабу полку. Вогонь ворожої артилерії знову почав дужчати. Били по шляхові, яким бігли відступаючі фронтовики...

Поручник Іван П. зупинився на кілька секунд, щоб подивитися на довкілля в бінокль. Раптом побачив в негустому лісі з правого боку, який косою тягнувся на віддалі якого кілометра від річки, яка текла з правого боку бруківки, як від дерева до дерева перебігали ворожі автоматчики...

— Якщо зупинимось хоть на кілька хвилин, відріжуть. А б'ють з усіх видів зброї! — Подумав поручник і кинувся вслід своїм воякам. Наздогнав одного з підстаршин і з'ясував йому ситуацію, показуючи і на лісок з автоматчиками. Наказ його був суворий: не зупинятися хоч би що! Вперед і тільки вперед...

— Не інакше, як навмисне заповзялися знищити всіх відступаючих! — Так думав, біжучи вслід за своїми бойовими товаришами, оглядаючись на всі боки...

Та ось з обох боків поручника вибухнули два снаряди. Його підкинуло, огорнуло димом і землею... Став на ноги... По інерції зробив один крок, другий і безвладно почав падати, ніби з безодню...

Коли відкрив очі, деякий час ніяк не міг зрозуміти, де він і що з ним. Пам'ять приходила повільно, повільно, ніби пробивалась крізь заглушуючу завісу. А в голові гуділо так, що й слова спочатку не міг зрозуміти, про що навколо всі гомоніли. Та ось таки просвітлішало і зрозумів, що він на возі між своїми. Вогонь ворожої артилерії давно вщух, тільки в голові поручника залишалось на довший час його відлуння. Воно то дужчало, то відходило, наче хвили на морському березі, які то набігали одна на одну, то відкочувались від берега, щоб знову бігти до нього.

В голові інколи починало дуже гудіти і тоді зовсім не міг нічого розібрати, що говорили біля нього. А балакали безупинно. Один поперед одного, побратими по зброї, спішили розповісти пригоди останніх годин, а то й хвилин війни, коли й за яких обставин зазнали поранень і так далі і тому подібного.

— А.., наш поручник ожив! — Зраділо вигукнув один із поранених, який сидів на возі. І кілька пар очей вп'ялися з цікавістю в незнайомого поручника. Один з вояків дав йому води напитися.

Аж ось з боку біля воза хтось заговорив чітким енергійним голосом.

— Пане поручнику, дозвольте звернутися!? — Пролунало питання і на мить стало тихо навколо... Поручник напружив усього себе, щоб відповісти, але не міг. Щось заважало... Та ось, нарешті почав говорити слабим, слабим голосом... І знову пролунав біля нього збоку той самий енергійний голос...

— Пане поручнику, вас підібрав чотовий, підхорунжий Степан Мамалига. Ніс вас на плечах також хорунжий Іваник. Він знайшов і лікаря та зорганізував воза для поранених. Ви перебуваєте на возі з вояками хорунжого і моїми. Ваші, його і мої люди йдуть разом. Ми наближаємося тепер до югославського кордону. Був наказ тримати зброю напоготові, але без наказу не стріляти... Оце й все, що почув від молодого, дисциплінованого командира, підхорунжого Мамалиги. В ту хвилину сидячий на возі вояк раптом приклав пальця до уст. Степан замовк і, наблизившись до воза, нахилився над обличчям поручника. Зрозумів, що той або втопився, або знову знепритомнів.

Від того дня Степан не відступав на крок від поручника. Доглядав його і з допомогою Іваника та інших переніс його на плечах через Альпи і югославську територію до Італії, де в англійському полоні закінчивсь бойовий шлях Першої Дивізії Української Національної Армії. До того часу Іван, завдяки лікарській допомозі і Степановому доглядові, почувавсь значно ліпше. Він зазнав лише контузії і легкого поранення, і обійшлося без шпиталю. Згодом він міг уже ходити. Але і тоді Степан не залишав його самого. А коли почалось сіре життя в таборі полонених, спочатку в Белярії, а потім у Ріміні, Степан розважав його і підтримував на дусі. Там вони стали сердечними приятелями.

Це були тривожні дні, коли над ними висів Дамоклів меч примусової репатріації на «родіну», якої вимагав Сталін. Але їм пощастило. Вже після того, як тисячі були передані сталінським людоловам на неминучу смерть або каторгу, англійці зрозуміли, що ці молоді українці в німецьких формах боролись не проти них і не за справу Гітлера, а за свободу свого народу. 1947 р. їх перевезено до Великобританії, а під кінець 1948 р. прийшло довгоочікуване звільнення з полону. Але повної свободи ще не було. Треба було підписати домовленість, що впродовж наступних трьох років звільнені працюватимуть виключно в сільському господарстві, копальнях, цегельнях.

Іван і Степан працювали в одного фермера, мріючи про той день, коли зможуть виїхати до Лондону, щоб там закінчити навчання, перерване війною, і влаштуватись на працю за фахом. Після праці Степан майже щодня відвідував Івана і своєю веселою вдачею намагавсь розважити приятеля, який сумував. Степан знав, що його друг має якусь незагоєну душевну рану, бо він був мов-

чаливий і замкнутий у собі, зідхав часто і в задумі дививсь кудись далеко. Але він не хотів розпитувати друга про це, надіючись, що той сам виявить свою тайну. І цей день прийшов. Одного вечора, коли Степан уже хотів відходити, Іван збудивсь з глибокої задуми і сказав:

— Сьогодні, Степане, минає рівно п'ять років, як я втратив зв'язок з Лесею. Я зустрів її випадково. Я тоді був поранений перший раз, і довелось полежати в шпиталі біля Дрездену. Коли почав видужувати, почав ходити до міста і навколо нього. Одного разу, блукаючи отак за містом, натрапив я на табір «остарбайтерок» і зайшов туди. Там познайомивсь я з однією дівчиною з України і безтямно закохавсь у ній. Її звали Лесею. Це була гарна, чесна дівчина, якої не заторкнули воєнні брудни. Такі дівчата є, мабуть, тільки на Україні. Вона покохала мене так само широко, і ми мали одружитись. Але війна війною. Одного дня прийшов наказ, я мусів негайно виїхати і навіть попрощатись не встиг як слід з нею. Поїхав. Посилав їй листи, а після війни пішов у полон, і ми загубили одне одного. Мабуть я загубив її назавжди. Але я ніколи не забуду її, так глибоко запала вона в моє серце. До того ж вона мабуть привела на світ мою дитину, яка десь виростає без батька. Тепер ти розумієш, чому я так переживаю цю втрату?

На якийсь час між друзями запанувала мовчанка. Степан щиро співчував другові, та й заздричав такому палкому коханню. Та ось на обличчі Степана з'явилась тільки йому властива усмішка, яку точно окреслив Іван: «від вуха до вуха». І в цю ж мить Степан в душі поклявся, що докладе усіх зусиль і здібностей для того, щоб знайти Лесею, навіть, якби вона й до дому на Україну вернулась після війни. Хіба не живе, а якщо жива, то й під землею знайде.

— Не журись, Іване. Знайдемо! Ти мені тільки додаткові дані про неї дай, а я знайду. — Степан говорив з певністю, зазираючи в очі другові. — Не знаю коли, де, але вірю, що мої шерлокгольмівські здібності допоможуть мені, і я поставлю винуватцю твого хронічного смутку перед твої світлі очі!

— Оце мені подобається. Рішучість і самовпевненість! Та тут, братику, самовпевненості мало, а все ж дякую тобі за підтримку.

— Ти залиши все мені.

Друзі попрощались вже пізнього вечора.

Степан негайно почав розшуки. Написав листи до знайомих, яких він мав багато майже у всіх країнах Західної Європи, подав дані про Лесею і нетерпеливо очікував вістки. І одного дня вона прийшла від його знайомої Люби, яка жила в Мюнхені. Він познайомився з нею під час короткої відпустки після вишколу, коли відвідував знайомих у Мюнхені. Вона писала, що Леся, з якою вона подружилася, живе з дитиною в тому ж місті. Степан почувавсь окрилений. Його розшуки увінчалися успіхом! Зразу ж написав Любі листа з проханням влаштувати йому зустріч з Лесею,

бо він має до неї дуже важливу справу. Але хай Леся не знає про цю зустріч. Це мусить бути несподіванка. Він не згадав про Івана. Незабаром Степан дістав від Люби запрошення приїхати до неї в суботу через два тижні. Це буде день її народження, в неї буде Леся, і тоді він зможе зустрітись з нею. Вона обіцяла нікому не прозradити його приїзду, але докоряла йому, чому він не виявив їй тієї «важливої справи». Вона ж цікава знати...

А Іванові він сказав, що в ту суботу бувші дивізійники мають зустріч у Мюнхені, і що вони обидва повинні поїхати туди, щоб відновити давнє побратимство. Івана неважко було намовити до тієї подорожі, бо він мав у Мюнхені кількох колишніх колег-старшин, які не раз запрошували його відвідати їх. І напередодні тієї важливої суботи вони виїхали до Мюнхену.

* * *

Мюнхен — напів, якщо не більше, зруйноване війною місто загоювало свої рани. В багатьох районах йшли роботи. Відбудовувались, реставрувались, будувались нові будинки.

Садиба Любиних батьків була на передмісті. Вона вціліла, наче й не було війни. Люба належала до однієї з тих українських родин, які творились закордоном, ген-ген після Першої світової війни. Батько Люби був офіцером армії УНР. Коли відчайдушні спроби зброєю закріпити владу Української Народної Республіки не вдалися і довелось залишати рідні землі, він разом з кількома старшинами формацій Січових стрільців і УНР відійшов не до Польщі, а через Румунію до Чехословаччини. А звідтіля до Австрії. Дехто з друзів залишився тоді у Відні, а дехто пішов до Німеччини. Тато Люби зупинився в Мюнхені. Тут він і пустив глибоке коріння. Став відомим архітектором. І перед Другою світовою війною, коли він був уже батьком, жилось йому непогано. Гітлерівська влада його не зачіпила. А щодо замовлень, то цього ніколи не бракувало. Можливо, що це й рятувало його, що кільком важливим особам побудував ще перед війною виняткової архітектурної краси будинки. Після війни було важкувато. Але кому тоді легко було? Згодом все наладналось. Почалась відбудова міста. Місто попросило його бути не тільки будівничим, а й дорадником. Життя ввійшло в людську колію.

Сьогодні в хаті Любиних батьків і біля хати в саду було особливо людно й гамірно. Багато молоді й друзів. Тут були приятелі батьків і Люби. І кожної години приїжджав хтось новий.

Степан щиро привітався з Любою та її батьками як давніми знайомими, представив їм свого приятеля і просив вибачення за те, що привів із собою незапрошеного гостя.

— Не треба вибачатись, сказав батько Люби, ваш приятель — наш приятель, і ми щиро вітаємо вас обох у нашому домі.

Після того Люба і Степан пішли до товариства. Вони хотіли взяти з собою також Івана, але він волів сісти в кутку, спостерігати гостей і слухати, як Степан розважає товариство. А той сьогодні був в особливо піднесеному настрої. Дотепам його не було кінця. Але, розважаючи товариство, він щохвилини поглядав у напрямі дверей, через які входили все нові гості. А в один момент він підійшов до Люби і шепнув їй до вуха:

— Чому ж Лесі ще немає?

— Вона ось-ось прийде, відповіла Люба. — Потерпіть ще трохи. А яку ж то таку «важливу справу» ви маєте до неї?

— Почуєте, як вона прийде.

— Якщо ви думаєте залицятися до неї, то навіть не пробуйте. Вона зовсім не цікавиться мужчинами...

— Ні, Любонько, єдина жінка, якою я цікавлюсь, це ви...

— Не вірю.

— Присягаю.

Вони перервали розмову, бо Люба пішла зустрічати нових гостей.

Оглядаючи гостей, Іван відчув наскільки він віддалився від нормального світського життя. Давно він не був і в такому товаристві. Давно не бачив такої кількості жінок і дівчат. А, здається, ще так недавно він сам вчашав на студентські вечори й вечірки. Так, всього кілька років тому, він був зовсім іншою людиною, без журби й сивого волосся, як каже Степан. А як же швидко й неповторно все змінилося. Наче й молодість метеором промайнула. До постаріння ще далеко, а душа? Молодий, а відчуваєш, наче ти справді вже людина похилого віку. Так все це сталося передчасно, несподівано, швидко, зашвидко. Війна і стільки переживань. Ой, ці переживання. Вони й молоду людину, юнака, обертають у старого. Але Степан, здається, залишився таким, як і був, повний життя, нібито безтурботний. Він, хоч і був критично наставлений до багато чого, був все таки великим оптимістом у всьому іншому. Він скрізь, здається, встигав. Йому, можна було інколи подумати, і сам Дон Жуан міг би позаздрити...

І знову, в цьому гаморі незнайомих, хоч і хороших і дуже цікавих людей, Іван пригадав свою Лесю, свою незабутню тугу й мрію. Вона не раз йому казала, що він надто темпераментний, що все навколо нього, мовляв, запалюється... Такий якийсь у нього особливий темперамент, заразливий! Невже він за цих п'ять років останніх так змінився? І що він робить тут серед цих гамірних людей, у цьому гаморі? Всі тут, як навмисне, чужі й незнайомі, за винятком Степана. Гамір починав його дещо дратувати. До того ж він почав дужчати. Всі чомусь почали товпитись біля коридору і головних дверей. Почались вигуки:

— Івасик, Івасик прийшов! — Кілька разів повторилась та сама фраза.

— Наш маленький Івасик прийшов привітати тету Любу з днем народження!

— Тихо, тихо там, дайте дитині щось сказати..!

Після втихомирюючих зусиль в кімнатах нарешті всі притихли. Панночки навіть Степана залишили. Всі оточили невеличкого кучерявенького хлопчика. А маленький гість не спішив. Він, наче хотів упевнитися, що вже ніхто не говорить. І коли відчув, що панує тиша, наблизився до тети Люби і почав деклямувати присвяченого їй віршика. Вірш і Івасикове деклямування викликали загальне захоплення. До гурту в той мент приєднався й Іван, щоб подивитися на свого однойменця. Ось маленький Івасик передав теті Любі свій подаруночок. А вона схопила його на руки і почала безперервно цілувати. Маленькому Івасикові довелось чимало потрудитися, заки він звільнився з рук тети Люби.

— Пустіть, пустіть мене! Я мужчина! Як вам не соломно так мене цілувати! Я буду селдитись!

Івасик справді розсердився. Його брівки зійшлися, а губки надулись. Він виглядав «грізно». І ніякі цукерки, ніщо не допомагало. Він категорично не хотів іти на руки дівчат. Аж на виручку йому прийшов великий Івась.

— Я мушу Івасика взяти під свою опіку. Нас двох хіба ніхто не наважиться зачіпати. І на руки ніхто не братиме, правда Івасику?

Хлопчик недовірило подивився на незнайомого дядю.

— Я вас не знаю, хто ви? — запитався з цікавістю і неабиякою відвагою Івась.

— Моє ім'я таке, як у тебе, Іван.

— Плавда?

— Правда, і я такий, як і ти, мужчина. Тільки, як бачиш, я дещо старший віком і ростом вищий.

— Вас також Івасем звать?

— Так.

— Сплавді? — Допитувався зацікавлений хлопчина. Йому трохи не вірилось.

— Справді, Івасю. Чесне слово, — додав Іван, вдивляючись у очі дитини, яка з невідомих причин почала його все більше й більше хвилювати.

— Так, як і мене? — Ще раз перепитав Івасик.

— Так само, точнісінько так.

— Це добре. Мого татка також Івасиком звали... — Хотів ще щось сказати і потупив очі. А в Івана знову щось стисло в грудях і схвилювало його, штовхнуло ще більше до дитини.

— А де ж твої татко й мама?

— Мама залаз плийде. Вона там з плофесолом говолить. А татко, не знаю. Татко десь далеко, далеко... — І рукою показав в якусь уявну далечинь хлопчина. — А ви казки вмієте лозказувати?

— Несподівано запитав маленький Івасик, наче свідомо змінюючи тему розмови...

— Вмію, Івасику.

— Лозкажете цікаву, буду вас дядькою звати.

— Згода. Але давай, Івасику, підемо ось у ту кімнатку і сядемо там у куточку, щоб нам ніхто не заважав, і я тобі розкажу цікаву казочку.

— Ходім! — сміливо погодився Івасик, і вони вийшли.

Обидва Івасі сіли в крісло біля вазону, який стояв у кутку кімнати, там де раніше сидів сам Іван. Після деякого часу їх таки залишили в спокою. Тимчасом, між ними зав'язалась цікава розмова, як між старими знайомими.

— А я тебе знаю, — сказав раптом хлопчик.

— Звідки ж ти мене знаєш, Івасику? — Зацікавився великий Івась.

— Я не знаю, звідки знаю, але я знаю, що я тебе знаю — з дитячою певністю і переконливістю говорив Івасик. Він дуже наголосив слово ЗНАЮ, ніби боявся, що дядя йому не повірить.

— Це добре. Буває так. Знаєш, і мені здається, що я тебе звідкись знаю. Може ми дійсно старі знайомі з тобою?

— Ні, ми не сталі, — вигукнув Івась. — Ти є сталий. І в тебе волосся таке, як у мене, бачиш? — Івасик показав своє кучеряве волоссячко дяді.

— Бачу, бачу. А чому ти думаєш, що воно таке саме, Івасику?

— Кучеляве! — вигукнув зраділий від свого відкриття Івась. — Бачиш!? Тільки в мене чолне, а в тебе ось тут біле-біле. — І дитячі пальчики торкнулись посивілих скронь великого Івасика. Хлопчик дивився на них і гладив їх обережно, обережно своїми своїми маленькими пальчиками.

— А чому воно тут таке?

— Це, Івасику, квіточки життя. Так люди називають інколи сивизну.

— Ні, це волосся, тільки біле. — Поправив «хибну» думку маленький спостерігач. І його маленькі пальчики знову почали гладити скроні великого дяді з таким самим ім'ям. А потім він залишив це, притулився до грудей дяді і втих.

— Яку ж тобі казочку розказати, Івасю?

— Цікаву! — Івасик відірвався від грудей дяді і, вичікуючи, зазирнув йому в очі. А Іван, на мить, прижмурих свої очі, намагаючись пригадати одну з казок, які йому колись читала мама, а коли підріс, і сам читав... Пригадав і розповів Івасеві казку про дідуся і золоту рибку.

Іван скінчив казку саме тоді, коли до вітальної кімнати увійшла молода, гарна жінка.

— Івасику, мама прийшла! — сказала Люба.

— Я тут — відгукнувсь Івасик з куточку. Зліз скоренько з дядіних колін і підбіг до мами з криком:

— Мама, мама, я маю нового знайомого дядю. Його також Івасиком звать.

Іван також підвівся і пішов за Івасем до вітальної кімнати. Зробив кілька кроків і став як скам'янілий. Перед ним стояла Леся.

— Леся! — застогнав він і кинувся до неї.

— Іван — сказала вона ледве чутно, і рясні сльози покотились по її обличчі.

Іван взяв її в свої міцні обійми і цілував без кінця. Обоє плакали. Дехто з гостей також почав утирати сльози, хоч вони ще не знали що сталося.

— Хто він, цей вродливий, стрункий мужчина? Її брат чи хто? — Запитала Степана одна з жінок.

— Це мій друг поручник Іван. Ні брат, ні сват, а її милий — сказав Степан. — Стривайте, я все розкажу.

Радості Степана не було меж. Він мотавсь з кутка в куток і всіх цілував. А найбільше дісталось Любі, до якої він був далеко не байдужий. Він просто прилип до неї. Спочатку це справлялоприємність дівчині, але потім дещо збентежило її.

— Божевільний ви, чи що? — відпихаючи, питала Люба.

— Ні, Любо, дорогенька, ні, даруйте, що дозволив собі на таку фамільярність, на такі палкі й щирі, їйбо щирі поцілунки. Повірте, без злого наміру, а з надмірної радості дав волю своїм щирим почуттям. Вона нарешті таки знайшлась, знайшлась. Це сталося раніше, ніж можна було сподіватись. О, ви не повірите, як я бажав своєму другові цієї хвилини, як я хотів, щоб він нарешті зустрівся з нею...

— Нічого не розумію. Поясніть, прошу.

Степан розповів історію зустрічі Івана з Лесею, їх кохання і розлуки. Далі розказав, як Іван увесь час тужив за нею і як він, Степан, довів до цієї їх зустрічі.

Всі слухали уважно, а коли він скінчив, Люба сказала:

— А Леся інколи втрачала надію на цю зустріч. Думала, що може то в нього було хвилинне захоплення. Фронтовик же, говорила. На фронті жінок не має. А тут побачив дівчину і звів, бо що ж йому. А може довідався, що його очікує дитина, і вирішив більше їй на очі не показуватись. Говорила так і плакала, плакала. Справді вона не вірила у те, що говорила, зазначила Люба, бо зразу ж вибачалася за таке підозріння. Його, може, і в живих не має, а я докоряю йому, говорила вона і знову плакала. Але, наскільки знаю, Івасикові ніколи не сказала, що в нього татка не має. Навпаки, переконувала його, що татко його скоро приїде до них... Так от, який він, його татко...

— І як вона могла навіть подумати, що він відмовився від неї?

— говорив Степан таким тоном, ніби був ображений. — Він ні про кого іншого і думати не хотів. Він без неї і жити мабуть не міг би. Ні, Любонько, такі, як Іван закохуються назавжди і вірні залишаються своїм судженім до смерти. А вони такі суджені одне одному. Тільки подивись на них. Трійка, а здається одним цілим...

Під час того оповідання маленький Івасик стояв збоку і, нахилиючи свою кучерявеньку голівку то в один, то в другий бік, широкозоркритими очима з радістю дивився на міцного, гарного дядю, який так ніжно, ніжно обнімав і цілував його маму. От тільки ніяк не міг зрозуміти, чому мама плаче. На його дитячий погляд, ладіти тлеба, а мама плаче й цілує, цілує дядю. Аж ось дядя обережно відхилив маму від себе і взяв на руки Івася. Він притулив його до себе міцно, міцно і також почав багато, багато цілувати, як раніше маму...

— Синку, мій дорогий, любий синку, мій Івасику...

— Івасику, оце і є твій тато, я ж казала, що він приїде до нас, — говорила мама, витираючи сльози.

Івасик не відповів. Він був зосереджений, зосереджений. Відхилив спочатку свою голову від великого Івасика, а потім раптово притулився до батька і міцно, міцно його поцілував в щоку. А потім знову відхилив голівку і, торкаючись сивизни на скронях батька, спокійно вимовив, що він завжди мамі казав не тулбуватися, щоб вона не плакала, коли згадувала татка. Я казав, що він, що ти плийдеш, я знав, я знав, що ти плийдеш до нас, я... та..то, тат...

Дитячі рученята обхопили шию батька. І не витримало дитяче серденько. Івасик збагнув те давноочікуване щастя. Його маленька душа з'єдналась з батьковою. Все його ество спалахнуло вогнем великої радості і любови. Він не соромився більше. Він дав своїм почуттям повну волю. Він плакав і дивився в очі батька. Він так чекав його. Він був таким дорогим йому, таким бажаним, таким любим. Якби тільки татко знав, як очікував він його, навіть у снах. Скільки разів татко снівся. І саме таким він його уявляв, таким, яким він його тепер бачив. І він так любить і маму і його, як він уявляв. І так йому гарно, що татко зараз біля нього і любить маму і його, Івасика. І робилось йому ще гарніше, коли тато і маму пригорнув до своїх міцних грудей при всіх людях у тети Люби. І він тепер напевно, злякано подумав Івасик, ніколи вже нікуди так далеко не від'їжджатиме від них, а якщо їхатиме, то з ними разом, і їм не треба буде так довго на нього чекати...

— Любцю, ви знаєте... Дивись я від хвилювання на ви перейшов... Знаєш, який я в цю хвилину щасливий? — шепнув на вухо дівчині Степан.

Люба дивилась на свою приятельку й її судженого і раділа, що така велика радість поєднання трапилась якраз в день її народження. Вона дивилась і на Степана і відчувала, що це один із

найщасливіших днів її народження. І вона мовчки притулилась до Степана. Він пригорнув її. Платив їй за цю щирість своєю ніжністю. І таким він раптом став Любі рідним і бажаним, наче й вона чекала його так, як Леся свого судженого.

— Любо, чи й ти могла б отак любити, як вона, як вони полюбили одне одного? — Спитав несподівано Степан, зазираючи їй у саму душу.

— Такого, як у Івана побратим, мабуть могла б... — Відповіла й зашарілась, зашарілась...

Степан ще ніжніше приголубив її і так, не випускаючи із своїх рук, підвів до свого друга, який стояв із своєю віднайденою долею...

Друзі мовчки простягнули один одному руки...

1953, Лондон, Англія.

О. Олесь

УКРАЇНА

*В кривавім морі і вогні
Її окрадену збудили...
Вітри і вихорі страшні
Її в повітрі закрутили.*

*Над краєм дим пожеж і мла...
Внизу страшне, криваве море...
На хвилях плавають тіла...
Орач ланів своїх не оре...*

*Але Вона... Вона живе!
Її вже дужче голос чути!
І хто скує життя нове,
Вітрами й бурями розкуте?!*

НА РІЦІ ВАВИЛОНСЬКІЙ

На рѣкахъ вавилонскихъ
тамо сѣдохомъ и плакахомъ.

На ріці вавилонській — і я там сидів,
На розбитий орган в безнадії глядів.
І знущавсь-глузував вавилонів собор:
«Заспівай нам що будь! Про Сіон! Про Табор!»
Про Сіон? Про Табор? Їм вже чести нема:
На Таборі — пустель! На Сіоні — тюрма!
Лиш одну хиба пісню я вмюю стару:
Я рабом уродивсь та рабом і умру.
Я на світ народився під свист батогів
Із невольника батька, в землі ворогів.
Я хилиться привик із дитинячих літ,
І всміхаться до тих, що катують мій рід.
Мій учитель був пес, що на лапки стає
І що лиже ту руку, яка його б'є.
І хоч зріє я мов кедр, що вінчає Ливан,
Та душа в мні похила, повзла мов бур'ян.
І хоч часом мов грім гримне слово моє,
То се бляшаний грім, що нікого не вб'є.
І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя — раб! Але мозок мій — раб!
Хоч я пуг не ношу на руках, на ногах,
Але в нервах ношу все невольницький страх.
Хоч я вольним зовусь, а як раб спину гну,
І нікому в лице вільно я не зирну.
Перед блазнем усяким корюся, брешу,
Вольне слово в душі наче свічку гашу.
Хоч тружусь день і ніч, не доїм, не досплю,
А все чую, немов я на панськїм роблю.
І хоч труд свій люблю, а все сіпа гачок:
Ти прикутий до нього, мов раб до тачок.
Хоч добра доробивсь, та воно лиш тяжить,
Мов для когось чуже мушу я сторожить.
З ким в життю не зійдусь, все підляжу йому;
Так чи с'як виб'рать — все найтяжче візьму.
І хоч часом в душі підіймається бунт,
Щоб із пуг отрястись, стати твердо на ґрунт, —
Ах то й се не той гнів, що шаблюку стиска,

*Се лиш злоба низька і сердитість рабська.
Вавилонські жінки, відвернувшись ідуть.
І на мене здивовано так не глядять!
Щоб не впало прокляття моє на ваш плід.
Не прийшлося би раба привести вам на світ.
Вавилонські дівчата, минайте мене,
Хай мій вид співчуттям серце вам не торкне!
Щоби вам не судилась найтяжча судьба
Найстрашніша клятьба — полюбити раба!»*

«...Я ПІЗНАВ, ЩО (Й) НАМ УСІМ ЯКО НАЦІЇ НІЩО НЕ ПРИЙДЕ ЗАДАРМО; ЩО НАМ НІ ВІД КОГО НІЯКОЇ ЛАСКИ НЕ НАДІЯТИСЯ. ТІЛЬКИ ТЕ, ЩО ЗДОБУДЕМО СВОЄЮ ПРАЦЕЮ, ТЕ БУДЕ СПРАВДІ НАШЕ НАДБАННЯ; І ТІЛЬКИ ТЕ, ЩО З ЧУЖОГО КУЛЬТУРНОГО ДОБРА ПРИСВОЇМО СОБІ, ТАКОЖ ВЛАСНОЮ ПРАЦЕЮ, СТАНЕ НАШИМ ДОБРОМ. ОТ ТИМ ТО Я СТАВАВСЯ ПРИСВОЮВАТИ НАШОМУ НАРОДОВІ КУЛЬТУРНІ ЗДОБУТКИ ІНШИХ НАРОДІВ І ЗНАЙОМИТИ ІНШИХ З ЙОГО ЖИТТЯМ».

ІВАН ФРАНКО

(3 промови на ювілейному святі з нагоди 25-ліття його літературної діяльності).



Управа, Контрольна Комісія і членство 64-го Відділу
Українського Братського Союзу ім. Тараса Шевченка
в Боффало, Н. Й. вітають з

ТИСЯЧОЛІТТЯМ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ-РУСИ

Виконавчий Комітет, Головну Раду, Контрольну Комісію,
редакції часопису «Народна Воля» і журналу «Форум»,
Управи і членство всіх
Відділів Українського Братського Союзу
і бажають їм багато успіхів у праці для добра нашого Союзу
і нашої Батьківщини України.



Пояснення до світлини: Керівні органи Відділу:

Сидять від ліва: Михайло Ліскевич, фінансовий секретар
Михайло Мохнач, голова Управи
Анна Войцяк, член Управи
Михайло Кіналь, заступник голови
стоять:
Іван Гайдук, заст. фінансового секретаря
Ігор Чмола, рекордовий секретар
Михайло Мочерняк, член Управи
Михайло Савуляк, член Контрольної Комісії
Іван Микитин, член Контрольної Комісії
Неприсутній на світліні: Олекса Кулик,
голова Контрольної Комісії

**СОЮЗ УКРАЇНОК
АМЕРИКИ**

пересилає

**УКРАЇНСЬКОМУ
БРАТСЬКОМУ СОЮЗОВІ**

якнайкращі побажання
та
закликає його членок
включитися
у ряди СУА — найстаршої української
громадської жіночої організації

Укзекутива СУА

Марія Томоруг
секретарка

Марія Савчак
голова



Цей 1988 рік визначає тисячу років Українського Християнства. Тисяча років тому правда Христової Євангелії освітила наш Український Нарід. Тепер це є час духовного відновлення і святкування. Це є велика нагода для українських християн кріпитися та заглиблюватися у свою віру.

Великий Ювілей 1000-ліття Хрещення України святкуймо духово, соборно й велично. Обновлені й піднесені духово, у вірі, надії та любові ступаймо у друге Тисячоліття Українського Християнства. З цієї величної нагоди вітаємо поневолений, але нескорений Український Нарід в Україні та всіх українців у вільному світі. Рівно ж засилаємо привітання всім своїм членам, дітям і молоді Рідної Школи Українознавства, Читальні «Просвіта» та їхнім родинам.

За Управу Товариства Читальні «Просвіта» у Вінніпегу:

Василь Цап, голова

Олег Левицький, секретар



Greetings and Best Wishes

to the

**UKRAINIAN FRATERNAL
ASSOCIATION**

from

THE WASHINGTON GROUP

An Association of Ukrainian-American Professionals

Help us serve the Ukrainian-American community
in the nation's capital

Become a member

For more information write:

The Washington Group

P.O. Box 11248

Washington, D.C. 20008

З нагоди великого свята всього українського народу, відзначення Тисячеліття Хрещення України, Т-во ім. М. Драгоманова, 244 від. УБС вітає Український Братський Союз та дає йому признання за його вклад в підготовку до цих важливих для всіх нас святкувань.

З цієї нагоди бажаємо Українському Братському Союзові дальших успіхів у його корисній праці для загального добра українського народу, а нашу громаду закликаємо підтримати Український Братський Союз, вступаючи в ряди його членів.

Управа 244 від. УБС в Рочестері
Карло Маньківський, голова
Михайло Бідцерковний, зст. голови
Наталка Олексин, секретар
Володимир Сверида, касієр
Вікторія Борис, відвідувач хорих

Контрольна Комісія:

Михайло Падяк
Таня Лехновська
Йосиф Ривак

**Congratulation
on the glorious Millennium
of Ukrainian Christianity!**

*“Serving the Public
for More than Twenty-five Years”*

**KAZMIRYK & KRYPEL
INSURANCE AGENCY**

ROBERT F. KRYPEL, PROP.
109 SOUTH MAIN STREET
TAYLOR, PA. 18517
562-1480 or 343-4022

“All Kinds of Insurance”

CPS Actuaries

1014 Hope Street, Stamford, Connecticut 06907
(203) 324-9203 New York (212) 584-8967

Року Божого 1988-го українці у вільному світі будуть святкувати найбільший ювілей у своїй історії — 1000-ліття християнства України.

На Україні нарід не зможе відзначити цю епохальну дату, бо Україна поневолена безбожною комуністичною Москвою. Від віків деспотична Москва ограблювала матеріальні і духові надбання, винищила страшним голодом мільйони нашого люду, а тепер хоче обдурити світ, що це є хрещення Росії, хоч в 988 році ні Москва ні Росія ще не існувала.

Наше членство Спілки Української Молоді, котре на своєму прапорі гордо несе клич «Бог і Батьківщина», вітає в цей великий ювілей усіх наших братів і сестер розкинутих по цілому світі, а зокрема в поневоленій Україні, котрі ще й досі переслідують і терплять за Христову Віру.

Ми знаємо, що до тепер в історії не збереглася ні одна імперія, і так само прийде кінець російському комунізмові, і Москва заплатить дорого за всі кривди і варварства, заподіяні нею поневоленим народам.

Ми віримо, що прийде перемога Божої Правди, і всі українці у вільній Україні відновлять та практикуватимуть віру Христової Церкви, яку дав нашому народові св. Володимир Великий, князь Київської держави.

*Управа та членство Осередку
Спілки Української Молоді
ім. 30-го Червня
в Йонкерсі, Н. Й*



**УКРАЇНСЬКА
ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА
„САМОПОМІЧ”
В НЬО ЙОРКУ**



**ЦЕ НАЙСТАРША ТА НАЙБІЛЬША УКРАЇНСЬКА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА НА ВІЛЬНІЙ ЗЕМ-
ЛІ ВАШІНГТОНА, ЯКА ДАЄ СВОЇМ ЧЛЕНАМ УСІ ОСНОВНІ БАНКОВІ УСЛУГИ НА НАЙБІЛЬШ
КОРИСНИХ УМОВИНАХ.**

- Платить значно вищі відсотки від звичайних ощадностей, чим якийнебудь банк чи ощадниця
- В додатку до того дає зовсім безплатно життєве забезпечення до висоти \$2,000.00.
- Видає всякого рода ощадностей сертифікати, як інші банки, чи ощадниця.
- Приймає вплати до індивідуального пенсійного забезпечення.
- Відкриває для своїх членів "Share Draft Account", — що є рівнозначним зі звичайним чековим контом і платить відсотки від нагромаджених вкладів на цьому конті.
- Всі ощадності забезпечені до висоти \$100,000.00.
- Уділяє, на дуже догідних умовинах сплати, всякого рода позички, даючи зовсім безплатне за-
безпечення на випадок смерти чи сталої непрацездатності довжника до висоти \$20,000.00
- Дає всякого рода інші услуги — видає грошові перекази, подорожні чеки — та приймає безпо-
середні депозити соціального забезпечення.
- З чистого зиску уділяє рік-річно нашим школам, молодечим, культурним, мистецьким чи іншим
громадським організаціям — допомоги, що уможливають їхнє існування та їхню грацію.

Бюро кредитівки, приміщене у власному будинку в дуже догідному місці, відкрите кожного дня
в тиждні за винятком понеділка, як також, що є самозрозумілим, за винятком неділі й святочних
днів.

SELF RELIANCE (N.Y.) FEDERAL CREDIT UNION

108 Second Avenue ■ New York, N.Y. 10003 ■ Tel.: (212) 473-7310



1000-ЛІТТЯ
ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ

MILLENNIUM OF
UKRAINIAN
CHRISTIANITY

Through the Prayers of the Mother of God, O'Savior Save Ukraine.

Губиться мова... Тратиться Народ...

ДРУКУЙТЕ ПО=УКРАЇНСЬКИ!

ВИКОНУЄМО ВСЯКІ ДРУКАРСЬКІ РОБОТИ:

Наша спеціальність - гравіровані весільні запрошення
з українськими взорами.

Trident Associates Printing
P. O. Box 614
Buffalo, New York 14240



Українська Друкарня
„ТРИЗУБ”[®]
у Бофало, Нью Йорк

Phone: 716-691-8404

UKRAINIAN PRINTERS

Personal and Commercial Printing:

Our Specialty:

Engraved wedding invitations with Ukrainian designs.

We Ship – U. S. and Canada

Canadian Office

TRIDENT ASSOCIATES PRINTING

85 Lakeshore Road St. Catharines, Ontario L2N 2T6

BY APPOINTMENT ONLY

Phone: 716-691-8404

Українська Федеральна Кредитова Спілка

Належати до своєї рідної установи — це шляхетна ціль і обов'язок всіх українських громадян.

УКСпілка є кооперативною фінансовою, яка працює для добра української спільноти в Рочестері. Вона організує, об'єднує і співпрацює з усіма українцями та завжди просягає їм допоміжну руку.

УКСпілка з'єднала у своїх рядах українську громаду, допомогла збудувати українські церкви і бізнесові підприємства своїх членів, дала членам безплатне життєве забезпечення на ощадності і позички, платить за ощадностеві вклади і сертифікати по можності найвищі дивіденди і уділює позички на догідних і найнижчих відсотках.

Чим більше нас буде в кооперації, тим більша буде наша збірна сила.

ROCHESTER UKRAINIAN FEDERAL CREDIT UNION

831 Joseph Avenue • Rochester, N.Y. 14621 • (716) 544-9518
(716) 338-2980

Не для зиску, не для милостині, але для обслуги!

**BEST WISHES
FOR A FESTIVE MILLENIUM CELEBRATION**



**UKRAINIAN
SAVINGS AND LOAN ASSOCIATION**

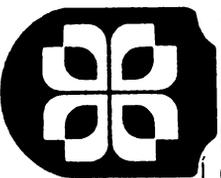
**We Take Care of All of Your Banking Needs
At Both Convenient Office Locations**

**8100 Roosevelt Boulevard
Philadelphia, Pa. 19152
Tel: 331-1166**

**1321 West Lindley Avenue
Philadelphia, Pa. 19141
Tel: 329-7080**

**Office Hours:
Daily: 9 AM to 3 PM
Friday: 9 AM to 7 PM
Saturday: 9 AM to 12 NOON**

FOR COURTEOUS FRIENDLY SERVICE



COMMUNITY TRUST

**2271 BLOOR STREET WEST, TORONTO, ONTARIO M6S 1P1
Tel. (416) 763-7333**



**Llewellyn
& McKane Inc.**
Manufacturers of Fine Printing

31 New Hill Street • P.O. Box 507 • Wilkes-Barre, PA 18703

Phone: 822-8181

**Українське Спортивно-Виховне
Т-во «Чорноморська Січ», Нью Джерзі**

- засноване в 1924 році, продовжує успішно спортивно-виховну працю в слідуючих ділянках: копаному м'ячі, відбиванці, тенісі, праванні, шахах і гольфі.
- Влаштує великі спортові імпрези, турніри і змагання.
- Вже 24 роки видає єдиний у вільному світі український спортовий журнал «НАШ СПОРТ».
- Успішно репрезентує українське ім'я в Американських Спортових Федераціях і Лігах.

УСВТ «Чорноморська Січ», єдине Українське Спортове Т-во в Нью Джерзі, заслуговує на повну моральну й матеріальну піддержку нашого Громадянства в цьому Стейті.

UAEA "Sitch", 680 Sanford Ave., Newark, N.Y. 07106

З приводу 1000-ліття хрещення України

щиро вітає

**Українську християнську громаду
у вільному світі
та поневолених братів і сестер в Україні**

**КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА
ПІВНІЧНОГО ВІННІПЕГУ — КАНАДА**

NORTH WINNIPEG CREDIT UNION LIMITED
544 Selkirk Avenue, Winnipeg, Manitoba, R2W 2M9

Kisel
printing inc.
514 ash street
scranton, pa. 18509
344-8626

JOHNSON AND CONROY AGENCY, INC.

74 JERSEY AVENUE

PORT JERVIS, NEW YORK 12771

(914) 856-5341

INSURANCE OF ALL KINDS

For gracious country living...

GEBA
Realty Associates, Inc.
(914) 856-6629

*Specializing in the beautiful Delaware River Country —
Glen Spey and surrounding communities.*

Homes, Lakefront, Acreage, Lots, Town Houses

УКРАЇНСЬКА ФІРМА

N.Y. Route 97 — Glen Spey, NY 12737

RESIDENTIAL — COMMERCIAL — INDUSTRIAL WIRING



JOHN F. JENNINGS
Electrical Contractor
1532 DICKSON AVENUE
SCRANTON, PA. 18509

PHONE: 342-2200

КНИГАРНЯ І КРАМНИЦЯ З ПОДАРКАМИ

- КНИЖКИ, ЖУРНАЛИ, ГАЗЕТИ, ПЛАСТИНКИ, МАШИНИ ДО ПИСАННЯ
- РІЗЬБА, БАНДУРИ, ВИШИВКИ, ПОЛОТНА, І НИТКИ ДО ВИШИВАННЯ.
- ОБРУСИ І ПОЛОТНА З УКРАЇНСЬКИМИ ВЗОРАМИ В ГРУТОВІЙ І ПОДРІБНІЙ ПРОДАЖІ.
- БІЖУТЕРІЯ, КИРАМІКА І КРИШТАЛИ.
- ВИСИЛКА ПАЧОК ДО ВСІХ КРАЇН.

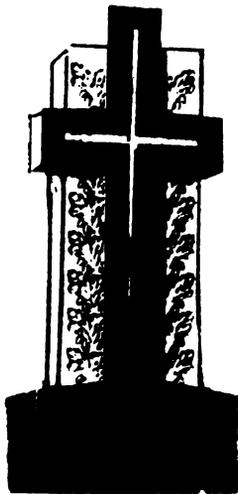
ОЛЯ І АНДРІЙ ЧОРНІЙ

ВЛАСНИКИ

WEST ARKA

GIFTS — BOOKS — THREAD — PANAMA — RECORDS
NEWSPAPERS — TYPEWRITERS — UKRAINIAN HANDICRAFTS
2282 Bloor St. West, Toronto, Ontario M6S 1N9
Tel.: 762-8751

УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО



**So. Bound Brook
Monument Co.**

45 Mountain Avenue, Warren, N.J. 07060

РАЇСА ХЕЙЛИК, власник

(201) 647-7221 • (201) 647-3492

*ПРИЙМАЄМО ЗАМОВЛЕННЯ
І СТАВИМО ПАМ'ЯТНИКИ, МАВЗОЛЕЇ,
СТАТУЇ З РІЗНИХ ГРАНІТІВ, МАРМОРІВ
І БРОНЗИ НА ПРАВОСЛАВНОМУ
ЦВИНТАРІ СВ. АНДРІЯ
В С. БАВНД БРУКУ, Н. ДЖ.
ТА ІНШИХ ЦВИНТАРЯХ В ЗСА*

З НАГОДИ 1000-ЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ

**155-ий відділ Українського Братського Союзу
в Глен Спей, Нью Йорк**

широ вітає

**Головну Управу
Українського Братського Союзу,
все членство, та цілу Українську Християнську
Громаду на Україні і у вільному світі.**

**Петро Саяк
Голова**

**Михайло Озарук
Секретар**

ДИРЕКЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ДОМУ В НЬЮ-ЙОРКУ

вітає

УКРАЇНСЬКИЙ БРАТСЬКИЙ СОЮЗ

та бажає

**багато сил і витривалости в дальшій тяжкій
і відповідальній праці для добра української
громади на поселеннях та українського народу
на рідних землях.**

**Управа і членство боффалівської округи
Українського Братського Союзу, яка складається
з Відділів Ч: 23, 43, 59, 64, 145, 160 і 237 вітають
Велику Родину, Український Братський Союз,
на широких просторах
З'єднаних Стейтів Америки і Канади.**

На світлині: Члени Управ Відділів УБСюзу — Округа Боффало

Сидять від ліва:

**Уляна Іваничко,
секретар 59-го Відділу
Ірена Луцька,
секретар 237-го Відділу
Анна Войцяк і Михайло Кіналь,
члени Управи 64-го Відділу**

Стоять:

**Іван Гайдук,
член Управи 64-го Відділу
Максим Петручок,
секретар 145-го Відділу
Михайло Мочерняк, Михайло Ліскевич,
Ігор Чмола, Михайло Савуляк,
Іван Микитин — члени Управи
і Контрольної Комісії 64-го Відділу.**



Кредитова Спілка

«ПОСТУП — ВІРА»

*** Вступайте в члени та користайте з наших послуг ***

*** Моргеджові позички Mortgage Loans**

*** Особисті позички Personal Loans**

“PROGRESS — VERA”

Credit Union Ltd.

Phone: 586-9604

**627 SELKIRK Avenue
WINNIPEG, Manitoba R2W 2N2**

PROTINICK FARMS
and
FARM MARKET

Cranbury, New Jersey 08512

*Growers and shippers of
Potatoes, Sweet Corn, Soybeans, Fruits,*

Vegetables and Christmas Trees

PROTINICK FAMILY

(609) 799-5285

Established 1929

W. P. CONSTRUCTION CO.

(WILLIAM G. PROTINICK)

- Excavating • Land Clearing
- Grading • Backhoe Work
- Dumptruck Services
- Topsoil — Fill Dirt
- Basements
- Backfilling

Residential Specialists

FULLY INSURED — FREE ESTIMATES

(609) 443-6163

SERVING MERCER COUNTY, CENTRAL NEW JERSEY

(914) 969-4200

DUNWOODIE TRAVEL BUREAU

(AIR — SEA — TOUR — CRUISES)

WALTER KOZICKY
MANAGING DIRECTOR

771A YONKERS AVENUE
YONKERS, NEW YORK 10704

THE JOSEPH WASHISKO AGENCY, INC.

ALL FORMS OF INSURANCE

Bus. (914) 968-1344
Res. (914) 968-0488

17 Lockwood Ave.
Yonkers, N.Y. 10701



River-Am Service Station Inc.

278 McLean Ave.
Yonkers, N.Y. 10705

HANK SCHAEFER
(914) 965-3846

SERVICES - REPAIRS
ROAD - SERVICE



Reliable Disposal Co Inc.

1259 PROVIDENCE RD.
SCRANTON, PA 18508

CONTAINER SERVICE

TONY MURO
342-7945



HUDSON VALLEY TENT CO.

John R. Pergolizzi

TENTS FOR ALL OCCASIONS

RD 2 HILL AVENUE BOX 654
MONTGOMERY, NY 12549
(914) 778-3175

WEDDING CANOPIES
BAZAAR BOOTHS
PORTABLE DANCE FLOORS
TABLES & CHAIRS

GLOWACKI & LIBITKA

Barristers & Solicitors

401-213 Notre Dame Ave.
Winnipeg, CANADA R3B 1N7

Julian R. Glowacki, Q.C.
Mike Baryluk, LL.B.

Victor W. Libitka, B.A., LL.B.
Mark Minenko, B.A., B.ED., LL.B.



LINDEN PLAZA
600 LINDEN STREET
SCRANTON, PA. 18503
PHONE: 717-344-8290

PARENTE
RANDOLPH
ORLANDO
CAREY & ASSOCIATES
CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS
WILLIAM J. YOUNG, CPA

**Українців Вашингтону й околиці запрошуємо
стати членами 284-го відділу
Українського Братського Союзу,
який існує від 1955-го року.**

голова
С. Максим'юк

фін. секретар
Д. Корбутяк



UKRAINIAN NATIONAL FUNERAL SERVICE

**УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЦВИНТАР-ПАМ'ЯТНИК**

полагоджує всі справи пов'язані з похороном і похованням в ЗСА

4111 Pennsylvania Ave., SE Washington, D.C. 20746

Tel.: (301) 568-0630 — Days (301) 855-8864 — Sat., Sun., Eve. & Holidays

Mail: P.O. BOX 430, DUNKIRK, MD 20754

Андрій Господин

письменник, поет, журналіст, б. організатор УБСоюзу,

делегат на конвенції УБСоюзу

і конвенційний секретар висловлює

Вик. Комітетові УБСоюзу

признання за видання цього Альманаха

і бажає УБСоюзіві дальшого розвитку.

**УКРАЇНСЬКУ СПІЛЬНОТУ НА РІДНИХ,
АЛЕ ПОНЕВОЛЕНИХ ЗЕМЛЯХ ТА У ВІЛЬНОМУ
СВІТІ ІЗ 1000-ЛІТТЯМ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ
ЩИРОСЕРДЕЧНО ВІТАЄ РОМАН МАРИНОВИЧ,
КЕРІВНИК ГОДИНИ УКРАЇНСЬКИХ МЕЛЬОДІЙ**

P.O. BOX 2257, WASHINGTON, D.C. 20013

Секретар і членство 42-го Відділу Українського
Братського Союзу «Дністер» в Торонто,
Онтарію вітають з

Тисячоліттям

Хрещення України-Руси

Виконавчий Комітет, Головну Раду,
Контрольну Комісію, редакції часопису
«Народна Воля» і журналу «Форум»

Управи і членство всіх Відділів Українського
Братського Союзу і бажають їм багато успіхів
у праці для добра нашого Союзу і нашої
Батьківщини України

Надія Анрушко
Секретар 42-го від. У. Б. С.

**UKRAINIAN
ART-CERAMIC CENTRE**

2388 Bloor St. W.
Toronto, Ont. CANADA
Tel.: 766-6691

Maria Kopystansky

З нагоди 1000-літнього ювілею
хрещення України шлемо
щиродушевний привіт
Українському нескореному
народові, всім ієрархам
укр. Церков і всім членам
У.К.К.А.
Управа відділу У.К.К.А.
в Бріджпорт, Конн.

З нагоди 1000-літнього ювілею
хрещення Русь-України Управа
30-го відділу У.Б.С. засилає ширий
привіт головній Управі У.Б.С.,
всім його членам, редакторам
«Народної Волі» і «Форуму».
За управу відділу
М. Шумигора,
рек. секретар

YOnkers 5-0734

SHOE REPAIR

Miracle Cleaners & Dyers, Inc.
"SERVICE OF THE BETTER TYPE"

ALL CLEANING DONE ON PREMISES

675 YONKERS AVENUE

YONKERS N.Y.

З нагоди 1000-літнього ювілею
хрещення України шлемо
сердечний привіт всім брамам
і сестрам в поневоленій
Україні та всім українцям
на поселеннях.

Всезичливі Василь і Стефанія Бабії
з дітьми і внуками.

Printing in Slavic Languages

*We print and typeset, or typeset only, in all
Cyrillic-alphabet languages —
Ukrainian, Russian, Byelorussian.*

Books • Brochures • Pamphlets • Fliers • Magazines
Very reasonable prices • Prompt service • Free estimates

For more information, write or call:

UKRAPRINT, INC.

P.O. Box 304, Woodstock, Md. 21163, U.S.A.

(301) 461-2075

З М І С Т

Історично-Літературний Календар і Ювілейні дати 1988 р.	3
Митр. прот. д-р Григорій Удод: Що дало християнство Україні	12
Олекса Повстенко: Катедра св. Софії у Києві	20
Юрій Клен: «Софія»	30
Микола Вірний: Відродження Української Автокефальної Православної Церкви	32
Volodymyr C. Sushko: The Ukrainian Church in its Struggle for Identity	39
Керівні органи УБСоюзу	59
Іван Олексин: Як відзначено 75-ліття УБСоюзу	64
Д-р Осип Кравченко: Голови УБСоюзу	74
Альманахи-календарі УБСоюзу	83
Д-р Осип Кравченко: «Народна Воля» та її редактори	101
Св. п. д-р Мирослав Чаповський	120
Ihor Gawdiak: The Legacy of the Ukrainian State, 1917-1920	123
П. Тичина: Дума про проголошення Української Народної Республіки	134
О. Олесь: «Живи, Україно...»	136
Карл XII на Україні	137
Zenon E. Kohut: Catherine II and the Issue of Ukrainian Autonomy	151
А. Д. Марголін — приклад для українських євреїв	158
Commission on the Ukraine Famine: Origins, Structure Achievements, and Goals	166
Dr. Ihor Masnyk: Biomedical aspects of the Chornobyl Disaster	176
A Memorial to the Chornobyl Victims	185
М. Вірний: Нездоланний	186
Леся Українка: «Чи довго ще?»	193
Петро Одарченко: Зоря України	194
Леся Українка: «Нехай»	205
Леся Українка: «Без надії таки сподіватись...»	206
Дмитро Чуб: Кращі поетеси сучасної України	207
Дмитро Нитченко: Легенди про Максима Рильського	223
Володимир Старосольський	227
Natalie Sluzar: In Search of New Ways of Promoting the Ukrainian Cause	233
Микола Вірний: Вірний Друг	237
Іван Франко: «На ріці Вавилонський»	248

Меморіальна репліка першої золотої монети князя Володимира Великого, карбованої в Києві біля 988 року. Оригінальна монета дуже рідкісна — зберіглося лише шість примірників даного типу. З нумізматичного становища монета ще рідкісна тим, що обидві сторони можна і слід вважати лицевими: одна, із зображенням князя Володимира з княжим-державним гербом тризубом та написом «ВЛАДИМИР НА СТОЛІ» (на престолі), підтверджує факт державної суверенності Київської Русі; друга, з погруддям Ісуса, з євангелієм в лівій руці і з благословляючою правою рукою та написом «ІСУС ХРИСТОС» демонструє суверенність державної християнської віри Київської Русі.

Цей варіант золотих грошей Св. Володимира був вибраний і ухвалений Суверенним Млітарним і Госпітальним Орденом Св. Іоана Єрусалимського, Єкуменічних Малтійських Лицарів в 1977 році, як символ української політичної і духовної зрілості. Це частина нумізматичної серії, присвяченої річницям заведення християнства на Сході Європи, а саме: в Греції (3 ст.), Вірменії (3 ст.), Грузії (3 ст.), Болгарії (864 р.), Румунії (864 р.), Моравії (973 р.), Сербії (979 р.), та в Московії (1326 р.). Карбуються 3,000 золотих, 15,000 срібних і 25,000 бронзових екземплярів. Монети призначені для міжнароднього нумізматичного ринку.

ALMANAC



Ukrainian Fraternal
Association
1988